

LUBUSKIE MATERIAŁY KONSERWATORSKIE

2023

TOM 20

LUBUSKIE MATERIAŁY KONSERWATORSKIE

2023

LUBUSKIE MATERIAŁY KONSERWATORSKIE

redakcja Barbara Bielinis-Kopeć

2023

TOM 20

Redakcja:
Barbara Bielinis-Kopec

Redakcja wydawnicza:
Nina Kozera
Artur Foryt

Projekt okładki:
Mariusz Mrozowicz

ISSN: 1733-0491
ISBN: 978-83-7730-643-7

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze
ul. Kopernika 1, 65-063 Zielona Góra
tel. 68 324 73 90, 68 324 74 11
fax 68 325 37 45
e-mail: sekretariat.zgora@lwkz.pl
www.lwkz.pl

Wydawnictwo AVALON Sp. z o.o.
ul. Żmujdzka 6B; Kraków
tel. +48 577 000 186
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl
www.wydawnictwoAVALON.pl

Opracowanie graficzne
Drukarnia TECHNET
Kraków

Spis treści

Barbara Bieliniś-Kopec Wprowadzenie.....	7
Stanisław Kowalski Polityczne bariery – praca słuźby konserwatorskiej w latach 1953–1990	9
Władysław Chrostowski Historia pisana z pamięci i dla pamięci.....	17
Alina Jaszewska Badania archeologiczne na Ziemi Lubuskiej.....	25
Barbara Bieliniś-Kopec Zabytki architektury województwa lubuskiego.....	41
Anna Widła (zebrała) Kalendarium najważniejszych wydarzeń związanych z ochroną zabytków na Ziemi Lubuskiej w latach 1947–2023.....	85
Kamila Domagalska Zaginione – skradzione – poszukiwane – odnalezione!	135
Kamila Domagalska (zebrała) Aktualności 2022/2023	151
Kamila Domagalska (zebrała) Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich 2022/2023.....	171
W obiektywie Redakcji.....	191

Szanowni Państwo,

w 2023 roku świętujemy jubileusz 70-lecia służb konserwatorskich na Ziemi Lubuskiej. W latach 1945–1950 Ziemia Lubuska była objęta opieką konserwatora poznańskiego i wrocławskiego. W latach 1950–1953 (po utworzeniu województwa zielonogórskiego) ochronę zabytków sprawował Wojewódzki Konserwator Zabytków w Poznaniu – Pani Teresa Ruszczyńska. W 1953 roku w Zielonej Górze utworzono Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, którą to funkcję objął Pan Klemens Felchnerowski. Przez kolejne lata na stanowisku tym pracowali: Pan Jan Muszyński, a następnie przez 20 lat – Pan Stanisław Kowalski. Po reformie administracyjnej kraju w 1975 roku stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w nowo utworzonym województwie gorzowskim objął Pan Eugeniusz Jakubaszek, zaś po nim wiele kolejnych lat pełnił ją Pan Władysław Chrostowski. Po utworzeniu województwa lubuskiego w 1998 roku Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków została Pani Iwona Peryt-Gierasimczuk, od 2003 roku funkcję tę pełnił Pan Jarosław Lewczuk, a od 2005 roku do dnia dzisiejszego – Pani Barbara Bielini-Kopeć.

Ważną rolę w ochronie zabytków w województwie lubuskim pełnią samorządowi konserwatorzy zabytków. Już w 2004 roku Miejskim Konserwatorem Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim został Pan Jacek Stróżewski, od 2009 roku Pani Sylwia Groblica, a następnie Pani Agnieszka Dębska. Od 2008 roku do dziś Miejskim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze jest Pani Izabela Ciesielska. W latach 2008–2012 funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków na terenie powiatu zielonogórskiego pełnił Pan Piotr Dziedzic, a po przerwie – od 2022 roku – sprawuje ją Pani Barbara Czechowska. W 2009 roku stanowisko Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żarach objął Pan Marek Polański, rok później na stanowisko Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żaganiu powołano Panią Małgorzatę Szymańską-Dereń, a następnie Pana Bartosza Idryjana, który od 2023 roku pełni funkcję Powiatowego Konserwatora w Żaganiu. W 2023 roku utworzono funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków w Świebodzinie, którą objęła Pani Maja Błażejewska. Najdłużej, bo od 2012 roku, Powiatowym Konserwatorem Zabytków w powiecie nowosolskim jest Pani Mirosława Kochońska, która pełni tę funkcję do dnia dzisiejszego.

Warto też pamiętać, że pracę służb państwowych wspomaga Diecezjalny Konserwator Zabytków – najpierw funkcję tę pełnił ks. kan. Andrzej Ignatowicz, a następnie, do dnia dzisiejszego, pełni ją ks. Piotr Kamiński.

O historii ochrony zabytków w ostatnim 70-leciu na Ziemi Lubuskiej, najcenniejszych zabytkach regionu, doświadczeniach konserwatorów, właścicieli zabytków, samorządowców i organizacji pozarządowych w ochronie zabytków i opiece nad lubuskimi zabytkami przypomniano podczas uroczystości, które zorganizowano w dniach 28–29 września 2023 roku w Żaganiu. Inicjatorem obchodów był Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, zaś głównym organizatorem – Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski.

Tegoroczne „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” poświęcamy historii ochrony zabytków na naszym terenie, prezentujemy m.in. najcenniejsze zabytki architektury naszego województwa, kalendarium poświęcone najważniejszym wydarzeniom, pracom i odkryciom w zabytkach, a także wspomnienia byłych Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków – Pana Stanisława Kowalskiego i Pana Władysława Chrostowskiego. Mamy nadzieję, że publikacja ta spotka się z Państwa zainteresowaniem.

Barbara Bielini-Kopeć
Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Stanisław Kowalski

Polityczne bariery – praca służby konserwatorskiej w latach 1953–1990

Do Zielonej Góry przyjechałem jesienią 1956 roku, tuż po studiach z historii sztuki na Uniwersytecie Poznańskim. Znalazłem pracę w niedawno powstałym Urzędzie Konserwatorskim. Szefem był niewiele starszy ode mnie absolwent Uniwersytetu w Toruniu Klemens Felchnerowski. Jego sylwetkę oraz ówczesne warunki pracy naszkicował Jan Muszyński („Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2004, nr 2, s. 259–266), zatem tę kwestię pominię. Myślami wracam do czasów, gdy wszystkie sprawy zabytków trzeba było rozwiązywać mimo wielu ograniczeń, w warunkach ignorancji oraz indolencji władzy politycznej i administracyjnej. Felchnerowskiego poznałem jeszcze jako student, gdy w 1954 roku wizytował wykopaliska archeologiczne na zamku w Międzyrzeczu, gdzie byłem zatrudniony w charakterze rysownika profili archeologicznych. Nie tyle go poznałem, co widziałem w czasie wykonywania obowiązków służbowych w terenie. Teraz mogłem się przekonać, jakim był szefem jako Wojewódzki Konserwator Zabytków: przyjacielskim, chociaż wymagającym.

W 1956 roku we wszystkich dziedzinach życia widoczne były ciągle skutki wojny, dotyczyło to również zabytków. W wielu miejscowościach, zwłaszcza miastach, zalegały gruzы kamienic. Uszkodzone cenne budowle użyteczności publicznej pilnie wymagały zabezpieczenia, na co nie pozwalały ani nikłe fundusze, ani ograniczenia w materiałach budowlanych oraz niedobór firm wykonawczych. Urząd Konserwatorski rozpoczął pracę od rozpoznania zasobów kulturowych w terenie. Nie było to łatwe z powodu skromnego personelu oraz trudności komunikacyjnych, spowodowanych dostępem jedynie do kolei i rzadkiej sieci autobusowej.

Stanisław Kowalski, Biuro Konserwatora Zabytków w Urzędzie Wojewódzkim w Zielonej Górze, fot. C. Luniewicz

Mój pierwszy wyjazd służbowy, kilka dni po rozpoczęciu pracy, nie wiązał się z architekturą, rzeźbą czy malarstwem, lecz z archeologią. Posterunek MO w Krzywańcu zawiadomił telefonicznie o odkryciu w przypadkowym wykopie glinianych garnków wyglądających na starożytnie. Wsiadłem z pociągu na stacji Krzystkowice i po dłuższym marszu dotarłem do Krzywańca. Na siedmiokilometrowej trasie nie spotkałem żywej duszy, a droga wiodła wzdłuż niekończących się, osłoniętych sosnami, opuszczonych zakładów chemicznych IG-Farben Industrie. U celu

W kościele Wniebowzięcia NMP w Żaganianiu z Jerzym Winczarukiem, opiekunem społecznym zabytków, w czasie urządzania ekspozycji muzealnej na emporze świątyni, fot. Mieczysław Wojecki, lata 90. XX w., fot. M. Wojecki

podróży dyżurny milicjant oznajmił wesoło, że niepotrzebnie się trudziłem, bo wiekowe rzekomo garnki okazały się ustawionymi obok siebie słoikami ze smalcem, zakopanymi jeszcze przez Niemców na czarną godzinę. Smalec był już zjełczały – oznajmił posterunkowy – jakby uprzedzając, że nie mogę liczyć na poczęstunek.

Mimo merytorycznej bezużyteczności wyprawa do Krzywańca miała walor krajoznawczy i przyniosła odpowiednie wrażenia z kontaktu z „władzą terenową”. W ciągu następnych 27 lat pracy w ochronie zabytków relacje z urzędnikami różnego szczebla, zwłaszcza funkcjonariuszami, rzadko były sympatyczne. Odczułem to zwłaszcza od roku 1962, gdy zostałem Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Podjęte wówczas terenowe rozpoznanie ujawniło ogrom zniszczeń w zabytkowych obszarach śródmiejskich. Do ochrony konserwatorskiej w pierwszej kolejności wytypowano obiekty kulturowo najcenniejsze. Trzeba było dokonać trudnej selekcji. Sytuację utrudniał brak wiedzy o architekturze miast. Zaistniała pilna potrzeba opracowania studiów historyczno-urbanistycznych, które powstały w pierwszej kolejności dla Bytomia Odrzańskiego, Gorzowa, Głogowa, Gubina, Strzelec Krajeńskich, Żaganianiu i Żar. Za podpowiedzią Michała Witwickiego, ówczesnego inspektora w Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków, wyprzedzająco przeprowadzona została akcja objęcia zespołów urbanistycznych rejestrem zabytków. Zaowocowało to znaczącym spadkiem nacisków administracyjnych na służbę konserwatorską w sprawie rozbiórek kamienic.

O trudnościach przy odbudowie wytypowanych zabytków najlepiej mówią przykłady. Zdeastrowany po 1945 roku, barokowy pałac w Żaganianiu udało się odbudować, ale wymagało to pokonania wielu barier. Wielkim zagrożeniem był artykuł Bohdana Drozdowskiego, zamieszczony w „Życiu Literackim” w 1956 roku. Dziennikarz nazwał żagański zabytek „ponurym junkierskim gmaszyskiem”, apelując o szybkie jego zniesienie z powierzchni ziemi. Larum podniesione przez historyków sztuki z Uniwersytetu Jagiellońskiego powstrzymało przygotowania do rozbiórki. Z czasem w Żaganianiu powstała aktywna grupa obrońców zabytków, a potrzeba odbudowy pałacu znalazła też zro-

zumienie w kręgach władzy. Jednak upłynęły lata, zanim ustalono, że pałac będzie ośrodkiem kultury. Nim to nastąpiło, wnoszono rozmaite propozycje użytkowe, niekiedy całkiem absurdalne, jak ta przewidująca obniżenie obiektu do jednej kondygnacji i nakrycie stropodachem. Rozważano także przeznaczenie pałacu na magazyn zboża, szkołę oficerską, liceum z internatem, dom starców, archiwum wojewódzkie, Centralny Dom Harcerza. Duża powierzchnia zabytku zrodziła także pomysł, by przeznaczyć go na siedzibę kilkudziesięciu firm usługowych różnych branż.

Odbudowa ratusza w Koźuchowie miała w tej miejscowości grono zwolenników i jeszcze więcej przeciwników. Chodziło o stanowisko Ministerstwa Kultury i Sztuki. W celach rozpoznawczych przyjechał z Warszawy inspektor Feliks Kanclerz. Przewodniczący Prezydium WRN przyjął to nazwisko jako ważną funkcję, co ułatwiło odbudowę.

W jaki sposób różne przeszkody rzutowały na działania służby konserwatorskiej, świadczą losy zamku w Krośnie Odrzańskim oraz pałacu w Brodach. Ten ostatni miał być odbudowany przez Kombinat Górniczo-Hutniczy w Lubinie, by utworzyć w nim sanatorium dla górników, żądano jedynie zapewnienia przez konserwatora firmy budowlanej. Nie było to możliwe, ponieważ Pracownice Konserwacji Zabytków nie mogły przekroczyć narzuconych na wiele lat limitów wykonawczych. Na odbudowę krośnieńskiego zamku były pieniądze, dokumentacja i wykonawstwo PKZ. Jednak działanie to storpedował polityczny doktryner Zygmunt Kokot na posiedzeniu Wojewódzkiej Komisji Finansów i Planu populistycznym argumentem, żeby pieniądze nie ładować w ruiny, skoro brakuje na żłobki dla dzieci. Broniący sprawy Jan Muszyński został wyproszony z sali.

Od początku, przez długie lata, środowisko konserwatorskie funkcjonowało w warunkach politycznej aberracji. Panowała fobia wobec wszystkiego, co niemieckie, także spuścizny kulturowej. W tej kwestii ogół społeczeństwa podzielał oficjalne stanowisko władz, bo świeża była pamięć o zbrodniach niemieckich. Istniał nakaz usuwania ze sfery publicznej niemieckich napisów czy symboli. Organizowano brygady do usuwania tych elementów; istniało współzawodnictwo w tej dziedzinie. Jak daleko sięgała nienawiść do wszelkich śladów niemieczyny, świadczy notatka służbowa sporządzona w lipcu 1945 roku przez urzędnika zajmującego się sprawami kultury w starostwie gorzowskim, po wizytacji w kościele farnym (obecnie katedrze). Wnętrze było wówczas urządzone w duchu liturgii protestanckiej. Autor napisał:

Wnętrze kościoła stanowi dokument niemieckiego barbarzyństwa. Ostrołuki w kilku miejscach zamurowano i założono niegustowne drzwi. Ławki białą farbą ma-

lowane postawiono wzdłuż naw. Zostawiono w środku zupełnie wąskie przejście. Na wysokości pierwszego piętra w nawach bocznych wybudowano drewniane, białe malowane łóża, tak że sklepień naw bocznych nie widzi się z dołu. Organy bardzo brzydkie. Całość robi wrażenie raczej kina, a nie świątyni gotyckiej. Proponuję zrobienie zdjęć fotograficznych, które mogłyby służyć jako materiał do wydawnictwa unaoczniającego, w jakim stanie przejęliśmy zabytki sztuki po niemieckich barbarzyńcach.

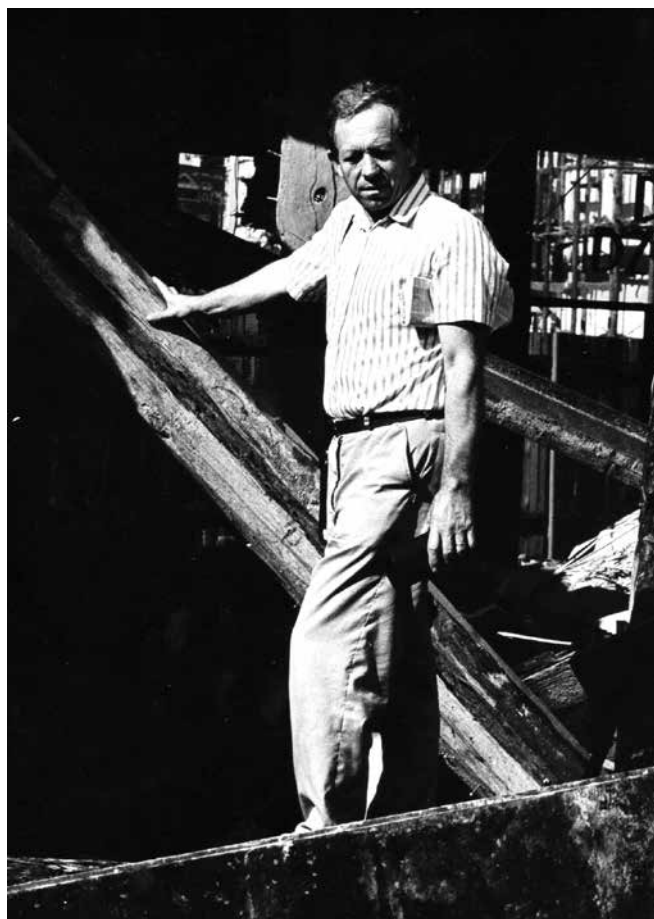
W takich warunkach dla ratowania zabytków konserwator stosował nieupoważnioną retorykę, używając nierzadko terminologii „piastowski”, „polski”, „łużycki” lub przypisywał obiektom cechy właściwe architekturze włoskiej czy francuskiej. Jan Muszyński nawet kamienicom rynku bytomskiego nadał cechy właściwe architekturze polskiej. Kościół farny w Żarach wobec przeciwników jego odbudowy nazywał „najstarszą budowlą bratniego narodu łużyckiego, zasłużoną dla podtrzymywania przez wieki języka i kultury tego ludu”. Kiedy zaś zawisła groźba rozbiórki otaczających farę domów, Muszyński, wezwany w tej sprawie do Komitetu Powiatowego PZPR, zapytał chytrze, czy chodzi o wyeksponowanie świątyni w przestrzeni miejskiej? Ideologiczna przestroga okazała się skuteczna, kamienice odbudowano.

W pierwszych latach po wojnie, na tle innych rodzajów zabytków, stosunkowo korzystnie przedstawiała się sytuacja obiektów sakralnych, oczywiście tych, które uniknęły zniszczeń wojennych. Ocalałe zostały szybko zagospodarowane. Stało się tak mimo nieprzychylnych wobec Kościoła polityki władz komunistycznych, gdyż napływający tutaj polscy przesiedleńcy i osadnicy przejmowali samorzutnie ponemieckie świątynie – katolickie i protestanckie. Władze nie ingerowały w te działania, bo sprzyjały one pożądanej integracji zróżnicowanych grup mieszkańców. Nierzadko urzędnicy państwowi sami występowali z inicjatywą tworzenia parafii katolickich, m.in. pełnomocnik rządu na obwód Żary pismem z 15 listopada 1945 roku, prosił Administrację Apostolską we Wrocławiu o przysłanie duchownych, zapewniając, że „zabezpieczy się księżom urządzenie plebanii i w miarę możliwości znośne zaopatrzenie”.

Dyktowana względami taktycznymi życzliwość i przejawy łagodności skończyły się w 1948 roku po zjednoczeniu PPR i PPS. O zaostreniu kursu władz państwowych wobec Kościoła i organizacji kościelnych dostrzeganym przez wiernych i służby konserwatorskie informują także materiały archiwalne. Pokazują one, że nad wszelką działalnością księży, w tym oczywiście nad remontami zabytkowych świątyń, wprowadzony został policyjny wręcz nadzór, sprawowany przez Wydział ds. Wyznań (dalej: WW). Bez zgody tego organu, ulokowanego w strukturze organizacyjnej Prezydium WRN, faktycznie zaś stanowiącego agendę Urzędu Bezpieczeństwa, nie wolno było nawet naprawiać szkód spowodowanych żywiołem. W sprawach dotyczących budowl zabytkowych z Wydziałem tym mogła kontaktować się wyłącznie kuria.

Pokonując dyktowane względami ideologicznymi utrudnienia, administratorzy parafii stosowali rozmaite sztuczki. Ks. Tadeusz Kleszcz, proboszcz w Grotowie koło Żar, który nie pytając o zgodę WW, wyremontował cztery kościoły (Grotów, Bogumiłów, Piotrow, Niwica), ścisząc głos, tak relacjonował swoją metodę:

Nigdy nie zgłaszam zamierzonych robót budowlanych do planu kurii, bo to nastęrcza ogrom kłopotów. O tym,

Głogów, na budowie, pocz. lat 70. XX w., fot. C. Luniewicz

co zamierzam robić, mówię głośno z ambony, chwając władzę, że wyraziła na to zgodę. Usypiam w ten sposób donosicieli. Drugą ważną sprawą jest czas prowadzenia remontów. Roboty planuję zawsze na okres kanikuły, czyli w miesiącach lipiec–sierpień. Wtedy urzędnicy nie jeżdżą w teren.

Trzeba dodać, że ks. Kleszcz wszystkie remonty uzgadniał z konserwatorem, bo – jak mawiał – nie chciał „psuć” zabytków.

Wiele kościołów, głównie w miastach, zrujnowanych zostało działaniami wojennymi. Starania o ich odbudowę napotykały piętrzące się przeszkody stawiane przez WW. Wspomniana żarska gotycka fara została zniszczona w 1944 roku podczas amerykańskiego nalotu. Osiedlająca się tam społeczność polska zajęła inną, ocalałą od zniszczenia świątynię, wzniesioną w 1917 roku, która wkrótce okazała się niewystarczająca. Starania o zgodę na odbudowę fary, przeplatane różnego rodzaju szykanami i aresztowaniami proboszczów, trwały 37 lat. Pisma w tej sprawie, kierowane do wszystkich możliwych urzędów oraz instancji centralnych, wracały nieodmiennie do WW z adnotacją: „w celu załatwienia według kompetencji”.

W wielu miastach istniały dwie świątynie i więcej. W pierwszym okresie parafie polskie, choćby z powodu słabego wówczas zaludnienia, nie były w stanie zagospodarować wszystkich kościołów poewangelickich, zaś nieużytkowane obiekty rodziły dążenia lokalnych władz, inspirowanych najpewniej przez odpowiednie służby, do ich rozbiórki, wbrew sprzeciwom konserwatorów. W wyniku tego rodzaju działań wyburzone zostały bardzo cenne ewangelickie Kościoły Łaski w Koźuchowie i Ża-

ganiu oraz Kościół Pokoju w Głogowie. Taki los spotkał także protestanckie świątynie w Krośnie Odrzańskim, Lubsku, Lubrzy, Rzepinie, Szprotawie oraz w wielu miejscowościach wiejskich, m.in. w Konotopie, Niekarzynie, Żarzynie, Żytowaniu. Pretekstem był argument: zagrażają bezpieczeństwu publicznemu.

Komunistyczne władze podejmowały wiele starań dla wyeliminowania z krajobrazu kulturowego archi-

tektury protestanckiej. Dążenia te, aczkolwiek spowodowały nieodwracalne szkody, nie przyniosły w pełni oczekiwanego celu, o czym świadczą zachowane poewangelickie zbory m.in. w Babimoście, Brójcach, Bytomiu Odrzańskim, Czerwieńsku, Drezdenu, Międzyrzeczu, Nowym Miasteczku, Nowej Soli, Sławie, Sulechowie, Trzebielu i Wschowie. Do ich ocalenia przyczyniło się także to, że służyły przez lata innym, pozasakralnym celom, najczęściej magazynowym. Z czasem, głównie w latach 90. XX wieku, większości z nich przywrócono funkcje religijne. Mimo oczywistych zniszczeń wojennych, bezpośrednich i pośrednich, to dzięki szybkiemu żywiłowemu przejęciu w latach 1945–1947 poniemieckich świątyń przez parafie polskie, ocalone zostały cenne zasoby dziedzictwa kulturowego. Dotyczyło to także bogatego wyposażenia kościołów – zespołów dzieł sztuki: rzeźby, malarstwa, rzemiosła artystycznego. Ich wartość dla kultury regionu jest tym bardziej istotna, że z artystycznego wyposażenia ogołoconą została inna grupa zabytków – pałace i dwory.

Zmiana formy własności architektury dworskiej po wojnie splotła się z syndromem klasowym. W tej grupie zabytków zniszczenia miały charakter stosunkowo ograniczony. Dosięgły zamków w Głogowie, Kostrzynie i Żarach. Ponadto zamki w Krośnie Odrzańskim, Siedlisku, Przemkowie oraz pałac w Brodach spalone zostały za sprawą żołnierzy sowieckich. Obiekty ocalałe doznały pośrednich skutków wojny, ucierpiały na skutek utraty funkcji rezydencji i siedzib ziemskich. Pozbawione przez dłuższy czas właścicieli, utraciły wyposażenie, które zostało rozkradzione bądź zniszczone jako klasowo i narodowo obce. Poniemieckie majątki ziemskie wraz z zabudową dworską przejęte zostały przez utworzone w latach powojennych Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR-y). Pałace, przebudowywane wewnątrz, adaptowane były na mieszkania pracowników, biura, świetlice, magazyny zboża lub, co gorsze, składowiska nawozów sztucznych. W bardzo licznych przypadkach takie użytkowanie zabytków nie wiązało się z dbałością o ich utrzymanie techniczne, powodując ich stopniową destrukcję. Administracja PGR-ów zobligowana do wydajności w uprawach i hodowli, troszczyła się o stan obór i chlewni, budowała obiekty gospodarcze, nie myśląc o remontach pałaców. Z perspektywy lat ocenić można, że w korzystniejszej sytuacji znalazły się pałace zaadaptowane na rozmaite cele społeczne – szkoły, domy dziecka, domy spokojnej starości, archiwa itp. Budowle te uniknęły znaczących przeróbek wewnętrznych, utrzymywane były we względnie dobrym stanie technicznym, w zadbanym otoczeniu.

Stanisław Kowalski i Jan Muszyński (po prawej), wystawa w Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, fot. C. Luniewicz

Z upływem czasu, gdy zaniedbane dachy zaczęły przeciekać, przenoszono lokatorów i biura do nowo zbudowanych obiektów. Konserwatorskie nakazy remontu opuszczonych zabytków, wsparte czasem zarządzeniem prokuratora (co miało miejsce w rejonie Żagania), rzadko odnosiły skutek. Każdy administrator mógł się od nakazu uchylić, argumentując to brakiem materiałów budowlanych czy możliwości

wykonawczych, i wielu z nich z tego korzystało. Do niszczenia zabytkowej architektury podworskiej przyczyniały się też zmiany w strukturach organizacyjnych PGR-ów, np. wraz z podporządkowaniem gospodarstw w Cybince i Mieszkowie większym jednostkom, przerwano tam zaawansowane prace remontowe przy pałacach, pozostawiając je bez opieki. W pierwszej połowie lat 70. XX stulecia opuszczonych obiektów, dewastowanych i opadających w ruinę, było coraz więcej. Chcąc zapobiec destrukcji zabytków, zacząłem osadzać w nich społecznych opiekunów. Zamieszkiwali w skromnych pomieszczeniach urządzanych ze środków konserwatorskich, a sam fakt ich obecności zapobiegał dewastacji.

Pomysł takiego ratowania porzuconych pałaców przyniosło samo życie, przykładem jest zamek w Koźuchowie. Ten cenny zabytek stał nieużywany ponad 30 lat, lecz uniknął dewastacji, co ułatwiło podjętą w 1976 roku jego odbudowę i adaptację na dom kultury. Wszystko dzięki temu, że w zamku mieszkał wraz z rodziną przybyły tutaj z Warszawy Edmund Szajer, ewangelicki duchowny i człowiek nadzwyczajnej szlachetności. Chronił zabytek przed wandalami i własnoręcznie wykonywał drobne naprawy, uzupełniając ubytki w pokryciu dachu, wiążąc drutami ryny i rury spustowe. Gdy Szajera „odkryłem” w koźuchowskim zamku, był rok 1964. W tym samym czasie ujawnił się inny samorodny opiekun zabytków – Adam Wróblewski. Mieszkał samotnie w pałacu w Ochli, dbając o stan dachu i blacharki. Przybył, prosząc o przydział kilkunastu dachówek do załatwienia uszkodzonego burzą dachu.

Przy okazji „Dni ochrony zabytków”, gdy Szajer i Wróblewski otrzymali skromne nagrody, lokalna prasa przedstawiła ich sylwetki, podkreślając obywatelską postawę w ratowaniu narodowego dobra kulturowego i materialnego. Dziennikarz informował też o innych opuszczonych zabytkach, oczekujących na swych opiekunów. Gdy tekst przedrukowały gazety centralne, zaczęli się zgłaszać zainteresowani. Pod koniec lat 70. Już kilkunastu opiekunów osiadło w pałacach i dworach. Niektórzy, gdy pojawiła się szansa zagospodarowania dozorowanego zabytku, podejmowali opiekę nad innym obiektem. Wspomniany Adam Wróblewski po Ochli mieszkał w pałacach, kolejno, w Bieczu koło Gubina, Broniszowie koło Koźuchowa i Trzebiechowie koło Sulechowa. Przybyły spod Wałbrzycha Witold Tocewicz strzegł kilka lat zamku w Siedlisku, a gdy obiekt przejęła szkoła, został przeniesiony do dworu w Tarnowie Jeziernym. Zabytek ten był w trakcie odbudowy, a Tocewicz przez dłuższy czas mieszkał w prowizorycznie urządzonym pokoju, bez bieżącej wody. Po

odbudowie i przekształceniu w pensjonat, otrzymał tam zatrudnienie i mieszkał w nim do końca życia.

W różnym czasie w taki sposób chronione były 23 obiekty. Z wyjątkiem zamku w Słońsku, wszystkie przetrwały, zostały zagospodarowane lub są w trakcie odbudowy. Niektóre przejęte zostały przez jednostki państwowe (pałace: w Trzebiechowie na szkołę, w Drzonowie na muzeum wojskowe, w Ochli na muzeum etnograficzne), inne przez prywatnych inwestorów. Wielu społecznych opiekunów stało się właścicielami strzeżonych przez siebie obiektów. Barokowy dwór w Bogaczowie był bliski ruiny, gdy zamieszkał w nim jako opiekun Grzegorz Jankowski. Absolwent Uniwersytetu Poznańskiego uczył w miejscowej szkole, potem wygrał konkurs na burmistrza pobliskiego Nowogrodu Bobrzańskiego i pełnił tę funkcję przez kilka kadencji. W jeszcze gorszym stanie technicznym znajdował się dwór w Koźli koło Zielonej Góry. Chęć osiedlenia się w nim zgłosił Paweł Rypuła, dekarz samotnie wychowujący czwórkę dzieci. Z racji zawodu szybko uporał się z naprawą dachu, a potem sukcesywnie remontował kolejne pomieszczenia i porządkował otoczenie. Dziś jest właścicielem uratowanego zabytku.

Każdy obiekt i związana z nim osoba społecznego opiekuna to odrębna historia, na ogół z pomyślnym finałem, w niektórych przypadkach powiązana jednak z nieprzewidzianymi reperkusjami. Zasiedlanie opuszczonych pałaców specyficznego rodzaju stróżami, nie zawsze spotykało się z akceptacją administracji terenowej, a tym bardziej PGR-owskiej. Nie raz musiałem odwoływać się do sankcji określonych w ustawie o ochronie zabytków. O tym, że wobec mnie, jako organizatora takich działań, uruchomione zostały zakulisowe akcje, miałem dowiedzieć się po kilku latach. Odpowiednie służby uznały, że skoro podejmuję czynności wykraczające poza rutynowe obowiązki, to muszę w tym mieć osobisty interes. Są trzy przypadki podjętych operacji, które miały to założenie potwierdzić.

Pewnego dnia do urzędu konserwatorskiego przyjechał gdzieś z głębi Polski starszy pan, deklarując gotowość dozorowania zabytku, jeśli będzie mógł w nim zamieszkać. Uznałem to niemal za zrzęcenie opatrności, bo pilnowania wymagał pałac w Trzebiechowie, tym bardziej, że finalizowała się sprawa jego adaptacji na szkołę, a wandalę zagrażali resztkom zabytkowego wystroju. Zainteresowany zgodził się zamieszkać w spartańskich warunkach. Naczelnik gminy zobowiązał się przygotować wytypowane w pałacu lokum w ciągu dwóch tygodni. Krótco przed wyznaczonym terminem przyjazdu opiekuna otrzymałem od niego adresowany imiennie list, w którym potwierdzał swoje przybycie. W liście znajdował się ponadto banknot, nie pamiętam jaki, ale około 200 złotych dzisiejszej wartości. Fakt ten zgłosiłem dyrektorowi Wydziału Kultury i spisana została okolicznościowa notatka. Wkrótce, w obecności naczelnika gminy, pieniądze zwróciłem nadawcy. Aby go nie peszyć, zasugerowałem, że pisał zapewne list także do kogoś z rodziny i przez pomyłkę pieniądze włożył do niewłaściwej koperty. Człowiek ten, od początku niewiele mówiący, teraz też nie odniósł się do incydentu; był zawstydzony albo takiego udawał. Po upływie miesiąca miałem prawo przypuszczać, że przysłane w liście pieniądze były ukartowaną prowokacją, bo krótkotrwały opiekun opuścił Trzebiechów bez żadnego wyjaśnienia.

Opisane wydarzenie miało miejsce w czasie, kiedy nieświadomy tego, już od lat miałem nasłanego przez SB społecznego opiekuna zabytku, który „opiekował” się również mną. Ten był

Żagań ul. Warszawska, badania piwnic, lata 90. XX w., fot. T. Kowalski

młody i bardzo rozmowny, a przedstawił się jako rencista i plastyk amator. Przyjechał z Sieradza, lecz mówił gwarą śląską. Pokazywał fotografię atrakcyjnej kobiety, informując, że musiał się z nią rozstać i to stało się powodem poszukiwań mieszkania w zabytku. Mężczyzna, który zjawił się bez uprzedzenia, w czarnym garniturze, z niewielką walizką, wzbudził we mnie pewną niechęć. Nie chciał czekać na przygotowanie mieszkania, nalegając, żeby skierować go do jakiegokolwiek opuszczonego pałacu. Wskazałem miejscowość Kamień Wielki pod Kostrzynem, gdzie stał świeżo opuszczony obiekt, zastrzegając, że sam musi załatwić sprawę meldunkowe.

Gerard Pazur, bo tak się nazywał, poradził sobie z administracją terenową bez problemu. Osiadł w Kamieniu Wielkim, ale ciągle prosił o przeniesienie bliżej Zielonej Góry. Po pewnym czasie zamieszkał więc w opuszczonym przez PGR klasycystycznym pałacu w Drogłowicach koło Głogowa, a gdy w 1975 roku Głogów odpadł od województwa zielonogórskiego, przeniesiony został do Brodów, gdzie zamieszkał w oficynie pałacowej. Po paru latach, gdy Gerard Pazur był już lokalnym działaczem społecznym, milicja przyłapała go na próbie wywiezienia do NRD kilku przedwojennych książek i miał sprawę prokuratorską. On tłumaczył, że książki pożyczył od znajomego Niemca z Forst i chciał je zwrócić. Próbowałem go bronić, podkreślając jego zasługi w dozorowaniu zabytków i opiniując przedłożone mi do oceny książki jako pospolite. Zanim jeszcze prokurator zamknął sprawę związa-

Stanisław Kowalski, 1974, fot. ze zbiorów prywatnych

ną z książkami, odwiedził mnie w biurze major MO, który po krótkiej rozmowie o Pazurze, oświadczył wprost: „To jest nasz człowiek i faktycznie nazywa się Schulze”. Jaka była intencja ujawnienia tej tajemnicy, nie mam pojęcia. Natomiast wiedza o tym, że rzekomy Pazur to Schulze, przywołała w pamięci różne wydarzenia. Pojąłem, skąd się brała nachalność Pazura, w czasie, gdy mieszkał w Drogłowicach, w zabiegach o konserwatorskie finansowanie remontu podgłogowskich kościołów czy kaplic. Mimo moich wyjaśnień, że proponowane przez niego prace nie znajdują merytorycznego uzasadnienia ani podstawy prawnej, wciąż ponawiał wnioski, sugerując delikatnie, że mogę liczyć na wdzięczność księży. Inna propozycja Pazura miała już charakter wyraźnie łapówkarski. Otóż przenosząc się do Brodów, znalazł na swoje miejsce w Drogłowicach innego społecznego opiekuna, który jednak stawiał rzekomo warunek, aby zbudować w pałacu nowy piec, za co miałem otrzymać całkiem pokaźną gratyfikację. Będąc już w Brodach, Pazur podjął jeszcze dwie próby skorumpowania mnie. Próbował podarować mi barokowe krzesło, które rzekomo dostał od rolnika z pobliskiej wsi za namalowany przez siebie „święty” obraz. Moja propozycja, aby krzesło przekazał lub sprzedał do muzeum, uzyskała pozorną zgodę, ale nie została spełniona. Gdy miałem kłopoty z naprawą trabanta, Pazur polecił mi warsztat samochodowy w Guben, gdzie usługa została szybko wykonana. W przeddzień odbioru naprawionego samochodu pojawił się Pazur z sugestią uregulowania należności nie w markach, lecz starych monetach. Moja argumentacja, że starych monet nie mam i że nie wolno ich wywozić za granicę, nie pomogła. Pazur wskazał mi sklep, gdzie mogę kupić „miedziaki”, a on je przewiezie przez granicę. Wtedy pierwszy raz zaświtała mi myśl, że jestem prowokowany, bo właściciel wspomnianego sklepu ze starociami, w powszechnej opinii uchodził za konfidenta milicji. Po pewnym czasie, gdy Pazura zdekonspirowali jego mocodawcy, uczestniczyłem służbowo w zebraniu koła PTTK w Gubinie, które przymierzało się do przejęcia w użytkowanie pałacu w pobliskim Bieczu. Chodziło o wyremontowanie kilku sal z przeznaczeniem na schronisko-noclegownię turystyczną.

Prace miały być wykonane w tzw. czynie społecznym, ale był kłopot z uzyskaniem materiałów budowlanych. Zastanawiano się, jak dotrzeć do wpływowych osób, które mogłyby załatwić przydział desek, wapna, cementu itp. Wypowiadał się także, będący członkiem PTTK, Gerard Pazur, wspominając dowództwo miejscowej jednostki saperskiej. W trakcie tej dyskusji wskazałem na Pazura jako osobę wpływową i zwróciłem się do niego per Schulze, po czym poinformowałem zebranych o jego utajonej funkcji. Pazur opuścił zebranie i wkrótce wyjechał z Brodów.

Będący dziś w zaawansowanej ruinie zamek joannitów w Słońsku, w latach 70. XX wieku stał jeszcze pod dachem. Aby zapobiec jego dewastacji, ze środków konserwatorskich wykonane zostały prace zabezpieczające, polegające na zabiciu deskami i papą drzwi zewnętrznych i okien. Zakończenie robót zgłosiłem na położonym w sąsiedztwie zamku posterunku MO z prośbą o zwrócenie uwagi na ewentualnych wandalach. Gdy po miesiącu okazało się, że cały materiał zabezpieczający obiekt został rozkradzony, napisałem skargę na komendanta posterunku do Komendy Powiatowej MO w Sulęciniu. Skutek był taki, że natychmiast wszczęto śledztwo przeciwko mnie i raz w tygodniu wzywany byłem na przesłuchanie do Sulęcina. Dochodzenie zmierzało do ustalenia, czy prace przy zamku w ogóle zostały wykonane, a jeśli tak, to jaki cel przyświecał wydawaniu pieniędzy państwowych na ratowanie „germańskiej rudery”. Tak MO uczyła mnie moresu, że bym w przyszłości nie zawracał „organom” głowy głupstwami. Wielotygodniowe szykany przerwał dopiero poinformowany o całej sprawie komendant wojewódzki.

Ustały przesłuchania, ale stojący w centrum Słońska zamek joannitów działał mundurowym na nerwy. Nic więc dziwnego, że jesienią 1975 roku w zabytku wybuchł pożar, po którym pozostały tylko gołe mury. Istnieją wiarygodne przesłanki wskazujące na to, że za katastrofą stały sulęcińskie służby. Otóż – niedługo po zakończeniu prowadzonego przeciwko mnie dochodzenia – do biura konserwatora zabytków przyszedł młody człowiek, rzemieślnik branży budowlanej, jak mówił – „złota rączka”, deklarując chęć zamieszkania w słońskim zamku i dozorowania go. Oświadczył też, że warunki do zamieszkania stworzy sobie sam. Jako powód przenosin ze Świebodzina, gdzie mieszkał, podał lepsze możliwości zarobkowania w nowym miejscu. Gdy już tam osiadł, dowiedziałem się przypadkowo w Świebodzinie, że ma on duże kłopoty z milicją za przestępstwa typu gospodarczego. Z kryminalnych tarapatów wykupił się, wypełniając powierzone mu zadanie, którego finałem było spalenie „germańskiej rudery”. Śledztwo w sprawie pożaru uwolniło go od winy, uniknął też kary za wcześniejsze przestępstwo. Można przyjąć jako pewne, że z identycznych powodów tajnymi współpracownikami SB zostali Gerard Schulze-Pazur i smutny osobnik, który przysłał mi w liście pieniądze.

Oprócz wymienionych wcześniej zabytkowych budowli w Bieczu, Bogaczowie, Brodach, Broniszowie, Drogłowicach, Drzonowie, Kamieniu Wielkim, Koźli, Kożuchowie, Ochli, Siedlisku, Tarnowie Jeziernym i Trzebiechowie, dozorem społecznych opiekunów objęte były ponadto pałace i dwory w Grabinie, Gryżynie, Lipinkach Łużyckich, Maczkowie, Okuninie, Przybyszowie, Świbnej, Trzebuli, Witkowie i Żarach (zamek). Gdyby nie taka forma stróżowania, zabytki te mogły podzielić los wielu pałaców porzuconych po wyeksploatowaniu, które w procesie stopniowej degradacji zniknęły z krajobrazu kulturowego regionu. Tak się stało z budowlami w Borowem, Brzozowie, Cybince,

Drzeniowie, Jeleninie, Lubnie, Matuszowicach, Mirocinie Średnim, Osieku (koło Lubska), Popęszycach, Sądowie i Włostowie.

W kwietniu 1984 roku odszedłem z pracy w Urzędzie Wojewódzkim i przenieśliśmy się do Muzeum w Międzyrzeczu. Pośrednim powodem tego były również zabytki podworskie, a ściślej pałace w Gryżynie i Grabinie koło Krosna. Po wojnie obiekty te stały się siedzibami nadleśnictw. Kiedy w 1971 roku nastąpiła komasacja administracji leśnej w większe jednostki, pałace zostały opuszczone. Do ich zagospodarowania przymierzały się różne państwowe zakłady, ale wszystkie rezygnowały. Dziesięć lat później, gdy obowiązywała już ustawa umożliwiająca nabywanie obiektów zabytkowych przez osoby fizyczne, zdewastowane pałace kupili prywatni inwestorzy, mieszkający w nich wcześniej w charakterze opiekunów społecznych.

Po wprowadzeniu stanu wojennego wojewodą zielonogórskim został pułkownik Wojsk Ochrony Pogranicza Walerian Mikołajczak. Poczuwszy się dygnitarzem, postanowił urządzić w pobliżu swego miasta – Krosna Odrzańskiego – jakiś cichy przybytek rekreacyjny. Chodziły słuchy, że miał to być ośrodek myśliwski, ale mówiono także o miejscu spotkań z dostojnikami wyższego szczebla. Lustracja okolicy ujawniła jednak brak wolnych obiektów na takie potrzeby, a co gorsza, wykazała, że pałace w Gryżynie i Grabinie zostały przejęte przez osoby prywatne. Zbesztany za to naczelnik gminy Bytnica tłumaczył się, że sprzedaż obiektów wymusił Wojewódzki Konserwator Zabytków, co faktycznie odpowiadało prawdzie. Gdy wezwany stanąłem przed umundurowanym wojewodą, ten w ogóle nie chciał słuchać moich wyjaśnień, wytoczył zaś oskarżenia. Zarzuty sprowadzały się do pytania – jak można było oddać pałace w ręce „prywaciarzy”? Na koniec padło zdanie o mniej więcej takiej treści: „gdybym mógł wcześniej przewidzieć to, co się stało, to bym te pałace rozniósł czołgami”. Wkrótce pojawiła się kontrola, która nie przyniosła oczekiwanych przez wojewodę dowodów przestępstwa, ale przez długi czas dezorganizowała pracę. Umorzeniem zakończyła się także sprawa prokuratorska z doniesienia wojewody. Dużo satysfakcji dało mi przesłuchanie, gdy młody prokurator zaczął od przeprosin za to, że musiał mnie fatygować. Oświadczył, że zarzuty wojewody są zupełnie bezzasadne, ale protokół trzeba spisać.

W powyższej relacji o pracy nad ochroną zabytków w PRL-u przedstawiona została jedna, ciemniejsza strona tamtej rzeczywistości. Chodziło mi o pokazanie spraw w całokształcie działań marginalnych, choć dotkliwie obecnych, a pominiętych w publikowanych sprawozdaniach konserwatorskich, traktujących z oczywistych względów nie o porażkach, lecz osiągnięciach. Żeby uniknąć zafałszowania realiów, trzeba podkreślić, że bez ludzi życzliwych czy rozumiejących potrzebę ochrony zabytków, skuteczność działań konserwatorskich byłaby nikła. A było przecież tak, że obok jednostek szkodliwych dla sprawy, spoty-

kanych wśród różnego szczebla urzędników administracji rządowej i gospodarczej, partyjnych bonzów i doktrynerów ideologicznych, istniały rzesze ludzi porządnych. Nie miejsce tutaj, żeby ich wszystkich wymieniłem, bo to odrębny temat; posłużę się zatem przykładami, uwzględniając różne środowiska.

Gorącymi sprzymierzeńcami działań konserwatorskich w Bytomiu Odrzańskim i Kożuchowie w latach 50. i 60. XX stulecia byli tamtejsi przewodniczący prezydiów MRN – Michał Winogordzki i Czesław Habura. Stanisław Tarnas, pełniący identyczną funkcję w Żarach, w kontaktach ze służbą konserwatorską przeszedł ewolucję od wroga zabytków (proponował wysadzenie dynamitem zamku) do rzecznika ich ochrony przez zagospodarowanie. Mimo wielu sprzeciwów, w 1981 roku sprzedany został pierwszy w województwie zabytek (pałac w Bieczu) osobie prywatnej. Do transakcji zapewne by nie doszło, gdyby nie to, że naczelnikiem gminy Brody był wówczas Stanisław Turowski, nauczyciel z zawodu, publicysta i człowiek wielkiej kultury.

W 1978 roku ważyły się losy pałacu w Trzebiechowie. Tamtejsza szkoła stała się zbiorczą dla całej gminy i wymagała rozbudowy. Kuratorium Oświaty optowało za dostawieniem aneksu do istniejącego tandetnego budynku szkoły z lat 60. Dyrektor placówki widział natomiast rozwiązanie problemu przez adaptację okazałego pałacu na szkołę i szukał w tej sprawie sojusznika w konserwatorze. Opór Kuratorium trwał długo, ale rzeczowe argumenty dyrektora zwyciężyły.

Pozytywnym stosunkiem do problemów ochrony dóbr kultury zapisał się wojskowy komisarz z gubińskiego garnizonu, nadzorujący kulturę po wprowadzeniu stanu wojennego. Inny wojskowy pomógł mi w tym czasie obronić przed zniszczeniem zabudowę jedynej w Szprotawie staromiejskiej ulicy, zachowanej z wojennej pożogi. A nie było łatwo, bo cała miejscowa władza administracyjna i partyjna z dziką determinacją parła do rozbioru kilkunastu kamienic, później starannie odbudowanych.

Nie można też pominąć faktu, że wraz z upływem czasu zmienił się na korzyść stosunek do przepisów ustawy o ochronie zabytków. Zjawisko łamania czy omijania prawa najdłużej utrzymywało się w administracji PGR-owskiej. Tego też jednak nie można uogólniać, bowiem zdarzali się dyrektorzy gospodarstw państwowych, którzy dbali o zabytki. Remontom poddane zostały np. pałace w Dłużku, Luboszycach, Pasterzowicach, Stypułowie, Szczepowie.

Upowszechnieniu idei ochrony zabytków i pozytywnego traktowania spuścizny historycznej wielce się przysłużył zorganizowany przez Zbigniewa Czarnucha harcerski szczebel „Makusynów”, który w 1963 roku włączył się w odbudowę i zagospodarowanie części zamku w Siedlisku. Żywą działalnością popularyzatorską zasłużył się również zespół młodych opiekunów społecznych PTTK – miłośników swego miasta Żagania.

Władysław Chrostowski

Historia pisana z pamięci i dla pamięci

Po ukończeniu studiów na kierunku historia sztuki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu byłem zainteresowany pracą zgodną z moim wykształceniem. Zależało mi też na mieszkaniu i zatrudnieniu dla mojej małżonki. Ten trzeci temat był bardzo trudny i wzbudzał zdziwienie, tym bardziej, że chodziło o zatrudnienie dopiero za rok. Początki mojej drogi zawodowej związane są ze Stargardem Szczecińskim. Zostałem Powiatowym Konserwatorem Zabytków. Pod moją opieką były powiaty: choszczeński, pyrzycki i stargardzki. Tam były bardzo ważne zabytki, były placówki kulturalne o dużym potencjale, był wspaniały potencjał ludzki. Po reformie administracyjnej w 1975 roku i likwidacji powiatów otrzymałem pod opiekę kilkadziesiąt gmin. Miałem jeszcze możliwość kontynuowania pracy w urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Zaproponowano mi jednak zatrudnienie w Gorzowie Wielkopolskim, które przyjąłem. O podjęciu pracy w tym mieście zdecydowało wykształcenie na kierunku historia sztuki i kwalifikacje zawodowe. Przejście tutaj wiązało się jednak ze spełnieniem moich warunków. Moje początki jako Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków województwa gorzowskiego przypadają na rok 1978. Zostałem zatrudniony 1 stycznia, a następnego dnia podjąłem się wypełniania moich obowiązków zawodowych. Jako Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gorzowie byłem zastępcą dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego, a następnie dyrektorem Wydziału Kultury i Sztuki – Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Zarazem byłem także sekretarzem Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz członkiem prezydium Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Zielonej Górze. To pokazuje, jak trudne stały

przede mną wyzwania. Na początku mojej pracy w Gorzowie pewien dziennikarz pogratił mi stanowiska i powiedział, że tutaj przecież nie ma zabytków, w związku z czym praca będzie spokojna i pozbawiona nadmiaru obowiązków. Okazało się to nieprawdą. Zabytki były, miały swoje potrzeby, a praca była niezwykle wymagająca i na pewno nie była spokojna.

Tradycja kulturowa jest wielką wartością humanistyczną. Umożliwia przetrwanie dzieł sztuki, nie tylko w wymiarze materialnym. Materia ukształtowana według określonych kanonów sztuki jest swoistym signum czasu objętym ochroną prawną. Zrozumienie tych spraw umożliwia dyscyplina naukowa, bo sztuka nie zna granic administracyjnych, chociaż te ostatnie mogą ograniczyć zasięg jej oddziaływania. W takim wymiarze spostrzegamy kulturowe wartości obszaru województwa gorzowskiego. Dziedzictwo kulturowe odczytujemy w trzech kategoriach: środowiska naturalnego, kultury materialnej i kultury duchowej. Obszar administracyjny województwa gorzowskie-

Władysław Chrostowski, lata 90 XX w.,
fot. ze zbiorów prywatnych

go posiadał szczególnie wymiar kulturowy i historyczny; pozostawał strefą wpływów wielkopolskich, pomorskich, brandenburskich, śląskich, czeskich, a nawet niderlandzkich, skandynawskich i rosyjskich. Tędy prowadziły szlaki misyjne benedyktynów, cystersów i dominikanów, łącząc się z drogami zakonów krzyżowych: templariuszy, joannitów i Krzyżaków. Świadczą o tym nazwy do dziś zachowane: Bierzwnik (Marienwalde), Mironice (Himmelstädt), Święty Wojciech, Templewo czy

Spichlerz w Gorzowie z kon. XVIII w., lata 80. XX w., fot. G. Solecki (Archiwum Delegatury WUOZ w Gorzowie Wlkp.)

Jezioro Panieńskie w Pełczycach. W związku z kolonizacją niemiecką w XIII i XIV wieku zakładano lub przenoszono istniejące miasta i osady na prawo magdeburskie za pośrednictwem Mysłiborza, który był miastem stołecznym prowincji. W połowie XVI wieku wytwarza się nowa granica religijna między katolikami i protestantami. Ginie z mapy Kościoła diecezja lubuska. Na terenie województwa znajdowały się 23 miasta, w tym dziewięć zespołów staromiejskich oraz kilkadziesiąt ruralistycznych ośrodków o średniowiecznej i nowożytnej metryce. Integralną częścią architektury pozostaje założenie parkowe i ogrodowe, a także detal architektoniczny i rzemiosło artystyczne. Z architekturą sakralną aż do czasów nowożytnych powiązane były cmentarze. Krajobraz materialny uczytelniający zabytki dziedzictwa przemysłowego i dzieła inżynierskie jako charakterystyczne obiekty cywilizacji. Na terenie województwa można wyróżnić bezpośrednie i pośrednie oddziaływanie strzech budowlanych: cystersów w Bierzwniku, Bledzewie, Mironicach, Reczu i Starym Zemsu. Następnie był krąg oddziaływania Karla Friedricha Schinkla i jego szkoły architektonicznej w realizacjach w Głiśnie, Ośnie Lubuskim, Międzyrzeczu i Słońsku. W sferze kształtowania parków wymienić należy Petera Josepha Lennego z jego realizacjami w Dolsku, Kamieniu Wielkim i Radaczewie. W zakresie sztuki organowej zachowały się dzieła Wilhelma Sauera w kościołach w Drezdenu, Ośnie Lubuskim i Witnicy. Szczególną wartością pozostają protestanckie ołtarze z tematyką chrystologiczną w Gorzowie, Mysłiborzu, Reczu i Ośnie Lubuskim – jakże odmienne w stosunku do retabulów katolickich z przeważającą tematyką mariologiczną. W krajobrazie kulturowym zachowały się z czasów średniowiecza monumentalne kościoły, miasta otoczone systemem murów obronnych. W zakresie architektury zamkowej odnotować należy zamek królewski Kazimierza Wielkiego w Międzyrzeczu, zamek baliwa joannickiego w Słońsku, zamek margrabiego w Kostrzynie, a także zamek rycerski Wedłów w Drawnie – zachowane po licznych wojnach w postaci ruiny. Proweniencję z okresu średniowiecza posiadają liczne zespoły ruralistyczne poświadczane w rozplanowaniu, chociaż ich zasoby mieszkaniowe pochodzą z czasów późniejszych. W końcu XVII wieku pojawia się tendencja zagospodarowania terenów zalewowych nad Wartą i Notecią oraz terenów śródlęśnych. Znajduje to swój indywidualny wyraz

w osadnictwie olęderskim, stosującym w budownictwie konstrukcję ryglową. Historia odcisnęła swoje piętno w postaci licznych systemów fortyfikacji, takich jak twierdza ziemna w Drezdenu i twierdza w Kostrzynie. Warto wskazać również unikatowe obiekty architektury. Można tutaj wymienić sanktuarium maryjne w Rokitnie, będące dziełem warsztatów śląskich, czy zespół teatrów w Gorzowie – zimowy i letni, murowany i drewniany.

Gorzów był mi do tej pory nieznanym, a nawet

przeze mnie pomijanym. Praca w tym mieście okazała się być jednak związana z emocjonującymi odkryciami. Miasto urzekło mnie wielością i różnorodnością problematyki. Miałem tutaj od samego początku sporo wyzwań. Gorzów miał bowiem duże ambicje. Na początku pojawił się problem zakończenia prac przy dawnej willi fabrykanckiej Hermanna Pauckscha, nazywanej „Pałacykiem”, później siedzibie Wojewódzkiego Domu Kultury. Którejś nocy zostałem obudzony. Płonął pałacyk przy Wale Okrężnym. Będąc na miejscu, patrzyłem, jak strażacy używali na przemian piany i wody. Spowodowało to, że wystrój wnętrza, a zwłaszcza dekoracje w najpiękniejszym z pomieszczeń, zostały pogrzebane na zawsze. Wymusiło to konieczność rozszerzenia zakresu prac. Bardzo ważny był kontekst tego zabytku. Powstał problem zieleni komponowanej, zarówno niewielkiego parku, jak i alei przy rzece Warcie. Drugim wielkim przedsięwzięciem był remont i adaptacja XVIII-wiecznego ryglowego spichlerza na cele muzealne. Obiekt nie był lubiany. Wypowiadano się na jego temat bardzo pejoratywnie. Mówiono o nim „Prusak”, „Zawalidroga” i tym podobnie. Ogłoszono nawet, że pracownicy pobliskich zakładów ZM Ursus i ZREMBu byli gotowi w czynnie społecznym rozebrać ten zabytek. Pamiętajmy, że podobny los spotkał w 1968 roku inny monumentalny zabytek w tym mieście, a mianowicie arsenał. Wywołałem temat ratowania zabytku. W krytycznej chwili pojawił się w Gorzowie Jacek Cydzik, Zastępca Generalnego Konserwatora Zabytków. Obejrzał obiekt i zdecydował, że należy go bezwzględnie ratować. Bardzo mu byłem za to wdzięczny. Do tematu ratowania włączyła się Zofia Halota w programie *Ocalić od zapomnienia*. Obok wypowiedzi Generalnego Konserwatora Zabytków, prof. Wiktora Zina i jego zastępcy, znalazła się również moja wypowiedź. Emisja miała miejsce w wieczór sylwestrowy, w związku z czym oglądalność była minimalna. Po raz drugi wyemitowana została po godz. 17.00, też przy oglądalności żadnej. Ratowanie spichlerza miało kilka etapów. Nakreślony został plan, który następnie przez dekadę był mozolnie realizowany dzięki państwowym dotacjom. Obecnie jest to oddział Muzeum Lubuskiego w Gorzowie Wielkopolskim, który z powodzeniem służy gorzowskiej kulturze.

W swojej pracy przyjąłem jako motto sentencję łacińską: *Opus prius in pectore quam sit in ore*. Dzieło najpierw jest w ser-

cu, dopiero później na ustach. Jeżeli nie zrozumiemy tego, to trudno jest cokolwiek ratować. Zawsze sobie przy tym powtarzałem: „O zabytkach ludzie będą mówić dobrze albo źle, ale zawsze będą mówić”. Nie chciałem też, aby ktoś poczuł się pokrzywdzony, że zabytków jest za dużo lub jest ich za mało. Dlatego też temat zabytków był poruszany praktycznie na każdym spotkaniu w Urzędzie Wojewódzkim. Organizowałem również spotkania z przedstawicielami różnych branż, choćby z kombinatami rolnymi czy nawet ze stowarzyszeniami regionalnymi. Poruszałem temat zabytków także w rozmowach z władzami samorządowymi. Szukaliśmy zawsze spraw istotnych. Nawet jeżeli nie było możliwości prowadzenia prac przy zabytkach, zajmowaliśmy się sprawami niematerialnymi. Wspomnę tylko o Stołuniu w gminie Pszczew, gdzie urodził się Leon Pinecki, wielki polski patriota, trzykrotny mistrz świata w zapasach, związany po wojnie z Łagowem i Sulęcinem. Jak ważną sprawą było upamiętnienie tej wielkiej postaci!

Wychodziłem z założenia, że jeżeli chcemy zabytek ratować, to musimy wywołać cały temat. W pierwszej kolejności należało go dobrze rozpoznać. Do tego jeszcze dochodziły sprawy miejscowe. Obiekt zabytkowy jest martwy, ale jednocześnie wywołuje określone pytania. Wymagane jest uzasadnienie dla podjętych działań. I w ten sposób lokalni mieszkańcy włączają się w bieg spraw, bo obiekt uratowany pod względem konserwatorskim wymaga nowego życia, istnienia już w innej przestrzeni. Należy patrzeć na obiekt, który związany jest z funkcją przeznaczoną dla człowieka, mianowicie jest to pałac, dwór, dom oficjalistów. Przy wszystkich działaniach konserwatorskich potrzebny jest bowiem człowiek. Przede wszystkim człowiek. Jeśli jest ludzkie zainteresowanie, to jest wyraźna potrzeba. Zawsze znajdują się też przy takim temacie środki finansowe. Należało zabiegać o te środki i bronić się przed oponentami.

Działalem w określonych warunkach. Niemal wszystko należało do Skarbu Państwa. To była pewna szansa dla zabytków z uwagi na stabilny mecenat. Miało jednak swoje słabe strony. Niektóre zabytki, myślę zwłaszcza o dworach i pałacach, zostały zniszczone, inne zostały z kolei pozostawione samym sobie. W czasach realnego socjalizmu było tylko jedno przedsiębiorstwo zajmujące się remontami zabytków. Było to Przedsiębiorstwo Państwowe Pracowni Konserwacji Zabytków. Zadbaliśmy naturalnie o utworzenie jego gorzowskiego oddziału. Powstała pracownia badań architektonicznych, pracownia urbanistyczna i architektoniczna, a także pracownia stolarska. Nie było przy tym problemów ze środkami finansowymi. Problemem były limity ograniczone przez moce przerobowe i deficyt materiałów budowlanych. Maksymalnie na terenie województwa gorzowskiego prowadzonych było około dziesięciu inwestycji przy zabytkach. Ratowanie obiektów przebiegało różnymi torami. Były wykorzystywane środki znajdujące się w gestii wojewody, ale też środki poszczególnych resortów. Dużą pomocą był Wojewódzki Fundusz Pracy. Planowaliśmy inwestycje tam, gdzie były zabytki cenne pod względem konserwatorskim. W ten sposób korzystali ludzie, bo była dla nich praca, a zabytki były ratowane. Nie można było zrobić nic więcej. Po wielkim przełomie społeczno-politycznym na początku lat 90. wszystko uległo diametralnej zmianie. Nastąpiła prywatyzacja, która objęła również obiekty zabytkowe. Nie zawsze w sposób szczęśliwy. W tych przypadkach nie chodziło o mniej lub bardziej udane rewitalizacje i adaptacje, ale po prostu o spekulacje nieruchomości. Niestety, w niektórych przypadkach mieliśmy do

Pałacyk – willa Paucyscha w Gorzowie po pracach konserwatorskich, fot. G. Solecki (Archiwum Delegatury WUOZ w Gorzowie Wlkp.)

Arsenal – spichlerz w Drezdenku po pracach konserwatorskich, fot. G. Solecki (Archiwum Delegatury WUOZ w Gorzowie Wlkp.)

czynienia z wtórnymi dewastacjami zabytków pozostawionych samym sobie. Mecenat państwa został przy tym mocno ograniczony. Zdecydowanie nie było pieniędzy na zabytki. Nie było natomiast problemów z firmami wykonawczymi i materiałami budowlanymi.

Stykanie się z problematyką konserwatorską w wymiarze polityki lokalnej prowadziło do formułowania ogólnych wniosków. Dzieliłem się nimi z Generalnym Konserwatorem Zabytków. Podnosiłem np. wagę współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody, ale także konieczność współdziałania ze służbami geodezyjnymi. Geodezyjny zapis powinien być bowiem ujawnić kupującemu nieruchomości informację o lokalizacji stanowiska archeologicznego.

Idea była taka, że staraliśmy się wspólnie inwestować w obiekty zabytkowe, remontując i adaptując je do celów szeroko pojętej kultury. Chodziło o muzea, biblioteki, domy kultury czy siedziby stowarzyszeń o profilu kulturalnym. Omawiałem wcześniej przykłady gorzowskich placówek kulturalnych: Wojewódzkiego Domu Kultury, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej czy Muzeum w Gorzowie. Ale to nie wszystko. Po-

dobnie było w mniejszych ośrodkach. Dobrym przykładem są Strzelce Krajeńskie, gdzie gotycka brama Młyńska została adaptowana na potrzeby Państwowej Szkoły Muzycznej. Natomiast położony w pobliżu spichlerz został wyremontowany i adaptowany na działalność Strzelecko-Krajeńskiego Towarzystwa Kultury. W Dreźnie wyremontowano i adaptowano dawny arsenał twierdzy, adaptując go z powodzeniem na muzeum. Podobnie było z Myśliborzem, gdzie obie

Konserwatorska prezentacja pałacyku w czasie wizyty Ministra Kultury i Sztuki Kazimierza Żygulskiego, fot. ze zbiorów prywatnych

bramy zostały adaptowane na cele kultury i turystyki. Brama Nowogródzka została przeznaczona na potrzeby Oddziału PTTK, a brama Pyrzycka na pracownię tkacką. W obrębie murów obronnych doszło do rewaloryzacji gotyckiej kaplicy św. Ducha na muzeum, natomiast położoną poza murami kaplicę św. Gertrudy na malarską pracownię muzealną. W Międzyrzeczu dokonano remontu budynku karczmy w zespole muzealnym, co było optymalnym rozwiązaniem powiększenia przestrzeni ekspozycyjnej. Mielśmy na celu zapewnienie autonomii tej placówki. Także w niewielkim Reczu przeprowadzono remont organistówki przeznaczonej na potrzeby biblioteki. Jeśli chodzi o architekturę willową, to istnieją dwie wartościowe realizacje konserwatorskie. Pierwszy przykład dotyczy dawnej willi Lehmana przy ul. Sikorskiego w Gorzowie z początku XX wieku, adaptowanej na Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Gorzowie Wielkopolskim, i kolejny, dawnej rezydencji fabrykanckiej w Dębnie z końca XIX wieku, adaptowanej na bibliotekę.

Miałem swoje programy konserwatorskie. Za priorytet uznałem wytworzenie szerokiego i zróżnicowanego zasobu dokumentacji zabytków, mając na względzie ich wszechstronne rozpoznanie. Powstawały karty ewidencyjne zabytków nieruchomości: karty wsi, zespołów folwarcznych, cmentarzy, zabytków architektury i budownictwa, zabytków techniki oraz zabytków ruchomych. Przy współpracy z samorządami powstało 25 tomów katalogów budownictwa sakralnego. Powstał również katalog szpitali, katalog budownictwa ludowego, katalog cmentarzy żydowskich. Poszerzałem też zasób dokumentacji parków pałacowych. W zakresie fortyfikacji w pierwszym rządzie dokonaliśmy inwentaryzacji Bastionu Król i Filip z Twierdzy Kostrzyn. Podobnie stało się z Fortem w Żubicach.

Do moich najważniejszych programów należała architektura monumentalna, tj. architektura sakralna i świecka, w tym w szczególności obiekty użyteczności publicznej i rezydencjonalne. Były to najcenniejsze pomniki architektoniczne na terenie województwa, kształtujące przy tym poprzez swój wertykalny charakter panoramy miejscowości. W wielu przypadkach istniało zagrożenie dla ich fizycznej egzystencji, w tym z uwagi na pogarszający się stan techniczny. Należy tu wymienić kościoły w Choszcznie, Dobiegniewie, Dreźnie i Ośnie Lubuskim. W tym obszarze rewaloryzowany był ratusz międzyrzecki i przy-

gotowywany do rewaloryzacji ratusz w Myśliborzu. Pod koniec mojej pracy wyremontowany został neogotycki pałac w Mierzęcinie, a w etapach przywrócono dawny blask założeniu parkowemu i zespołowi folwarcznemu.

Kolejnym wielkim projektem była architektura militarna. Województwo gorzowskie, z racji swojego historycznego położenia, było nasycone budowlami obronnymi – począwszy od ufortyfikowanych w okresie średniowiecza miast położonych przy

przeprawach przez rzeki i ważnych szlakach komunikacyjnych. Następnie funkcjonowały nowożytnie twierdze w Kostrzynie i Dreźnie, często z unikalnymi budowlami, o specjalistycznym przeznaczeniu, rozumianym dzisiaj jedynie przez historyków wojskowości. Miała twierdza w Kostrzynie swoje drugie życie, ponieważ wobec rozwoju artylerii w XIX wieku, zbudowano forty osłonowe w Czarnowie, Sarbinowie i Żubicach. Wreszcie istniały XX-wieczne obiekty i urządzenia Ufortyfikowanego Łuku Odry i Warty – Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego i Wału Pomorskiego.

Konserwacja murów miejskich z basztą w Reczu bardzo do wartościowała to niewielkie miasteczko. Do modelowych przedsięwzięć należał remont i adaptacja na cele muzealne arsenału twierdzy w Dreźnie. W Kostrzynie należało się skupić na odgruzowaniu i doraźnym zabezpieczeniu obiektów militarnych. Ważnym przedsięwzięciem było też przygotowanie inwentaryzacji budowlano-konserwatorskich, np. fortu w Żubicach i wykonanie dokumentacji ewidencyjnej obiektów Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego.

Wielkim i wymagającym przedsięwzięciem była ochrona architektury i budownictwa drewnianego. Miałem do czynienia z jednej strony z budownictwem mieszkalnym o metryce XVIII-wiecznej w miastach, jak też budownictwem ludowym, mieszkalnym i gospodarczym, często występującym na łęgach warciańskich i noteckich. Najpiękniejsze jednak przykłady budownictwa drewnianego odnotowaliśmy w Bolewiku w gminie Miedzichowo.

Sukcesem zakończył się remont i adaptacja na cele muzealne Młyna Górnego w Bogdańcu, wykonany we współpracy z gorzowskim muzeum. Jeszcze w 1978 roku została powzięta idea organizacji muzeum skansenologicznego w Bogdańcu, w obrębie trzech tamtejszych zagród młyńskich. Planowaliśmy stopniowe przenoszenie do skansenu zagrożonych zniszczeniem obiektów. Na przeszkodzie stanęły jednak kwestie własnościowe. Za najbardziej wartościowy uważam remont Chaty Szewca w Pszczewie. Budynek posadowiony szczytem do rynku, o zachowanej jeszcze partii XVII-wiecznej, wzniesiony w konstrukcji zrębowej i częściowo ryglowej, jest jednym z ostatnich zachowanych tego typu. Udało się go poddać rewaloryzacji i adaptacji na muzeum regionalne. Funkcja utrzymała się do dnia dzisiejszego,

a zabytek jest chętnie odwiedzany nie tylko przez mieszkańców, ale też stanowi atrakcję turystyczną. Podobnie rzecz się miała z rewaloryzacją i adaptacją chałupy w Lubniewicach. Oczywiście do tej kategorii zaliczają się prace przy omówionym wcześniej spichlerzu w Gorzowie i arsenale w Dreźnie. Wymienić należy też prace przy ryglowym budownictwie mieszkalnym w Dreźnie. Naturalnie były też niepowodzenia. Wobec nacisków politycznych nie udało się uratować cennego młyna w Myśliborzu. Obiekt został rozebrany. Wojewódzki Konserwator Zabytków „skrzyżował szabelki” z Pierwszym Sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Budownictwo drewniane było nieodłącznym elementem krajobrazu kulturowego i świadczy o dawnych tradycjach budowlanych w regionie.

Niezwykle ważnym przedsięwzięciem był udział w programie Archeologicznego Zdjęcia Polski. Działanie to miało wówczas wymiar unikalny w skali europejskiej. Województwo gorzowskie aktywnie wpisało się w te działania. Przy trudnym temacie budowy gazociągu jamalskiego obligatoryjne były badania archeologiczne. Wyszedłem z założenia, że konieczna jest publikacja materiałów pochodzących z badań. Przedstawiciel ZSRR nie chciał jednak wyrazić zgody na partycypowanie w kosztach wydawnictwa. Słyszałem, jak mówił niezadowolony: „Dlaczego konserwator zmusza nas do takich, a nie innych rzeczy?”. Wygrałem. Potem moi koledzy zrealizowali zadanie w podobny sposób.

Teren województwa gorzowskiego stawał trudnym wyzwaniem dotyczące konieczności dokonania wielkich upamiętnień. Na pierwszym miejscu było upamiętnienie polskich oficerów września 1939 roku, jeńców Oflagu II C Woldenberg w Dobiegniewie. Temat miał oczywiście wymiar polityczny. Miałem udać się z wizytą do Urzędu Rady Ministrów. Poprosiłem o udział w spotkaniu przedstawiciela środowiska Woldenberczyków. Nie skorzystaliśmy z pomocy oficera dyżurnego, który chciał nas zaprowadzić do gabinetu. Weszliśmy do góry. W drzwiach stał Janusz Wieczorek, szef Urzędu Rady Ministrów, przewodniczący Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. Poprosił, abyśmy usiedli. Przekazałem krótką informację. O Woldenbergu powiedziałem, że nie jest zapomniany. Wspomniałem o paradoksie historii polegającym na tym, że żołnierz polski budował baraki dla swoich oficerów. Minister był zadowolony. Stwierdził, że dawno nie słyszał, aby ktoś tak wspaniale mówił o oficerach września 1939. Zaprosiłem go na uroczystość odsłonięcia pomnika Czynu Żołnierskiego i zjazd Woldenberczyków. Poprosił mnie, abym przekazał wiadomość władzom wojewódzkim o zainteresowaniu tematem upamiętnienia. Podziękował i poprosił o rozmowę z kolegą z ławy szkolnej, przedstawicielem środowiska Woldenberczyków. W ramach wizyty ministra w Dobiegniewie nastąpiło odsłonięcie pomnika. Zażyczył sobie również zwiedzania tere-

Władysław Chrostowski i kustosz Günter Kosleck-Uhlmann w izbie pamiątek w Soltau po dawnych mieszkańcach powiatu Soldin, obecnie Myślibórz, fot. ze zbiorów prywatnych

nu obozu. Tam była jednak tuczarnia trzody chlewnej. Największa rezerwa mięsa dla województwa gorzowskiego. Planowane upamiętnienie wzbudzało emocje władz. Po pewnym czasie u wojewody zjawił się w tej sprawie specjalny emisariusz. Nie przedstawił się. Zwiedziliśmy tuczarnię, po czym wraz z naczelnikiem i emisariuszem udaliśmy się na obiad. Na koniec padła propozycja, że będziemy losować za pozostawieniem tuczarni lub likwidacją baraków w celu wprowadzenia upamiętnienia.

Losowaliśmy zapałkami. Pierwsza zapałka była złamana, druga zapałka była złamana. Więc emisariusz stwierdził, że nie musi losować, ponieważ i tak było wszystko jasne. Uparłem się, aby obejrzeć trzecią zapałkę i – jak się okazało – też była złamana. Już nie było potrzeby dodatkowych wyjaśnień. Ta sytuacja pokazała mi, że jako konserwator nie mam wpływu na wiele spraw. Jednak udało mi się wprowadzić rozwiązanie kompromisowe z muzeum na terenie przedobozia. Ważnym elementem upamiętnienia w tamtejszym kościele była fundacja ołtarza z rzeźbą Madonny Obozowej autorstwa Stanisława Horno-Popławskiego.

Znacznie trudniejszym zadaniem było upamiętnienie innych narodów: Niemców, Norwegów, Francuzów, Belgów, Holendrów, Luksemburczyków czy Litwinów. Miejszem szczególnym w tym dziele, o podwójnym wymiarze, był Słońsk. Do dnia dzisiejszego jest tam zakład karny, którego początki sięgają połowy XIX wieku. Początkowo było to ciężkie więzienie przeznaczone również dla polskich patriotów, uczestników Wiosny Ludów. W latach 30. XX wieku więzienie zamieniono na obóz koncentracyjny. Początkowo przetrzymywano tam przedstawicieli opozycji antyhitlerowskiej. Był tam więziony m.in. laureat Pokojowej Nagrody Nobla Carl von Ossietzky. Miałem zresztą przyjemność kilkakrotnie rozmawiać z jego córką. Dopytywałem o polskie korzenie jej ojca. W czasie II wojny światowej byli tam więzieni młodzi ludzie, przedstawiciele inteligencji, członkowie ruchu oporu z Francji, Norwegii i krajów Beneluksu: Belgii, Luksemburga i Holandii. Przed zajęciem miejscowości przez Armię Czerwoną na początku 1945 roku, niemal wszyscy spośród nich zostali rozstrzelani. W Słońsku powstał międzynarodowy cmentarz i muzeum martyrologiczne, ostatnio poddane remontowi i unowocześniono. W upamiętnieniu tej tragedii jest olbrzymia zasługa kombatanów luksemburskich, którzy ufundowali bramę wiodącą na cmentarz i kopię rzeźby Nike z Samotraki wraz z tablicą z nazwiskami wszystkich pomordowanych rodaków. Należy pamiętać, że byli to bardzo młodzi ludzie, którzy nie chcieli służyć w wojsku niemieckim. Luksemburczycy cenią sobie to upamiętnienie, o czym świadczą wizyty wielkiego księcia Luksemburga z małżonką.

Słońsk ma też tradycje rycerskiego i samarytańskiego zakonu joannitów, który posiada ponad sześćsetletnie związki ze Słońskiem. Pamiątką po ich działalności jest kościół wraz

z wystrojem i wyposażeniem oraz ruiny zamku. Upamiętnienie koncentruje się zwłaszcza wokół kościoła. Joannici inicjowali różne działania w kościele. Dzięki ich staraniom udało się poddać konserwacji wiele pamiątek: ołtarz, ambonę czy krucyfiks na łuku tęczowym. Niektóre prace były prowadzone pod egidą Centrum Rzemiosła Artystycznego w Fuldzie.

W Pszczelniku pod Myśliborzem znajduje się upamiętnienie litewskich lotników, Steponasa Dariusa i Stasysa Girénasa, którzy

Władysław Chrostowski z prof. Sławomirem Nicieją, rok 2010, fot. ze zbiorów prywatnych

zginęli w katastrofie 17 lipca 1933 roku. Litwscy lotnicy bili rekord świata w locie bez lądowania na dystansie z Nowego Jorku do Kowna. Nie udało się. Stała się wielka tragedia. Realizacja pomnika nastąpiła wkrótce potem, za zgodą władz niemieckich. To była wielka sprawa dla narodu litewskiego. Ustalono przy tym, że obszar memorialny miał przez stulecie posiadać status autonomiczny. W okresie powojennym, dla narodu bez państwowości miało to olbrzymie znaczenie.

W 1983 roku, kiedy obowiązywał zakaz wszelkich zgromadzeń, Litwini chcieli uczcić pięćdziesięciolecie katastrofy. Władze województwa zgodziły się na uroczystość, w której brało udział około trzy tysiące osób. Pomnik ma formę Krzyża Witolda w pozycji leżącej, wpisanego w wyznaczony okrąg. W środku umieszczona została drewniana kapliczka, która przedstawia Madonnę z Dzieciątkiem. Poniżej umieszczone są stylizowane węże, a więc odniesienie do pogańskiej historii tego kraju. U góry półksiężyc świadczący o szacunku dla wyznawców islamu. W zwieńczeniu umieszczono trzy krzyże jako symbol Wilna.

Szczególnie trudną i bolesną sprawą było męczeństwo cywilnej ludności niemieckiej w 1945 roku. Zanim nastąpił ostateczny exodus tych ludzi, dochodziło ze strony Armii Czerwonej do rabunków, a niejednokrotnie przemocy, gwałtów i zabójstw. W Myśliborzu, w odwecie za zabicie żołnierza odpowiedzialnego za gwałt, wzięto 160 zakładników spośród niemieckich mieszkańców. Następnie 120 osób rozstrzelano. Pomnik posiada postać głazu i oplatającej go gałęzi wykonanej w metaloplastyce z dużymi i małymi liśćmi symbolizującymi dorosłych mężczyzn i chłopców. Został ufundowany przez środowisko ziomkostwa myśliborskiego. Jest jeszcze tablica z inskrypcją: *Dona nobis pacem. Daj nam pokój, Panie. Warto nadmienić, że Niemcy nie chcieli dalszej ekshumacji, po zapoznaniu się z dokumentacją antropologiczną sporządzoną przez dr Elżbietę Alicję Puch z Akademii Medycznej w Poznaniu.*

Osobnego omówienia wymaga „Karta kulturowa rzeki Warty”. Jest to specjalnie sporządzona dokumentacja, której nazwa o uznanej wartości wiąże się z obszarem krajobrazu kulturowego i cywilizacyjnego. Idea powstała z inspiracji redaktora Jerzego Kułtuniaka, przez przeniesienie na teren województwa gorzowskiego doświadczeń Przestrzennego Muzeum Odry. Dziesięć lat działalności w Zespole Organizatorów – to czas poszuki-

wań i rozwiązywania problemów, to próba innego spojrzenia na sprawę rzeki. Nowa interpretacja tej problematyki znalazła swój szczególnie wyraz w okolicznościowym wydawnictwie o tym samym tytule, która w formie książkowej pojawiła się po sympozjum w Rudach Śląskich. Wówczas też autorsko zostało sformułowane przesłanie „rzeki jako nowej wartości”, mającej swoje kulturowe odniesienia i uzasadnienie w sferze konserwatorskiej. Decydujące znaczenie przy wyborze tematu rzeki War-

ty ma niewątpliwie kontekst kulturowy, cywilizacyjny i przyrodniczy, mówiąc ogólnie, współczesny i historyczny. Warta stanowi swoisty wątek w hymnie narodowym, geograficznie – położona między Wisłą a Odrą, historycznie – łączy najstarsze ośrodki wczesnośredniowiecznej państwowości polskiej oraz współcześnie – traktowana w kategoriach kulturowo-przyrodniczych: Zakole Santockie, Rezerwat Ptactwa Wodnego Słońsk, Park Narodowy Ujście Warty. Determinanty tak określonego tematu nie wpływały hamująco. Wręcz przeciwnie, zachęcały do pokazania nieznanego szerzej, a może tylko nieuświadomianego w bogactwie różnorodności, interpretacji przestrzeni województwa. Warta o długości 808 km przepływa przez osiem województw, w tym odcinek gorzowski stanowi 135 km. Strefa kulturowa rzeki to przestrzeń, w której warunki przyrodnicze, ukształtowane pod bezpośrednim wpływem wody i pośrednio, kulturowe, spowodowane działalnością człowieka, są tak specyficzne, że pozwalają na jej wyodrębnienie spośród obszarów sąsiednich. Obszary nadrzeczne to strefa wczesnośredniowiecznego osadnictwa związanego z naturalną drogą handlową, czyli rzeką, ponadto z bezpieczeństwem i możliwością pozyskiwania pożywienia. Ważnym w całości kształcie był czynnik obronny, militarny – lokalizacja grodów i zamków, że wymienię Santok, Gorzów i Kostrzyn. „Karta kulturowa rzeki Warty” zawiera pewną notację wartości kulturowych. Powstała w roku 1994, opracowana przez Biuro Studiów i Dokumentacji Konserwatorskiej w Szczecinie (Cezary Nowakowski, Waldemar Witek), a recenzję opracowała w 1995 roku prof. Alicja Karłowska-Kamzowa.

Zostałem zaangażowany przez dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego Edwarda Korbana, któremu jestem bardzo wdzięczny. Pozostawił mi dużą autonomię i obdarzył zaufaniem. Pozostają ludzie, z którymi kontakt był ściśle urzędowy, ale także bezpośredni w ramach nauk humanistycznych. Drugą sprawą było włączenie do współpracy wszystkich tych, którzy w jakiś sposób posiadali kontakt z zabytkami, w szczególności właścicielami i użytkownikami zabytków. Pozostaje jeszcze grupa ludzi, którzy wspierali nas poza regionem.

Wśród osób przychylnych mojemu dziełu chciałbym wymienić wojewodę gorzowskiego Stanisława Nowaka, kolejnych architektów województwa – Jerzego Kaszycę i Romana Myckę, a także dyrektora Wydziału Kultury Janusza Dreczkę i pracownika tego

wydziału Leszka Bończuka. Olbrzymi wkład w badania nad zabytkami i nadzory nad prowadzonymi inwestycjami wniósł architekt Henryk Jan Kustosz. W dalszej kolejności należy wymienić miłośnika zabytków sakralnych Władysława Sobkowa, sympatyka architektury militarnej Jerzego Trepczyka, mecenasa i społecznika Jana Majewskiego, działacza społecznego Adolfa Długosza, redaktora i działacza społecznego Józefa Cabaja, a także społecznika i krajoznawcę Adama Wiśniowskiego. Chciałbym wymie-

Lustracja zespołu muzealno-parkowego w Międzyrzeczu przez dr. Andrzeja Michałowskiego, dyrektora Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych w Warszawie w asyście Władysława Chrostowskiego i Stanisława Kowalskiego – dyrektora muzeum, fot. ze zbiorów prywatnych

nić z wdzięcznością Alfa Kowalskiego, który był muzealnikiem i wielkim orędownikiem zabytków, a także Zdzisława Linkowskiego, dyrektora Muzeum w Gorzowie, aktywnie współdziałającego w dziele ratowania zabytków. Wspomnieć należy też Czesława Chmielewskiego, właściciela prywatnego muzeum militariów w Witnicy. Spośród samorządowców chciałbym wymienić choćby Teresę Churską, Tadeusza Kalinowskiego, Mirosława Kluka, Józefa Kruczkowskiego, Romana Matijuka, Edmunda Pilimona, a także Andrzeja Zabłockiego. Wspomnieć należy także dyrektorów innych instytucji kultury: Jerzego Gąsiorka, Janinę Tylman i Antoniego Taczanowskiego.

Nie sposób wymienić wszystkich właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, którzy wnieśli ważny wkład w dzieło konserwacji. Największe zasługi w tym zakresie posiadają właściciele zespołu pałacowo-parkowego w Mierzęcinie – Piotr Nowakowski i Piotr Olewiński. Dokonali tytanicznej pracy, remontując pałac z przeznaczeniem na hotel, ale też doprowadzając do świetności park krajobrazowy i zespół folwarczny. Nie sposób wymienić wszystkich pozostałych. Warto tylko wspomnieć, że chcąc ich uhonorować, aktywnie uczestniczyliśmy w konkursie na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego, zgłaszając corocznie po kilku kandydatów do Ministerstwa Kultury.

W wymiarze szerszym chciałbym wymienić Jacka Cydzika, Zastępcę Generalnego Konserwatora Zabytków, który bardzo dużo pomógł w ratowaniu gorzowskiego spichlerza. Nie raz spotkałem się z życzliwością prof. Bohdana Rymaszewskiego, Generalnego Konserwatora Zabytków, a także dr. Andrzeja Michałowskiego, dyrektora Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu. Dużą pomoc otrzymywałem od Przedsiębiorstwa Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków w Szczecinie, zwłaszcza ze strony jego dyrektorów: Franciszka Działała i dr. Ryszarda Rogosza, a także ze strony konserwatora dzieł sztuki Katarzyny Koutny-Giedrys, związanej z tym przedsiębiorstwem. Jeżeli chodzi o muzealników, to chciałbym w tym miejscu wymienić prof. Władysława Filipowiaka, dyrektora Muzeum Narodowego w Szczecinie. Wysoką jakość merytoryczną wniósł prof. Stanisław Latour z Politechniki Szczecińskiej, zwłaszcza w zakresie planu zagospodarowania twierdzy kostrzyńskiej. Na szczególne uznanie zasługuje współpraca z prof. Januszem Bogdanowskim z Politechniki Krakowskiej i prof. Jerzym

Stankiewiczem z Politechniki Gdańskiej. Mam również wiele wdzięczności dla prof. Jana Harasimowicza, który zainteresował się tym regionem artystycznym. Skierował swoich studentów do opracowania ważnych dzieł architektury i sztuki. Mam tu na myśli przede wszystkim XVII-wieczny ołtarz w kościele w Słońsku.

W latach 90. możliwa stała się współpraca z towarzystwami ziomkowskimi. Nie chodziło tutaj o środowiska nacjonalistyczne, choć i takie kontakty miały miejsce – nie

dość jednak szczęśliwe. Dzięki współpracy z tymi towarzystwami udało się uratować szereg zabytków. Przykładem może być konserwacja bramy Nowogródzkiej w Myśliborzu, witraży w dawnym starostwie w Myśliborzu, czy fontann w Barlinku i w Gorzowie. Dokonywano upamiętnień na cmentarzach. Kontakty ze środowiskami ziomkowskimi przeniesione były następnie na partnerstwa polskich i niemieckich miast, które wzajemnie się wspierały. Organizowano na różnych płaszczyznach tematyczne wydarzenia. Kontakty były bardzo intensywne. Po okresie izolacji było to dla nas otwarciem na świat w wymiarze społecznym i kulturalnym.

Nie do przecenienia byli moi współpracownicy: Katarzyna Bodzon, Iwona Drzewiecka, Bożena Grabowska, Halina Stano, Halina Kulczycka, Renata Rydzaj, Regina Wiczorek, Małgorzata Witka, a także Teresa Witkowska. Bez ich wsparcia wiele działań nie byłoby możliwych do realizacji. Każdy z pracowników urzędu miał przydzielone indywidualne tematy do rozpoznania i koordynowania, zgodnie ze swoim przygotowaniem zawodowym. Nie mieli jednak przypisanego terenu działania. Odpowiadali wyłącznie za powierzone sobie tematy.

Najbardziej jestem dumny z rewaloryzacji gorzowskiego spichlerza, który jest obiektem sztanदारowym, z bogatą historią, również konserwatorską. Kolejnymi obiektami są: willa Hermanna Pauckscha przy Wale Okrężnym – przeznaczona na Wojewódzki Dom Kultury wraz z otoczeniem, a także willa Lehmana przy ul. Sikorskiego – adaptowana na cele Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki w Gorzowie Wielkopolskim. W Dreźnie uratowany został dawny arsenał, nadbudowany w konstrukcji ryglowej jako spichlerz. Z powodzeniem adaptowany został na cele muzealne. W Strzelcach uratowany został spichlerz na potrzeby Strzelecko-Krajeńskiego Towarzystwa Kultury. Osobiście jestem dumny z odrestaurowania dworu w Stradzewie w gminie Choszczno. Na koniec należy wymienić wzorcowe zagospodarowanie założenia pałacowo-parkowo-folwarczno w Mierzęcinie wraz z pełnym programem użytkowym. W zakresie zabytków ruchomych wielkim odkryciem był nagrobek Agnieszki von Hohenstein, odnaleziony w Słońsku, następnie poddany konserwacji i wyeksponowany w tamtejszym kościele.

Były też porażki. Wymienić można pałace w Konotopie w gminie Drawno i w Wardyniu w gminie Choszczno. Obiekty

te posiadały dość zaawansowane dokumentacje projektowe. Na drodze stanęły jednak nieoczekiwane przeszkody. Jedynie w części udało się dokonać rewaloryzacji pałacu w Tucznie w gminie Strzelce Krajeńskie, gdzie wykonano konserwację sali balowej. Szczęściem i nieszczęściem była sprawa Dąbroszyna. Władze samorządowe zrobiły wiele, nie podjęły się jednak kontynuacji wcześniej rozpoczętego dzieła z powodu dużych kosztów. A obiekt posiada wiele atutów. Przygotowywany był projekt zagospodarowania zamku joannitów w Słońsku. Wcześniej Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zielonej Górze podjął próbę

uratowania tego obiektu. Uruchomiono środki finansowe, przygotowano materiały budowlane. Skończyło się jednak podpaleniem i zniszczeniem zabytku.

Moja wielka życiowa przygoda zakończyła się w 2000 roku. Wszystko ma swój koniec. Czas biegnie szybko, tym bardziej w sytuacji, gdy nie ma mowy o tym, aby się znużyć swoimi obowiązkami. W zmieniających się warunkach każdy przedmiot i każda rzecz nabiera nowej wartości. Więc tym wszystkim, którzy przyczynili się do uratowania choć jednego zabytku, podziękowanie konserwatorskie nie może być ograniczone w czasie.

Alina Jaszewska

Badania archeologiczne na Ziemi Lubuskiej

Historia badań archeologicznych na Ziemi Lubuskiej, podobnie jak w Polsce i w Europie, liczy około 100 lat, kiedy to archeologia oddzieliła się od kolekcjonerstwa. Nie sposób w krótkim artykule opisać tego, co działo się w tym okresie, choćby nawet tylko w Lubuskim, ani przedstawić wszystkich zabytków archeologicznych. Zatem będzie to subiektywny wybór problematyki.

Zabytki archeologiczne w Polsce podlegają ochronie prawnej. Podstawowym aktem prawnym jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 13 lipca 2003 roku (dalej: ustawa), a więc obowiązująca od ponad 20 lat. W tym czasie przechodziła szereg nowelizacji, z których najważniejsze, dotyczące archeologii, to: wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2009 roku o dotowaniu badań archeologicznych¹, bardzo ważne zmiany z 2017 roku, tj.: podporządkowanie wojewódzkich konserwatorów zabytków Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego², wprowadzenie kar finansowych za działania niezgodne z prawem, w tym np. za niewykonanie badań archeologicznych, utworzenie Funduszu Ochrony Zabytków³, wprowadzenie kar za nielegalne poszukiwanie zabytków przy użyciu wykrywacza metali⁴. Ta ostatnia kwestia doczekała się zniesienia nowelizacją z czerwca 2023 roku⁵, która w rezultacie wprowadziła dla poszukiwaczy skarbów logowanie się do aplikacji⁶, jednocześnie znosząc konieczność ubiegania się przez nich o pozwolenie konserwatora zabytków⁷.

Drugim aktem prawnym obowiązującym w Polsce jest Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku, a ratyfikowana przez Prezydenta RP 13 grudnia 1995 roku (potocznie nazywana Konwencją maltańską). Celem Konwencji jest ochrona dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu dla badań historycznych i naukowych (art. 1). Krótko mówiąc, dziedzictwo archeologiczne w Polsce jest dziedzictwem europejskim.

Archeologia jest nauką, której celem jest odtwarzanie społeczno-kulturowej przeszłości człowieka na podstawie znajdujących się w ziemi, na ziemi lub w wodzie źródeł archeologicznych, czyli materialnych pozostałości działań człowieka (ludzi). Zasób dziedzictwa archeologicznego jest nieodnawialny, o czym często się zapomina, a także czego nie uświadamia się społeczeństwu. Raz zniszczonego zabytku archeologicznego już się nie odtworzy, dlatego tak ważne jest, aby go jak najdokładniej zadokumentować, czyli przeprowadzić badania archeologiczne, kiedy wymaga tego sytuacja (z reguły inwestycja). Ponadto ten zasób narażony jest na zniszczenie w wyniku działalności człowieka (często nieświadomej), ale również przez siły przyrody. Należy także pamiętać i przypominać, że dziedzictwo archeologiczne jest własnością publiczną. Dlatego powinno być jak najszerzej

1 Jeśli koszt badań archeologicznych przekroczy 2% wartości inwestycji, to różnicę może pokryć państwo. W praktyce takich przypadków nie ma.

2 Generalnemu Konserwatorowi Zabytków w randze podsekretarza stanu.

3 Nie spełnił pokładanych w nim nadziei: <https://www.rp.pl/polityka/art36002871-nik-jest-problem-z-funduszem-ochrony-zabytkow> (dostęp: 15.10.2023).

4 Wcześniej poszukiwania zabytków bez pozwolenia konserwatora były wykroczeniem. Wprowadzenie kar nieco ograniczyło bezholowie panujące w poszukiwaniach zabytków, zwłaszcza z użyciem wykrywaczy metali (detektorów).

5 Ostatecznie podpisana przez Prezydenta RP 1 września 2023 roku, wbrew zdecydowanym protestom różnych środowisk, nie tylko archeologicznych: https://www.petycjeonline.com/protestujemy_przeciw_zmianie_prawa_dla_poszukiwaczy_zabytkow (dostęp: 15.10.2023).

6 Nowelizacja będzie obowiązywała od 1 maja 2024 roku, ponieważ aplikacja jeszcze nie ma. Nie wiadomo także, kiedy będzie, gdyż do tej pory (1 listopada 2023 roku) nie ma rozporządzenia MKiDN w sprawie jej warunków technicznych.

7 Konieczność uzyskiwania pozwoleń konserwatorów zabytków na poszukiwania była głównym argumentem środowisk wprowadzających nowelizację, gdyż wg nich stało to na przeszkodzie do realizowania przez poszukiwaczy skarbów „hobby i pasji”.

propagowane, z czym archeolodzy mają problem, ale nie tylko przez siebie zawiniony, gdyż nie dostrzega takiej konieczności także nasze państwo⁸. Oczywiście, różne instytucje, zwłaszcza muzea, prowadzą akcje edukacyjne, ale trzeba się tam pojawić. Brakuje z pewnością porządnej edukacji o dziedzictwie archeologicznym w szkołach, a to jest najważniejsze. W końcu archeologami zostają nieliczni, zatem to społeczeństwo powinno być na tyle uświadomione, aby nie twierdzić później, że kontekst odkrycia zabytku jest nieważny, najważniejsze jest jego pozyskanie – jest to powszechna opinia wśród poszukiwaczy skarbów, którzy wrywają zabytki z ziemi (głównie metalowe), powiększając tym sposobem kolekcje.

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie zabytek archeologiczny jest to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy będący tym wytworem (art. 3, pkt 4). A badania archeologiczne to działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego (art. 3, pkt 11).

W ostatnim czasie definicja ta jest podważana przez niektóre środowiska, zwłaszcza poszukiwaczy skarbów i powiązanych z nimi archeologów⁹. A jest to niemała grupa społeczna, licząca w Polsce około 30 tys. osób¹⁰, zatem zdecydowanie bardziej oddziałująca społecznie niż archeolodzy, których jest około 2 tys. Podawane są różne argumenty, sprowadzające się jednak do tego, że definicja ta jest jakoby „nieprecyzyjna”¹¹. Oczywiście, chodzi o to, aby wyłączyć spod ochrony np. zabytki nie mające 100 lat. Dlatego warto przytoczyć definicję zawartą w Konwencji maltańskiej (art. 1):

1. Celem niniejszej (poprawionej) konwencji jest ochrona dziedzictwa archeologicznego jako źródła zbiorowej pamięci europejskiej i jako instrumentu dla badań historycznych i naukowych.
2. **W tym celu należy uznać za przedmiot dziedzictwa archeologicznego wszelkie pozostałości, obiekty i jakiegokolwiek inne ślady ludzkości z minionych epok:**
 - a) których zachowanie i analiza pomogą prześledzić historię ludzkości i jej stosunek do środowiska naturalnego;
 - b) dla których wykopaliska i odkrycia oraz inne metody badań nad dziejami ludzkości i jej środowiskiem są podstawowym źródłem informacji;
 - c) które są usytuowane w jakimkolwiek miejscu podlegającym jurysdykcji Stron.
3. **Dziedzictwo archeologiczne obejmuje struktury, konstrukcje, zespoły budowlane, eksploatowane tereny,**

przedmioty, zabytki innego rodzaju, jak też ich otoczenie znajdujące się na ziemi lub pod wodą.

Z powyższego wynika, że zabytkiem archeologicznym może być... wszystko to, co uznamy za istotne dla historii ludzkości.

W Polsce nieruchome zabytki archeologiczne – stanowiska archeologiczne płaskie i o własnej formie terenowej (kurhany, grodziska, wały z różnych epok) ewidencjonowane są w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Jest to program badawczo-konserwatorski realizowany od 1978 roku. Jego celem jest rozpoznanie, metodą badań powierzchniowych oraz za pomocą kwerendy źródłowej, stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju oraz budowa archiwum informacji o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą. Każde stanowisko ma swoją kartę ewidencyjną – obecnie są to: Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Lądowego, Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Podwodnego Śródlądowego i Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Podwodnego Morskiego¹². Według Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Polsce jest obecnie około 500 tys. stanowisk archeologicznych, z czego na terenie województwa lubuskiego – około 16 tys.

Zabytki archeologiczne podlegają ochronie prawnej bez względu na stan zachowania (art. 6, ust. 1, pkt 3 ustawy). Podstawową formą ochrony jest wpis zabytku do gminnej¹³ i wojewódzkiej ewidencji zabytków. Wyższą formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków. Przed wprowadzeniem ewidencji AZP była to jedyna możliwa forma ochrony stanowisk archeologicznych¹⁴.

Zabytki o szczególnym znaczeniu dla historii Polski mogą zostać uznane za Pomnik Historii¹⁵ – w naszym województwie nie ma Pomników Historii związanych z dziedzictwem archeologicznym. W Polsce najbardziej znane to: Krzemionki Opatowskie koło Ostrowca Świętokrzyskiego – kopalnie krzemienia z okresu neolitu oraz rezerwat archeologiczny w Biskupinie.

Dodatkową formą ochrony, wprowadzoną ustawą z 2003 roku, jest utworzenie parku kulturowego. W Lubuskiem mamy dwa parki: Park Kulturowy „Dolina Trzech Młynów” w Bogdańcu, który utworzono w 2006 roku, oraz Park Kulturowy „Grodzisko w Wicinie”, utworzony w 2013 roku, o charakterze stricte archeologicznym (ryc. 1).

O grodzisku w Wicinie dużo już napisano¹⁶, w związku z tym przedstawię podstawowe fakty.

Zostało założone przez ludność kultury łużyckiej we wczesnej epoce żelaza (w okresie halsztackim, od około 750 do około

8 Nieco ponad 2 mln zł w programie MKiDN „Ochrona zabytków archeologicznych” i nieco ponad 1 mln w Programie Narodowego Instytutu Dziedzictwa „Wspólnie dla dziedzictwa” oraz niewielkie pieniądze, które mają do dyspozycji wojewódzcy konserwatorzy zabytków (np. Lubuski WKZ od wielu lat przeznacza na propagowanie zabytków, nie tylko archeologicznych, 40 tys. zł), to kropla w morzu potrzeb tak dużego kraju jak Polska.

9 Niestety, dla niektórych archeologów opisanie kolejnej monety, zapinki, szpili itd. jest ważniejsze niż dobro zabytku archeologicznego.

10 Autorzy ostatniej nowelizacji ustawy szacują ich na 250 tys. (!), a MKiDN na 100 tys. Liczba 30 tys. została oszacowana przez Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich na podstawie dostępnych danych, w tym Polskiego Związku Eksploratorów.

11 Uczestnicząc w różnego rodzaju konferencjach na przestrzeni ostatnich 20 lat, często spotykałam się z takimi stanowiskami. Jednakże, gdy próbowałam dowiedzieć się, jak wg tych środowisk powinna brzmieć definicja „zabytku archeologicznego”, nigdy nie uzyskałam precyzyjnej odpowiedzi.

12 Obowiązują od 2019 roku. Wcześniej była to Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego, a na początku funkcjonowania AZP – Karta Ewidencyjna Stanowiska Archeologicznego; w dalszym ciągu są one w użyciu.

13 Jej zasadność została ostatnio zakwestionowana przez Trybunał Konstytucyjny: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/12257-ujecie-nieruchomosci-jako-zabytku-nieruchomego-w-gminnej-ewidencji-zabytkow> (dostęp: 15.10.2023).

14 Ustawa z 1962 roku (obowiązująca do 2003 roku!), art. 4; ewentualną formą ochrony stanowisk archeologicznych było wpisanie do inwentarza muzeum: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19620100048/U/D19620048Lj.pdf> (dostęp: 15.10.2023).

15 Ustanowiono w 1994 roku; w Polsce jest 107 Pomników Historii.

16 Najwięcej informacji można znaleźć w publikacji: *Wicina. Badania archeologiczne w latach 2008–2012 oraz skarb przedmiotów pochodzących z Wiciny*, red. A. Jaszewska, S. Kałagate, „Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza” 2013, z. 7. Można także zapoznać się z prezentacją na <https://www.facebook.com/fundacjawicina/videos/946617529674413>.

Ryc. 1. Park Kulturowy Grodzisko w Wicinie, gm. Jasień – widok od północnego-wschodu, fot. A. Hardt

Ryc. 2. Rekonstrukcja wicińskiego grodu wykonana przez Roberta M. Jurgę, przy naukowym wsparciu Sławomira Kałagate

Ryc. 3. Kompletny skład skarbu z Vettersfelde/Witaszkowa/Kozowa (za: Kontekstualizacja skarbu z Vettersfelde/Witaszkowa: badania archeologiczne na st. 2 w Kozowie w Ziemi Lubuskiej, red. Z. Kobyliński, Zielona Góra 2014)

571 roku p.n.e.). Badania archeologiczne pozwoliły na dość dobre rozpoznanie struktury zabudowy grodziska oraz jego chronologii i przynależności kulturowej (ryc. 2) i w znacznym stopniu umożliwiają poznanie kultury materialnej społeczności zamieszkującej tu na przestrzeni 150–200 lat. Wybór miejsca lokacji grodu, organizacja i sposób jego budowy – zarówno wałów obronnych, jak i majdanu – organizacja warsztatów produkcyjnych, biegłość rzemieślników – której świadectwem jest ogromny zbiór zabytków, przede wszystkim z brązu, ale i z żelaza, złota, kości, kamienia, gliny – świadczą o niezwykle wysokim poziomie rozwoju gospodarczego i społecznego tej ludności. Fakty te skłaniają archeologów do przyjęcia hipotezy, że gród był w tamtych czasach faktorią prowadzącą wymianę handlową co najmniej z terenami położonymi na południu oraz ośrodkiem zaspakajającym potrzeby swoje i mieszkańców tego mikroregionu osadniczego.

Grodzisko w Wicinie to obiekt unikatowy nie tylko w skali województwa lubuskiego i Polski, ale również Europy. Gród został założony na tzw. surowym korzeniu, co oznacza, że wcześniej osadnictwo na tym terenie występowało incydentalnie. W ciągu krótkiego okresu funkcjonowania grodu ludność kultury łużyckiej doprowadziła te tereny do rozkwitu gospodarczego, utrzymując kontakty handlowe m.in. z południem Europy, w tym z terenami zajęte przez kulturę halsztacką w południowo-zachodniej Europie. Około 570 roku p.n.e. grodzisko zostało zniszczone w czasie najazdu koczowniczego plemienia Scytów, którzy doszczętnie spalili gród, część ludzi i mienia zabierając ze sobą.

Wspominając o Scytach, nie sposób pominąć jednego z najcenniejszych odkryć z terenu naszego województwa, mianowicie złotego skarbu scytyjskiego z Witaszkowa¹⁷. Witaszkowo to wieś zlokalizowana na terenie gminy Gubin, obecnie w powiecie kro-

17 Opracowano na podstawie: A. Jaszewska, *Skarb z Witaszkowa(?)*, „Z Otchłani Wieków”, Archeologia Lubuska, R. 65, 2010, nr 1–4, s. 9–12.

Ryc. 4. Przedmioty ze złotego skarbu scytyjskiego; na pierwszym planie okucie pochwy akinakesa (kopia ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Świdnicy)

Ryc. 7. Pleciony naszyjnik (kopia ze zbiorów Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy)

Ryc. 5. Okucie tarczy lub gorytosu w kształcie ryby (kopia ze zbiorów Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy)

Ryc. 8. Groty trójkątne typu scytyjskiego pochodzące z badań archeologicznych na grodzisku w Wicinie, gm. Jasień (zbiory Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy)

Ryc. 6. Okucie skórzanego pancerza (kopia ze zbiorów Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Świdnicy)

śnieńskim. W czasach, kiedy nastąpiło odkrycie złotego skarbu scytyjskiego, wieś nazywała się Vetttersfelde. Miało to miejsce 7 października 1882 roku. Według jednych źródeł odkopał go miejscowy rolnik w trakcie prowadzenia prac polowych, natomiast według zweryfikowanych przez Louisa Nebelsicka¹⁸ danych archiwalnych natrafiono na niego podczas prowadzenia prac melioracyjnych. Skarb zawierał ponad 20 przedmiotów (ryc. 3), w tym: akinakes (krótki, obosieczny miecz lub sztylet o długości 30 do 50 cm, wykonany albo z żelaza, albo inkrustowany złotem, jak w przypadku egzemplarza z Witaszkowa) (ryc. 4), okucie tarczy lub gorytosu (scytyjski futerał łuczniczy – sajdak – łączący funkcję łubia na łuk i kołczanu na strzały) w kształcie ryby o długości 41 cm, której powierzchnia wypełniona jest wizerunkami

innych zwierząt (ryc. 5), tarczowatą ozdobę – prawdopodobnie okucie skórzanego pancerza (ryc. 6), naszyjniki plecione ze złotego drutu (ryc. 7), osetki w złotej oprawie oraz inne ozdoby (ryc. 3). Wszystkie przedmioty datowane są na koniec VI – początek V wieku p.n.e.

Ze względu na fragmentaryczne zachowanie niektórych przedmiotów należy przypuszczać, że do ówczesnego muzeum w Guben (Gubinie) trafiła już tylko część skarbu. Na przestrzeni lat skarb ten uległ dalszemu rozproszeniu, niemniej wykonano kilka kopii, które znajdują się także w muzeach w Polsce (m.in. w Muzeum Archeologicznym Środkowego Nadodrza w Świdnicy), a to, co z niego zostało w oryginale, znajduje się w zbiorach Antikensammlung w Berlinie.

Oczywiście, od początku trwały spory o charakter tego znaleziska. Skarb został odkryty w 1882 roku, lecz wizji w terenie dokonano dopiero w roku następnym. Nawet po tak niedługim czasie trudno było ustalić kontekst jego odkrycia, co jest niezwykle ważne dla określenia charakteru znaleziska. Wykluczono związek zabytków z obrządkiem pogrzebowym – ani wtedy, ani później nie natrafiono w pobliżu miejsca depozytu na kości ludzkie ani na inne elementy charakterystyczne dla wyposażenia grobów. Natomiast w najbliższym sąsiedztwie zarejestrowano ślady osady z zachowanymi resztkami paleniska, grudek polepy oraz fragmentami naczyń. W rezultacie, w dotychczasowej literaturze przedmiotu ścierało się kilka poglądów dotyczących charakteru znaleziska: wyposażenie grobu, skarb, dar dziękczynny, zdobycz uzyskana przez obrabowanie scytyjskiego wojownika czy łup wojenny.

18 Kontekstualizacja skarbu z Vetttersfelde/Witaszkowa: badania archeologiczne na st. 2 w Kozowie w Ziemi Lubuskiej, red. Z. Kobyliński, Zielona Góra 2014.

Cały problem z interpretacją charakteru depozytu z Witaszkowa polegał na tym, że nie znano najbardziej prawdopodobnego miejsca jego zalegania. Polscy i niemieccy archeolodzy przez szereg lat powojennych usiłowali ustalić dokładne miejsce, jednak bez większych sukcesów. Dopiero w 2000 roku badacz późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza Louis Nebelsick odnalazł w archiwach niemieckich dokładne opisy odkrycia skarbu i skonfrontował je z odnalezionymi przez siebie XIX-wiecznymi mapami. Na tej podstawie udało mu się sprecyzować obszar, na którym dokonano odkrycia „skarbu z Witaszkowa”. Znajduje się on pomiędzy dzisiejszymi wsiami Witaszkowo i Kozów. Przeprowadzono tu najpierw poszukiwania metodami niedestrukcyjnymi, za pomocą prospekcji geofizycznej, a następnie podjęte zostały badania wykopaliskowe prowadzone przez polsko-niemiecką ekspedycję archeologiczną kierowaną przez Zbigniewa Kobylińskiego i Louisa Nebelsicka. Badacze ustalili, że skarb został ukryty w miejscu o charakterze ceremonialno-kultowym, związanym ze składaniem ofiar, zatem może to dar wotywny? Według Zbigniewa Kobylińskiego paradoks polega na tym, że miejsce to administracyjnie należy do wsi Kozów, a więc *de facto* jest to skarb z Kozowa. Ale czy to zmieni ugruntowane w świadomości, zwłaszcza archeologów, Witaszkowo?

Wśród licznie prowadzonych badań archeologicznych na Ziemi Lubuskiej należy podkreślić znaczenie tych, które przeprowadzone były przy okazji inwestycji drogowych¹⁹ finansowanych ze środków skarbu państwa. Były to mniejsze i większe inwestycje: obwodnica Lemierzyc, Wilkanowa (Zielonej Góry), Międzyrzecz, Żagania, Nowej Soli i Sulechowa, Kargowej, północna i południowa nitka autostrady A-18, droga ekspresowa S-3 na odcinku lubuskim.

Badania wykopaliskowe na autostradzie A-18 to jedna z największych kampanii wykopaliskowych w historii archeologii lubuskiej. W jej trakcie, na obu nitkach autostrady (północnej i południowej), w latach 2004–2005 przebadano 31 stanowisk archeologicznych o łącznej powierzchni ponad 14 hektarów. Prace prowadzone były na odcinku 70 kilometrów, od miejscowości Olszyna na zachodzie do miejscowości Golnice nad rzeką Bóbr na wschodzie. Większość prac terenowych przeprowadzono w 2004 roku²⁰. Badania były wielkim wyzwaniem dla lubuskiego środowiska archeologicznego, nie tylko pod względem zawodowym, lecz także logistycznym, gdyż wcześniej jedne z największych badań archeologicznych w naszym województwie – na autostradzie A-2 – prowadziło konsorcjum firm i instytucji poznańskich.

Do czasu przeprowadzenia badań powierzchniowo-sondazowych na tym odcinku autostrady zarejestrowanych było jedynie 10 stanowisk archeologicznych. Dlatego też panowało przekonanie, że tereny przecinane przez autostradę, zwłaszcza w jej części środkowej, stanowią pustkę osadniczą, ze względu na to, że obszary te były zalesione „od zawsze”. Wyniki badań zdecydowanie zaprzeczyły tym poglądom, zatem zamiast używać terminu „pustka osadnicza”, należy mówić o „niedostatecznym stanie badań”. Na obszarze podlegającym badaniom rejestrowano osadnictwo, począwszy od epoki kamienia – neolitu – po czasy nowożytnie. Jednak najbardziej reprezentatywne osadnictwo związane było z ludnością kultury łużyckiej oraz z okresem wpływów rzymskich – kulturą luboszycką.

To, że najokazalej reprezentowane są tu relikty osadnictwa ludności kultury łużyckiej, nie jest ewenementem. Należy mieć świadomość, że kultura łużycka, a w zasadzie – cywilizacja łużycka, która od środkowego okresu epoki brązu (około 1300 roku p.n.e.) do wczesnej epoki żelaza – okresu halsztackiego (około 400 roku p.n.e.), a więc na przestrzeni około 1000 lat, zajmowała obszar Europy Środkowej, w tym cały obszar dzisiejszej Polski. Osadnictwo łużyckie zadokumentowano na 11 stanowiskach archeologicznych, z czego 9 to osady lub punkty osadnicze, jedno cmentarzysko oraz stanowisko pozorne, o którym poniżej.

Niespodzianką, która czekała na odkrycie przez archeologów, było cmentarzysko kurhanowe w Jagłowicach, w powiecie żarskim. O tym, że przy budowie autostrady w latach 30. XX wieku natrafiano na groby ludności kultury łużyckiej, było wiadomo z przekazów archeologów niemieckich. Dlatego w rejonie tym zlokalizowane zostało stanowisko nr 1, mające podlegać ochronie konserwatorskiej. Niestety, w trakcie budowy stacji benzynowej w Jagłowicach doprowadzono do wywiezienia części skarpy wraz z grobami kilkadziesiąt metrów na zachód, co doprowadziło do tego, że w miejscu tym archeolodzy zaznaczyli kolejne stanowisko. Jak się okazało, było to tzw. stanowisko pozorne, a jego eksploracja polegała na dokładnym przeszukaniu zwalonej hałdy i pozyskaniu resztek grobów, tyle że w odwrotnej kolejności.

Niemniej, dzięki badaniom na prawie 2 ha właściwej nekropolii można było zarejestrować obiekty, które w innym wypadku uległyby prawdopodobnie zniszczeniu. Teren ten był zalesiony, więc w pierwszej kolejności przeprowadzono wycinkę drzew. Jednakże karczce zachowano, gdyż ich usunięcie spowodowało by zniszczenie ewentualnych obiektów. I dopiero na tak przygotowanej i pozbawionej leśnego runa powierzchni, pojawiły się kurhany (ryc. 9). Było ich 23, a pomiędzy nimi, a czasami i w nasypach, zarejestrowano 237 grobów popielnicowych – spalone kości zostały złożone w urnach ceramicznych, oraz jamowych – spalone kości wsypywano do wykopanych dołków, niektóre być może zostały zawinięte w materiał lub skórę, które – niestety – nie zachowały się do naszych czasów. Najmniejszy kurhan miał średnicę 8 m, największy około 16 m. Wspólną ich cechą były dookolne rowy zlokalizowane u podstaw kurhanów (ryc. 10). Z ziemi wydobytej z rowów formowano dookolne nasypy; te, które się zachowały miały wysokość od 60 do 80 cm. W niektórych przypadkach przed usypaniem kurhanu teren wyrównywano kilkucentymetrową warstwą żwiru i drobnych kamieni, a w kilku kurhanach stwierdzono obecność płaszcza kamiennego w nasypie. Największy „zawód” sprawił archeologom brak pochówków w kurhanach. Mogło to być spowodowane stosowaniem specyficznego obrządku pogrzebowego, np. poprzez ustawienie urny na szczycie kurhanu lub rozsypanie przepalonych kości na jego powierzchni. Jak było naprawdę – na razie się nie dowiemy, ale do stanu zachowania kurhanów z pewnością przyczyniła się i późniejsza eksploatacja tego terenu poprzez stosowanie głębokiej orki leśnej. Niemniej, z cmentarzyska pozyskano bogate wyposażenie grobów ciałopalnych (ryc. 11), tj. liczne fragmenty przedmiotów z brązu: brzytw, sierpów, szpil, guzików, nitów, kółek, spiral, drucików, kulek oraz fragment złotego drucika. Ponadto setki naczyń: waz, misek, dzbanów, kubków i amfor,

19 W województwie lubuskim podlegały one Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Zielonej Górze.

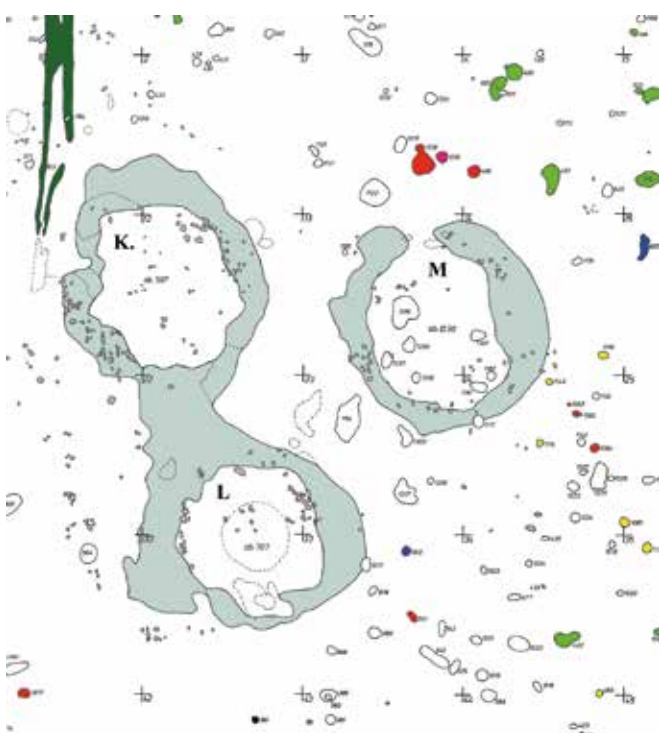
20 Zarówno te badania, jak i na obwodnicach Nowej Soli i Sulechowa zrealizowało Lubuskie Konsorcjum Archeologiczne w składzie: Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy koło Zielonej Góry, Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska „Alina Jaszewska” oraz Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski.

Ryc. 9. Jagłowice, stanowisko 1, pow. żarski. Badania archeologiczne na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej, fot. P. Staniucha

Ryc. 11. Jagłowice, stanowisko 1, pow. żarski. Przystawki grobu popielnicowego, fot. P. Staniucha

Ryc. 10. Jagłowice, stanowisko 1, pow. żarski. Fragment planu cmentarzyska z kurhanami

Ryc. 12. Jagłowice, stanowisko 1, pow. żarski. Grób popielnicowy, fot. P. Staniucha

jako że ludność kultury łużyckiej szczególnie upodobała sobie wstawianie do grobów przystawek grobowych – różnego rodzaju naczyń glinianych, często o mniejszych rozmiarach (ryc. 12). Ciekawostką jest to, że z reguły były one odwrócone do góry dnem. Okres funkcjonowania tego cmentarzyska ma szerokie ramy i jest datowany na III–IV okres epoki brązu, czyli lata pomiędzy 1400 a 1000 p.n.e.

Jednym z największych odkryć związanych z osadnictwem ludności kultury łużyckiej jest mieszkalno-gospodarcza budowla halowa ze stanowiska 11 w Czernej w powiecie żagańskim.

Stanowisko nr 11 w Czernej to rozległa osada z III–IV/V okresu epoki brązu, eksplorowana w trakcie badań na nitce północnej autostrady A-18, i osada z okresu halsztackiego (ok. 700–400 p.n.e.), eksplorowana w trakcie badań na nitce południowej. Taki podział spowodowany jest tym, że przez stanowisko prze-

biegała betonowa autostrada wybudowana w latach 30. XX wieku, a więc nie dowiemy się już, co zostało zniszczone i czy faktycznie młodsza, halsztacka część osady została przeniesiona na południe. A cała osada była bardzo rozległa, gdyż łącznie przebadano ponad 7 ha, z tego ponad 5 ha w ramach nitki północnej i ponad 2 ha w ramach nitki południowej. Można przyjąć, że jest to jedna z największych (przebadanych) osad ludności kultury łużyckiej w Polsce.

W osadzie dominowała zabudowa zwarta, którą tworzyły naziemne budynki o konstrukcji słupowej oraz szałas i półziemianki. Towarzystwo im obiekty o funkcjach gospodarczych – paleniska i jamy pełniące różne funkcje, często tworzące skupiska. W pozostałych rejonach zabudowa była luźniejsza. Najbliżej rzeki Czernej, otaczającej osadę od strony wschodniej, znajdowała się strefa produkcyjna z licznymi paleniskami i ogniskami. W części północno-zachodniej zarejestrowano dwa obiekty będące pozostałościami po wybieżyskach gliny, służącej mieszkańcom m.in. do wyrobu ceramiki, uszczelniania ścian budynków itp. Łącznie kulturze łużyckiej przyporządkowanych zostało ponad 1700 obiektów.

Najciekawsze są relikty naziemnej budowli mieszkalnej o konstrukcji słupowej, tzw. budynku halowego (ryc. 13). Jego zarys wystąpił na tle warstwy kulturowej na obszarze kilku arów.

Ryc. 13. Czerna, stanowisko 11, pow. żagański. Negatyw budynku halowego kultury lużyckiej, fot. P. Dziedzic

Ślad po rowach fundamentowych miał długość 30 m, szerokość od 5,5 do 6 m, zaś powierzchnia budynku wyniosła ok. 170 m². Dłuższą osią usytuowany był na linii południowy zachód – północny wschód. W obrębie rowów fundamentowych co kilka metrów rejestrowano ślady po słupach. Układ słupów wskazuje na zastosowanie do budowy ścian konstrukcji zrębowej. Poprzeczny rów fundamentowy w północnej części budynku dzielił go na 2 pomieszczenia. W południowo-zachodnim narożniku mniejszego pomieszczenia znajdowała się prawdopodobnie komórka lub zagroda dla zwierząt. Do pomieszczenia mieszkalnego prowadziło wejście znajdujące się w południowej części ściany zachodniej. We wnętrzu zarejestrowano 41 obiektów. Jeden z nich pełnił funkcję paleniska, natomiast zgrupowania dołków postępowych mogły tworzyć konstrukcje związane z użytkowaniem budynku. W obrębie budowli zarejestrowano ponad 500 fragmentów ceramiki, a ponieważ wiele z nich było wtórnie przepalonych, może to tłumaczyć przyczynę porzucenia budynku. Na dnie rowu fundamentowego natrafiono na szpilę brązową, która zapewne była ofiarą zakładzinową użytą przy jego budowie. Przedstawiona rekonstrukcja budowli (ryc. 14) pozwala wyobrazić sobie jej wielkość. Nie ulega wątpliwości, że budynek służył całej społeczności osady jako miejsce zgromadzeń, a gdy panowały trudne warunki atmosferyczne – jako miejsce schronienia dla ludzi i zwierząt.

Z osadnictwem ludności kultury luboszyckiej, a z pewnością z okresem wpływów rzymskich, należy łączyć stanowiska produkcyjne związane z wytopem żelaza. Na trasie autostrady A-18 odkryto 4 takie punkty: w Królowie – stanowisko 2, Bogumiłowie – stanowisko 8, Rościcach – stanowisko 9 i Drozdowie – stanowisko 4. Wszystkie znajdują się w pow. żarskim.

Ryc. 14. Czerna, stanowisko 11, pow. żagański. Rekonstrukcja budynku halowego kultury lużyckiej

W Królowie stanowisko znajdowało się na kulminacji niewielkiego wzniesienia, na którym zarejestrowano 42 obiekty, w tym 34 z nich to pozostałości dymarek. W obrębie piecowiska odkryto jedynie ich dolne części, które zachowały się dzięki wkołpaniu w podłoże. Kotlinki przeznaczone były do magazynowania ściekającego w dół żużla w trakcie procesu wytopu. Nie stwierdzono, aby kotlinka wykładana była gliną. Nie zarejestrowano także pozostałości górnych części pieca, w której dokonywał się właściwy proces metalurgiczny. Jedynym dowodem, że górna część obudowana była gliną, są fragmenty polepy odkrywane w partiach stropowych kotlinek. Bryły żużla były doskonale zachowane, ich ciężar dochodził nawet do 150 kg.

W niewielkiej odległości na północ od piecowiska znajdował się mielerz, czyli piec służący do wypału węgla drzewnego wykorzystywanego jako paliwo w procesie wytopu żelaza. Na piecowisku w Bogumiłowie zarejestrowano 30 dymarek oraz jamę o nieoznaczonej chronologii. Dymarki tworzyły 2 skupiska nie układające się w wyraźne ciągi, a ich budowa i wypełniska były podobne do tych w Królowie.

Stanowisko w Rościcach zostało częściowo zniszczone przez niwelację terenu, w związku z tym rejestrowano jedynie spągi 4 dymarek i dwa obiekty służące do prażenia rudy.

Najokazalsze stanowisko związane z wytopem żelaza znajdowało się w Drozdowie (ryc. 15). Liczyło 101 obiektów, w tym 60 reliktyw dymarek, 39 jam, dół postępowy oraz kuźnię. Piecowisko tworzyły ciągi dymarek ułożone w 7 rzędach po 8–12 dymarek w każdym. Na północny-wschód od piecowiska zarejestrowano obiekt prawdopodobnie pełniący funkcję kuźni, ponieważ znajdowało się w nim kilkadziesiąt kilogramów bardzo drobnego żużla rozrzuconego wokół kamienia w kształcie graniastosłupa, który ostrym końcem skierowany był ku górze. Narożnik kamienia miał czarne zabarwienie, a u jego podstawy odkryto drobne bryłki żużla, zatem można przypuszczać, że służył do rozbijania brył żużla w celu wydobycia z nich nacieków żelaza; kamień mógł być kowadłem.

Stanowiska w Rościcach, Drozdowie i Bogumiłowie znajdują się w niewielkiej odległości od siebie i ich rozlokowanie może wskazywać, że mamy do czynienia z lokalnym ośrodkiem produkcyjnym zaspokajającym zapotrzebowanie miejscowej ludności na żelazo. Natomiast stanowisko w Królowie, zlokalizowa-

Ryc. 15. Drozdów, stanowisko 4, pow. żarski. Fragment piecowiska dymarskiego z okresu wpływów rzymskich, fot. G. Galbierczyk

Ryc. 17. Sulechów, stanowisko 10. Studnia kultury wielbarskiej

Ryc. 16. Sulechów, stanowisko 14. Dzban kultury wielbarskiej, rys. S. Kałagate

ne bardziej na zachód, może być częścią ośrodka o nieznanym jeszcze zasięgu. Analiza żużli wykazała, że w kłocach pobranych z kotlinek dymarek znajdowała się duża ilość czystego metalu, co wskazuje na to, że nie potrafiono jeszcze zastosować odpowiednich topików do odzyskania surowca. W porównaniu do ośrodka świętokrzyskiego widoczny jest brak doświadczenia, natomiast sama technika wytopu jest na podobnym poziomie.

Jednego z najciekawszych odkryć, również z późnego okresu wpływów rzymskich (od ok. 150 do 225 n.e.), dokonano na osadach zlokalizowanych na trasie obwodnicy Sulechowa, na stanowiskach Sulechów nr 14 i 29 (położonych obok siebie), gdzie zarejestrowano osadnictwo ludności kultury wielbarskiej. To jedna z najciekawszych kultur archeologicznych na ziemiach polskich, łączona z wpływem Gotów i Gepidów – ludami bardzo ekspansywnymi, które w I wieku n.e. przybyły ze Skandynawii na Pomorze Wschodnie, by w ciągu dwóch następnych stuleci przenieść się aż nad Morze Czarne. Stamtąd, pod naporem koczowników nacierających ze stepów środkowej Azji, pomaszewali – wraz z innymi plemionami germańskimi – na Rzym. Po rozbięciu imperium rzymskiego osiedlili się w Italii i na Półwyspie Iberyjskim, by ostatecznie ulec asymilacji.

Na obecnych ziemiach polskich Goci i Gepidzi, po zasiedleniu Pomorza Wschodniego i Środkowego, podzielili się na gałąź wschodnią i dolinę Wisły powędrowali na południowy wschód, przez Mazowsze i Lubelszczyznę (wioska Gotów w Masłomęczu, pow. hrubieszowski), by stamtąd udać się nad Morze Czarne, oraz gałąź zachodnią, której przedstawiciele opanowali północną Wielkopolskę i zachodnie kresy Ziemi Lubuskiej. Przez długi czas najdalej na południowy zachód zarejestrowanymi śladami pobytu Gotów w Polsce było cmentarzysko w Jordanowie nr 12, o którym poniżej. Osadnictwo w okolicach Sulechowa przesuwa tę granicę dalej.

Wśród kilkudziesięciu obiektów kultury wielbarskiej znajdują się obiekty mieszkalne (półziemianka i szałas), jamy związane z pracami gospodarskimi, piec, paleniska i różnej wielkości doły po słupach, które m.in. stanowiły relikty konstrukcji dużego domostwa założonego na planie trapezu. Pozyskany materiał zabytkowy to niezbyt liczny zbiór mocno rozdrobnionych fragmentów ceramiki. Jednakże w wyniku żmudnych prac rekonstrukcyjnych uzyskano ponad dwadzieścia, bardzo charakterystycznych form naczyń, co pozwoliło na ustalenie ich przynależności kulturowej i chronologii stanowiska. Wśród naczyń wyróżniono garnki, wazy, wazkę, kubki, misy, puchar i dzban (ryc. 16). Ceramika zdobiona była techniką rycia, polami bądź pasmami naprzemiennie gładkich lub chropowatych powierzchni oraz nakłuwaniem, wyciskaniem i elementami plastycznymi. Wyróżniono szereg wątków zdobniczych charakterystycznych dla ceramiki ludności kultury wielbarskiej.

Duża liczba wtórnie przepalonych fragmentów ceramiki oraz grud polepy, pochodzących zapewne z naziemnych konstrukcji budowlanych, wskazuje na to, że przynajmniej część osady uległa pożarowi i została porzucona. A więc było to osadnictwo krótkotrwałe, które po zniszczeniu przez żywioł zostało przeniesione w inne miejsce. Te materiały ceramiczne korelują ze źródłami pozyskanymi ze stanowiska nr 10 w Sulechowie, gdzie ze studni wydobyto kilkadziesiąt ułamków naczyń ludności kultury wielbarskiej (ryc. 17). Poza tym, na stanowisku tym nie wystąpiły inne obiekty tej społeczności. Ponieważ studnie z reguły lokalizowane były na skraju osady, najprawdopodobniej znajduje się ona na zachód od przebadanego obszaru.

Osady społeczności kultury wielbarskiej w rejonie Sulechowa wyznaczają obecnie zasięg tego ugrupowania w kierunku połu-

Ryc. 18. Jordanowo, stanowisko 12. Grób popielnicowy ludności kultury wielbarskiej, fot. P. Wawrzyniak

Ryc. 19. Jordanowo, stanowisko 12, pow. świebodziński. Jeden z odsłoniętych na cmentarzysku ciałopalnych grobów popielnicowych, fot. P. Wawrzyniak

dniowo-zachodnim w Polsce i stanowią niejako „uzupełnienie” wcześniejszych odkryć cmentarzysk tejże kultury w pobliskich Brójcach i Jordanowie. Bo przez długi czas to birtualne cmentarzysko w Jordanowie, stanowisko nr 12 w pow. świebodzińskim, wyznaczało południowo-zachodni zasięg osadnictwa kultury wielbarskiej. Jordanowskie cmentarzysko w latach 90. XX wieku było sukcesywnie niszczone wybieraniem piasku²¹. Dopiero w 1997 roku zostało to powstrzymane konserwatorską interwencją, niemniej centralna i zachodnia partia nekropolii uległa zniszczeniu. Badania wykopaliskowe prowadzono tu od 1998 do 2008 roku – już w ramach badań ratowniczych związanych

Ryc. 20. Jordanowo, stanowisko 12, pow. świebodziński. Miejsce spopielenia zwłok – ustryna, fot. M. Ciesielski

Ryc. 21. Droga ekspresowa S-3. Zdjęcie lotnicze stanowisk Jordanowo 7 i 12

z budową drogi ekspresowej S-3. Łącznie, na około 0,6 ha wyeksplorowano 170 grobów ciałopalnych i szkieletowych. Były to groby jamowe „czyste”, ale też obsypane stosami pogrzebowymi, popielnicowe (ryc. 18), z resztkami stosów i bez nich, niekiedy bogato wyposażone w typowe dla kultury wielbarskiej drobne przedmioty codziennego użytku: naczynia gliniane – popielnice i przystawki grobowe, zapinki brązowe (ryc. 19), niekiedy posrebrzane, grzebień i szpile kościane, bransolety brązowe, paciory srebrne, szklane i gliniane, srebrne klamki esowate (ryc. 19), wisiorki brązowe oraz żelazne, krzesiwka żelazne, przęśliki gliniane, pozostałości drewnianych szkatulek na kosztowności, tj. metalowe okucia, zameczki oraz klucze. Były również groby „ubogie”, pozbawione jakiegokolwiek wyposażenia. Analizy antropologiczne wykazały, że na cmentarzysku jordanowskim pochowano 156 osobników, w tym 40 mężczyzn, 47 kobiet, 29 dzieci. W 40 przypadkach nie udało się określić płci zmarłych. Bardzo często trafiano na tzw. groby rodzinne, m.in. z pochówkami domniemanych rodziców i ich dzieci, jak również matki czy też ojca z dzieckiem. Pochówkom towarzyszyły obiekty, których funkcja była powiązana z cmentarzyskiem: cenotafy – symboliczne groby, bruki na planie trójkąta i ustryna (ryc. 20) – miejsce spopielenia zwłok.

Ale to nie koniec o Jordanowie. Jego lokalizacja między Świebodziem a Międzyrzeczem zapowiadała potencjalne bogactwo

21 Opracowano na podstawie: P. Wawrzyniak, *Jordanowo – gocka nekropolia sprzed 2000 lat*, „Z Otchłani Wieków”, Archeologia Lubuska, R. 65, 2010, nr 1-4, s. 75-80.

Ryc. 22. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Groby szkieletowe z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego, fot. P. Osypiński

Ryc. 24. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Kolia z paciorków in situ, fot. P. Osypiński

Ryc. 23. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Zausznice z wyposażenia grobów (Archiwum Oddziału Lubuskiego SNAP)

Ryc. 25. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Kolia z paciorków oraz brązowy kabłączek skroniowy, fot. P. Osypiński

osadnictwa średniowiecznego²². Nikt jednak nie spodziewał się odkryć, jakich dokonano na stanowisku nr 7 w związku z budową drogi ekspresowej S-3²³. Stanowisko położone było na krawędzi doliny, na piaszczystym pagórku, którego najwyższe partie zostały częściowo zniszczone przez wydobywanie piasku, podobnie jak to miało miejsce w przypadku cmentarzyska w Jordanowie, stanowisko nr 12, znajdującego się w pobliżu, po południowej stronie drogi gruntowej (ryc. 21).

Już pierwsze dni wykopalisk pokazały, że jest to niezwykle stanowisko. Na szczycie piaszczystego pagórka odkryto cmentarzysko wczesnośredniowieczne. Nie wiadomo, ile grobów uległo zniszczeniu na skutek wydobywania piasku czy erozji wierzchniej partii pagórka. Podczas usuwania darni odkrywano liczne kości i zabytki z całkowicie rozwleczonych pochówków. Zachowane groby tworzyły nieregularny wzór cmentarzyska rzędogo, a w sąsiadujących ze sobą jamach zwykle chowane były osoby o wielu wspólnych cechach wyposażenia, zapewne krewni (ryc. 22). W jednej z części odkryto kilka pochówków z drobnymi monetami w prawych dłoniach, w innej – skupisko grobów z kompletami srebrnych zausznic stanowiących ozdoby głowy

(ryc. 23). Bogate kolie paciorków srebrnych, szklanych, fajansowych czy kamiennych z kryształu górskiego i karneolu ukazywały się na kolejnych szkieletach (ryc. 24; 25). Głowy kobiet przyozdobione były najpopularniejszym wówczas rodzajem biżuterii – srebrnymi, brązowymi, a nawet wykonanymi z ołowiu kabłączkami skroniowymi (ryc. 25 – pośrodku).

O ile bogactwo wyposażenia i piękno samych zabytków zachwycały, to jednak najciekawsze były elementy, które odbiegały od kanonu chrześcijańskiego i świadczyły o korzeniach wierzeń świeżo nawracanej społeczności – zresztą, niekoniecznie miejscowego pochodzenia. Niektóre zabytki wskazywały na powiązania ze strefą wschodnio-bałtycką, np. brązowa zapinka podkowiasta z makówkowatymi główkami (ryc. 26) czy niektóre rodzaje srebrnych zausznic. Bardzo nietypowe było zorientowanie pochówku wzdłuż osi północ-południe albo pochówek w pozycji skurczonej (ryc. 27). Unikatowy był pochówek konia – ogiera z odciętymi kopytami i brakiem jakichkolwiek śladów obróbki rzeźnej (ryc. 28). Nosił on ryt pogańskich wierzeń, w których koń zawsze pełnił ważną rolę zwierzęcia-wyroczeni lub emanacji samego bóstwa. O zbyt pogańskim charakterze cmentarzyska

22 Opracowano na podstawie: P. Osypiński, *W cieniu Paradisus Matris Dei – zapomniane dziedzictwo*, „Z Otchłani Wieków”, Archeologia Lubuska, R. 65, 2010, nr 1–4, s. 211–219.

23 Oddział Lubuski Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich uzyskał dofinansowanie od Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w celu przebadania obszaru cmentarzyska wczesnośredniowiecznego zlokalizowanego poza pasem inwestycji. Badania prowadziła Fundacja „Patrimonium”, w ramach konsorcjum.

Ryc. 26. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Zapinka podkowiasta z wyposażenia grobu (Archiwum Oddziału Lubuskiego SNAP)

Ryc. 29. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Skarb monet w momencie odkrycia, fot. P. Osypiński

Ryc. 27. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Pochówek w pozycji skurczonej, fot. P. Osypiński

Ryc. 30. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Skarb monet, fot. P. Osypiński

Ryc. 28. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Pochówek konia, fot. P. Osypiński

Ryc. 31. Jordanowo, stanowisko 7, pow. świebodziński. Denar Edelreda II, fot. P. Osypiński

może pośrednio świadczyć fakt przeniesienia miejsca grzebania zmarłych w najbliższe sąsiedztwo paradyskiego kościoła i zespołu klasztornego fundowanego Anno Domini 1230. Na tym okresie bowiem kończy się czas użytkowania jordanowskiej nekropoli.

Z cmentarzyskiem wczesnośredniowiecznym bez wątpienia związany był skarb srebrnych denarów, ukryty w połowie XI wieku. Jama, w której dokonano odkrycia, to wykrot pokaźnego drzewa, ale nie można stwierdzić, czy monety ukryto w momencie, gdy drzewo rosło (ryc. 29). Skarb składał się z ponad 100 monet całych i tzw. siekańców, czyli połówek, ćwiartek czy nawet jeszcze mniejszych fragmentów monet (ryc. 30). Były to przeważnie denary krzyżowe – specyficzny rodzaj monety bitej przez mennice niemieckie specjalnie na potrzeby handlu ze Słowianami. Widoczne na powierzchniach monet znaki były jedynie imitacjami napisów, a główną treścią przekazu był obecny na każdej odmianie krzyż równoramienny. Pomiędzy nimi odkryto 2 denary angielskie bite przez króla Aethelreda (Edelreda) II Bezradnego jako trybut składany Duńczykom – co ciekawe, tylko te dwie monety mają pary otworków, zatem mogły stanowić elementy diademu (ryc. 31).

Stanowisko nr 7 w Jordanowie okazało się miejscem odkryć szczególnie cennych dla poznania przeszłości naszych ziem i pozwala spełnić jedną z najważniejszych misji archeologii – sprokować zainteresowanie i obudzić świadomość bogactwa dziedzictwa kulturowego.

Jednym z najciekawszych odkryć dokonanych w trakcie badań archeologicznych przed budową obwodnicy Nowej Soli (obecnie fragment S-3) są relikty późnośredniowiecznej osady na stanowisku nr 14 w Nedoradzu w gminie Otyń. Zachowało się kilkadziesiąt obiektów, wśród których wyróżniono: półziemianki, studnie, palenisko, jamy zasobowe, doły posłupowe. Jednak do niewątpliwie najciekawszych należy drewniana studnia, której zarys cembrowiny w rzucie poziomym zbliżony był do kwadratu o boku wynoszącym 1,4 m. Została zbudowana z desek sosnowych łączonych na zrąb, a odsłonięta głębokość przekraczała 2 m (ryc. 32).

W trakcie eksploracji wydobyto liczny materiał ceramiczny charakterystyczny dla okresu przejściowego między wczesnym a późnym średniowieczem. Wśród tej ceramiki na szczególną uwagę zasługują trzy miniaturowe naczynia. Dwa z nich wydobyto w stanie nienaruszonym, trzecie zachowało się fragmentarycznie. Charakteryzują się mocno wychylonym wylewem o lekko pogrubionej krawędzi, słabo wydętymi brzuściami, zdobionymi lekko ukośnie biegnącymi żłobkami oraz płaskimi dnami. Wszystkie pokryte są od strony zewnętrznej ciemnobrązowym szkliwem o metalicznym połysku (ryc. 33). Należą one do typu średniowiecznych naczyń miniaturowych i datowane są od pierwszej połowy XII do XIV wieku, przy czym najczęściej występują w XIII wieku. Ich zastosowanie było różnorodne, m.in. pełniły funkcję opakowań na maści, relikwiarzy czy nawilżaczy do palców, używanych w trakcie przędzenia.

Wydobyty ze studni materiał zabytkowy datowany jest na XIII wiek. Podobnie datowane są pozostałe obiekty z tego przedziału czasowego. Na tej podstawie możemy je powiązać z translokacją przestrzenną Nedoradza, która nastąpiła w XIII wieku.

Nie jest wykluczone, że już na początku XIV wieku Nedoradz był gniazdem rodowym rycerzy piszących się z tej wsi, gdyż od 1321 roku występuje w księstwie glogowskim niejaki Czabło de Nytraz. W 1376 roku wzmiankowano miejscowy kościół. W wieku XV wieś stanowiła część klucza dóbr otyńskich znajdującego się w rękach rycerskiej rodziny von Zabeltitz. Wiemy, że w roku 1428 mieszkańcy wsi płacili czynsz na rzecz kościoła w Zielonej Górze. Jest więc wielce prawdopodobne, że archeolodzy zarejestrowali pierwotną lokalizację Nedoradza.

Na zakończenie przenieśmy się do niezwykle ciekawego miejsca na północy naszego województwa – Górzycy²⁴, która jest małą nadodrzańską miejscowością, ale o bogatej historii, chociaż już odległej. Jej zawile dzieje od dawna interesowały historyków i archeologów, gdyż w źródłach pisanych z XIII wieku wymienia się Górzycę jako siedzibę biskupstwa lubuskiego. W 1276 roku siedziba biskupów lubuskich została przeniesiona z pobliskiego Lubusza, który na skutek zmian politycznych utracił charakter stolicy kościelnej. Wybór padł na Górzycę, która musiała być dość znaczną osadą, skoro uznano, że może pełnić taką funkcję. Siedzibą biskupów lubuskich była do 1325 roku, kiedy została zniszczona i spłądrowana przez mieszkańców Frankfurtu. Górzycę podżwignęła się ze zniszczeń, a na miejscu katedry biskupiej wzniesiono kaplicę, będącą miejscem kultu maryjnego. Sanktuarium górzyckie było celem pielgrzymek z wielu stron: Brandenburgii, Pomorza, Śląska, Wielkopolski czy Łużyc do połowy XVI wieku.

Ale Górzycę była i jest także szczególnie ciekawym miejscem na mapie krzyżujących się od epoki brązu po czasy średniowieczne i nowożytnie szlaków handlowych biegnących z północy na południe i ze wschodu na zachód, o czym świadczą prowadzone tam badania wykopaliskowe. Spowodował je duży „ruch” inwestycyjny, związany także z zabudową mieszkalną.

Jednym z najistotniejszych stanowisk archeologicznych jest Górzycę nr 36, gdzie badania archeologiczne prowadzone są od 2008 roku. Jest ono częścią kompleksu osadniczego łączącego stanowiska 1, 2, 3, 15, 19, 20, 30, 51 (wg numeracji na arkuszu AZP), znajdującego się w strefie najintensywniejszego osadnictwa w pradziejach i w czasach wczesnohistorycznych, dlatego też został wpisany do rejestru zabytków województwa lubuskiego²⁵.

O charakterze tego osadnictwa niech świadczy fakt zarejestrowania aż 12 horyzontów kulturowo-chronologicznych, zarejestrowanych na przebadanej powierzchni, relatywnie niewielkiej, bo wynoszącej niecałe 0,5 ha: 1) ślady osadnictwa mezolitycznego i neolitycznego, 2) cmentarzysko birytualne ludności kultury mogiłowej/przedłużyckiej z II i z początków III okresu epoki brązu, 3) cmentarzysko ciałopalne ludności kultury łużyckiej z III i z IV/V okresu epoki brązu, 4) osada ludności kultury łużyckiej (grupa górzycka) z początków epoki żelaza – z okresu halsztackiego, 5) ślady osadnictwa z okresu lateńskiego, związanego z osadnictwem ludności kultury jastorfskiej, 6) cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich, związane z osadnictwem ludności grupy lubuskiej nadłabskiego kręgu kulturowego, 7) birytualne cmentarzysko społeczności kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich, 8) osada wczesnośredniowieczna z X i XI wieku, 9) wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe z końca X i XI wieku, 10) osada średnio-

24 Opracowano na podstawie: K. Socha, J. Sójkowska-Socha, *Górzycę. Pradziejowa nekropola nad Odrą*, „Z Otchłani Wieków”, Archeologia Lubuska, R. 65, 2010, nr 1–4, s. 81–92; *Górzycę. Birytualne cmentarzysko ludności kultury mogiłowej nad środkową Odrą. Studia interdyscyplinarne*, red. K. Socha, J. Sójkowska-Socha, Kostrzyn nad Odrą 2017.

25 Decyzja z 11 września 2012 roku, nr rejestru L-88/C.

Ryc. 32. Niedoradz, stanowisko 14, pow. nowosolski. Studnia z późnośredniowiecznej osady, fot. A. Leciejewska

Ryc. 33. Niedoradz, stanowisko 14, pow. nowosolski. Miniaturowe naczynia wydobyte ze studni (Archiwum Oddziału Lubuskiego SNAP)

Ryc. 34. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Podwójny pochówek kultury mogiłowej wraz z wyposażeniem, fot. K. Socha

wieczna z XIII–XIV wieku związana z funkcjonującą nieopodal, wspomnianą wyżej siedzibą biskupów lubuskich, 11) ślad osadniczy z okresu późnośredniowiecznego oraz 12) ślad osadniczy z okresu nowożytnego.

Ryc. 35. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Bruk kamienny nakrywający grób kultury mogiłowej, fot. K. Socha

Ryc. 36. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Naszyjnik kołnierzwaty z grobu ciałopalnego kultury mogiłowej, fot. K. Socha

Ryc. 37. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Naszyjnik złożony z dziewięciu tarczek wraz z dwoma szpilami z grobu kultury mogiłowej, fot. K. Socha

Ryc. 38. Górzycy, stanowisko 36, pow. słubicki. Naramienniki brązowe z grobu kultury mogiłowej, fot. K. Socha

Ryc. 40. Górzycy, stanowisko 36, pow. słubicki. Popielnica ludności grupy lubuskiej z wbitym pionowo grotem włóczni, fot. K. Socha

Ryc. 39. Górzycy, stanowisko 36, pow. słubicki. Miecz brązowy z grobu przedstawiciela elit kultury mogiłowej, fot. K. Socha

Ryc. 41. Górzycy, stanowisko 36, pow. słubicki. Grób przedstawiciela grupy lubuskiej wraz z wyposażeniem, fot. K. Socha

Intensyfikacja osadnictwa w Górzycy następuje w epoce brązu i związana jest z ludnością kultury mogiłowej/przedłużyczej w II okresie epoki brązu (1600–1300 p.n.e.). Materialną pozostałością po ówczesnych mieszkańcach jest rozległe cmentarzysko, liczące – jak dotychczas – 37 grobów. Nad grobami usypywano kopce ziemne, stąd archeologiczna nazwa tej społeczności. Wśród odkrytych pochówków dominują groby szkieletowe z obstawą kamienną (ryc. 34), czasami nakryte brukiem kamiennym (ryc. 35). Oprócz bruków rejestrowano ślady po słupach, na których prawdopodobnie opierała się konstrukcja stanowiąca zadaszenie grobu. Niekorzystne warunki glebowe spowodowały rozkład kości osób pochowanych na tym cmentarzysku. Wyjątkowo tylko zachowują się kości długie, fragmenty czaszek i zęby. Odkrycie dwóch pochówków ciałopalnych tej społeczności świadczy o następujących zmianach w obrzędzie pogrzebowym. Ludność kultury mogiłowej składała swoim zmarłym do grobu ozdoby brązowe: szpile, naszyjniki (ryc. 36; 37), wisiorki, naramienniki (ryc. 38) czy bransolety, naczynia ceramiczne oraz broń: sztylety, siekiery, grociki krzemienne. Do najcenniejszych znalezisk należy miecz wykonany z brązu o długości ok. 50 cm (ryc. 39). Rękojeść miecza pierwotnie mogła być drewniana lub wykonana z poroża czy kości. Przez środek ostrza, od kolca po nasadę rękojeści, biegnie wąskie zgrubienie – żeberko. Został

odkryty w grobie osoby o niesprecyzowanej płci, w wieku pomiędzy 14 a 22 rokiem życia, zapewne przedstawiciela lub przedstawicielki elity plemiennej. Jak ustalono, miecz ten może być zarówno importem z terenów dzisiejszych Danii lub wschodnich Niemiec, ale również może być produktem miejscowym, gdyż w tym czasie ludność kultury mogiłowej rozwinęła miejscowy ośrodek produkcji metalurgicznej, którego wytwory są raczej niespotykane poza jej zasięgiem. Oprócz miecza, w grobie tym zarejestrowano naczynie ceramiczne, siekierkę brązową, dwie szpile brązowe, kawałki drutu brązowego stanowiącego ozdoby głowy i zestaw grocików krzemienych wraz z ich półwytworami. Bogactwo wyposażenia grobowego świadczy o tym, że już wówczas Górzycy musiała pełnić znaczącą funkcję na krzyżujących się tutaj szlakach handlowych. Warto dodać, że cmentarzysko to jest unikalnym w północnej części województwa lubuskiego i jednym z największych tej kultury w Polsce.

Kolejnym okresem intensywnego osadnictwa jest cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich związane z osadnictwem ludności grupy lubuskiej nadłabskiego kręgu kulturowego, która osiedla się tu pod koniec I wieku n.e. W kulturze materialnej jednostka ta łączy elementy nadłabskiego kręgu kulturowego, w późniejszej fazie kultury przeworskiej, a następnie wielbarskiej. Społeczność ta swoich zmarłych chowała w popielnicach zdobio-

Ryc. 42. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Naczynie terra sigillata po rekonstrukcji (Laboratorium Wydziału Kryminalnego KWP w Gorzowie Wielkopolskim)

nych kółkiem zębatym. Mężczyźni na drogę w zaświaty otrzymali uzbrojenie, np. grot włóczni (ryc. 40), umbo, ale także zapinki, sprzączki i okucia końca pasa. Kobiety w wyposażeniu otrzymywały zapinki brązowe, przęśliki, szpile kościane lub metalowe, pierścionki, grzebienie kościane, kolie z paciorków bursztynowych, szklanych i glinianych. W późniejszym czasie pojawiają się groby jamowe czyste, jak i obsypane resztkami stosu pogrzebowego, a w kilku przypadkach kości złożono w pojemniku organicznym wykonanym ze skóry bądź tkaniny. Czasami groby jamowe oznaczane były na powierzchni pojedynczymi kamieniami. Trzy groby były nakryte brukiem kamiennym. Wśród wyposażenia dominują brązowe i żelazne zapinki, sprzączki i okucia końca pasa, klucze i okucia szkatułki, przęśliki i miniaturowe naczynia gliniane, sporadycznie grzebienie i szpile kościane. Na 70 grobów z okresu wpływów rzymskich tylko w dwóch przypadkach zmarłym złożono monetę. Najbogatszy inwentarz odkryto w grobie kobiety, zapewne wysoko usytuowanej w hierarchii społecznej (ryc. 41). Jako wyposażenie w zaświaty złożono jej do grobu: trzy naczynia – w tym naczynie terra sigillata (ryc. 42), złoty wisiorek, monetę, kolie z paciorków szklanych i glinianych, jądro wisióra opasanego (gliniany odcisk muszli), zapinkę brązową, szkatułkę (z której pozostały okucia) i klucz. Obecność naczynia terra sigillata świadczy o rozwiniętych kontaktach handlowych z Imperium Romanum. Zatem i w tym okresie Górzycza pełniła ważną funkcję na szlaku handlowym wzdłuż Odry.

Ryc. 43. Górzycza, stanowisko 36, pow. ślubicki. Fragment wczesnośredniowiecznego rządowego cmentarzyska szkieletowego z pochówkiem konia (X–XI wiek), fot. K. Socha

Po okresie wpływów rzymskich osadnictwo na tym stanowisku pojawia się dopiero w X wieku, czego świadectwem jest wczesnośredniowieczne szkieletowe cmentarzysko rządowe (ryc. 43). Na podstawie skromnego wyposażenia grobów cmentarzysko datowane jest na X/XI wiek. Tylko w czterech pochówkach zarejestrowano dary grobowe. Najbogatszy pod tym względem był grób młodej kobiety, wyposażony w kolie z paciorków bursztynowych oraz parę srebrnych (?) kabłączków skroniowych. Pozostali zmarli jako dary otrzymali kolie z paciorków bursztynowych, monetę oraz nóż. W pięciu przypadkach stwierdzono obecność trumny bądź konstrukcji drewnianej otaczającej szkielet. Pogrzebani tu zmarli ułożeni zostali wzdłuż osi wschód–zachód. Nie było natomiast reguły odnośnie do zwrócenia głowy. Pochowani na tym cmentarzysku ludzie byli zapewne mieszkańcami pobliskiej osady wczesnośredniowiecznej (stanowisko nr 1). W latach 1959–1962 przeprowadzono tam badania archeologiczne, w trakcie których zarejestrowano gęste osadnictwo kultury łużyckiej oraz osadnictwo słowiańskie z X wieku. Do najcenniejszych, pozyskanych wówczas znalezisk, należy skarb blisko 1000 srebrnych monet zawiniętych w parę węzełków z tkanin i złożonych w naczyniu. Oprócz kilku monet Ottona III i Adelajdy (1002), w naczyniu były wyłącznie denary krzyżowe datowane na lata 1040–1060.

Zaprezentowane wyczerpujące to zaledwie ułamek odkryć archeologicznych dokonywanych na terenie województwa lubuskiego.

Barbara Bielinis-Kopec

Zabytki architektury województwa lubuskiego

Zabytki architektury województwa lubuskiego stanowią bogaty i zróżnicowany zasób, co wynika z historii tych ziem i ich położenia na pograniczu regionów geograficzno-historycznych, gdzie przenikały się ich wpływy, tworząc przestrzeń dla wielokulturowego rozwoju tych obszarów. Północne tereny, które od XIII wieku stanowiły część Nowej Marchii, odzwierciedlają tendencje artystyczne panujące na Pomorzu Zachodnim i w Brandenburgii, część wschodnia pozostawała pod wpływem Wielkopolski, a obszary południowe ciążyły formalnie ku sztuce Śląska. W przeszłości nie wykształcił się tu silny ośrodek kulturotwórczy, dlatego dziedzictwo kulturowe województwa lubuskiego nie reprezentuje wspólnych cech stylistyczno-formalnych. Jego materialnym świadectwem pozostają wznoszone na przestrzeni wieków budowle o różnych proveniencjach i formach stylistycznych, które wymagają gruntownych badań i szerokiej popularyzacji.

Opracowania o charakterze monograficznym, traktujące o dziedzictwie kulturowym regionu, są nieliczne. Wśród nich podstawowe znaczenie mają: praca zbiorowa pod red. M. Szczanieckiego i St. Zajchowskiej pod tytułem *Ziemia Lubuska* z 1950 roku oraz *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, praca zbiorowa pod red. Z. Kaczmarczyka i A. Wędzkiego z 1970 roku. Szereg publikacji popularyzujących zabytki powstał z inicjatywy służb konserwatorskich. Należą do nich książki St. Kowalskiego, który przez długie lata pełnił funkcję wojewódzkiego konserwatora zabytków w Zielonej Górze, jak *Zabytki Środkowego Nadodrza* z 1976 roku, *Zabytki województwa zielonogórskiego* z 1987 roku

i *Zabytki architektury województwa lubuskiego* z 2010 roku. Próba przybliżenia zabytków dawnego województwa zielonogórskiego była książką pod red. I. Peryt-Gierasimczuk *Czas architekturą zapisany* wydana w 1998 roku, zaś w 2004 roku ukazały się *Zabytki północnej części województwa lubuskiego* pod red. J. Lewczuka i B. Skazińskiego. Zasób ten wzbogacony został o książki pod red. B. Bielinis-Kopec *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego* z 2007 roku (drugie wyd. 2008) oraz *Zabytkowe parki województwa lubuskiego* z 2013 roku (drugie wyd. 2018). Kościołom w konstrukcji zrębowej i szkieletowej poświęcona została książka M. Szymańskiej-Dereń wydana w 2009 roku. Należy też podkreślić, iż od 2004 roku ukazuje się cyklicznie rocznik „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” poświęcony zabytkom naszego regionu i problematyce ich ochrony, co stanowi istotny wkład w popularyzację dziedzictwa kulturowego naszego województwa.

Na naszym terenie znajduje się 4639 zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, co sytuuje województwo lubuskie na siódmym miejscu w kraju. Znaczną ich liczbę – 47098 zabytków nieruchomości – ujęto w wykazach i ewidencji zabytków.

Omówienie najważniejszych zabytków architektury przedstawione zostanie w układzie chronologicznym. Niewiele można powiedzieć o architekturze na tym terenie sprzed XII wieku, choć prowadzone badania archeologiczne wciąż poszerzają naszą wiedzę w tym zakresie. Wprawdzie już z 1003 roku pochodzą przekazy o eremie benedyktyńskim w Międzyrzeczu, lecz nie zostały one potwierdzone materialnie.

Zabytki architektury murowanej

Wśród 545 kościołów wpisanych do rejestru zabytków wymienić można przykłady reprezentujące wszystkie epoki i style. Do zabytków architektury późnoromańskiej zaliczyć można budowle sakralne w południowej części województwa, do których należą wiejskie świątynie, m.in.:

- kościół pw. św. Wincentego w Starym Żaganiu [fot. 1]. Wzniesiony został w XII wieku jako murowany z kamienia, salowy z absydą, przekształcony w kolejnych stuleciach;
- kościół pw. św. Andrzeja w Szprotawie-Łławie. Wybudowany w 1. połowie XIII wieku, rozbudowany od zachodu w XV wieku i powiększony o kruchtę i zakrystię w XVIII wieku. Jest to obiekt murowany z cegły o układzie wendyjskim, w części dobudowanej – z kamienia, jednonawowy z kwadratowym prezbiterium zamkniętym półkolistą absydą. Zachował się tu romański portal i chrzcielnica z 1. ćwierci XIII wieku [fot. 2];
- kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Biedrzychowicach Dolnych z 1. połowy XIII wieku. Murowany z kamienia, salowy, na planie prostokąta, z półkolistą absydą, zakrystią od północy i kruchtą od południa. Zachowały się dwa pierwotne, ceramiczne portale oraz trzy szczelinowe okna. Opuszczoną po 1945 świątynię odbudowano w latach 1975–1981 [fot. 3];
- kościół pw. św. Anny w Solnikach z początku XIII wieku. Późnoromański kościół składał się z prostokątnego prezbiterium, do którego prawdopodobnie jeszcze w XIII wieku dobudowano tej samej szerokości nawę. W XV i XVI wieku od północy dobudowano kaplicę św. Anny, a do prezbiterium zakrystię i od zachodu dostawiono wzmocnioną skarpami wieżę [fot. 4].

Są to budowle orientowane, murowane z kamienia polnego (poza kościołem w Szprotawie-Łławie wzniesionym z cegły w wątku wendyjskim), założone na planie prostokąta o jednonawowym wnętrzu, z półkolistą absydą na zakończeniu wyodrębnionego w bryle prezbiterium (za wyjątkiem kościoła w Solnikach, którego prezbiterium zamknięto prostą ścianą).

Równie dawną metrykę posiadają kościoły granitowe wznieszone w XIII wieku w północnej części naszego województwa. Reprezentują je wiejskie świątynie:

- kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kowalowie z 3. ćwierci XIII wieku. Murowany z granitu ciosanego, jednonawowy, z prostokątnym w rzucie prezbiterium i wieżą od zachodu. Zachowały się pierwotne okna prezbiterium i portal wejścia do nawy z motywem krzyża w zwieńczeniu [fot. 5];
- kościół pw. św. Józefa w Lubnie z końca XIII wieku z granitowych ciosów, salowy o prostokątnym planie, z zakrystią od północy. W elewacji wschodniej zachowały się trzy pierwotne okna, natomiast w elewacji południowej czytelne są ślady po zakrystii z czasów budowy świątyni [fot. 6];
- kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radowie z końca XIII wieku. Jest murowany z ciosów granitowych, jednonawowy, z prostokątnym w rzucie prezbiterium, z motywem szachownicy na elewacji [fot. 7];
- kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Wojcieszycach z końca XIII wieku, przebudowany i rozbudowany w kierunku wschodnim w 1705 roku. Jest to obiekt murowany z ciosów granitowych, salowy, od wschodu zamknięty półkolistą [fot. 8];
- kościół pw. Narodzenia NMP w Marwicach, zbudowany w końcu XIII wieku z granitowych ciosów z użyciem cegły,

salowy, na planie prostokąta. Zachowały się dwa pierwotne portale i okna szczelinowe oraz polichromia na ścianie wschodniej poddasza, według ostatnich badań pochodząca z czasów budowy świątyni, natomiast w południowo-wschodnim narożniku świątyni zachował się cios kamienny z motywem szachownicy [fot. 9].

Budowle te rozplanowano na rzucie prostokąta, niekiedy z wyodrębnionym prezbiterium. Pozostają one w kręgu oddziaływania sztuki zachodniopomorskiej. Charakterystyczną cechą tej architektury jest motyw potrójnych, wysmukłych, ostrołukowych okien w ścianie wschodniej oraz uskokowe portale. Ich formę architektoniczną akcentowano niekiedy poprzez dobudowanie od strony zachodniej masywnej wieży. Skromne wnętrza nakrywały drewniane stropy lub pozostawiano otwartą więźbę dachową (jak np. w Marwicach).

W XIII wieku kościoły wznoszono również w miastach, jednak z biegiem czasu uległy one przebudowie, zachowując relikty starszych budowli. Należą do nich m.in.:

- kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Żarach. Relikty romańskiej ceglanej świątyni z ok. 1230 roku zachowały się w północnej partii świątyni, na styku korpusu nawowego z prezbiterium. Na uwagę zasługują dwie rzeźbione głowy stanowiące zwieńczenie kolumnienek (portalu?) [fot. 10];
- kościół pw. św. Mikołaja w Sulęcinie. Obiekt był budowlą jednonawową wzniesioną z kostki granitowej, w XIV wieku na jego miejscu powstała gotycka świątynia ceglana z wtórnym użyciem granitu w partii cokołowej [fot. 11];
- kościół pw. Nawiedzenia NMP w Lubsku. Była to późnoromańska bazylika z ok. połowy XIII wieku, z której zachowała się wzniesiona z kamienia wieża i przyległe mury [fot. 12];
- kościół pw. Matki Bożej Gromnicznej w Kożuchowie. Najstarsza świątynia datowana jest na połowę XIII wieku – wzniesione z kamienia mury widoczne są w ścianach szczytowych prezbiterium i nawy głównej [fot. 13];
- kościół parafialny pw. Podniesienia Krzyża Świętego w Sulechowie. Powstał w XIII wieku jako kamienna, jednonawowa budowla, powiększona w następnym stuleciu o prezbiterium [fot. 14].
- kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie wzniesiony w 2. połowie XIII wieku jako kamienny, jednonawowy, z zamkniętym prostokątnie prezbiterium [fot. 15];
- kościół pw. św. Bartłomieja w Nowogrodzie Bobrzańskim. W 4. ćwierci XIII wieku wzniesiony z ciosów granitowych i cegły ceramicznej [fot. 16];
- kościół pw. Matki Bożej Różańcowej w Strzelcach Krajeńskich. Przebudowany w kolejnych stuleciach z zachowaniem relikwów starszej świątyni (cokół i przyziemie wieży) oraz ostrołucznego, ceramicznego portalu prowadzącego do kruchty podwieżowej [fot. 17].

Ceglaną architekturę późnoromańską reprezentowała również budowla określana jako pierwsza fara gubińska, wzniesiona w 1. połowie XIII wieku w formie ceglanej, trójnawowej bazyliki z prezbiterium i nawami bocznymi zamkniętymi od wschodu półkolistymi absydami, a od zachodu z dwiema wieżami z kruchtą pomiędzy nimi, tworzącymi zwarty masyw. Do romańskich ceglanych świątyń należy m.in. kościół pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim [fot. 18] z XIII wieku. Korpus ceglanej świątyni

Fot. 1. Kościół pw. św. Wincentego w Starym Żaganiu

Fot. 5. Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Kowalowie

Fot. 2. Kościół pw. św. Andrzeja w Szprotawie-Ilawie

Fot. 6. Kościół pw. św. Józefa w Lubnie

Fot. 3. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Biedzychowicach Dolnych

Fot. 7. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radowie

Fot. 4. Kościół pw. św. Anny w Solnikach

Fot. 8. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Wojcieszytach

Fot. 9. Kościół pw. Narodzenia NMP w Marwicach

Fot. 10. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Żarach

Fot. 11. Kościół pw. św. Mikołaja w Sulęcinie

Fot. 12. Kościół pw. Nawiedzenia NMP w Lubusku

Fot. 13. Kościół pw. Matki Bożej Gromniczej w Koźuchowie

Fot. 14. Kościół parafialny pw. Podniesienia Krzyża Świętego w Sulechowie

Fot. 15. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie

Fot. 16. Kościół pw. św. Bartłomieja w Nowogrodzie Bobrzańskim

Fot. 17. Kościół pw. Matki Bożej Różańcowej w Strzelcach Krajeńskich

wzniesiono w układzie trójnawowym, bazylikowym, z wieżą od zachodu – mury o regularnym wątku wozówkowym zachowane są na całym obwodzie i na wieży.

Również kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Nowogrodzie Bobrzańskim [fot. 19] wybudowany został z cegły (w wątku wendyjskim) w 1227 roku jako prezbiterialna część planowanego kościoła klasztorного Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna. Jego budowy zaniechano wobec starań o translokację konwentu do Żagania. Zachowany jest w przebudowanej formie, gdyż w 1693 roku zburzono romańską absydę, zastępując ją krótkim prezbiterium o poligonalnym zamknięciu, dostawiono też wieżę, kaplicę i kruchtę.

Po 1257 roku rozpoczęto budowę kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim jako późnoromańskiej, ceglanej trójnawowej bazyliki z zachodnim masywem wieżowym i północnym aneksem zakrystii [fot. 20].

Sztukę gotycką na naszym terenie reprezentują zabytki od ok. połowy XIII do XVI wieku. Podobnie jak w innych regionach kraju, nowy styl pojawił się wraz z pierwszymi klasztorami cysterskimi i zakonami mendykanckimi (franciszkanów i dominikanów). Na szczególną uwagę zasługuje dawny kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina z Tours oraz klasztor cystersów w Gościkowie-Paradyżu [fot. 21]. Bazylikę ufundowano w 1230 roku i wzniesiono ok. połowy XIII wieku. Doszukać się tu można wpływów dolnośląskich zakonów cysterskich, szczególnie z Lubiąża. Zastosowano w niej archaiczny już wówczas system wiązany, w którym jednemu przęsłu nawy głównej przyporządkowano dwa kwadratowe przęsła naw bocznych. Świątynia jest murowana z cegły (z zachowanym wątkiem wendyjskim), założona na planie prostokąta, z wydzielonym wewnątrz prezbiterium i z obejściem od wschodu. Mury korpusu kościoła oraz sklepienia stanowią pozostałości wczesnogotyckiej budowli, której zewnętrzną formę oraz wystrój przekształcono w okresie baroku po pożarze w 1722 roku, wprowadzając nowy wystrój świątyni, i dobudowano od zachodu dwuwieżową fasadę oraz dwie cylindryczne kaplice w skrajnych partiach elewacji północnej. Z XIII-wiecznej fazy pochodzą również zabudowania zgrupowane wokół wirydarza po południowej stronie świątyni.

W 1292 roku ufundowano franciszkański kościół pw. św. Piotra i Pawła w Żaganiu [fot. 22]. Jednonawową budowlę murowaną z kamienia polnego i ciosów, w okresie późniejszym powiększono i gruntownie przebudowano. Relikty wczesnogotyckiej budowli zachowały się w murach korpusu nawowego i wydłużonego, prostokątnego prezbiterium.

Fot. 18. Kościół pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim

Fot. 19. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Nowogrodzie Bobrzańskim

Fot. 20. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim

Fot. 21. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina z Tours

Do reprezentacyjnych przykładów gotyckich świątyń należy dawny kościół farny, obecnie katedra pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim, którą pod koniec XIII lub na początku XIV wieku przebudowano na gotycką halę o nieco niższych nawach bocznych (pseudobazylika). Zastosowano w niej,

Fot. 22. Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Żaganiu

Fot. 23. Kościół pw. św. Jakuba w Osie Lubuskim

w miejsce systemu wiązanego, prostokątny układ przesł w nawach bocznych, przy utrzymaniu kwadratowych przesł nawy głównej. Rozwiązanie to wprowadziło w kompozycji wnętrza stosunkowo wąskie nawy boczne. Przesklepiono je sklepieniami krzyżowo-żebrowymi, które wsparto na masywnych ośmiobocznych filarach. W 2. połowie XIV wieku i w 1. połowie XV wieku wybudowano kaplice i nadbudowano zakrystię. Wieża swoją obecną formę uzyskała po nadbudowie w 1621 roku. Początkowo kościół nie posiadał wyodrębnionego chóru wschodniego, dopiero w końcu XV wieku dobudowano dwuprzęsłowe prezbiterium zamknięte trójbocznie. Na uwagę zasługują terakotowe dekoracje architektoniczne – lilie związane z kręgiem architektury marchijskiej oraz ceglane lico murów zewnętrznych o czytelnym wątku wendyjskim.

Omawiając gotycką architekturę sakralną, nie można pominąć kościoła pw. Matki Bożej Różańcowej w Strzelcach Krajeń-

skich, choć jej obecna forma jest w znaczącym stopniu efektem odbudowy z lat 1971–1973 (kościół spłonął w 1945 roku). Pochodzącą jeszcze sprzed 1300 roku bazylikę, przebudowaną w końcu XV wieku w pseudobazylikę, wyróżniają dekoracyjne szczyty zdobione fryzem rombowym (analogicznym do wieży katedry gorzowskiej). Kościół wzniesiono z cegły, zachowując relikty romańskiej granitowej świątyni. Trójnawowy halowy korpus wzbogacono o nieznacznie wyodrębnione w bryle prosto zamknięte prezbiterium i czworoboczną wieżę od zachodu.

Większość kościołów wznoszonych w miastach pochodzi z XIV–XV wieku. Wśród gotyckich świątyni województwa lubuskiego wyróżnić można trzy typy budowli sakralnych:

- kościół pseudobazylikowy, trójnawowy, wznoszony na planie prostokąta, z chórem zamkniętym wielobocznie, o podziale nawowym artykułowanym czterema lub ośmioma filarami, o nawach bocznych wąskich i nieco niższych od nawy głównej. Ich układ jest jeszcze echem XIII-wiecznej architektury fary gorzowskiej. Do tego typu świątyni należą kościoły: pw. św. Jakuba w Osie Lubuskim [fot. 23] (wzmiankowany w 1298 roku, rozbudowywany i przekształcany w XIV, XV i XVI wieku, jest późnogotycką budowlą orientowaną, murowaną z granitowych ciosów i cegły, trójnawową w układzie pseudobazylikowym, z prezbiterium o poligonalnym zamknięciu, zakrystią od północy, kaplicą od południa i wieżą od zachodu), pw. św. Jana Chrzciciela w Międzyrzeczu [fot. 24] (wzniesiony w 1474 roku, być może na miejscu kościoła wzmiankowanego w 1232 roku, przebudowany w końcu XV wieku. Jest budowlą orientowaną, murowaną z cegły, trójnawową, z prosto zakończonym prezbiterium, zakrystią od północy, kruchtą i kaplicą od południa. Prezbiterium otrzymało w 1545 roku bogaty renesansowy wystrój malarski fundacji Wawrzyńca Myszkowskiego, starosty międzyrzeckiego – odsłonięty w 2009 roku i poddany pracom konserwatorskim) oraz kościół pw. Chrystusa Króla w Dobiegniewie [fot. 25] (z początków XIV wieku pochodzi gotycki korpus nawowy, który został w końcu XV wieku powiększony o prezbiterium i w XIX wieku – o obecną wieżę. Jest orientowany, murowany z cegły, trójnawowy, z prezbiterium o trójbocznym zamknięciu, zakrystią od południa i wieżą od zachodu). Typ ten dominuje na terenie wschodniej Wielkopolski;
- kościół halowy, wznoszony na planie prostokąta, trójnawowy, z systemem filarów spiętych wysoko podniesionymi arkadami międzynawowymi. Rozwiązanie to podkreślało jednorodność przestrzenną wnętrza, w którym zatracą się jego kierunkowość na prezbiterium. Ten typ świątyni reprezentują fary: pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim (świątynię wzniesiono na zrębach późnoromańskiej budowli, rozpoczynając od przebudowy jej prezbiterium w 2. połowie XIV wieku. Zniszczone pożogą w 1708 roku mury średniowiecznego kościoła rozebrano niemal w całości, pozostawiając jedynie jego ścianę zachodnią – wtopioną w masyw wieżowy, przyległe do wieży dwie kaplice, wieloboczne zamknięcie prezbiterium oraz przyległe do niego od południa fragmenty murów kaplicy św. Jakuba), kościół pw. Podniesienia Krzyża Świętego w Sulechowie (na zrębach starszej świątyni w XV wieku murator Peter Rysten wznosił nowy trójnawowy korpus z wieżą od zachodu). Po zniszczeniach spowodowanych przez pożar w 1557 roku kościół odbudowano, wznosząc nową wieżę i kaplicę przy prezbiterium. Świątynia jest murowa-

Fot. 24. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Międzyrzeczu

Fot. 26. Konkatedra pw. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze

Fot. 25. Kościół pw. Chrystusa Króla w Dobiegniewie

Fot. 27. Kościół pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie

na z kamienia (relikty starszej budowli) i cegły, trójnawowa w układzie halowym, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium i wieżą na przedłużeniu nawy południowej od wschodu, kruchtą od zachodu) i konkatedra pw. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze [fot. 26] (najstarszą częścią świątyni jest

prezbiterium z 2. połowy XIV wieku. W początkach wieku XV powstał trójnawowy halowy korpus nakryty wysokim dachem z trójkątnym szczytem od zachodu. Świątynia jest orientowana, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. W 2. połowie XV wieku dobudowano kaplicę Ogrójcową z emporą na piętrze, a wejście od strony południowej poprzedzono kruchtą. U schyłku XV wieku lub w początkach wieku XVI dobudowano kaplicę Chrzcielną. Nie wiadomo kiedy wzniesiono wieżę, która wzmiankowana była w 1554 roku, jednak mogła powstać już w XV lub początku XVI wieku). Ten typ budowli rozwijał się na terenach pozostających pod wpływem sztuki Śląska;

- kościół halowe stanowiące rozwinięcie omówionych wyżej typów, których plan wzbogacony został przez wzniesienie wielobocznego obejścia wokół chóru wschodniego. W kościołach tych przestrzeń charakteryzuje dążenie do centralizacji, a wnętrze jest dobrze doświetlone. Należą do nich kościoły farne: kościół pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie [fot. 27] (wzmiankowany w 1311 roku, w 2. połowie XV wieku został przebudowany na trójnawową halę z obejściem, po pożarze w 1541 roku kościół powiększono o czwartą nawę i rząd kaplic z emporami, przez co wnętrze, przybliżone układowi centralnemu, odpowiadało liturgii protestanckiej), kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Słońsku [fot. 28] (budowę rozpoczęto już w 1480 roku, świątynię konsekrowano w 1508 roku, a w 1522 roku założono sklepienia. Jest późnogotycką budowlą orientowaną, murowaną z cegły, trójnawową w układzie halowym z obejściem, zamkniętą od wschodu poligonalnie, z zakrystią od północy i wieżą od zachodu) i kościół pw. św. Mikołaja Skwierzynie [fot. 29] (wzniesiony pod koniec XV wieku, murowany z cegły, halowy, trójnawowy z trójbocznym obejściem, z zakrystią od północy i wieżą, przebudowany w XIX wieku). Ten typ świątyni pozostaje w kręgu oddziaływania sztuki Pomorza Zachodniego.

Na uwagę zasługuje dawny kościół farny w Gubinie [fot. 30], zachowany po 1945 roku w stanie ruiny. Jest to największa budowla sakralna na terenie naszego województwa. Na przełomie XIII i XIV wieku przebudowano ją, pozostawiając zachodnią ścianę wraz z wieżami. Przebudowa romańskiej bazyliki w stylu gotyckim rozpoczęła się od powiększenia i podwyższenia prezbiterium. W połowie XIV wieku wzniesiono halowy korpus nawowy. Pod koniec XV wieku ponownie przebudowano prezbiterium, wznosząc je jako trójnawowe z wielobocznym obejściem oraz wieńcem kaplic. W początkach XVI wieku wyburzono korpus nawowy (pozostawiając jedynie ścianę zachodnią z wieżą) i wzniesiono nowy. Mury prezbiterium i korpusu nawowego świątyni ujęto masywnymi przyporami wciągniętymi do wnętrza. W przestrzeniach pomiędzy nimi umieszczono kaplice. Wkrótce zburzono również dawne romańskie wieże, wznosząc w ich miejsce jedną masywną. Prace ukończono w 1560 roku, zakładając sklepienia nad nawami korpusu i prezbiterium. Późnogotycka świątynia znacznie przewyższała dwie wcześniejsze budowle. Wprowadzenie przypór do wnętrza budowli i realizacja kaplic w przestrzeniach między nimi stanowiły rozwinięcie myśli architektonicznej wypracowanej na Pomorzu przez budowniczego H. Brunsberga w kościołach: św. Jakuba w Szczecinie, NMP w Stargardzie i farze w Chojnie. Zniszczona pożarem w 1945 roku gubińska fara w latach 70. XX wieku była zabezpieczana ze środków konserwatorskich, w 2006 roku wykonano strop i hełm na wieży, a rok później wzmocniono korony murów i uporządkowano wnętrze. W latach 2010–2013 przeprowadzono remont wieży z przeznaczeniem na cele turystyczne i kulturalne.

Wśród zabytków gotyckiej architektury sakralnej wyróżnia się, podniesione do rangi Pomnika Historii, dawne opactwo Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu [fot. 31]. W 1284 roku książę żagański Przemko przekazał patronat nad kościołem parafialnym w Żaganiu zakonowi sprowadzonemu z Nowogrodu Bobrzańskiego. W 1. połowie XIV wieku rozpoczęto rozbudowę świątyni. W prezbiterium w 1342 roku złożono szczątki księcia żagańskiego Henryka IV Wiernego. Przebudowę świątyni zakończono w 1390 roku. Kolejna przebudowa świąty-

Fot. 28. Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Słońsku

Fot. 29. Kościół pw. św. Mikołaja w Skwierzynie

Fot. 30. Ruiny kościoła farnego w Gubinie

Fot. 31. Dawne opactwo Kanoników Reularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu

Fot. 32. Kaplica Bożego Grobu w Żaganiu

Fot. 33. Kościół ewangelicki im. Żłóbka Chrystusa we Wschowie

Fot. 34. Zamek w Łagowie Lubuskim

ni miała miejsce w 1486 roku, gdy odbudowano zniszczone pożarami prezbiterium i przedłużono korpus nawowy w kierunku zachodnim, wieńcząc go szczytem schodkowym z blendami, podwyższono nawę główną i przekryto wnętrza sklepieniami. Prace zakończono w 1525 roku wzniesieniem wieży. W 1602 roku do fasady dobudowano krużganek. Pomimo prac budowlanych prowadzonych w kolejnych stuleciach kościół zachował czytelną późnogotycką formę architektoniczną. Do końca XIV wieku powstały podstawowe dla konwentu obiekty, scalone w następnym stuleciu wokół wirydarza przylegającego do północnej nawy kościoła. Najstarsze skrzydło wschodnie przebudowano w początkach XV wieku, powiększając je o ryzalit mieszczący kaplicę św. Anny i bibliotekę nad nią. Kompleks zabudowań klasztornych dopełnia dawna szkoła nowicjatu i konwikt, wzniesione w latach 1763–1764 przez scalenie starszych budynków, w tym renesansowego pałacu opatów. Barokowa budowla, przyległa wschodnim krańcem do klasztoru, posadowiona zewnętrznią stroną na murach obronnych, zamyka od północy i zachodu wielki dziedziniec klasztorny. Po jego przeciwległej stronie znajduje się monumentalna bryła świątyni. Gotycki kościół pw. Wniebowzięcia NMP jest orientowany, murowany z kamienia i cegły. Jest to trójnawowa pseudobazylika z prosto zamkniętym prezbiterium, z czworoboczną wieżą wtopioną we wschodnie przęsło południowej nawy, zakrytą od północy oraz kaplicami od południa i renesansową loggią od zachodu. Oszkarpowane elewacje przeprute są szerokimi oknami. Fasadę wieńczy późnogotycki szczyt schodkowy, rozczłonkowany blendami. Obecna forma kościoła jest wynikiem licznych przekształceń.

Wśród późnogotyckich budowli sakralnych na uwagę zasługuje niewielka Kaplica Bożego Grobu w Żaganiu [fot. 32], która jest kopią kaplicy w Görlitz, wzorowanej na grobie Chrystusa w Jerozolimie. Powstała w 1598 roku. Jest murowana z ciosów piaskowcowych, składa się z prostokątnego przedsionka sklepionego krzyżowo oraz półkolistą zamkniętą komorą grobową z kolebkowym sklepieniem. Płaski dach zwieńczony jest wieżyczką w kształcie sześciobocznej latarni, z kolumnkami połączonymi ostrołuczными arkadami nakrytymi kopułą. Elewacje rozczłonkowane są półkolistymi ślepyimi arkadami, wspartymi na dziewięciu kolumnach.

Na uwagę zasługuje również późnogotycki kościół ewangelicki im. Żłóbka Chrystusa we Wschowie [fot. 33], który wzniesiony został w 1604 roku na miejscu dwóch kamienic, następnie odbudowywany był po kolejnych pożarach w 1644 i 1685 roku. Jest to budowla na rzucie prostokąta z wysokim dwuspadowym dachem ze szczytem artykułowanym płytkimi blendami. We wnętrzu zachowały się barokowe drewniane empory i słupy podtrzymujące strop ze skromną dekoracją ornamentalną.

Wśród zabytkowych zamków, dworów i pałaców, z których 253 wpisano do rejestru zabytków województwa lubuskiego, znajduje się 21 budowli obronnych, spośród których wyróżnić można zamki typu nizinnego o czworobocznym rozplanowaniu. Początkowo dziedziniec wewnętrzny z domem usytuowanym przy jednym z boków i umieszczone w jego obrębie budynki gospodarcze opasywały mury kurtynowe. Z czasem wypierała je zabudowa skrzydeł bocznych okalających dziedziniec. Taką genezę rozwoju przestrzennego prezentuje zamek w Łagowie Lubuskim [fot. 34]. Pierwsza wzmianka o „castrum Łagowe” pochodzi z 1299 roku. W 1347 roku przejęty został przez joannitów i stanowił siedzibę baliwatu brandenburskiego, który obejmował rozległe dobra

położone w dużej części na Ziemi Torzymskiej. W 1426 roku siedziba baliwatu przeniesiona została do Słońska, co osłabiło znaczenie komandorii łagowskiej. Zamek w Łagowie Lubuskim wzniesiono z inicjatywy joannitów ok. połowy XIV wieku. Gotyckie założenie z kwadratową w planie wieżą w narożniku południowo-wschodnim, przechodzącą górą w formę cylindryczną, oraz domem po zachodniej stronie dziedzińca otoczono murem obronnym. U podnóża zamku przekopano fosę łączącą dwa jeziora. W system umocnień włączono osadę, która rozwinęła się na podzamczu. W XVI wieku nastąpiła rozbudowa zamku. Podwyższono wówczas wieżę, a od wschodu dobudowano do muru kurtynowego basztę bramną. W 2. połowie XVI wieku wzniesiono skrzydło północne, a sto lat później wybudowano skrzydło południowe. W latach 1705–1735 komandorem był margrabia Ch.L. von Hohenzollern, który podjął barokową przebudowę zamku, przystosowując budowlę do funkcji rezydencjonalnej. W 1. połowie XVIII wieku wzniesiono skrzydło wschodnie, otwierające je krużgankami w stronę dziedzińca, a następnie dobudowano szczyt wejściową do baszty bramnej, nakrywając ją dachem mansardowym. Elewacje zamku ujednolicono, wprowadzając skromny detal architektoniczny, m.in. boniowane pilastry i uszakowe obramienia wokół otworów okiennych. Podczas tej przebudowy zamek uzyskał kształt znany do dnia dzisiejszego.

Wśród założeń obronnych, sięgających genezą czasów średniowiecza, wymienić należy również zamki w Międzyrzeczu, Krośnie Odrzańskim, Kostrzynie nad Odrą, Kożuchowie, Lubsku, Wschowie, Świebodzinie, Sulechowie, Otyniu, Żarach, Żaganiu czy zamek krzyżacki w Chomętowie. Ich późniejsze, prowadzone w duchu renesansu i baroku przebudowy zatępiły częściowo pierwotną gotycką formę budowli.

Z Kazimierzem Wielkim wiąże się powstanie zamku w Międzyrzeczu [fot. 35]. Warownię wzniesiono w XIV wieku na miejscu pochodzącego z IX wieku grodu, co zadecydowało o jej owalnym rozplanowaniu, dostosowanym do warunków terenowych. Po zniszczeniach w 1474 roku zamek został odbudowany. Po raz kolejny odbudowano go po zniszczeniach w 1655 roku, jednak utracił znaczenie obronne. W obecnej formie, którą uzyskał w trakcie prac remontowo-konserwatorskich prowadzonych w latach 1954–1964, zachowany jest w stanie trwałej ruiny, z wyeksponowaniem ceglanych murów obwodowych, domu gotyckiego przy bastei północnej oraz przyziemia domu renesansowego. Całość otaczają wał i fosa, nad którą przerzucono most. Zamek należy do Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego.

Podobne rozplanowanie miał zamek w Szprotawie [fot. 36], wzniesiony w XIII wieku na miejscu kasztelańskiego grodu. Była to budowla murowana z kamienia i cegły, dwukondygnacyjna, wkomponowana w owalny plan założenia. W 1. połowie XVI wieku od strony południowej dobudowano basteję. Całość otaczała fosa, nad którą przerzucono most. Poważnie zniszczony w wieku XVII zamek utracił znaczenie obronne, po odbudowie zaadaptowany został na browar. W latach 1745–1747 na miejscu zamku, częściowo z wykorzystaniem jego murów, wzniesiono kościół ewangelicki, który po przebudowie w latach 1821–1822 otrzymał klasycystyczny wystrój architektoniczny. Po II wojnie światowej zabytek popadł w ruinę. W latach 90. XX wieku staraniem parafii Kościoła polsko-katolickiego podjęto przy nim prace zabezpieczające, oczyszczono i odgruzowano wnętrza oraz zabezpieczono mury obwodowe. Obecnie stanowi własność gminy, w użyczeniu fundacji, która podjęła badania i planuje remont zabytku.

Fot. 35. Zamek w Międzyrzeczu

Fot. 36. Zamek w Szprotawie

Fot. 37. Zamek w Krośnie Odrzańskim

Fot. 38. Zamek w Kożuchowie

Fot. 39. Zamek w Sulechowie

Zamek księcia Henryka Brodatego w Krośnie Odrzańskim [fot. 37] powstał w XIII wieku. Założenie składało się z muranego piętrowego domu wzniesionego po północnej stronie prostokątnego dziedzińca, otoczonego z pozostałych stron kamiennymi i ceglanyymi (od zachodu) murami kurtynowymi. Posiadało ono odrębny system umocnień łączących się z obwarowaniami średniowiecznego miasta poprzez most przerzucony nad fosą. W XIV i XV wieku nastąpiła rozbudowa zamku. Gotyckie założenie składało się z dwóch skrzydeł (północnego i południowego) oraz z wysuniętego w stronę miasta (na zachód) budynku bramnego z przejazdem bramnym i wieżą. W wieku XVI zamek stracił znaczenie obronne, przebudowano go w stylu renesansowym, przystosowując do funkcji rezydencjonalnej. Z czasem stracił na znaczeniu. Zniszczony pożarem w 1945 roku zachował się w stanie częściowej ruiny. W latach 50. XX wieku został zabezpieczony ze środków wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pod koniec lat 90. XX wieku podjęto jego odbudowę. W latach 2006–2008 przeprowadzono roboty budowlane związane z adaptacją południowego i części zachodniego skrzydła zamku na cele muzealne.

Czytelną formę założenia obronnego przedstawia zamek w Kożuchowie [fot. 38], z zachowaną suchą fosą od strony miasta. Obiekt wzniesiono na przełomie XIII i XIV wieku z inicjatywy księcia głogowskiego Henryka IV. Najstarszym elementem warowni jest wieża – był to zamek typu wieżowego z majdanem (osadą służebną) w południowo-wschodnim narożniku obecnego dziedzińca. W XIV wieku wybudowano dom mieszkalny po wschodniej stronie dziedzińca otoczonego murem kurtynowym. W 2. połowie XV lub na początku XVI wieku wzniesiono budynek bramny w formie niskiej wieży, podwyższono też wieżę i zwieńczono ją hełmem z hurdycją, a w 3. ćwierci XV wieku zamek ufortyfikowano bastejami w narożach. Całość otaczała fosa, nad którą przerzucono most łączący założenie z miastem. Po 1580 roku przebudowano dom mieszkalny, podwyższając go, część mieszkalną rozbudowano o skrzydło północne, równocześnie podwyższono wieżę i wzniesiono drugie skrzydło po stronie zachodniej dziedzińca (przy wieży). W wieku XVII zamek utracił znaczenie obronne. Około 1685 roku przeszedł w posiadanie zakonu karmelitów i przekształcono go w klasztor. W 1706 roku od strony południowo-zachodniej dobudowano kościół. Po sekularyzacji zakonu w 1801 roku obiekt przekształcono w zbrojownię, a następnie w 3. ćwierci XIX wieku przejęty został przez

Fot. 40. Wieża rycerska w Witkowie

gminę ewangelicką. Po II wojnie światowej zabytek adaptowano na cele społeczno-kulturalne. Obecnie stanowi własność gminy, która w 2015 roku przeprowadziła remont poprzedzony badaniami konserwatorskimi, przywracając m.in. wczesnobarokową kolorystykę elewacji.

Zamek w Sulechowie [fot. 39], wzniesiony w 1. połowie XIV wieku z inicjatywy książąt głogowskich, reprezentował typ warowni, która dominowała w XIV wieku na terenie księstwa głogowskiego. Były to założenia zakładane na regularnym planie, z zabudową zlokalizowaną wzdłuż murów obwodowych. Ich najbardziej defensywnym elementem była pojedyncza masywna wieża obronna na rzucie kwadratu. Początkiem zabudowy na terenie obecnego zamku było wzniesienie w jego południowo-zachodnim narożu wieży obronnej, tzw. donżonu z 1. połowy XIV wieku, która w swojej strukturze przetrwała do dnia dzisiejszego. Teren przylegający do donżonu od północy i wschodu włączono w obręb założenia obronnego, otaczając go kamiennym murem. Powstał w ten sposób prostokątny dziedziniec, dostępny przez bramę od południa, poprzedzoną zapewne mostem zwodzonym i fosą. Włączony w system obwarowań Sulechowa zamek został odseparowany od miasta częściowo murem, a częściowo fosą i wałem, które istniały jeszcze w XVIII wieku. Dom mieszkalny wzniesiono prawdopodobnie po stronie północnej. Obie średniowieczne budowle, tj. donżon oraz dom mieszkalny, połączono na planie zbliżonym do litery „L”, ujmując dziedziniec od zachodu i północy. Zapewne pod koniec XVII lub na początku XVIII stulecia zamek przebudowano. Do południowej elewacji wieży dostawiono dwukondygnacyjne skrzydło zachodnie. Być może wkrótce powstało też trzecie skrzydło zamku po wschodniej stronie dziedzińca, znane z planów miasta z początku XVIII wieku. W tym czasie zamek powiększony został o skrzydło południowe. Na przełomie XIX i XX wieku przekształcono oraz zaadaptowano wnętrza zamku na mieszkania. Przeprowadzono remont elewacji skrzydła zachodniego, co spowodowało silne uproszczenie późnobarokowego detalu. W XIX–XX wieku gotyckie budynki, z wyjątkiem wieży, zostały wyburzone. Zamek remontowany był w latach 2009–2011 i zaadaptowany na cele kulturalne. Stanowi własność gminy.

Typ mieszkalnej wieży obronnej, zamku rycerskiego, który pojawił się w latach 30. XIV wieku na terenie Śląska, reprezentują XIV-wieczne budowle zachowane w Witkowie, Żarkach Wiel-

kopolskich, Dziatrychowicach, Sękowicach, Borowie Polskim, Lipinkach Łużyckich i Byczu.

Najlepiej zachowanym obiektem tego typu jest zamek w Witkowie [fot. 40]. Jest to niewielka piętrowa budowla murowana z kamienia i cegły, założona na rzucie prostokąta, nakryta dachem czterospadowym, obwarowana murem kamiennym, fosą i wałem ziemnym. W pierwszej połowie XVI wieku zamek przekształcono w duchu renesansu (wykonano wówczas prostokątne otwory okienne ujęte w dekoracyjne kamienne obramienia). Obecnie stanowi własność prywatną, poddawany jest badaniom i pracom remontowym.

Wśród 34 wpisanych do rejestru zabytków zespołów urbanistycznych województwa lubuskiego wiele sięga korzeniami średniowiecza i wywodzi się z podgrodzi i osad targowych zakładanych w X i XI wieku oraz systemu grodów obronnych. Regularne rozplanowanie miast jest efektem reformy przestrzennej przeprowadzonej w 1. połowie XIII wieku przez księcia głogowskiego Henryka Brodatego oraz działań margrabiów brandenburskich na zagarniętych po 1250 roku terenach na wschód od Odry. Do miast, których lokacja nastąpiła w XIII wieku, należą m.in.: Babimost, Bytom Odrzański, Dobiegniew, Gorzów Wielkopolski, Gubin, Kożuchów, Krosno Odrzańskie, Lubrza, Lubsko, Międzyrzecz, Nowe Miasteczko, Ołobok, Otyń, Przewóz, Skwierzyna, Sława, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szprotawa, Wschowa, Zielona Góra, Żagań, Żary. Ważnym elementem rozplanowania miast były rynki wytyczane pośrodku. Idąc za wzorcem brandenburskim, kościoły sytuowano w kwartałach przylegających do rynków, jak miało to miejsce w Gorzowie Wielkopolskim, Strzelcach Krajeńskich, Dobiegniewie, Gubinie i Lubsku, częściej jednak fary wznoszono poza rynkami, jak w miastach wielkopolskich (np. Międzyrzeczu, Babimoście) i śląskich (np. Zielonej Górze, Kożuchowie, Bytomiu Odrzańskim, Sulechowie). Ośrodki te w XIV–XV wieku obwarowano murami. W województwie lubuskim znajduje się 19 zespołów średniowiecznych obwarowań miejskich. Reprezentują one zróżnicowany stopień integralności: od zachowanych na dużej wysokości podwójnych ciągów murów miejskich, z bramami, bastiejami i wieżami, po przetrwałe w stanie szczątkowym relikty murów na krótkich odcinkach.

System kamiennych średniowiecznych murów miejskich zachował się w stosunkowo dobrym stanie w Kożuchowie, Ośnie Lubuskim, Strzelcach Krajeńskich, Wschowie, Żarach, Świebodzinie, Sulechowie, Żaganii i Szprotawie. Mury kamienne uzupełniane cegłą przetrwały w Gubinie, Gorzowie Wielkopolskim, Krośnie Odrzańskim, Sulęcín, Zielonej Górze i Lubsku. W późnym średniowieczu fortyfikacje Gubina wzmocniono barbakanami przy bramach miejskich.

Na uwagę zasługują też umocnienia Kożuchowa [fot. 41] o podwójnym ciągu murów, powstałe na przełomie XIII i XIV wieku i rozbudowane w kolejnym stuleciu. Do zachowanych elementów obwarowań należą: wewnętrzny pierścień murów z czatowniami, zewnętrzny pierścień murów z bastiejami (z XV wieku), sucha fosa i baszta bramy Krośnieńskiej. Wśród dobrze zachowanych umocnień miejskich należy wymienić Strzelce Krajeńskie [fot. 42], otoczone murami na przełomie XIII i XIV wieku. Zachowane są prawie w całości na obwodzie 1,6 km, o wysokości sięgającej do 8,5 m, z 34 czatowniami, bastiejami i bramą miejską (analogią są bramy w Templinie i Gransee) – z potężną wysoką niszą, w której podciągano bronę. Po wewnętrznej stronie murów czytelny jest przebieg uliczki przymuranej. Na murach gęsto rozstawione

były wieże strzelnicze, przy furcie północnej zachowała się kamienna baszta więzienna na planie kwadratu, przechodząca górą w ceglaną na planie owalnym.

Ośno Lubuskie [fot. 43] otoczono kamiennymi murami z basztami łupinowymi w początkach XIV wieku, a w początkach XVI wieku wzmocniono basztami cylindrycznymi. Do dnia dzisiejszego zachowany jest na całym obwodzie pierścień obwarowań o wysokości 3–6 m, z dwunastoma basztami łupinowymi i dwoma cylindrycznymi. Mury i baszty łupinowe zbudowano z kamienia, a baszty cylindryczne z cegły.

Żagań [fot. 44] uzyskał kamiennie-ceglane umocnienia już w końcu XIII wieku. Zachowały się w kilku fragmentach wraz z basztą przy ul. Rybackiej.

Mury obronne wokół Świebodzina wzniesiono w końcu XIV wieku. Zachowały się na kilku odcinkach, wraz z basztami i bastiejami oraz suchą fosą.

Krosno Odrzańskie [fot. 45] otoczono ceglany murami w końcu XIII wieku, z czego zachował się tylko niewielki ich odcinek. W system obwarowań włączono zamek.

Sulechów otoczono kamiennymi murami w XIV wieku. W system obwarowań włączony został XIV-wieczny zamek. Mury zachowały się na kilku odcinkach wraz z bramą Krośnieńską.

Również Wschowę otoczono murami w XIV wieku. Do dnia dzisiejszego zachowały się one na kilku odcinkach do wysokości 4 m wraz z bastiejami, wieżą bramy Polskiej i suchą fosą.

Żary obwarowano również w XIV wieku, włączając w system murów obronnych zamek. Do dnia dzisiejszego zachowały się fragmenty kamiennych murów, dwie baszty i wieża bramna.

Gorzów Wielkopolski ufortyfikowano w 1. połowie XIV wieku. Mur kamiennie-ceglany zachowany jest na długości 130 m, o wysokości ok. 8 m, z czterema basztami łupinowymi.

Gubin otrzymał pozwolenie na budowę murów miejskich już w 1311 roku z bramami, które w XVI wieku wzmocniono cylindrycznymi wieżami i barbakanami. Mury zachowane są w fragmentach, z dwiema basztami – tzw. Basztą Dziewicy z XIV wieku i basztą Bramy Ostrowskiej z XVI wieku.

Z bram miejskich reprezentacyjne przykłady stanowią bramy w Łagowie Lubuskim (brama Polska i brama Marchijska), wieże bramne w Żarach i Zielonej Górze, a także baszta z odcinkiem muru w Dobiegniewie.

Wzrost prestiżu miast i ich rozwój gospodarczy podkreślały ratusze wznoszone w średniowieczu. Wyróżnia się wśród nich ratusz w Gubinie [fot. 46] z 2. połowy XIV wieku. W 1502 został powiększony o część wschodnią z wieżą. Zniszczony w 1945 roku, został odbudowany z dekoracyjnymi szczytami schodkowymi, artykułowanymi rytmem prostokątnych blend z krzyżującym się laskowaniem.

W XV wieku powstał gotycki ratusz w Zielonej Górze [fot. 47], którego mury obwodowe zachowały się na wysokości dwóch kondygnacji w centralnej części budowli oraz wieży. Gotycki wątek murów odsłonięto w trakcie remontu w latach 80. XX wieku i wyeksponowano w formie blendy na elewacji frontowej, a po ostatnim remoncie odsłonięto elewację boczną gotyckiego ratusza wraz ze szczytem schodkowym, eksponując ją od strony skrzydła północnego.

Ratusz w Kożuchowie [fot. 48] z 2. połowy XIV wieku, rozbudowywany w kolejnych stuleciach i w XIX wieku, został mocno przebudowany w latach 60. XX wieku. Autorem prowadzonej w duchu modernizmu przebudowy był Michał Witwicki z pra-

Fot. 41. Mury obronne w Koźuchowie

Fot. 42. Mury obronne w Strzelcach Krajeńskich

Fot. 43. Mury obronne w Ośnie Lubuskim

Fot. 44. Mury obronne w Żaganiu

Fot. 45. Mury obronne w Krośnie Odrzańskim

Fot. 46. Ratusz w Gubinie

Fot. 47. Ratusz w Zielonej Górze

Fot. 48. Ratusz w Koźuchowie

cowini prof. Jana Zachwatowicza w Warszawie, który połączył ściany gotyckiej budowli z jej nowym segmentem, wzniesionym na miejscu XIX-wiecznego traktu.

Z kolei w ratuszu w Sulechowie [fot. 49] zachowały się mury obwodowe gotyckiej budowli z XV wieku oraz piwnice. Podczas remontu w latach 70. XX wieku w neogotycki wystrój architektoniczny elewacji ratusza, pochodzący z 2. połowy XIX wieku, wprowadzono elementy osadzone w tradycji architektury polskiej, wieniąc budowlę neorenesansową attyką.

Relikty gotyckich murów tkwią ponadto w ratuszach w Szprotawie, Świebodzinie i Żarach, które wielokrotnie przebudowywane w okresie późniejszym, utraciły swe pierwotne cechy stylowe.

W dobie renesansu w architekturze sakralnej nasycenie świątyniami z poprzednich epok było tak duże, że nowe prądy artystyczne przejawiały się głównie w drobniejszych formach i elementach uzupełniających istniejące już budowle, jak np. w zwieńczeniach wież kościelnych w formie attyki, m.in.: w farze gubińskiej, kościołach w Starosiedlu, Lubsku, Mycielinie, Nowym Miasteczku. W 1582 roku kościół farny we Wschowie wzbogacony został o wysoką wieżę typu śląskiego, której trzon na rzucie kwadratu przechodzi górą w oktagon. W okresie tym dobudowywano do kościołów liczne kaplice grobowe z kryptami, w których grzebano darczyńców świątyń, upamiętniając ich wysokiej klasy artystycznej epitafiami, m.in. przy kościołach w Dzierzychowicach, Bytomiu Odrzańskim, Koninie Żagańskim i Świdnicy.

W okresie renesansu pojawiły się na naszym terenie dość liczne budowle warowne, przebudowie uległy również starsze gotyckie zamki, m.in. w Krośnie Odrzańskim, Kostrzynie nad Odrą, Otyniu, Sulechowie, Żarach. Wśród nich wyróżniał się zamek w Kostrzynie nad Odrą, przebudowany ze starszej XIV-wiecznej warowni rodziny von Wedel w renesansową rezydencję margrabiego Jana Kostrzyńskiego ok. 1535 roku, której autorstwo przypisuje się F. Chiaramellemu z Gandino bądź H. Schenck-Scheusslichowi. Obszerny prostokątny dziedziniec otoczony skrzydłami i ujęty w narożach cylindrycznymi basztami. Trzy portale z terakoty z 2. połowy XVI wieku ozdobiły wejścia do zamku od strony dziedzińca, a dopełnieniem jego wystroju były medaliony i sgraffito. Zamek kostrzyński stanowił ważny element twierdzy, w którą zamieniono miasto w XVI wieku na zlecenie margrabiego. Fortyfikacje wzniesiono w 2. połowie XVI wieku według projektu włoskiego budowniczego F. Chiaramellego z Gandino. W 1662 roku przebudował je na wzór rozwiązań holenderskich T. Jungblut. Po 1850 roku twierdzę rozbudowano o forty na terenie wsi Sarbinowo, Czarnów, Żabice i Gorgast (po drugiej stronie Odry). Podczas II wojny światowej twierdza kostrzyńska została całkowicie zniszczona. W stanie ruiny przetrwały mury zamku i dawne fortyfikacje. Zamek, zrujnowany w 1945, został zburzony w 1969 roku. Zachowały się mury do wysokości cokołu [fot. 50]. W latach 2005–2017 przeprowadzono na szeroką skalę prace remontowo-konserwatorskie, a w 2014 roku w dawnym bastionie Filip otwarto Muzeum Twierdzy Kostrzyn.

Ważnym przykładem nowożytnego zespołu obronno-rezydencjonalnego jest zamek w Siedlisku [fot. 51], stanowiący największe późnorenesansowe założenie na Śląsku. Zespół zamkowy, w którego skład wchodzi zamek z kaplicą, budynek bramny, fortyfikacje i park, wzniesiono w latach 1597–1618 na zrębach średniowiecznej warowni. Architekturę późnorenesansową reprezentuje skrzydło południowe i wschodnie zamku (wzbo-

gacone o kostium neorenesansowy w 2. połowie XIX wieku), a ponadto kaplica zamkowa i budynek bramny. Skrzydło zachodnie i północne oraz zabudowania gospodarcze pochodzą z końca XVIII wieku i noszą cechy baroku. Założenie położone jest malowniczo nad brzegiem Odry. Rozplanowano je regularnie w oparciu o obszerny prostokątny dziedziniec, ujęty czterema skrzydłami zamku z sąsiadującym z nim drugim dziedzińcem gospodarczym, z niewielkim założeniem ogrodowym po stronie zachodniej i południowej, ujmując całość fortyfikacjami. Monumentalną budowlę wzniesiono staraniem H. Schönaicha. Przy budowie zamku zatrudniony został M. Deckhart z Legnicy. Fortyfikacje zrealizowano w latach 1610–1614 na podstawie projektu V. von Säbischa z Wrocławia. Przy barokowej przebudowie zatrudnieni zostali m.in. J.J. Wagner i Ch. Spinetti, a w XIX wieku neorenesansowy kostium nadał rezydencji C. Lüdecke z Wrocławia. Ostatnim elementem w zespole było wzniesione w 1914 roku mauzoleum według projektu H. Poelziga. Zamek, zniszczony pożarem w 1945 roku, przetrwał w stanie częściowej ruiny. Staraniem harcerekowskiego szczepu „Makusyni” z Zielonej Góry został po wojnie częściowo odgruzowany i zabezpieczony. Przez długi czas należał do gminy, obecnie stanowi własność prywatną. W 2014 i 2017 roku przeprowadzono prace zabezpieczające i konserwatorskie. Jest on okazjonalnie udostępniany i staraniem społeczników corocznie organizowane jest tu Święto Bzów.

W latach 1540–1549 dokonano przebudowy gotyckiego zamku w Żarach [fot. 52], wzniesionego w 2. połowie XIII wieku. Gotycka warownia odpowiadała wielkością dzisiejszemu zamkowi. Murowany z kamienia i cegły dom wzniesiono przy północnej kurtynie. Była to budowla trójkondygnacyjna, podpiwniczona, o trójdzielnym, jednotraktowym układzie wnętrza. Wschodnią część na parterze zajmowała duża sala, nad którą znajdowała się kaplica zamkowa. Poza piwnicami, które przeklepieno, wnętrza zamku nakryte były drewnianymi stropami. Warownia otoczona była fosą. Z tego samego okresu pochodzi najprawdopodobniej wieża po zachodniej stronie dziedzińca, z zachowanym na całej wysokości 36 m wendyjskim wątkiem murów. Do 1329 roku wzniesiono skrzydło zachodnie zamku (trójkondygnacyjne, jednotraktowe, podpiwniczone, z rozplanowanymi na każdej z kondygnacji dwoma pomieszczeniami) i podwyższono mury kurtynowe. W 2. połowie XIV wieku wzniesiono wschodnie skrzydło zamku, w którym umieszczono wjazd na dziedziniec, oraz mury obronne, co doprowadziło do pełnego ukształtowania gotyckiej warowni. Tak czteroskrzydłowe założenie z dziedzińcem wewnętrznym i wieżą, ukształtowane ostatecznie w XIV wieku, przekształcono w duchu renesansu. Pierwszy etap prac ok. 1540 roku objął ujednoczenie wyglądu elewacji, które zwieńczono belkowaniem z fryzem oraz profilowanym gzymsem z bogatą dekoracją ornamentalną, wykonaną w technice sgraffita. Przekształcono również wnętrza budowli – nakryto sklepieniami kolebkowymi z lunetami, które ozdobiono dekoracją sztukatorską. Autorami renesansowej przebudowy zamku byli mistrzowie włoscy. W latach 1549–1551 wykonano krużganki wokół dziedzińca przy skrzydle wschodnim i południowym, zdobiąc je dekoracją w technice sgraffita. Przekształcono również apartamenty mieszkalne, ozdabiając je sztukateriami oraz malowidłami. W początkach XVII wieku kontynuowano prace w duchu renesansowej przebudowy zamku, dostawiając krużganek do północnego skrzydła, wykonano również dekorację sztukatorską na sklepieniach krużganków oraz malowidło ściennie z przedsta-

Fot. 49. Ratusz w Sulechowie

Fot. 53. Zamek w Janowcu

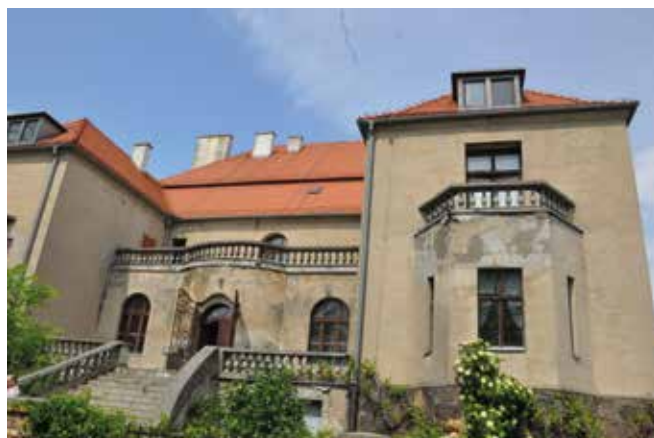
Fot. 50. Ruiny zamku w Kostrzynie nad Odrą

Fot. 54. Dwór w Borowie Wielkim

Fot. 51. Zamek w Siedliszku

Fot. 55. Dwór w Wilkowie

Fot. 52. Zamek w Żarach

Fot. 56. Dwór w Borowinie

wieniem sądu Salomona w sali na I piętrze skrzydła wschodniego. Zewnętrzny wygląd elewacji zamkowych został ukształtowany ok. 1700 roku, gdy wprowadzono lizeny na elewacji zewnętrznej skrzydła południowego oraz okna spięte kluczami.

Realizacją o mniejszej skali jest zamek w Janowcu [fot. 53] wzniesiony w latach 1544–1560 na zrębach wcześniejszej gotyckiej siedziby. Jest to czteroskrzydłowe założenie z dziedzińcem wewnętrznym z krużgankiem, z zachowanymi sklepieniami sieciowymi i gwiaździstymi.

Wśród renesansowych siedzib obronnych z 2. połowy XV wieku wyróżnić można ponadto dwory w Borowie Wielkim [fot. 54], (gruntownie przebudowany w końcu XVII wieku. Jego mury zachowały się w barokowej budowlu, którą w 2. połowie XIX wieku rozbudowano, dostawiając poprzeczne skrzydło i dwie loggie), Wilkowie [fot. 55] (renesansowa siedziba szlachecka z ok. 1550 roku, po pożarze w 1840 roku została powiększona o dwa ryzality), Borowinie [fot. 56] (czteroskrzydłowy dwór z dziedzińcem wewnętrznym, otoczony fosą), Chotkowie [fot. 57] (z ok. 1550 roku, otoczony wałem i fosą, z cylindrycznymi bastejami w narożach), Miłakowie [fot. 58] (wzniesiony ok. 1600 roku na planie kwadratu, dwukondygnacyjny z wieżą, z trzema dekoracyjnymi szczytami od frontu), Przybyszowie [fot. 59] (z ok. 1600 roku, piętrowy, założony na planie prostokąta z wydatnym ryzalitem od frontu, z zachowanym portalem renesansowym i sgraffito na elewacjach), Czciradzu [fot. 60] (zbudowany w końcu XVI wieku na planie prostokąta, piętrowy, otoczony fosą z przerzuconym nad nią kamiennym mostem, z klasycystycznymi elewacjami w wyniku przebudowy z ok. 1800 roku), Broniszowie [fot. 61] z ok. połowy XVI wieku. W przebudowie, zakończonej w 1608 roku, otrzymał trzecią kondygnację i wieżę w narożu. W 1700 obniżono dach, a elewacjom nadano wystrój barokowy, wzorowany na zagańskiej rezydencji), Letnicy [fot. 62] (wzniesiony w 1601 roku, przebudowany w 1735 roku w stylu barokowym), Niwiskach [fot. 63] (z 1582 roku, na planie węgielnicy, z faliście wykrojonymi szczytami na wzór dworu świdnickiego, gruntownie przebudowany w 1753 roku w stylu barokowym).

W większości z tych siedzib renesansowe cechy stylistyczne uległy zatarciu w trakcie barokowych i klasycystycznych przebudów. W renesansowej szacie architektonicznej przetrwał dwór w Świdnicy [fot. 64] – dzieło Włocha Alberta Antonio, wzniesiony na planie węgielnicy w 1. połowie XVI wieku, nieznacznie przekształcony w początkach XVII wieku. Elewacje zdobią sgraffita i dekoracyjne szczyty. Obecnie mieści się w nim Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza.

Renesansowej przebudowie poddano ratusze w Świebodzinie, Żarach, Szprotawie, Bytomiu Odrzańskim (powstał w 1609 roku – z tego okresu zachowały się niezwykle cenne wnętrza przyziemia, w tym przesklepiona sień i pomieszczenie wagi z hakiem do jej zawieszenia. Ratusz, zniszczony przez pożar w 1694 roku, został odbudowany do 1697 według projektu Caspara Millera z Bolesławca wraz z wieżą z 1695 roku, zrekonstruowaną w latach 60. XX wieku. Następne przekształcenia miały miejsce w okresie baroku – w 2. połowie XVIII i w 2. połowie XIX wieku – w nurcie neobaroku). W latach 1580–1582 wzniesiono ratusz w Lubsku. Jego autorstwo przypisuje się Albertowi Antonio. Budowlę założono na planie prostokąta, ściany boczne zwieńczone wolutowymi szczytami podzielonymi horyzontalnie na siedem stref pasami gzymsów. W trakcie przeprowadzonego w ostatnich latach remontu odtworzono renesansową kolorystykę elewacji w złamanej bieli z utrzymanym w czerwieni detalem architektonicznym.

Fot. 57. Dwór w Chotkowie

Fot. 58. Dwór w Miłakowie

Fot. 59. Dwór w Przybyszowie

Fot. 60. Dwór w Czciradzu

Fot. 61. Dwór w Broniszowie

Fot. 62. Dwór w Letnicy

Fot. 63. Pałac w Niwiskach

Barok na naszym terenie zaczął rozprzestrzeniać się po wojnie trzydziestoletniej (w latach 1618–1648). Reprezentowany jest w licznych założeniach rezydencjonalnych i klasztornych oraz budowach świeckich i sakralnych o mniejszej skali. Wywarł zdecydowany wpływ na architekturę regionu – niemal wszystkie świątynie posiadają wyposażenie z tego okresu. W poszczególnych fazach rozwoju pozostawił znaczące zabytki architektury. Reprezentacyjnymi dziełami XVII-wiecznej architektury wczesnego baroku są m.in.:

- pałac Lobkowitzów w Żaganiu [fot. 65] wzniesiony został w latach 1670–1693 według projektu A. della Porta na zrębach późnorenesansowego założenia. Architektura pałacu nawiązywała do rezydencji Lobkowitzów w Roudnicach. Rozplanowany został na rzucie podkowy z czwartym ni-

Fot. 64. Dwór w Świdnicy

Fot. 65. Pałac w Żaganiu

Fot. 66. Pałac w Zaborze

skim skrzydłem parawanowym, rozebrany w XIX wieku. Reprezentuje cechy typu *palazzo in fortezza*, przetworzonego w duchu rezydencji francuskich. Budowla ta stanowiła wzór dla licznych okolicznych rezydencji z tego okresu, które naśladowały wystrój elewacji żagańskiego pałacu, należy tu wymienić m.in. dwory w Lasocinie, Broniszowie i Borowinie. Pałac należący do gminy stanowi centrum kultury. W 2009 roku podjęto prace remontowe w pałacu i rozpoczęto rewaloryzację parku;

Fot. 67. Pałac w Słońsku

- pałac w Zaborze [fot. 66] zbudowano w początkach XVII wieku, rozbudowany został w latach 1677–1683 jako trój kondygnacyjna budowla na planie podkowy z niższym skrzydłem zamykającym prostokątny dziedziniec od strony reprezentacyjnego podjazdu i obiegającą go galerią arkadową w typie wczesnobarokowych rezydencji francuskich. Należy do samorządu województwa, mieści się w nim placówka medyczna. W trakcie remontu elewacji natrafiono na sgraffito z początku XVII wieku, wyeksponowane w elewacji frontowej;
- pałac baliwa joannickiego w Słońsku [fot. 67] z lat 1662–1668 reprezentuje typ barokowej rezydencji o proveniencjach niderlandzkich, jest prawdopodobnie dziełem architekta P. Posta i budowniczego C. Ryckwaerta, wzniesiony został dla księcia Jana Maurycyego de Nassau-Siegen. Założony został na planie prostokąta z wydatnymi ryzalitami flankującymi fasadę. Otoczony był fosą z przerzuconymi nad nią mostami od strony frontowej i tylnej. Po pożarze w latach 80. XX wieku pozostawał w stanie ruiny, którą staraniem gminy w ostatnich latach zabezpieczono, zakładając nad całością płaski dach;
- pałac w Lasocinie [fot. 68], wzniesiony ok. 1680 roku na planie prostokąta z dwoma krótkimi skrzydłami bocznymi ujmującymi elewację frontową i piaskowcowym portalem na osi (dobudowanym w XVIII wieku). Piętrową bryłę pałacu nakryto wysokimi spadzistymi dachami. Układ kompozycyjny elewacji, artykułowanych rytmem boniowanych lizen i otworów okiennych, ujętych osiowo w boniowane obramienia zwieńczone rytymi w tynku naczółkami w formie ślimacznic, pozostaje pod wpływem rozwiązań zastosowanych w pałacu Lobkowitzów w Żaganiu. Pałac stanowi własność prywatną, jest użytkowany;
- pałac w Dłużku [fot. 69], wzniesiony w XVII wieku na planie prostokąta z wydatnymi ryzalitami przy narożach, które w okresie późniejszych przebudów uległy zniekształceniu. Zabytek należy do skarbu państwa, wymaga zagospodarowania i gruntownego remontu;
- dwór Unruhów w Zielonej Górze-Ochli [fot. 70] zbudowany został w 1687 roku na planie prostokąta, jest dwukondygnacyjny, nakryty wysokim dachem czterospadowym. W latach 80. XX wieku przerwano jego remont, skuto tynki na elewacjach, jednak we wnętrzu zachował się bogaty wystrój sztukatorski. Staraniem samorządu województwa i zarządzającego zabytkiem Muzeum Etnograficznego w Zielonej Górze został ostat-

nio poddany kompleksowym pracom remontowo-konserwatorskim i będzie udostępniony na cele kulturalne;

- pałac w Dąbroszynie [fot. 71] wzniesiono w końcu XVII wieku, wzbogacono o kolumnowy portyk i reprezentacyjną klatkę schodową w 3. ćwierci wieku XVIII. Zachował się wystrój wnętrz z różnych okresów, w tym barokowe sztukaterie. Ostateczny kształt rezydencji nadała przebudowa w stylu neogotyckim w 1851 roku. Pałac stanowi własność gminy, jest zabezpieczony i dozorowany. Od kilku lat trwają próby sprzedaży pałacu wraz z parkiem.
Wczesnobarokową architekturę sakralną reprezentują kościoły i założenia klasztorne, a wśród nich m.in.:
- kościół w Gęstowicach [fot. 72], wzniesiony w latach 1696–1711 według projektu architekta francuskiego Bernarda Riegelana, założony na planie prostokąta z transeptem i prezbiterium zamkniętym trójbocznie, o wnętrzu artykułowanym pilastrami i gzymsami o czytelnym proveniencjach niderlandzkich. Elewacje zdobione są szczytami z wolutowymi spływami;
- kościół jezuitów w Otyniu [fot. 73] z 1705 roku w zespole klasztornym wzniesionym na zrębach gotyckiego zamku z XV wieku, przebudowanego w stylu renesansowym na siedzibę rodu von Rechenberg w 1519 roku. W 1649 roku przeszedł drogą zapisu na rzecz zakonu jezuitów. Prace przy przebudowie obiektu prowadzono w latach 1671–1681 pod kierunkiem S. Spinettiego i J. Simonettiego (kaplicę oddano do użytku w 1705 roku). W 1776 roku zlikwidowano zakon jezuitów, a majątek otyński przeszedł w ręce P. Birona, księcia kurlandzko-żagańskiego, po którym majątek w 1800 roku przejęła córka Dorota, późniejsza księżna Talleyrand. Zabytek jest w stanie ruiny, a bogate dekoracje sztukatorskie wnętrza i elewacji oraz freski zachowały się w stanie szczątkowym. Obecnie przejęty został przez gminę, która planuje jego remont i adaptację na cele kulturalne;
- kościół i klasztor bernardynów we Wschowie [fot. 74], wzniesiony w latach 1638–1644 z fundacji Mikołaja Tarnowieckiego według projektu K. Bonadury Starszego. W XVIII wieku nastąpiła rozbudowa klasztoru: wzniesiono kaplicę św. Krzyża, założono dziedziniec odpustowy z krużgankami, a w 1742 roku wybudowano wieżę według projektu J.J. Steiera. W roku 1745 wykonano barokową polichromię na sklepieniach nawy i prezbiterium;
- kościół w Karczówce [fot. 75] powstał w latach 1691–1698. Założony został na planie prostokąta z wyodrębnionym zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Elewacje ozdobiono szczytami ze spływami wolutowymi. W ostatnich latach przywrócono barokową kolorystykę elewacji w intensywnych kolorach żółci i czerwieni;
- kolegium jezuickie w Żaganiu [fot. 76] zbudowano w latach 1689–1696. Jest dziełem włoskiego muratora S. Spinettiego, zrealizowanym według projektu A. della Porty. Monumentalna budowla wpisana została w pierzeję ulicy Gimnazjalnej. Po pożarze w 1730 roku obiekt odbudowano, a w 1733 roku kolegium powiększono o aulę. Obecnie użytkowane jest jako szkoła.
Wyróżniającymi się dziełami dojrzałego baroku w architekturze sakralnej (z pierwszej połowy XVIII wieku) są m.in.:
- kościół pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim [fot. 77]. Przebudowa gotyckiej świątyni w latach 1708–1729 nadała jej cechy układu centralnego, co osiągnięto poprzez wyburzenie

Fot. 68. Pałac w Lasocinie

Fot. 69. Pałac w Dłużku

Fot. 70. Dwór w Zielonej Górze-Ochli

Fot. 71. Pałac w Dąbrozynie

Fot. 72. Kościół w Gęstowicach

Fot. 73. Kościół w Otyniu

środkowej pary filarów i zastąpienie dalszych podpór kolumnami oraz wprowadzeniem empor, które po 1945 roku zostały usunięte. Bryłę nakrywają dachy mansardowe i akcentuje bogaty w formach hełm wieży założony w 1886 roku;

- kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Babimoście [fot. 78] z lat 1734–1740, założony na planie bazyliki z półkolistą absydą skierowaną na zachód, odbudowany po pożarze w 1781 roku w tej samej formie. Fasada reprezentuje cechy klasycyzmu (zrealizowana w 1833 roku), zaś wystrój wnętrza jest neobarokowy;
- wczesnogotyckie opactwo i kościół cystersów w Gościkowie-Paradyżu [fot. 79] poddano barokizacji w XVIII wieku. W 1722 roku pożar strawił część klasztoru i aż do roku 1788 prowadzono jego odbudowę i częściową przebudowę kościoła, nadając całości nową, barokową szatę architek-

Fot. 74. Kościół i klasztor bernardynów we Wschowie

Fot. 76. Kolegium jezuickie w Żaganiu

Fot. 77. Kościół pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim

Fot. 75. Kościół w Karczówce

Fot. 78. Kościół pw. św. Wawrzyńca w Babimoście

Fot. 79. Opactwo cystersów w Gościkowie-Paradyżu

Fot. 81. Kolegium jezuickie w Międzyrzeczu

Fot. 80. Kościół pw. Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej w Rokitnie

Fot. 82. Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy

Fot. 83. Kościół i klasztor Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganie

toniczną, zaprojektowaną przez Karola Martina Franza. Po stronie zachodniej świątyni wzniesiono dwie monumentalne wieże, zaś od południa i północy – cylindryczne w formie kaplice pw. Matki Boskiej Paradyskiej i pw. św. Wojciecha. Przebudowano wschodnią część kościoła, wznosząc nowy szczyt wschodni i ukształtowano elewacje. Partia portalowa fasady zachodniej kościoła wykonana została w okresie późniejszym, tj. w 1788 roku, w stylu klasycystycznym. Wnętrze świątyni ozdobiły dzieła wybitnych twórców epoki: F.A. Schefflera, warsztatu braci Hennevoel z Neuzelle, J.G. Petera, I. Grimme-la. Na uwagę zasługuje ołtarz główny z 1739 roku o wyjątkowej dynamice, wysuwający się na czoło dzieł rzeźbiarskich nasze-

- go regionu. Wnętrze świątyni wyposażono też w liczne ołtarze wykonane w technice stiuku gipsowo-wapiennego, obrazy i epitafia pochodzące w dużej mierze z XVII i XVIII wieku;
- kościół pw. Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej w Rokitnie [fot. 80]. Budowę kościoła podjął w 1746 roku opat cystersów bledzewskich J.M. Górczyński, zawierając umowę z królewskim architektem K.M. Frantzem. Zasadniczą bryłę budowli ukończono w 1748 roku, prace nad wznoszeniem wież trwały jeszcze do lat 50. XVIII wieku. Świątynia jest trójnawową halą na planie prostokąta z dwuwieżową fasadą od południa i trójbocznie zamkniętym prezbiterium od północy. Trzy przęsła nawy głównej zbliżone są do kwadratów, środkowe większe od pozostałych, co sprawia wrażenie układu centralnego. Sklepienia ozdobiono freskami włoskiego artysty F. Arculario, a wyposażenie przypisywane jest rzeźbiarzowi Ch. Gruenewaldowi. W ołtarzu głównym umieszczono niezwykle cenny obraz Matki Boskiej Rokitniańskiej;
 - kolegium jezuitckie w Międzyrzeczu [fot. 81], wzniesione w latach 1713–1722. Trójskrzydłowe założenie składało się z dwóch murowanych budynków i kościoła w konstrukcji ryglowej, wybudowanego staraniem starościny Anny z Krasieńskich Gembickiej. Po kasacji zakonu obiekt popadł w ruinę. W 1803 roku podjęto decyzję o rozbiórce kościoła. Do czasów obecnych zachowała się część jednego z murowanych budynków dawnego kolegium – artykułowana pilastrami elewacja ze ścianą szczytową i piwnice;
 - kościół pw. św. Marii Magdaleny w Brzeźnicy [fot. 82]. Wzniesiony został w latach 1703–1705 jako trójnawowa bazylika z pseudotranseptem i trójbocznie zamkniętym prezbiterium, której autorstwo przypisywane jest S. Spinettiemu. Elewacje artykułowane pilastrami tokańskimi wieńczą barokowe szczyty ze spływami. Bogate barokowe wyposażenie i wystrój pochodzą z okresu budowy świątyni. W kościele zachowały się dzieła znakomitego śląskiego malarza doby baroku J.J. Knechtela;
 - kościół i klasztor Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganii [fot. 83]. Gotyckie założenie po pożarze w 1730 roku przebudowano pod kierunkiem architekta Martina Franza, nie zacierając gotyckich cech stylowych. Przy realizacji barokowego wystroju i wyposażenia zatrudniono malarza Ch. Conrada Młodszeo oraz snycerza J.W. Näberle. W skrzydle północnym klasztoru powstała galeria z portretami opatów wkomponowanych w barokowe malowidła o motywach architektonicznych. Biblioteka klasztorna ozdobiona została w 1736 roku malowidłami G.W. Neunhertza. Wnętrze kościoła uzyskało bogaty wystrój malarsko-rzeźbiarski dzięki mistrzom śląskiego baroku, m.in. J.J. Knechtlowi, Ch. Grünewaldowi, J.A. Felderowi, J.G. Urbansky'emu, G.A. Lichtenfelsowi i przedstawicielom rodziny Hannevogel. Górne partie nawy głównej ożywione malowanymi iluzjonistycznie oknami i płaskorzeźbionymi parapetami, nawa północna – emporą z ażurową balustradą, zaś prezbiterium – stiukową, marmoryzowaną, wklęsło-wypukłą balustradą empory. W wyposażeniu świątyni z XVII–XVIII wieku czołowymi dziełami są: ołtarz główny i ołtarze boczne, stalle i chór muzyczny z prospektem organowym. Dopełnienie całości stanowią – pochodzące z okresu wcześniejszego – gotycki sarkofag księcia Henryka IV i renesansowy ołtarz Trójcy Świętej. Po sekularyzacji zakonu w 1810 roku świątynia stała się kościołem parafialnym.

Fot. 84. Kościół pw. Zwiastowania NMP w Pałcku

W budowlach o mniejszej skali przejawiały się dążenia do realizacji planów centralnych. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Łagowie wybudowano w 1698 roku na planie ośmioboku. Wnętrze nakryte wielospadowym dachem z latarnią obiegającą emporę pokryte bogatą barokową polichromią. Kościół pw. Zwiastowania NMP w Pałcku [fot. 84], wzniesiony w latach 1732–1735 na planie ośmioboku z wieżą od zachodu ujętą dwiema bocznymi kaplicami nakrytymi dachami mansardowymi oraz zakrystią od wschodu. W świątyni zachowały się trzy marmurowe sarkofagi członków rodziny von Stosch. Dawny ewangelicki kościół w Małomicach, obecnie katolicki pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy [fot. 85], wybudowano w 1732 roku na planie ośmioboku z zamkniętą wielobocznie absydą i klatką schodową na rzucie kolistym. Wnętrze nakryte kopułą z latarnią, a całość dachem mansardowym z ośmioboczną latarnią z baniastym hełmem. W 1713 roku wybudowany został przez D. Lichta z Krosna kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnawie [fot. 86], założony na planie ośmioboku z półkolistą absydą, nakryty dachem mansardowym z latarnią. Kolejne świątynie powstały w Lubiatowie (kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej [fot. 87] z 1745 roku założony na planie wydłużonego ośmioboku), Żubrowie (kościół pw. św. Mikołaja wzniesiono na początku XVIII wieku z fundacji rodu von Waldow, założony na planie oktagonu, nakryty ośmiobocznym dachem z latarnią), Nowym Kramsku (kościół pw. Narodzenia NMP [fot. 88] wybudowany w latach 1759–1769, z wieżą dobudowaną w 1855 roku. Założony został na osi północ–południe z fasadą od północy, murowany, jednoprzestrzenny o planie złożonym z elementów trapezu, wieloboków i półkoli, z czteroboczną wieżą od północy, nakryty został dachem wielospadowym). Oryginalny plan elipsy uzyskał kościół w pw. św. Marii Magdaleny w Zamysławie [fot. 89]. Późnobarokową świątynię zaprojektował prawdopodobnie P. Fer-

Fot. 85. Kościół katolicki pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Małomicach

Fot. 87. Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Lubiatowie

Fot. 86. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnawie

rari, a zbudował mistrz Horenburg. Spalony w 1945 roku, został w 1958 roku zabezpieczony, a w latach 1989–1992 odbudowany. Jest orientowany, murowany, założony na planie elipsy z wydłużoną częścią prezbiterialną, zamknięty od wschodu linią łuku odcinkowego, z wieżą od zachodu.

Te same tendencje do centralizacji planów uwidoczniły się w monumentalnej realizacji, odbudowanej w latach 1720–1726 po pożarze z 1675 roku fary we Wschowie [fot. 90]. Za projektanta tej przebudowy uchodzi wybitny rzymianin P. Ferrari (architekt nadworny Leszczyńskich w Rydzynie, działający na terenie Wielkopolski). Uwagę zwraca wnętrze nawy głównej, na obry-

Fot. 88. Kościół pw. Narodzenia NMP w Nowym Kramsku

Fot. 89. Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Zamysławie

Fot. 91. Pałac w Brodach

Fot. 90. Fara we Wschowie

Fot. 92. Pałac w Kargowej

się eliptycznym, przekryte kopułą segmentową na gurtach i komunikujące się z nawami bocznymi, oraz prezbiterium bogato profilowanymi arkadami.

Do największych przedsięwzięć architektury barokowej należała realizacja wielkich założeń pałacowych:

- za budowniczego pałacu w Żarach, w latach 1714–1725, uznaje się saskiego budowniczego G. Bähra. Powstał z inicjatywy Erdmanna II von Promnitz na zrębach starszych (gotyckich i renesansowych) budowli. Jest to monumentalne założenie czteroskrzydłowe z prostokątnym dziedzińcem, wzbogacone o barokowy ogród. Jego trójkondygnacyjną bryłę nakryto dachami mansardowymi. Monumentalną fasadę artykułowano trzema ryzalitami zwieńczonymi po bokach trójkątnymi frontonami. Ryzalit środkowy akcentuje kolumnada i fronton zamknięty łukiem odcinkowym. Całość dopełnia bogaty wystrój sztukatorski. Zbombardowany w 1945 roku popadł w ruinę. Zabezpieczony w latach 1966–1975. Obecnie stanowi własność prywatną, w użyczeniu organizacji społecznej;
- zespół pałacowy w Brodach [fot. 91] – dzieło saskiego architekta J.Ch. Knöffla z lat 1741–1747 dla hrabiego H. Brühla, ministra na dworze króla polskiego i elektora saskiego Augusta III. Jest on dziełem dojrzałego baroku, unikalnym w skali kraju, włączonym w zrealizowane równocześnie założenie urbanistyczne. W jego skład wchodzi trójskrzydłowy pałac na planie podkowy, poprzedzony dziedzińcem z bramą i ofi-

cynami, ogród barokowy, zabudowa miasta, brama miejska. Zniszczony podczas wojny siedmioletniej został częściowo odbudowany, zaś w dawnej barokowej formie odtworzony dopiero w 1920 roku (projekt A. Zellera). Spalony w trakcie II wojny światowej zaczął popadać w ruinę. Zabezpieczony został w latach 60. XX wieku ze środków konserwatorskich – odbudowano m.in. wysoki mansardowy dach. Całość kompozycji jest czytelna, zachowana z niewielkimi zmianami, pałac w stanie zabezpieczonej ruiny, stanowi własność prywatną, oficyny użytkowane są w celach hotelowych;

- pałac Unrugów w Kargowej [fot. 92] przebudowany został z polecenia Augusta II Mocnego według projektu J.Ch. Knöffla. Pracami kierował K.F. Pöppelmann. Z większego założenia zrealizowano w latach 1731–1732 jedynie pałac, odbudowany po pożarze w 1733 roku w skromniejszej formie. Zachował się jako budynek piętrowy na wysokim podpiwniczeniu, z dwoma skrzydłami bocznymi flankującymi fasadę i ryzalitem o falistym wykroju umieszczonym na osi, ujętym półkolumnami i pilastrami. W sąsiedztwie pałacu założono barokowy ogród, zachowany w znacznym stopniu do dnia dzisiejszego. Zabezpieczony został w latach 60. XX wieku. Obecnie stanowi własność prywatną i nie jest użytkowany.

Niezależnie od reprezentacyjnych założeń rezydencjonalnych powstawały pałace o mniejszej skali, cechujące się dużym zróżnicowaniem i bogactwem form. Należy do nich pałac w Bojadłach,

Fot. 93. Pałac w Długiem

Fot. 94. Pałac w Jasieniu

Fot. 95. Pałac w Tucholi

Fot. 96. Pałac w Bobowicku

wzniesiony dla rodu von Kottwitz w latach 1734–1735. Założony na rzucie podkowy, z wydatnym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym frontonem, podkreślającym wejście na osi fasady. Wystrój elewacji operuje motywami ornamentyki rokokowej z motywami muszli, owoców, girland. Od 2014 roku zabytek, stanowiący własność prywatną, jest sukcesywnie zabezpieczany i poddawany pracom konserwatorskim. W 1740 roku wzniesiono pałac w Długiem [fot. 93], założony na rzucie prostokąta, wzbogacony ryzalitami w elewacji frontowej i nakryty dachem mansardowym. Wejście główne podkreślono portalem z ustawionych ukośnie filarów podtrzymujących balkon z kamienną płaskorzeźbioną balustradą na wysokości piętra. Obiekt jest użytkowany, stanowi własność prywatną. Pałac w Jasieniu [fot. 94] wybudowano w 1780 roku jako piętrowy, na planie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem mansardowym. Od 1881 roku do końca II wojny światowej pełnił funkcję ratusza, co nie wpłynęło na zatarcie jego rezydencjonalnej formy oraz barokowych cech stylowych. Od wielu lat nie jest użytkowany. Ten sam typ rezydencji przedstawia pałac w Tucholi [fot. 95] z 1741 roku, który jest piętrowy, na rzucie prostokąta, nakryty dachem mansardowym.

Inne przykłady omawianych rozwiązań stanowią pałace: w Bobowicku [fot. 96] (z 2. połowy XVIII wieku), Bieczu [fot. 97] (zbudowany w XVI wieku na planie prostokąta, piętrowy, otoczony fosą, przebudowany w stylu barokowym w 2. połowie XVII wieku i rozbudowany w XVIII i XIX wieku, obecny neorokokowy wystrój uzyskał w wyniku przebudowy w latach 20. XX wieku. Zrujnowanym zabytkiem zaopiekowali się przed kilku laty społecznicy, którzy sukcesywnie przywracają go do właściwego stanu).

W zabudowie miast w dobie baroku wyróżniają się domy mieszczkańskie we Wschowie, Bytomiu Odrzańskim, Koźuchowie,

Żaganie i Żarach, dekorowane szczytami ze spływami wolutowymi, w których zachowała się cenna kamieniarka z poprzednich epok. Na uwagę zasługuje wysokiej klasy artystycznej ratusz w Szprotawie [fot. 98], zbudowany zapewne po pożarze w 1473 roku, a następnie powiększony o wieżę w 1536 roku. Niszczony pożarami w 1672 i 1712 został odbudowywany w latach 1730–1732 w oparciu o projekt K.M. Frantza, który podwyższył ratusz o trzecią kondygnację i dodał drugą wieżę. W 1862 roku został gruntownie przebudowany we wnętrzu. W obecnej formie jest to budowla późnobarokowa z relikami murów gotyckich i renesansowych.

Nowy styl klasycystyczny dotarł na nasz teren ze znacznym opóźnieniem. Jego przyczyną była wojna siedmioletnia (1756–1763) hamująca procesy budowlane. Znalazł on odzwierciedlenie głównie w architekturze rezydencjonalnej, natomiast w architekturze sakralnej reprezentowany był znacznie skromniej. Klasyccyzm w architekturze, rozprzestrzeniający się w końcu XVIII i początkach XIX wieku, reprezentują trzy pałace w Żaganie. Pierwszym z nich jest pałac przy pl. Słowiańskim 17 (siedziba Urzędu Miejskiego, tzw. Dom Wdowi) wybudowany w 1793 roku przez księcia kurlandzkiego Piotra Birona dla jego małżonki, księżnej Anny Doroty z domu Medem, według projektu Ch.V. Schultzego i L. Remondiniego (założony na rzucie podkowy, nakryty wysokimi dachami mansardowymi, z fasadą zaakcentowaną trójkondygnacyjnym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym frontonem z tympanonem zdobionym bogatą dekoracją sztukatorską). Czas powstania i projektant drugiego z pałaców, obecnej siedziby Sądu Rejonowego przy ul. Szprotawskiej 3, nie są znane. Był to budynek administracji książęcej, wzmiankowany w 1813 roku, gdy gościł w nim Stendhal. Spłonął w 1913 i odbudo-

Fot. 97. Pałac w Bieczu

Fot. 99. Pałac w Żaganiu

Fot. 98. Ratusz w Szprotawie

Fot. 100. Pałac w Jeleninie

wany został w 1919 roku w zmienionej formie architektonicznej. Piętrową budowlę wzniesiono na rzucie czworoboku nakrytego dachem mansardowym, z fasadą podkreśloną monumentalnym portykiem kolumnowym, dźwigającym fronton z tympanonem wypełnionym kartuszem z herbem rodziny Bironów. Trzecim z pałaców, związanym z nazwiskiem Ch.V. Schultzego, jest pałac przy ul. Jana Pawła II 7 [fot. 99], zbudowany w 1798 roku dla książęcego radcy dworu J.V. Metzkego. Wykazuje on proveniencje z dziełem K. von Gontarda – Pałacem Marmurowym w Poczdamie z lat 1787–1791. Z nazwiskiem Ch.V. Schultzego łączy się ponadto klasycystyczne pałace w Jeleninie [fot. 100] (ok. XVIII wieku), Marysinie [fot. 101] (ok. 1800 roku) i Stypułowie Dolnym [fot. 102] (1800 rok).

Do rezydencji utrzymanych w nurcie architektury klasycystycznej zaliczyć należy ponadto pałace w Henrykowie [fot. 103] (z 1783 roku, przebudowany częściowo w 1842 roku z zachowaniem pierwotnych cech stylowych), Wiechlicach [fot. 104] (z 1795 roku, rozbudowany w 1890 roku o portyk kolumnowy), Ochli (zbudowany w 1792 roku, zachowany w pierwotnej formie architektonicznej), dwór w Kownatach [fot. 105] (z 1798 roku), pałac w Kolesinie [fot. 106] (z początków XIX wieku), pałac w Lubniewicach (tzw. Stary Zamek z 1793 roku), pałac w Borowie Wielkim [fot. 107] (zbudowany ok. 1800 roku, powiększony o kaplicę w końcu XIX wieku). Budowle te zakładano na planach prostokątów o zwartych, ograniczonych w wystroju bryłach. Od schematu tego odbiega pałac w Gliźnie [fot. 108], zbudowany w 1793 roku z inicjatywy właściciela dóbr ziemskich F.W. von Posera na planie wydłużonego prostokąta, jako budowla parterowa z dachem mansardowym i usytuowaną centralnie dwukondygnacyjną owalną salą nakrytą kopułą. Wejście poprzedzono szerokimi reprezentacyjnymi schodami i podkreślono portykiem

kolumnowym. Jego forma jest dalekim echem Pałacu Sanssouci w Poczdamie.

Na uwagę zasługuje pałac w Zielonej Górze-Zatoniu [fot. 109] – nadbudowę barokowego dworu przeprowadzono z inicjatywy właścicielki majątku, księżnej Doroty de Talleyrand-Périgord. Zmiana formy architektonicznej budowli nastąpiła w wyniku klasycystycznej przebudowy, zrealizowanej w latach 1842–1843 według projektu W. Gurłta z Otynia. Jego bryłę wzbogacono portykami kolumnowymi na osi elewacji frontowej i ogrodowej. Po wojnie pałac został spalony i zdewastowany. Zachowany jest w formie ruiny, zabezpieczonej w 2018 roku. Do klasycystycznych rezydencji należą również pałace w Sosnach [fot. 110] (wzniesiony w 1835 roku według projektu J.H. Neubarta Młodszego, rozbudowany w 1886 roku o skrzydło zachodnie z wieżą) i Kamieniu Wielkim (z lat 20. XIX wieku, niestety mocno przebudowany po II wojnie światowej).

Wśród przykładów nawiązujących do klasycyzmu w architekturze sakralnej należy wskazać kościoły związane z nazwiskiem berlińskiego architekta K.F. Schinkla, m.in. w Gliźnie (z 1837 roku), Torzymiu [fot. 111] (z lat 1831–1835), kościół pw. św. Wojciecha w Międzyrzeczu [fot. 112] (z 1833 roku) i kościół w Rogozińcu [fot. 113] (z 1841 roku). Są to budowle na planie prostokąta, z czworoboczną wieżą na osi nawy, nakryte dachami dwuspadowymi, o elewacjach artykułowanych półkoliście zamkniętymi oknami, boniowaniem i trójkątnymi frontonami akcentującymi wejścia.

W tym nurcie wzniesiono również kościoły w Karszynie (z 1792 roku), Rzeczycy (z 1834 roku), Klenicy (z 1793 roku, przebudowany ok. połowy XIX wieku), Sławie [fot. 114] (z 1836 roku), Babimoście [fot. 115] (z 1789 roku), Letnicy (z 1819 roku), Trzebiechowie [fot. 116] (z 1823 roku), a także synagogę w Międzyrzeczu [fot. 117] (z 1824 roku, z zachowanymi fragmentami oryginal-

Fot. 101. Dwór w Marysinie

Fot. 105. Dwór w Kownatach

Fot. 102. Pałac w Stypulowie Dolnym

Fot. 106. Dwór w Kolesinie

Fot. 103. Pałac w Henrykowie

Fot. 107. Pałac w Borowie Wielkim

Fot. 104. Pałac w Wiechlicach

Fot. 108. Pałac w Glińcu

Fot. 109. Pałac w Zielonej Górze-Zatoniu

Fot. 112. Kościół pw. św. Wojciecha w Międzyrzeczu

Fot. 110. Pałac w Sosnach

Fot. 111. kościół w Torzymiu

Fot. 113. Kościół w Rogoźnicu

Fot. 114. Kościół w Sławie

Fot. 115. Dawny kościół ewangelicki w Babimoście

Fot. 116. Kościół w Trzebiechowie

nego wystroju wnętrza, jak obramienie szafy na Torę – Aron Hakodesz).

Już w 1. ćwierci XIX wieku pojawiają się pierwsze przykłady architektury nawiązującej do stylów historycznych. Należą do nich dzieła K.F. Schinkla i jego uczniów, w tym berlińskiego architekta F.A. Stülera, który kontynuując idee swojego mistrza i inspirując się architekturą angielską, odwoływał się do renesansu, klasycyzmu i gotyku. Do jego dzieł należy kościół w Bobrowicach [fot. 118], wzniesiony w 1857 roku. Przypisuje mu się również wzniesiony w latach 1846–1854 kościół pw. Najświętszego Zbawiciela w Skwierzynie [fot. 119]. Obydwie świątynie wzniesione zostały w tzw. stylu arkadowym, zwanym też stylem okrągło-łukowym (z niem. Rundbogenstil), czerpiącym z włoskiego renesansu, romanizmu, sztuki wczesnochrześcijańskiej i bizantyjskiej, który rozwijał w Prusach m.in. K.F. Schinkel.

Projektu A. Sollera, berlińskiego architekta, będącego współpracownikiem K.F. Schinkla, są kościół pw. św. Antoniego w Nowej Soli z 1839 roku, wzniesiony w stylu arkadowym, oraz kościoły ewangelickie w Nietkowie i Wschowie.

W 1849 roku z inicjatywy Doroty de Talleyrand-Périgord, księżnej żagańskiej, przebudowano kościół pw. Krzyża Świętego w Żaganianiu [fot. 120], nadając mu neogotycki kostium architektoniczny i wystrój wnętrza, zgodnie z projektem L.D. Schatzberga. Kościół w Boczowie powstał w 1874 roku. Jego neogotycka bryła wzbogacona została szczytami schodkowymi, wieńczącymi ściany szczytowe i prezbiterialną, oraz wieżą z graniastopowym hełmem. Neogotycką formę architektoniczną prezentują ponadto

kościół w Drezdenku (pw. Matki Bożej Różańcowej) [fot. 121], Chomętowie [fot. 122] (z 1899 roku, założony na planie krzyża greckiego z wielobocznie zamkniętym prezbiterium i masywną wieżą od zachodu) i Witnicy (z 1878 roku). Kościół pw. św. Mikołaja w Skwierzynie gruntownie przebudowano w latach 1861–1863, zachowując gotycką fasadę z blendami i krzyżującym się laskowaniem, wykazującym analogie z farą w Międzyrzeczu. Trójnawowy korpus świątyni podwyższono, wieżę nadbudowano, wieńcząc ją krenelażem i stożkowym hełmem. Podobnie w 1885 roku przebudowano w stylu neogotyckim farę w Rzepinie, wznosząc wieżę i zmieniając kształt okien oraz wystrój wnętrza. Do kościołów o formach neogotyckich, które wiąże się z nazwiskiem K.F. Schinkla, należy kościół pw. św. Andrzeja w Krośnie Odrzańskim z 1827 roku. Nową wieżę, zaprojektowaną przez K.F. Schinkla w stylu neogotyckim, wzbogacono w 1818 roku kościół Słońsku [fot. 123] (wzorowana na wieży opactwa w Westminsterze). W latach 1831–1833 pod jego nadzorem, a częściowo również według jego projektu, przeprowadzono neogotycką renowację fary w Sulechowie [fot. 124], kształtując jej wieżę w stylu neogotyckim.

W 1859 roku zakończono prace przy neogotyckiej wieży kościoła w Dobiegniewie [fot. 125], neogotyckie cechy nadano też elewacjom i wieży kościoła w Dąbroszynie [fot. 126] (przebudowa XVIII-wiecznej świątyni zrealizowana została w latach 1825–1828, robotami kierował inspektor budowlany Elchner).

Siedziby szlacheckie wznoszono w stylu neogotyckim, zgodnie z obowiązującymi kanonami. Rozplanowane były asyme-

Fot. 117. Synagoga w Międzyrzeczu

Fot. 120. Kościół pw. Krzyża Świętego w Żaganiu

Fot. 118. Kościół w Bobrowicach

Fot. 119. Kościół pw. Najświętszego Zbawiciela w Skwierzynie

Fot. 121. Kościół pw. Matki Bożej Różańcowej w Drezdenku

Fot. 122. Kościół w Chomętowie

Fot. 125. Kościół w Dobiegniewie

Fot. 123. Kościół w Słońsku, fot. mł. asp. T. Roszko

Fot. 126. Kościół w Dąbroszynie

Fot. 124. Fara w Sulechowie

Fot. 127. Pałac w Bielicach

trycznie, podobnie kształtowano ich elewacje. Malowniczość budowli podkreślały wieloboczne wykusze, krenelaże i strzeliste szczyty oraz wieże. Elewacje rozcłonkowały prostokątnymi otworami okiennymi, podkreślonymi załamanymi nadokiennikami. Cechy te reprezentuje m.in. pałac w Mierzęcynie, wybudowany w 1863 roku według projektu F. Hitziga przez właścicieli z rodu von Waldow, będący w prywatnych rękach od lat 90. XX wieku, zagospodarowany na cele hotelowo-rekreacyjne. Podobne cechy reprezentują pałace w Bielicach [fot. 127] (zbudowany w 1869 roku, od lat 90. XX wieku stanowi własność prywatną, został odrestaurowany), Drwalewicach [fot. 128] (przebudowany w 1875 roku, w latach 80. XX wieku rozpoczęto remont, którego nie dokończono, stanowi własność prywatną, nie jest użytkowa-

Fot. 128. Pałac w Drwalewiczach

Fot. 130. Pałac w Dąbroszynie

Fot. 131. Pałac w Luboszycach

Fot. 129. Pałac w Przelazach

Fot. 132. Pałac w Nowej Wsi

ny), Przelazach [fot. 129] (z 4. ćwierci XIX wieku, użytkowany jako ośrodek wypoczynkowy), Dąbroszynie [fot. 130] (w obecnej formie stanowi efekt przebudowy z 1851 roku, prawdopodobnie według projektu F. Hitziga) i Luboszycach [fot. 131] (z ok. połowy XIX wieku, zabezpieczony, nieużytkowany).

W duchu neorenesansu francuskiego w 1876 roku przeprowadzono przebudowę pałacu w Trzebiechowie, należącego do von Reusów. W tej samej neorenesansowej szacie prezentują się rezydencje w Nowej Wsi [fot. 132], Bukowie [fot. 133] (z ok. 1870 roku, użytkowany jako szkoła), Stanowicach [fot. 134] (przebudowa i rozbudowa według projektu C. Lüdeckego z lat 1871–1872), Brzostowej [fot. 135] (z ok. 1870 roku), Przytoku [fot. 136] (wzniesiony w 1867 roku dla rodziny von Stentsch). Pałac w Dąbrówce Wielkopolskiej [fot. 137] projektu F.A. Stülera wybudowano w la-

tach 1856–1859 w stylu neorenesansowym, łącząc elementy stylu Tudorów i renesansu niemieckiego.

Powstały około lat 1870–1880 pałac w Mostkach [fot. 138] detalem architektonicznym i wystrojem sztukatorskim odwołuje się głównie do renesansu.

Neoklasycyzm czytelny jest w architekturze pałaców w Cieciszowie [fot. 139] (wzniesiony w 1850 roku przez architekta szkoły berlińskiej, na planie czworoboku, z dachem czterospadowym, wzbogaconym o belwederek), Jeleninie (z 1871 roku, fasada zaakcentowana czterokolumnowym portykiem w porządku jońskim), Osiecznicy [fot. 140] (z ok. połowy XIX wieku, bryłę budowli wzbogaca dwukondygnacyjna kolumnowa loggia zwieńczona trójkątnym naczółkiem z akroterionami), Osieku [fot. 141] (nowożytna rezydencja przebudowana w XIX wieku).

Fot. 133. Pałac w Bukowie

Fot. 137. Pałac w Dąbrowce Wielkopolskiej

Fot. 134. Pałac w Stanowicach

Fot. 138. Pałac w Mostkach

Fot. 135. Pałac w Brzostowej

Fot. 139. Pałac w Cieciszowie

Fot. 136. Pałac w Przytoku

Fot. 140. Pałac w Osiecznicy

Fot. 141. Pałac w Osieku

Fot. 142. Pałac w Tucznie

Fot. 143. Pałac w Ogardach

Cechy architektury neobarokowej odnajdujemy w pałacu w Tucznie [fot. 142] (wzniesiony w latach 1897–1899 według projektu A. Messela, z inicjatywy właściciela majątku Wedemeyera, zaprojektowany zgodnie z ówczesnymi wymogami funkcjonalnymi – zatarcie sieni – z wejściem głównym w elewacji bocznej).

Wśród rezydencji o cechach eklektycznych, łączących w swojej formie elementy różnych stylów historycznych, wymienić można pałace w Ogardach [fot. 143] (z 3. ćwierci XIX wieku),

Fot. 144. Pałac w Chociulach

Fot. 145. Pałac w Kalsku

Fot. 146. Pałac w Klenicy

Fot. 147. Ratusz w Skwierzynie

Fot. 149. Pałac w Lubniewicach

Fot. 148. Pałac w Rogach

Fot. 150. Pałac w Wojnowie

Bogaczowie (przebudowany w 1863 i 1893 roku, z przewagą cech architektury neobarokowej i wystroju neorokokowego), Chociulach [fot. 144] (z 2. połowy XIX wieku, z przewagą cech neogotyku), Kalsku [fot. 145] (z 2. połowy XIX wieku), Klenicy [fot. 146] (wzniesiony z inicjatywy rodziny Radziwiłłów w 1884 roku, rozbudowany w 1903 roku).

W historyzującej szacie budowano nowe i przebudowywano istniejące ratusze. W latach 1842–1844 powstał ratusz w Ośnie Lubuskim, zaprojektowany przez z E.K.A. Flaminius, łączący cechy stylowe neogotyku i neorenesansu. Przykładem neorenesansu włoskiego jest ratusz w Skwierzynie [fot. 147], wzniesiony w 1841 roku, prawdopodobnie według projektu F.A. Stülera.

W początkach XX wieku rozwija się secesja, której przykłady znajdujemy w architekturze wielu miast, w tym Drezdenka, Żar, Gorzowa Wielkopolskiego, Zielonej Góry, Nowej Soli, Szprotawy, Gubina, Świebodzina. Odradzają się również style historyczne, czego przejawem są budowle operujące repertuarem znanych już form, zakładane na planach rozbudowanych o liczne aneksy, ryzality i przybudówki, wzbogacane falistymi szczytami i strzelistymi wieżyczkami. Przykładem są pałace rodziny von Waldow w Rogach [fot. 148] (z lat 1910–1913, położony malowniczo nad brzegiem jeziora) i Lubniewicach [fot. 149] – tzw. Nowy Zamek (zaprojektowany przez berlińskich architektów A. Dinklage, E. Paulusa i O. Lilloego, powstał w latach 1909–1911, osadzony w tradycji neorenesansu niemieckiego), Wojnowie [fot. 150]

(z ok. 1910 roku, z przewagą form nawiązujących do wzorów architektury neobarokowej), Wiejcach [fot. 151] (rozbudowywany od 2. połowy XIX wieku do początku XX wieku, przywrócony do dawnej świetności po zakończonych w ostatnich latach pracach remontowo-konserwatorskich), Iłowej [fot. 152] (przebudowa wcześniejszej renesansowej, a następnie barokowej siedziby zakończona została w 1905 roku z inicjatywy F.M. von Hochberg. Bogaty sztukatorski wystrój neorokokowy zaprojektował prof. Philippi, a wykonał C. Giovanette. Obecnie w pałacu mieści się szkoła. Dalekim echem malowniczych średniowiecznych zamków są pałace w Osowej Sieni [fot. 153], Miłowicach [fot. 154] i Toporowie.

Inspiracje architekturą romańską odnajdujemy w wybudowanym w 1907 roku kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Gorzowie Wielkopolskim według projektu K. Nonna, o układzie bazylikowym, z pseudotransseptem i prezbiterium zakończonym półkolistą absydą i wieżą nakrytą ostrosłupowym hełmem. Do architektury wczesnochrześcijańskiej nawiązuje kościół pw. Najświętszego Zbawiciela w Zielonej Górze [fot. 155], wzniesiony z fundacji G. Beuchelta i jego siostry Liddy według projektu głogowskiego radcy budowlanego W. Wagnera w 1917 roku, pod względem technicznym był na owe czasy śmiałą próbą zastosowania konstrukcji żelazobetonowej w połączeniu z tradycyjną konstrukcją murowaną w architekturze sakralnej. Budowlę wzniesiono na planie prostokąta z prezbiterium, zakrystią i wieżą.

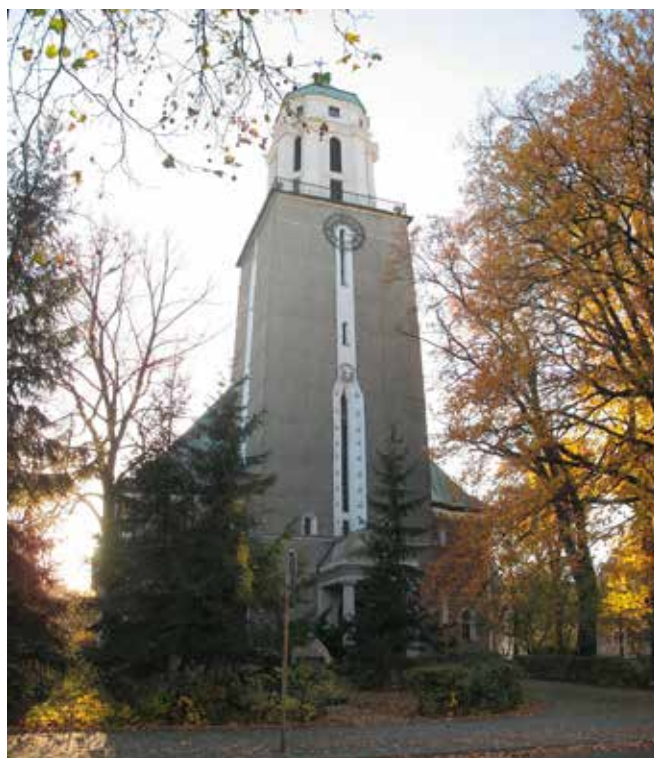
Fot. 151. Pałac w Wiejcach

Fot. 154. Pałac w Miłowicach

Fot. 152. Pałac w Iłowej

Fot. 155. Kościół pw. Najświętszego Zbawiciela w Zielonej Górze

Fot. 153. Pałac w Osowej Sieni

Fot. 156. Willa E. Wolfa w Gubinie (Archiwum „GL”/Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Gubińskiej)

Fot. 157. Klatka schodowa sanatorium w Trzebiechowie

Fot. 158. Łaźnia w Gorzowie Wielkopolskim

Fot. 159. Dawna hala miejska, obecnie Lubuski Teatr w Zielonej Górze

Fot. 160. Wieża wodna w Jankowej Żagańskiej

Fot. 161. Kościół pw. Chrystusa Króla w Gorzowie Wielkopolskim

Wejście główne poprzedza portyk kolumnowy. Elewacje świątyni są bogato zdobione detalem architektonicznym i dekoracją rzeźbiarską w sztucznym kamieniu. Wnętrze w układzie bazylikowym otoczono emporami wspartymi na kolumnach z dekoracyjnymi kapitelami i nakryto stropem. Na uwagę zasługuje bogaty wystrój kruchty podwieżowej – sklepienie pokryte kompozycją mozaikową, gdzie na tle błękitnego nieba umieszczono smukłe, unoszące się w locie anioły wokół świetlistego kręgu. Kompozycja utrzymana jest w konwencji sztuki bizantyńskiej.

Modernizm w architekturze reprezentują liczne budowle użyteczności publicznej, zachowane m.in. w Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Witnicy, Ośnie Lubuskim, Dobiegniewie, Ciecierzycach, Zbąszynku. Za najbardziej znane dzieło architek-

tury modernizmu z naszego terenu można uznać nieistniejącą już willę E. Wolfa w Gubinie z 1926 roku według projektu M. van der Rohe, z zachowanym ogrodem tarasowym. Było to pierwsze modernistyczne dzieło tego architekta, w którym po raz pierwszy zastosował on nową koncepcję przestrzenną oraz materiały budowlane, które stały się kluczowe dla późniejszej pracy i rozwoju modernistycznej architektury.

Innym dziełem wybitnego mistrza jest zachowany częściowo wystrój i wyposażenie dawnego sanatorium w Trzebiechowie [fot. 157] projektu H. van de Velde z lat 1902–1904. Jest to jedyne dzieło tego belgijskiego artysty w Polsce. H. van de Velde sporządził dla trzebiechowskiego sanatorium projekty kompletnego wyposażenia części wnętrz. Zachowała się stolarka drzwiowa (62 pary drzwi według 14 wzorów), okna, cztery klatki schodowe. W ograniczonym zakresie przetrwały meble: wbudowana w schody sofa, dwie ławki, dwa fotele oraz kominek. Do najcenniejszych należy kolorystyka wnętrz i dziewięć motywów ornamentalnych. Prowadzone w latach 2004–2012 badania i prace konserwatorskie pozwoliły odsłonić unikatowy ze względu na swą oryginalność i doskonały stopień zachowania wystrój wnętrz kształtowanych w kolorystyce i ornamentyce z początku XX wieku.

Na uwagę zasługują dawna Łażnia w Gorzowie Wielkopolskim [fot. 158] z 1928 roku według projektu autorstwa F. Czrelitzera, dawna hala miejska, obecnie Lubuski Teatr w Zielonej Górze [fot. 159], wzniesiony w 1931 roku zgodnie z projektem berlińskiego architekta O. Kaufmanna, a także ekspresjonistyczna wieża wodna w Jankowej Żagańskiej [fot. 160] z 1922 roku architekta O. Bartninga i dom przy ul. Ułańskiej w Zielonej Górze z 1926 roku według projektu H. Muthesiusa.

Do ciekawych przykładów modernizmu w architekturze sakralnej należy kościół pw. Chrystusa Króla w Gorzowie Wielko-

polskim [fot. 161] z 1930 roku, zrealizowany zgodnie z projektem berlińskiego architekta K. Steinberga. Założony został na planie centralnym w formie rotundy nakrytej dachem z ostrosłupową latarnią, z wolnostojącą wieżą na planie kwadratu zwieńczoną krzyżem. Na uwagę zasługuje też modernistyczny wystrój kościoła w Mierzęcinie z 1958 roku, który jest jedynym kościołem o kompletnym modernistycznym wystroju powstałym i konsekwentnie zrealizowanym w 1. połowie lat 50. XX wieku z inicjatywy i według wskazówek ks. J. Kowala.

Do interesujących przykładów architektury regionu należą domy winiarskie, z których część zachowała się w Zielonej Górze. Jeszcze w latach 30. XX wieku zielonogórskie winnice i malowniczo wpisujące się w nie domy winiarskie stanowiły charakterystyczny element lokalnego pejzażu. Od połowy XVIII wieku do końca kolejnego stulecia wznoszono, należące do bogatszych plantatorów, siedziby podmiejskie. Były to domy murowane, które łączyły funkcję gospodarczą z mieszkalną. Miały one bardziej reprezentacyjną formę, był piętrowe, nakryte charakterystycznymi dachami z tarasami. W ich wnętrzach wydzielano część mieszkalną, pomieszczenia przeznaczone na uroczyste okazje, jak winobrania, oraz pomieszczenia produkcyjne i magazynowe. Funkcję domów winiarskich pełniły również liczne murowane domy, które posiadały piwnice do przechowywania wina. Do zachowanych do dnia dzisiejszego w Zielonej Górze domów winiarskich należą m.in. domy przy ul. Pięknej 20, Zakręt 2, Krasickiego 25, Ceglanej 3, zaś najbardziej rozpoznawalnym zabytkiem jest dom z 1818 roku, wzniesiony przez A. Gremplera w należącej do niego winnicy na tzw. Ceglanej Górze, wkomponowany w zielonogórską Palmiarnię.

Zabytki architektury drewnianej

Zdecydowanie mniej przetrwało do naszych czasów zabytków wzniesionych w konstrukcji drewnianej. Wśród 55 kościołów drewnianych na terenie naszego województwa należy wymienić kościół w Kłępsku [fot. 162], jako jeden z najcenniejszych zabytków sakralnej architektury drewnianej w Polsce, podniesiony do rangi pomnika historii. Decyduje o tym nie tylko XIV-wieczna metryka, ale również jego ukształtowane od XVI po XX wiek wnętrze, stanowiące jeden z najcenniejszych przykładów sztuki protestanckiej w Polsce. Zachowała się tu wschodnia ściana prezbiterium i ściana zachodnia, wykonane w konstrukcji zrębowej, datowane na podstawie badań dendrochronologicznych na 4. ćwierć XIV wieku, z charakterystycznym oknem szczelinowym w ścianie wschodniej, którego jednak nie udało się wydatować. Pozostałe ściany przebudowano w XVIII wieku w konstrukcji ryglowej. Świątynia posiada niezwykle bogate, gotyckie i renesansowe wyposażenie i wystrój wnętrza, wzbogacone o elementy z późniejszych epok, w tym modernizmu.

Wśród świątyń w konstrukcji zrębowej zachowały się kościoły w Kosieczynie [fot. 163] (wzniesiony w 1389 roku, co potwierdziły badania dendrochronologiczne, można więc przyjąć, że jest to jedna z kilku najstarszych drewnianych świątyń wzniesionych na terenie Polski), Boryszynie [fot. 164] (zbudowany w 1648 roku jako ewangelicki, z wieżą od zachodu dostawioną w 1690 roku), Nowej Wiosce [fot. 165] (zbudowany w latach 1670–1676, oszalo-

Fot. 162. Kościół w Kłępsku

Fot. 163. Kościół w Kosieczynie

Fot. 164. Kościół w Boryszynie

Fot. 165. Kościół w Nowej Wiosce

Fot. 166. Kościół w Niedźwiedziu

Fot. 167. Kościół w Trzebulach

Fot. 168. Kościół w Kalsku

wany, w zachodnią część korpusu kościoła wtopiona została wieża z barokowym cebulastym hełmem i latarnią), Niedźwiedziu [fot. 166] (z początku XIX wieku, przekształcony i powiększony w 1930 roku o okazały aneks, przeznaczony zapewne na szkołę) i Trzebulach [fot. 167] (wzniesiony w 1670 roku na planie oktagonu, nakryty dachem ośmiobocznym ze ślepą latarnią). Wyjątkowy pod względem rozwiązania konstrukcyjnego jest kościół w Kalsku [fot. 168]. Stanowi on przykład budowlę o konstrukcji zdwojonej – zrębowego wieńca wewnątrz i konstrukcji szkieletowej wykonanej po stronie zewnętrznej. Wzniesiony został w końcu XVII wieku, jest budowlą salową z wyodrębnionym prostokątnym prezbiterium.

Na uwagę zasługuje również kościół w Chlastawie z 1637 roku, z oryginalną konstrukcją więźby dachowej wspartej na jednym

Fot. 169. Kościół w Chlastawie

Fot. 170. Kościół w Żelechowie

Fot. 171. Kościół w Lubiechni Małej

słupie, wykonany w konstrukcji zrębowej, oszalowany deskami, przebudowany w początkach XX wieku [fot. 169].

Świątynie w konstrukcji ryglowej reprezentują kościoły w Żelechowie [fot. 170] (z 1648 roku, z drewnianą wieżą nad zachodnią częścią korpusu), Lubiechni Małej [fot. 171] (wzniesiony w 1669 roku, z wieżą dobudowaną od zachodu w 1818 roku), Rybakach [fot. 172] (z 1677 roku, obmurowany zewnętrznie), Gralewie [fot. 173] (z 1709 roku, z ryglową wieżą po stronie zachodniej z 1780 roku), Wysokiej [fot. 174] (korpus nawowy z lat 1730–1735, a wieża wcześniejsza, z 1719 roku), Rudnej [fot. 175] (z 1708 roku), Janczewie [fot. 176] (1732–1735), Pniowie [fot. 177] (z 1755 roku, wzniesiony na planie prostokąta, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium), Bojadłach [fot. 178] (zbudowany w 1744 roku na planie wydłużonego ośmioboku, z wieżą od zachodu).

Plany centralne, chętnie realizowane w okresie baroku w architekturze murowanej, wprowadzano również w świątyniach drewnianych. Należą do nich m.in.: kościół w Lubięcinie [fot. 179] (z 1747 roku w konstrukcji ryglowej, na planie wydłużonego ośmioboku), kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Zielonej Górze [fot. 180] (zbudowany na planie krzyża greckiego w 1748 roku, monumentalna budowla wzniesiona w konstrukcji szkieletowej bez użycia zastrzałów, co – z uwagi na znaczne gabaryty świątyni – dowodzi wysokiego kunsztu wykonawstwa). Interesujące rozwiązania konstrukcyjne zastosowano w kościele w Bieczu [fot. 181] z 1721 roku, wybudowanym na planie krzyża greckiego, dziele saskiego architekta G. Bähra. Świątynię nakryto dachami wielospadowymi i zwieńczono czworoboczną wieżyczką z latarnią i cebulastym hełmem. Po stronie zewnętrznej kościół oblicowano cegłą, wprowadzając otwory umożliwiające cyrkulację powietrza i jego dostęp do konstrukcji drewnianej.

Niezwykłe malownicze krajobrazowo są Łęgi Warciańskie w dolinie dolnej Warty. Ukształtowanie tego terenu jest wynikiem osuszenia doliny rzeki Warty pod osadnictwo w XVIII wieku. Ważnym śladem osadnictwa z tego okresu są zachowane do dnia dzisiejszego dawne protestanckie świątynie, wznoszone w konstrukcji ryglowej. Kolonizacja fryderycjańska na Łęgach Warciańskich wiązała się m.in. z prostowaniem koryta rzeki, budową obwałowań, kanałów, grobli itp. Prace podjęto z inicjatywy króla Fryderyka II Wielkiego w 1767 roku. Do 1774 roku na tym terenie wzniesiono 17 świątyń. Pierwszy kościół w Studzionce powstał w 1723 roku, wkrótce po przybyciu kolonistów. Zniszczoną w trakcie powodzi w 1736 roku świątynię odbudowano już w 1739 roku. Kościół założono na planie prostokąta, w okresie późniejszym dobudowano do niego od zachodu wieżę na planie kwadratu. W latach 60. XX wieku kościół i dolne partie wieży obmurowano obustronnie cegłą i otynkowano. Jedynie górne kondygnacje wieży pozostawiono w konstrukcji szkieletowej, którą od zewnątrz oszalowano deskami. Również kościół w Przemyśławiu, wzniesiony w 1786 roku w konstrukcji szkieletowej, został w latach 70. XX wieku przemurowany z cegły i otynkowany, przez co utracił swój pierwotny charakter. Wieża jest jedyną zachowaną częścią XVIII-wiecznej świątyni, która w górnych partiach zachowała drewnianą konstrukcję ścian wraz z oknami żaluzjowymi, od zewnątrz oszalowaną deskami. Również salowe wnętrza kościoła uległo daleko idącym przekształceniom, m.in. poprzez likwidację empor wzdłuż ścian podłużnych. Kościół w Chwałowicach [fot. 182] wzniesiono ok. 1790 roku w konstrukcji szkieletowej na planie prostokąta z kruchtą przy dłuższym z boków od strony południowo-zachodniej. Kościół nie ma wieży, w jego sąsiedztwie znajduje się dzwonnica, wzniesiona w miejscu histo-

Fot. 172. Kościół w Rybakach

Fot. 175. Kościół w Rudnej

Fot. 173. Kościół w Gralewie

Fot. 176. Kościół w Janczewie

Fot. 174. Kościół w Wysokiej

Fot. 177. Kościół w Pniowie

rycznej. Szkieletowa konstrukcja ścian z wypełnieniem z cegły czytelna jest do dnia dzisiejszego. Kościół w Boleminie powstał w 1799 roku. Wzniesiony został na planie wydłużonego prostokąta, z częścią prezbiterialną zakomponowaną pierwotnie przy jednym z dłuższych boków po stronie północno-wschodniej. Po przeciwległej stronie umieszczono dwa wejścia, poprzedzone przybudówkami, każde przeznaczone dla mieszkańców innej wsi – Bolemina i Płonicy. Kościół nie posiadał wieży. Wzorem innych protestanckich świątyń salowe wnętrza obiegały empory, z których zachowała się tylko jedna od strony północno-zachodniej. Jednocześnie kościół przemurowano cegłą, zachowując kil-

ka słupów konstrukcyjnych i usuwając wszystkie rygle. Kościół w Kołczynie [fot. 183] powstał w 1776 roku, założony na planie prostokąta, z dwoma kruchtami przy ścianach bocznych. Obok niego w końcu XVIII lub na początku XIX wieku wzniesiona została drewniana dzwonnica.

W XIX wieku wznoszono kolejne świątynie w konstrukcji drewnianej. Do interesujących przykładów należy neogotycki kościół w konstrukcji ryglowej, wzniesiony jako ewangelicki w 1816 roku w Osiecznicy, którego autorstwo przypisane zostało K.F. Schinklowi. Sposób kształtowania bryły budowli nawiązuje do układów bazylikowych, co wraz z zastosowaniem bogatego

Fot. 178. Kościół w Bojadłach

Fot. 181. Kościół w Bieczu

Fot. 179. Kościół w Lubięcinie

Fot. 182. Kościół w Chwałowicach

Fot. 180. Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Zielonej Górze

Fot. 183. Kościół w Kolczynie

Fot. 184. Kościół w Chartowie

zdobnictwa elementów snycerskich świadczy o wysokim poziomie artystycznym obiektu. Niekontrolowane zmiany dokonane w okresie powojennym spowodowały, że kościół zatracił częściowo znamiona stylowe. Natomiast w niemal oryginalnym stanie zachował się kościół w Chartowie [fot. 184]. Świątynia została wzniesiona w 1837 roku. Projekt był recenzowany i poprawiany przez K.F. Schinkla, jako pruskiego urzędnika budowlanego.

Kościół w Okszy [fot. 185] w konstrukcji ryglowej z wypełnieniem cegłą powstał w latach 1862–1863. Wzniesiono go na planie wydłużonego prostokąta z wyodrębnionym prezbiterium zamkniętym trójbocznie (od wschodu) oraz kruchtą (od zachodu), w konstrukcji szkieletowej, z wypełnieniem ceglany, nietynkowanym od strony zewnętrznej. W okresie powojennym empery obiegające pierwotnie wnętrze z trzech stron zostały skrócone do połowy długości ścian bocznych. Obniżono również strop belkowy. Na uwagę zasługuje oryginalna stolarka okienna ze szkleniem w ołowiu, zachowana w części prezbiterialnej.

Drewniane dzwonnice w konstrukcji słupowej oszalowane od zewnątrz zachowały się m.in. w Raculi, Jeleniowie, Kamionce, Łężyca (kaplica cmentarna z dzwonnica) i Kołczynie.

W konstrukcji ryglowej wznoszono również zabudowę gospodarczą i przemysłową, którą reprezentują spichrze w Gorzowie Wiel-

Fot. 185. Kościół w Okszy

kopolskim (po 1772 roku) i Skwierzynie (początek XIX wieku) oraz młyny w Bledzewie, Bogdańcu (1. ćwierć XIX wieku). Natomiast w Drezdenku przetrwał dawny arsenał w obrębie twierdzy, u dołu murowany, natomiast w górnej partii w konstrukcji ryglowej, z czasem nazwany spichlerzem. Licznie występujące niegdyś drewniane wiatraki przetrwały m.in. w Bytomiu Odrzańskim, Lubięcinie, Leśniewie Wielkim, Tylewicach, Wróblowie, Nowej Wsi, Szlichtyngowej i Kielczu (obecnie przeniesiony do skansenu w Ochli).

Do rzadkich przykładów zabudowy mieszkalnej należą chałupy podcieniowe w konstrukcji ryglowej w Pszczewie i Bielicach (wtórnie otynkowana) oraz chałupa z Lisowa (przeniesiona do skansenu w Ochli), a także dom w Górzycowie i dwa domy w Sieniawie Żarskiej.

W konstrukcji ryglowej wzniesiono w połowie XVIII wieku dla rodziny Żychlińskich dwór w Grabinie. Jego prostą formę architektoniczną wzbogacono skromnym filarowym portykiem.

Nie jest zadaniem łatwym scharakteryzować najcenniejsze zabytki architektury naszego województwa, jednak starano się wymienić najważniejsze z nich, zachęcając tym samym do ich zwiedzania i bliższego zainteresowania się nimi.

Bibliografia:

- Kąsinowska R., *Architektura rezydencjonalna powiatu nowosolskiego*, Nowa Sól 2003.
- Kolonizacja fryderycjańska. *Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo. Materiały konferencyjne, Słubice 22–24.09.2014*, Szczecin 2015.
- Kowalski St., *Zabytki architektury województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2010.
- Kozieł A., Kolbiarz A., Kwaśny M., Macury M., Szeląg A., *Barokowi malarze i rzeźbiarze w dawnym opactwie augustianów w Żaganiu*, Zielona Góra 2016.
- Łużyńska E., *Przeobrażenia architektury dawnego kościoła cysterskiego w Paradyżu na podstawie badań prowadzonych w latach 2007–2008*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie” 2008, 5.
- Pilch J., Kowalski St., *Leksykon zabytków architektury Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej*, Warszawa 2012.
- Skaziński B., *Lubuskie Carcassonne. Średniowieczne fortyfikacje Strzelce Krajeńskich*, Strzelce Krajeńskie 2009.
- Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, praca zbiorowa pod red. Z. Kaczmarczyka i A. Wędzkiego, Zielona Góra 1970.
- Szymańska-Dereń M., *Kościół szkieletowy i zrębowe województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2009.
- Zabytki północnej części województwa lubuskiego*, praca zbiorowa pod red. J. Lewczuka i B. Skazińskiego, Gorzów Wielkopolski–Zielona Góra 2004.
- Ziemia Lubuska*, praca zbiorowa pod red. M. Szczanieckiego i St. Zajchowskiej, Poznań 1950.
- Zamki, dwory i pałace woj. lubuskiego*, praca zbiorowa pod red. B. Bielinis-Kopeć, Zielona Góra 2008.
- „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, rocznik Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.
- <https://www.palaceiparki.pl>
- <https://www.lwkz.pl>

Anna Widła (zebrała)

Kalendarium najważniejszych wydarzeń związanych z ochroną zabytków na Ziemi Lubuskiej w latach 1947–2023

- **1947 rok** – rozpoczęto odbudowę ze zniszczeń wojennych kościoła pw. św. Mikołaja w **Sulęcynie**. W czasie działań II wojny światowej zawalono zostało m.in. gotyckie sklepienie przykrywające nawę i prezbiterium, zniszczona została więźba i zburzona ostatnia kondygnacja wieży, uszkodzona korona murów obwodowych. Elementy zabytkowego wyposażenia zostały częściowo wywiezione, częściowo zniszczone lub rozkradzione. Powołano Komitet Odbudowy Świątyni pod przewodnictwem ks. S. Masłona. W trakcie remontu wykonano m.in. uzupełnienie ścian obwodowych, zwieńczenie wieży i jej hełm, tynki wewnętrzne, więźbę dachową i pokrycie dachu, stolarkę okienną i drzwiową. W dniu 11 listopada 1951 roku kościół został poświęcony.
- **29 marca 1948 roku** – wpisano do rejestru zabytków nieruchomych Zamek Książęcy w **Żaganie** (księga rejestru zabytków województwa zielonogórskiego nr 1). Orzeczenie zostało wydane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu Jerzego Güttlera.
- **1949 rok** – wykonano prace przy kościele farnym w **Gubinie** w zakresie wywiezienia gruzu z wnętrza świątyni, rozebrania części pokrycia i więźby dachu oraz murów gotyckich grożących zawaleniem przy zakrystii.
- **Lata 50. XX wieku** – przeprowadzono remont barokowego pałacu w **Nowym Kisielinie**.
- **1950 rok** – odnowiono wnętrze kościoła parafialnego pw. św. Jądwigi w **Zielonej Górze**.
- **1952 rok** – rozpoczęto prace nad przywróceniem katedrze w **Gorzowie Wielkopolskim** charakteru gotyckiego, m.in. usunięto drewniane balkony, odsłonięto spod tynków we wnętrzu i na zewnątrz ceglane lico oraz obniżono posadzki. W elewacji północnej i południowej odsłonięto dwa ceramiczne portale ostrołukowe.
- **1953 rok** – w Wydziale Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze utworzono stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję tę objął Klemens Felchnerowski¹, który miał za zadanie m.in. koordynować całość prac konserwatorskich, kierować działalnością muzeów, przewodniczyć Wojewódzkiej Radzie Konserwatorskiej. Jego zastępcą w kolejnych latach był Jan Muszyński (pracę u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków rozpoczął w lipcu 1956 roku), który prowadził w imieniu Głównego Konserwatora dział wykonawczy robót konserwatorskich i był odpowiedzialny za dział dokumentacji technicznej. Osobą odpowiedzialną za sprawy naukowe i administracyjne została Halina Byszewska. Za dział urbanistyki i zabytków ruchomych odpowiadał Stanisław Kowalski, który również zajmował się popularyzacją zabytków, współpracował z towarzystwami i organizacjami społecznymi, prowadził archiwum i pracownię fotograficzną.

¹ Klemens Felchnerowski (1928–1980) – historyk sztuki, artysta malarz, technik budowlany. Urodził się 4 listopada 1928 roku w Toruniu. W 1943 roku skończył szkołę podstawową i rozpoczął edukację w szkole mierniczej, w której uczono także rysunku technicznego. Następnie uczył się w państwowym liceum budowlanym, a po 1945 roku uczęszczał na Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Równocześnie w 1947 roku rozpoczął również naukę na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej. W 1952 roku uzyskał dwa dyplomy – artysty malarza oraz magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. 10 marca 1953 roku otrzymał nominację na Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Funkcję tę pełnił do 1960 roku, a następnie decyzją władz wojewódzkich został dyrektorem Muzeum w Zielonej Górze. Klemens Felchnerowski jest autorem wielu publikacji z zakresu sztuki i zabytkoznawstwa. Był członkiem grupy artystycznej „Kraąg” oraz wieloletnim szefem działu plastycznego miesięcznika społeczno-kulturalnego „Nadodrze”. Zajmował się rysunkiem prasowym, ilustracją, grafiką, plakatem, tworzył scenografie teatralne. Współtworzył również Pracownię Sztuk Plastycznych i zielonogórskie Biuro Wystaw Artystycznych.

Brody, brama Zasięcka, 1966 r.

Brody, brama Zasięcka, 2020 r.

Bytom Odrzański, dawny kościół ewangelicki, 1959 r.

Bytom Odrzański, dawny kościół ewangelicki, 2021 r.

Bytom Odrzański, dawny kościół ewangelicki, portal, 2021 r.

- **1953 rok** – rozpoczęto prace konserwatorskie na Zamku Piastowskim w **Międzyrzeczu**, w ramach których rozebrano XVIII-wieczne dachy nakrywające basteje, uzupełniono wyrwy w murach, wymieniono zwietrzałe cegły, wyrównując lico murów. Przywrócono kształt renesansowy północnej bastei dzięki częściowej rekonstrukcji murów i sklepienia. W południowej bastei odsłonięto fragment konstrukcji drewniano-ziemnego wału grodu z czasów Bolesława Chrobrego.
- **1954 rok** – przeprowadzono prowizoryczne zabezpieczenie dachu (pokrycie papą) kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP w **Chlastawie** oraz poddano konserwacji malowidła.
- **1954 rok** – drugi pożar klasztoru jezuitów w **Otyniu** (pierwszy uszkodził obiekt w 1946 roku), po którym ze środków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odbudowano sklepienie kaplicy i częściowo ją zabezpieczono, nakrywając płaskim dachem. W 1958 roku przeprowadzono remont dachu budynku bramnego oraz skrzydła zachodniego i północnego.
- **1955 rok** – przeprowadzono remont i renowację wnętrza kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Żaganiu**.
- **1955 rok** – przeprowadzono remont dachu kościoła parafialnego pw. św. Józefa Oblubieńca NMP we **Wschowie**.
- **1956 rok** – zakończono prace adaptacyjne i remont generalny pałacu w **Chociulach**.
- **1956 rok** – przeprowadzono remont elewacji i pokrycia dachu kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzyciela w **Dzietrzychowicach**.
- **1956 rok** – pomalowano elewacje pałacu w miejscowości **Lubinicko**.
- **1956 rok** – zmieniono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Żaganiu**.
- **1957 rok** – rozpoczęto odbudowę barokowej kamienicy „Hotel pod Złotym Lwem” położonej przy ul. Rynek 15 w **Bytomiu Odrzańskim**. Pomimo dużego zniszczenia zabytku uratowano sklepienia, profilowane stropy belkowe, bogaty wystrój sztukatorski fasady. Naruszony detal sztukatorski został przyspojony do podłoża, a ubytki zrekonstruowane na podstawie zachowanych elementów powtarzalnych i przekazów ikonograficznych. Prace prowadzone były przez Oddział PKZ w Szczecinie.
- **1957 rok** – przeprowadzono remont zamku w **Lubsku** z przeznaczeniem na Dom Pomocy Społecznej.
- **1957 rok** – wymieniono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w **Studzieńcu** – położono nowy gont oraz odnowiono wnętrze.
- **1957 rok** – zakończono roboty budowlane w kościele parafialnym pw. św. Michała Archanioła w **Nowej Soli**. W latach 1951–1957 przeprowadzono prace obejmujące odbudowę wieży, pomalowanie wnętrza i założenie instalacji elektrycznej, odnowienie fasady i absydy oraz naprawę dachu.
- **1958 rok** – zabezpieczono pałac Talleyrandów w **Żaganiu** poprzez uzupełnienie pokrycia dachowego. Wyremontowano również środkowe skrzydło obiektu i zaadaptowano je na dom kultury, nie zmieniając pierwotnego układu wnętrza. Opracowano dokumentację naukowo-architektoniczną dla obiektu.
- **1958 rok** – rozpoczęto prace zabezpieczające przy Zamku Piastowskim w **Krośnie Odrzańskim**, które objęły skrzydło południowe i część bramną wraz z wieżą. Prace polegały na uzupełnieniu ubytków w murach oraz nakryciu części obiektu prowizorycznym dachem drewnianym. Dokonano również rekonstrukcji schodów na wieżę. W latach późniejszych zamuroywano kilkakrotnie otwory okienne od strony Odry. W latach 60. XX wieku adaptowano wnętrze w części bramnej na pierwszej kondygnacji na izbę pamięci, muzealną, wychowania obywatelskiego, harcówkę, na terenie zamku zorganizowano m.in. strzelnicę sportową.
- **1958 rok** – zabezpieczono kościół parafialny pw. Marii Magdaleny w **Zamysławie** (wypalony w 1945 roku) m.in. zabezpieczono koronę murów i zrekonstruowano ubytki sklepień.
- **1958 rok** – odnowiono elewacje ratusza w **Świebodzinie**.
- **1958 rok** – zakończono remont dachu kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP w **Chlastawie**.
- **1958 rok** – zakończono remont dachu kościoła parafialnego pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w **Kosieczynie**.
- **1959 rok** – dobiegły końca prace dotyczące wyrównania i zabezpieczenia korony murów oraz nakrycia wieży kościoła pw. Matki Bożej Różańcowej w **Strzelcach Krajeńskich** daszkiem namiotowym (świątynia została zniszczona przez pożar w 1945 roku, runął wówczas dach, stropy i część sklepień).
- **1959 rok** – zakończono prowadzony od 1957 roku remont kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Kalsku**. Usunięto m.in. tynki z elewacji, wykonano nowe pokrycie dachu (gont), zlikwidowano szachulcową przybudówkę przed wejściem bocznym.
- **1959 rok** – częściowo regotycyzowano wnętrze kościoła parafialnego pw. Jana Chrzyciela w **Międzyrzeczu**, odsłonięto ceglane lico filarów i żeber sklepiennych. Świątynia otrzymała również nowy wystrój malarski i wyposażenie.
- **1959 rok** – zakończono remont kapitalny pałacu w **Sławie** i jego adaptację na Państwowy Dom Dziecka.
- **1959 rok** – zakończono roboty dekarские, murarskie, ciesielskie i tynkarskie w bibliotece klasztornej w **Żaganiu**. W 1953 roku Ministerstwo Kultury i Sztuki przydzieliło środki finansowe na prace konserwatorskie w obiekcie, które przeprowadzono w kolejnych latach. W 1959 roku została opracowana dokumentacja techniczna dla zespołu klasztornego.
- **1959 rok** – przeprowadzono prace remontowe w zabytkowym dworze w **Słocinie**.

- **Lata 60. XX wieku** – zrealizowano prace remontowe obejmujące wymianę pokrycia dachowego i renowację wnętrza kościoła filialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Janiszowicach**. Usunięto drewniane empory i pozostawiono tylko balkon organowy. Na miejsce protestanckiego ołtarza z amboną postawiono nowy, odpowiadający obrządkowi katolickiemu.
- **Lata 60. XX wieku** – przeprowadzono prace remontowe wewnątrz kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Lubsku**.
- **Lata 60. XX wieku** – wykonano remont kapitalny dawnej szkoły ewangelickiej (ob. księgarnia diecezjalna) położonej przy ul. Powstańców Wielkopolskich 12 we **Wschowie**.
- **Lata 60. XX wieku** – przeprowadzono remont ratusza w **Skwierzynie**, obejmujący m.in. wymianę pokrycia dachu, stolarki okiennej, instalacji, modernizację klatki schodowej.
- **Lata 60. i 70. XX wieku** – przeprowadzono kapitalny remont dworu w **Kamionce**, otynkowano wszystkie elewacje, przełożono pokrycie dachowe i założono nowe rynny i rury spustowe.
- **Lata 60. XX wieku** – po pożarze skrzydła wschodniego przeprowadzono remont generalny „Nowego Zamku” w **Lubniewicach**, który objął m.in. przełożenie dachu, wprowadzenie nowych podziałów wnętrza, częściową wymianę instalacji. Zmiany te nie zatarły pierwotnego charakteru obiektu.
- **Lata 60. XX wieku** – dokonano transferu zespołu malowideł ściennych z 1. ćwierci XVI wieku z ruiny kościoła w **Starkowie**. Malowidła przeniesione zostały do Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i Muzeum w Jaworze.
- **Przełom lat 60. i 70. XX wieku** – wymieniono pokrycie dachu dworu w **Starym Strącu**.
- **1960 rok** – z inicjatywy Klemensa Felchnerowskiego – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – powołano Dział Etnograficzny w Muzeum Okręgowym w Zielonej Górze. Działania te były poprzedzone inwentaryzacją zbiorów, których liczba wynosiła około 20 sztuk, bez ustalonej proveniencji i datowania. Dział Etnograficzny przygotował już w dniu 1 maja 1960 roku w Muzeum Okręgowym ekspozycję stałą, obrazującą podstawowe dziedziny rodzimej kultury ludowej. Prowadził systematyczną działalność zbieracką oraz badania terenowe.
- **1960 rok** – na stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze został powołany Jan Muszyński².
- **1960 rok** – zakończono remont kapitalny pałacu w **Zaborze** (uszkodzony przez pożar w 1956 roku) z przeznaczeniem na sanatorium dla dzieci zagrożonych gruźlicą, nieznacznie tylko przekształcając układ jego wnętrza. Wyremontowano również cztery XVIII-wieczne oficyny, nie zmieniając ich zewnętrzny wygląd.
- **1960 rok** – zakończono prace konserwatorskie przy bramie Polskiej w **Łagowie**, w trakcie których zabezpieczono dach, zrekonstruowano ubytki murów oraz usunięto tynki, odsłaniając ceglane lico ścian. Opracowano inwentaryzację bramy Marchijskiej i przeprowadzono jej remont.
- **1960 rok** – wyremontowano pałac w **Wilkowie** z przeznaczeniem na siedzibę Archiwum Państwowego.
- **1960 rok** – dobiegły końca prace prowadzone przy kościele filialnym pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Licheniu**, m.in. otynkowano elewacje, przełożono pokrycie dachu.
- **1960 rok** – zakończono remont zabytkowego budynku z 1796 roku, położonego przy ul. Tylnej 31 w **Zielonej Górze**. W trakcie prac, prowadzonych od 1958 roku, założono nowe stropy, wymieniono częściowo więźbę dachową, pokrycie dachu oraz wyburzono stare elementy ścian.
- **1961 rok** – zniszczeniu przez pożar uległ kościół parafialny pw. Stanisława Kostki w **Ogardach**. Runął wówczas dach, zniszczeniu uległa stolarka i instalacja elektryczna. Świątynia została odbudowana w ciągu trzech lat.
- **1961 rok** – rozpoczęto roboty rozbiórkowe przy wypalonym w 1945 roku ratuszu w **Koźuchowie**, zabezpieczając fragmenty przewidziane do zachowania, głównie gotycką ścianę północną. Przygotowano fundamenty pod nową ścianę południową i pod wieżę do zrekonstruowania. Projekt odbudowy zabytku został opracowany przez M. Witwickiego (Zakład Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej).
- **1961 rok** – odgruzowano pałac w **Brodach** oraz rozpoczęto niezbędne roboty rozbiórkowe oraz uzupełnienia murów, w ramach przygotowania ich do położenia stropów i dachu.
- **1961 rok** – przystąpiono do odbudowy zamku w **Koźuchowie** z zamiarem przeznaczenia go na cele kulturalno-społeczne. Prace rozpoczęto od zabezpieczenia zabytku i częściowego remontu dachu. W 1962 roku przeprowadzono badania architektoniczne i wykonano inwentaryzację obiektu.
- **1962 rok** – otynkowano kościół filialny pw. św. Jadwigi w **Milsku**, naprawiono pokrycie dachu oraz przeprowadzono remont wieży.
- **1962 rok** – zaadaptowano bramę miejską zw. Żagańską w **Szprotawie** (ob. siedziba Muzeum Ziemi Szprotawskiej) na potrzeby Archiwum Państwowego.

² Jan Muszyński (1932–2017) – studiował na Uniwersytecie Poznańskim im. A. Mickiewicza na kierunku historia sztuki. Tam też w 1971 roku obronił doktorat (promotor Jerzy Topolski) opublikowany przez Wydawnictwo Poznańskie pod tytułem *Monografia Krosna*. W latach 1960–1962 pełnił funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Jako WKZ przeciwstawił się planowanej rozbiórce 113 zabytkowych budowli, głównie sakralnych (m.in. kościoła i klasztoru pocysterskiego w Gościkowie, klasztoru augustianów w Żaganii, fary w Gubinie, kolegiaty w Głogowie, kościoła farnego w Żarach, Sulęcinie i Strzelcach Krajeńskich). Od 1976 roku przez 22 lata pełnił obowiązki dyrektora Muzeum Ziemi Lubuskiej. Jest autorem około 200 różnych publikacji, obejmujących opracowania historyczne, udział w wydawnictwach zbiorowych, zbiory tomików poetyckich oraz artykuły w czasopiśmie. W 2006 roku został odznaczony Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

- **1963 rok** – funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w **Zielonej Górze** objął St. Kowalski³.
- **1964 rok** – zakończono rozpoczętą w 1952 roku częściową rewaloryzację dawnego klasztoru cysterskiego w **Gościkowie-Paradyżu** (od 1952 roku oddział Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wielkopolskim, a od 1961 roku jego siedziba). W 1955 roku przełożono dach nad kościołem pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina (z blachy miedzianej) i basztami narożnymi klasztoru (z łupka). Odnowiono również salę św. Tomasza i refektarz pod kierunkiem prof. L. Torwirta z toruńskiego Instytutu Konserwatorstwa i Zabytkoznawstwa, odsłonięto i zabezpieczono barokowe freski. W następnych latach naprawiono hełmy wież świątyni oraz przeprowadzono prace remontowe we wnętrzach zabytku. Zlikwidowano wtórne podziały pomieszczeń oraz wymieniono instalacje elektryczne, wodno-kanalizacyjne i założono centralne ogrzewanie. Rewaloryzacji poddano również dawne ogrody klasztorne i uporządkowano teren wokół zabytku.
- **1964 rok** – zakończono prace związane z zabezpieczeniem kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Żarach**, uszkodzonego w czasie działań wojennych (w latach 1958–1959 nakryto zabytek dachem). Podczas prac konserwatorskich przeprowadzono badania architektoniczne świątyni.
- **1964 rok** – zrealizowano prace zabezpieczające przy Zamku Dewinów w **Żarach**, m.in. zrekonstruowano zniszczony w czasie działań wojennych w 1944 roku narożnik północno-zachodni oraz naprawiono więźbę i pokrycie dachowe zabytku.
- **1964 rok** – zakończono remont budynku dawnego starostwa przy ul. Podzamcze 2 w **Międzyrzeczu** z przeznaczeniem na siedzibę muzeum (wymieniono m.in. część stropów oraz przystosowano wnętrza do nowoczesnej ekspozycji).
- **1964 rok** – zrekonstruowano hełm wieży ratusza w **Bytomiu Odrzańskim**, który spalił się w wyniku uderzenia pioruna w 1951 roku. Projekt rekonstrukcji opracował A. Holas na podstawie zachowanych przekazów ikonograficznych. Odbudowano także schody przed ratuszem.
- **1964 rok** – zakończono remont pałacu w **Dłużku** – naprawiono dach, odnowiono elewacje i założono instalacje.
- **1964 rok** – dokonano adaptacji pałacu w **Kruszynie** dla potrzeb Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Sulechowie, częściowo przebudowując wnętrza.
- **1965 rok** – zakończono odbudowę kolegium pojezuickiego położonego przy ul. Gimnazjalnej w **Żaganiu** oraz jego adaptację na technikum włókiennicze. Projekt nie obejmował wiernej rekonstrukcji obiektu, m.in. obniżono wysokość dachu.
- **1965 rok** – wykonano remont elewacji kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła w **Szprotawie** (Iława – dzielnica Szprotawy), podczas którego odsłonięto zamurwane okna romańskie w absydzie oraz odkryto, że świątynia zbudowana jest z cegły, a nie – jak wcześniej sądzono – z kamienia polnego (z kamienia jest zbudowana tylko nowsza część nawy). Nowe elewacje wykonano w piaskowym kolorze, pozostawiając jednocześnie fragmenty ścian nieotynkowane.
- **1965 rok** – przebudowa ratusza w **Kargowej**, obejmująca m.in. zmianę funkcji przeznaczenia niektórych pomieszczeń, dobudowę nowej klatki schodowej. Zbito również tynki zewnętrzne i położono nowe, przebudowano otwory okienne, wymieniono część podłóg, instalację elektryczną i częściowo centralne ogrzewanie.
- **1965 rok** – przeprowadzono remont kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Jasieniu** i przystosowano wnętrza świątyni do liturgii katolickiej (m.in. zlikwidowano dawny ołtarz-ambonę z 1744 roku i przesunięto ołtarz główny), pomalowano wnętrza.
- **1965 rok** – wyremontowano opuszczony po 1945 roku dawny kościół poewangelicki w **Bytomiu Odrzańskim** (naprawa dachu) i zaadaptowano go na magazyn wyrobów przemysłowych.
- **1966 rok** – zakończono konserwację późnogotyckiego ołtarza w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Leśniowie Wielkim**.
- **1966 rok** – pomalowano wnętrza kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Nowej Soli**.
- **1966 rok** – wzmocniono ściany kościoła parafialnego pw. św. Jądwigi w **Zielonej Górze** żelbetowymi wieńcami oraz ponownie odnowiono wnętrza świątyni. S. Jakubczyk, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, ozdobił ściany prezbiterium mozaikami.
- **1966 rok** – przeprowadzono remont elewacji ratusza w **Szprotawie**.
- **1966 rok** – przeprowadzono roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Marii Magdaleny w **Nowym Miasteczku**, obejmujące m.in. przełożenie dachu i remont elewacji.
- **1966 rok** – zabezpieczono z kredytów konserwatorskich pałac w **Broniszowie**, remontując dach. W obiekcie zamieszkał społeczny opiekun.
- **1967 rok** – zakończono trwające od 1961 roku prace związane z odbudową domu mieszkalnego przy pl. Zamkowym 2 we **Wschowie** (ob. Muzeum Ziemi Wschowskiej), który został zde-

3 Stanisław Kowalski studiował na Uniwersytecie Poznańskim. Tam też obronił pracę doktorską na temat *Dzieje Gubina na tle rozwoju miast dolnośląskich*. Do Zielonej Góry przyjechał w 1956 roku i tu rozpoczął karierę zawodową w Urzędzie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. W latach 1963–1983 pracował na stanowisku Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jego zasługą było zorganizowanie sieci opiekunów zabytków, którzy zamieszkali w opuszczonych przez PGR pałacach i dworach, zadbali o nie i zabezpieczyli przed zniszczeniem (w ten sposób dozorowane były do czasu podjęcia ich remontów m.in. pałace w Trzebiechowie, Tarnowie Jeziornym, Drzonowie, Bogaczowie, Ochli, Siedlisku, Kozli i Bieczu). W latach 1984–1987 pracował w Międzyrzeczu jako dyrektor tamtejszego muzeum. Od 1988 roku aż do przejścia na emeryturę w 1996 roku pracował w Muzeum Ziemi Lubuskiej. Napisał wiele artykułów, które znalazły się w publikacjach zbiorowych i czasopiśmie. Autor publikacji i opracowań: *Zabytki Środkowego Nadodrza*; *Zabytki województwa zielonogórskiego*; *Miasta Środkowego Nadodrza dawniej. Historia zapisana w zabytkach*; *Klasztor Augustynów w Żaganiu* – praca zbiorowa pod red. St. Kowalskiego; *Kożuchów. Zarys historii* – (współautor J. Muszyński); *Zabytki architektury województwa lubuskiego*. W 2006 roku odznaczony został Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

Bytom Odrzański, ratusz, 1954 r., fot. K. Felchnerowski

Bytom Odrzański, Rynek, 1957 r., fot. St. Kowalski

Bytom Odrzański, Rynek, pierzeja zachodnia, 1954 r., fot. K. Felchnerowski

Bytom Odrzański, ratusz, widok na wieżę od strony rynku, 1958 r., fot. J. Muszyński

Bytom Odrzański, rynek, 2021 r.

wastowany po 1945 roku. Odbudowy dokonano na podstawie projektu wykonanego przez Oddział PKZ w Poznaniu. Usunięto wtórne naleciałości w fasadzie i układzie wnętrza. W salach tylnego traktu na parterze i piętrze założono stropy Kleina, pod które podwieszono XVII-wieczne belki polichromowane. Przy stosowano również do użytkowania poddasze.

- **1967 rok** – Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Zielonej Górze urządziła w pałacu w **Bieczu** magazyn książek, a obiektu strzegł mieszkający w nim społeczny opiekun zabytków Adam Wróblewski. Wówczas też naprawiono pokrycie dachu pałacu oraz oszklono wszystkie okna.
- **1967 rok** – przeprowadzono renowację elewacji ratusza w **Zielonej Górze**. W czasie tych prac skuto znajdującą się w tympanonie rzeźbioną dekorację z motywem rogu obfitości i owoców, w tym winnego grona. Prace wykonane zostały pomimo protestów Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze.
- **1967 rok** – wykonano remont pałacu w **Bojadłach**, przystosowując go do funkcji ośrodka kolonijnego. W trakcie adaptacji naprawiono dach, odnowiono wnętrza i elewacje oraz wykonano nowe instalacje.
- **1967 rok** – przełożono pokrycie dachowe i wykonano remont dachu kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP w **Dłużku**.
- **1967 rok** – przeprowadzono remont dachu i renowację wnętrza kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w **Pszczewie**.
- **1967 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. św. Jana z Dukli w **Jędrzychowicach**, obejmujące m.in. remont dachu i naprawę więźby dachowej oraz prace elewacyjne (naprawa pęknięć ścian, spoinowanie).
- **1968 rok** – rozpoczęto prace związane z trwałym zabezpieczeniem pałacu Promnitzów w **Żarach**, który planowano zaadaptować na dom kultury i bibliotekę. Obiekt został odgruzowany, zrekonstruowano ubytki murów i sklepień, naprawiono więźbę i pokrycie zachowanej połaci dachu, zainstalowano stalową konstrukcję nowej więźby, zabezpieczono strop ze sztukaterią. W trakcie robót odsłonięto relikty starszych murów, co wskazuje, że przy budowie pałacu wykorzystano fragmenty założenia gotycko-renesansowego. Prace prowadził Oddział PKZ w Poznaniu.
- **1968 rok** – zakończono trwające od 1964 roku prace budowlane przy pałacu w **Wojnowie**, obejmujące m.in. remont elewacji i więźby dachowej, wykonanie nowej, betonowej klatki schodowej, wymianę drewnianych stropów, wprowadzenie nowych podziałów wnętrza na potrzeby sanatorium, naprawę lub wymianę stolarki okiennej. W trakcie prac przekształcono bryłę pałacu o neogotyckich cechach stylowych w duchu bardziej polskiego „renesansu”, dodając szczyty ujęte w spływy wolutowe.
- **1968 rok** – przeprowadzono kapitalny remont kościoła parafialnego pw. Jana Chrzciciela w **Lubrzy**.
- **1969 rok** – zakończono rewaloryzację dawnego klasztoru cysterskiego (ob. Zielonogórsko-Gorzowskie Wyższe Seminarium

Duchowne) w **Gościkowie-Paradyżu**, która obejmowała generalny remont i zabezpieczenie całego obiektu – kościoła i klasztoru. W 1964 roku pod nadzorem mgr. inż. J. Hermanowicza opracowany został plan zabezpieczenia statyki kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina, który zrealizowano w latach 1965–1966 (m.in. wzmocnienie górnej części świątyni, ścian nawy głównej i bocznych, podłoża i fundamentów wież, prace murarskie i malarskie przy elewacji, wzmocnienie więźby dachowej). W latach 1966–1969 przeprowadzono prace konserwatorskie we wnętrzu kościoła. Żebra sklepień oczyszczono z tynku i farby odsłaniając ich ceglana strukturę. Przemalowano jednocześnie całe wnętrza świątyni, tj. ściany, elementy wyposażenia i wystroju jak ołtarze, stalle, prospekty i emporę organową, ołtarze boczne – w kolorach bieli i szarości, z użyciem złoceni i srebrzeń, dokonując „regotycyzacji” zabytku.

- **1969 rok** – dobiegł końca rozpoczęty w 1966 roku remont budynku plebanii i nadintendentury w **Żarach** z przeznaczeniem na siedzibę Powiatowego Archiwum Państwowego (drewniane stropy zastąpiono nowymi – żelbetowymi, wymieniono stare posadzki i podłogi oraz instalacje, wykonano nowe tynki oraz stolarkę okienną i drzwiową).
- **1969 rok** – w związku z przebudową centrum miasta rozpoczęto rozbiórkę arsenału w **Gorzowie Wielkopolskim**, pomimo sprzeciwu St. Kowalskiego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, i H. Przybylskiego, dyrektora Muzeum w Gorzowie Wielkopolskim (obiekt był wpisany do rejestru zabytków). Ten dwupiętrowy budynek, wybudowany najprawdopodobniej pod koniec XVIII wieku, był jednym z cenniejszych zabytków miasta.
- **1969 rok** – przeprowadzono remont kapitalny pałacu w **Luboszcach** (naprawa dachu, elewacji, wymiana instalacji).
- **1969 rok** – przełożono pokrycie dachu na kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Szprotawie**.
- **1969 rok** – wykonano remont pałacu w **Osiecznicy** (prace przy elewacji zabytku).
- **1969 rok** – na polecenie władz centralnych wysadzono w powietrze i rozebrano ruiny renesansowego zamku w **Kostrzynie nad Odrą**, który był wpisany do rejestru zabytków. Po dawnym zabytku zachowały się jedynie mury do wysokości cokołu.
- **Lata 70. XX wieku** – przeprowadzono remont dachu kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Bolesnej w **Dzikowicach**, wymieniono rynny oraz rury spustowe i odnowiono elewacje.
- **Lata 70. XX wieku** – przełożono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. św. Jana Chrzciciela w **Grabinie** i pokryto blachą hełm wieży.
- **Lata 70. XX wieku** – przeprowadzono remont kapitalny pałacu w **Jasieniu**.
- **Lata 70. XX wieku** – otynkowano i pomalowano elewacje pałacu w **Mostkach**, założono instalację centralnego ogrzewania i wodno-kanalizacyjną, zlikwidowano drewnianą klatkę schodową we wschodniej części zabytku.

- **Lata 70. XX wieku** – pomalowano wnętrze kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Mostkach**.
- **Lata 70. XX wieku** – przeprowadzono remont dworu w **Kolesinie**: przełożono pokrycie dachu, wymieniono stolarkę drzwiową (zewnątrzną) i okienną, wykonano remont elewacji.
- **Lata 70. XX wieku** – zrealizowano remont dachu dworu w **Kiełpinie**, podczas którego rozebrano tympanon ryzalitu w fasadzie.
- **Lata 70. XX wieku** – pomalowano wnętrze kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Sulechowie**.
- **Lata 70. XX wieku** – zrekonstruowano odcinek murów obronnych przy ul. Łaziennej we **Wschowie**.
- **Lata 70. XX wieku** – przeprowadzono remont wnętrz w południowej części przyziemia ratusza we **Wschowie** – modernizacja i adaptacja na cele Urzędu Stanu Cywilnego.
- **1970 rok** – zakończył się prowadzony od 1967 roku remont ratusza w **Świebodzinie**, w trakcie którego wielu wnętrzom przywrócono dawny układ, wyburzając wtórne ścianki działowe.
- **1970 rok** – remont elewacji dworu w **Stypułowiu** (Środkowym) i przystosowanie wnętrza do potrzeb mieszkaniowych (wymiana stropów, nowe żelbetowe klatki schodowe).
- **1971 rok** – odgruzowano i częściowo odbudowano zamek w **Siedlisku** (obiekt został podpalony w 1945 roku – zamek użytkowała jednostka wojsk sowieckich, a opuszczając budowlę – podłożyła ogień) przy współudziale harcerzy ze szczepli „Makusynów”, z przeznaczeniem na obozową siedzibę i szkolne schronisko turystyczne. Podczas prac prowadzonych w latach 1966–1971 w pierwszej kolejności wyremontowano budynek bramny zespołu zamkowego (naprawa dachu, założenie stolarki i instalacji) oraz dach nad kaplicą. W kolejnym etapie odbudowano wypalone skrzydło wschodnie (założenie stropów, dachu, instalacji, podłóg, stolarki, rekonstrukcja ubytków kamieniarki) oraz zabezpieczono pozostałą część zamku.
- **1971 rok** – dobiegają końca trwające od 1968 roku prace w pałacu w **Howej** (założenie centralnego ogrzewania, pomalowanie; konserwacji poddano również neorokokowe sztukaterie, zdejmując z nich warstwy pobiałe i uzupełniając ubytki).
- **1971 rok** – zakończono konserwację i wyeksponowano odcinek murów miejskich wzdłuż ul. Rybackiej w **Żaganii**.
- **1971 rok** – zakończył się remont generalny kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w **Łagowie**, w ramach którego m.in. wymieniono część więźby dachowej, położono nowe tynki.
- **1971 rok** – wykonano badania architektoniczne Zamku Piastowskiego w **Krośnie Odrzańskim** pod kierunkiem dr. hab. J. Rozpendowskiego. W ich wyniku dokładnie rozpoznano rozwarstwienie architektury zabytku i wyodrębniono siedem głównych faz budowlanych w okresie od XIII do XVII wieku.
- **1971 rok** – wyremontowano dach oraz odnowiono wnętrze i elewacje kościoła filialnego pw. Ducha Świętego w **Żaganii**.
- **1971 rok** – zakończono rozpoczęty w 1966 roku gruntowny remont zamku w **Łagowie**, mający na celu adaptację zabytku na hotel (po II wojnie światowej obiekt był użytkowany przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki, a od 1962 roku przez Poznańskie Towarzystwo Muzyczne im. H. Wieniawskiego. W 1968 roku zabytek przejął Powiatowy Ośrodek Sportu i Turystyki w Świebodzinie. W trakcie prac m.in. usunięto tynki na gotyckiej wieży, otwarto zamurowane krużganki na dziedzińcu, przywrócono gotycki wygląd dawnej kaplicy, naprawiono drewnianą klatkę schodową i część stolarki okiennej i drzwiowej. Konserwacji poddano również otaczające zamek mury obronne, m.in. uzupełniono wyrwy i przemurowano zwiertzałe warstwy korony).
- **1972 rok** – zakończono prace związane z odnowieniem wnętrza kościoła pw. św. Józefa Oblubieńca NMP we **Wschowie**; m.in. poddano konserwacji polichromie na sklepieniu.
- **1972 rok** – zakończono prace związane z adaptacją pałacu w miejscowości **Glisno** na ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy. W latach 1968–1972 wykonano duży zakres prac przy obiekcie: wymieniono częściowo więźbę dachową, pokrycie dachu, stropy, balustradę schodów oraz tynki. Przebudowano układ pomieszczeń, rozebrano historyczne klatki schodowe i wybudowano nowe z żelbetu. Ponadto wymieniono stolarkę okienną oraz drzwiową i założono nowe instalacje. Zdobiące elewację frontową kamienne posągi poddano konserwacji wraz z rekonstrukcją ubytków.
- **1972 rok** – zakończono rozpoczęty w 1967 roku remont pałacu w **Białkowie** i adaptowano go na szkołę (naprawiono dach, wymieniono część stropów, pomalowano elewacje, założono nowe instalacje i stolarkę).
- **1972 rok** – przeprowadzono remont pałacu w miejscowości **Czircradz** w zakresie obejmującym uzupełnienie tynków oraz malowanie elewacji zewnętrznych i wewnętrznych.
- **1972 rok** – pożar zniszczył część dachu dawnej szkoły ewangelickiej przy ul. Lisowskiego 1–3 w **Zielonej Górze**. W tym samym roku został on odbudowany w dawnym kształcie, z odtworzeniem mansardowej formy dachu.
- **1972 rok** – wykonano remont kapitalny ratusza w **Otyniu** (naprawiono więźbę dachową, pomalowano wnętrza, wymieniono instalacje).
- **1972 rok** – zabezpieczono zabytkowy dwór w **Ochli** (obiekt początkowo planowano przeznaczyć na pracownię plastyczne, następnie na siedzibę Zielonogórskiego Oddziału Pracowni Konserwacji Zabytków, dopiero w 1983 roku rozpoczęto jego adaptację na cele Muzeum Etnograficznego) – naprawiono więźbę dachową i pokrycie dachu. W 1974 roku została opracowana inwentaryzacja konstrukcyjna oraz architektoniczno-konserwatorska zabytku.
- **1972 rok** – poddano konserwacji mury obronne w **Sulęciniu** – zabezpieczono ich koronę oraz uzupełniono kamieniem wyrwy.

Gębice, kościół, 1966 r.

Gębice, kościół, 2023 r.

Gorzów Wielkopolski, katedra pw. Wniebowzięcia NMP, 1965 r.

Gorzów Wielkopolski, katedra pw. Wniebowzięcia NMP, fot. A. Dębski, 2023 r.

- **1972 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. Narodzenia NMP w **Siedlisku**, obejmujące m.in. zabicie starych tynków i położenie nowych, zastąpienie pokrycia gontowego wieży blachą ocynkowaną oraz malowanie wnętrza świątyni.
- **27 marca 1973 roku** – powołano Zielonogórski Oddział Pracowni Konserwacji Zabytków – specjalistyczne przedsiębiorstwo budowlane przeznaczone do odbudowy, remontów i konserwacji obiektów zabytkowych. W skład Oddziału PKZ w Zielonej Górze miały wchodzić następujące pracownice: projektowa, naukowo-historyczna, fotograficzna, konserwacji malarstwa i rzeźby oraz kadra kierownicza i techniczna związana z wykonawstwem. Dotychczas województwo zielonogórskie było obsługiwane przez Oddział PKZ w Poznaniu. Na siedzibę zielonogórskiego oddziału, którą zaplanowano oddać do użytku w 1978 roku, wyznaczony został zabytkowy dwór w Ochli oraz przylegający do niego teren przekazany przez Urząd Gminy w Zielonej Górze na rzecz Wydziału Kultury i Sztuki. W celu powiększenia obszaru należącego do PKZ rozpoczęto również w kolejnych latach wykup działek przylegających do dworu od ich dotychczasowych właścicieli. Projekt nie został zrealizowany, a w 1983 roku rozpoczęto adaptację dworu na siedzibę Muzeum Etnograficznego w Ochli.
- **1973 rok** – zakończono konserwację polichromii skrzyniowego stropu prezbiterium kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w **Studzińcu**. Prace konserwatorskie wykonali dyplomowani konserwatorzy R. Bielecki i T. Romanowski.
- **1973 rok** – zakończono odbudowę kościoła filialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Strzelcach Krajeńskich** (spalony w 1945 roku). W jej wyniku przywrócono świątyni pierwotny kształt dachu, zrekonstruowano sklepienia krzyżowo-żebrowe i uzupełniono ubytki w licu murów. Wnętrze prezbiterium oczyszczono z tynków i odsłonięto gotycki wątek murów.
- **1973 rok** – wyremontowano więźbę dachową oraz przełożono pokrycie dachu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Żaganii**.
- **1973 rok** – przeprowadzono remont elewacji kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Jasieniu** w zakresie naprawy tynków i pomalowania.
- **1973 rok** – wykonano prace budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Michała Archanioła w **Witoszynie**, obejmujące m.in. naprawę dachu, wymianę elementów więźby dachowej, odnowienie elewacji.
- **1973 rok** – przeprowadzono remont pałacu w **Radzikowie**, adaptując zabytek na szkołę. Przebudowa polegała m.in. na wzmocnieniu więźby dachowej, wymianie pokrycia dachowego, stropów, stolarki okiennej i drzwiowej, założeniu nowych instalacji: wodno-kanalizacyjnej, elektrycznej i centralnego ogrzewania.
- **1973 rok** – po wysadzeniu w powietrze rozebrano korpus Kościoła Łaski im. Winnicy Jezusowej w **Koźuchowie**, zachowując jego wieże. Polichromowany barokowy strop ze świątyni został zdemontowany, staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków poddany w kolejnych latach pracom konserwatorskim oraz podzielony na sceny, które zamontowano w kościołach w Miodnicy, Jasieniu, Miostowicach Dolnych, Dębince, Świdnicy, Pniowie, Jarogniewiczach oraz w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Zielonej Górze.
- **1973 rok** – zakończono prace przy wieży ratusza w **Nowym Miasteczku**, m.in. przemurowano spękane fragmenty ścian, wymieniono zniszczone części konstrukcji hełmu, zmieniono pokrycie z gontowego na blachę.
- **1973 rok** – Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze przejęło pałac w **Drzonowie** w celu jego przeznaczenia na magazyn zbiorów archeologicznych. W latach 1980–1984 przeprowadzono remont obiektu (w 1975 roku sporządzona została dokumentacja projektowa przez inż. B. Ciesielskiego), podczas którego zmieniono program użytkowy zabytku – zaadaptowano go na Muzeum Braterstwa Broni. Wykonawcami prac byli prywatni rzemieślnicy.
- **1974 rok** – władze miejskie przekazały Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków budynek położony przy ul. Kopernika 1 w **Zielonej Górze**. Obiekt został przeznaczony na siedzibę Biura Dokumentacji Zabytków. W ciągu dwóch lat przeprowadzono prace budowlane obejmujące m.in. naprawę dachu, wymianę wszystkich instalacji, częściowo wymianę stropów i stolarki.
- **1974 rok** – zakończono rozpoczętą w 1966 roku przebudowę ratusza w **Sulechowie**, która obejmowała m.in. wymianę pokrycia dachu, stropów, stolarki, założenie instalacji i przystosowanie wnętrza na potrzeby urzędu. Prace budowlano-konserwatorskie wykonał Oddział PKZ w Poznaniu. Zabytek „ozdobiono” pseudorenesansową attyką, tuszując neogotyckie cechy stylowe.
- **1974 rok** – przeprowadzono roboty budowlane przy zamku w **Koźuchowie**, m.in. przełożono dach i wyremontowano elewacje. Do użytku oddano również salę widowiskową i salę kameralną.
- **1974 rok** – zakończono prowadzone od 1970 roku badania archeologiczno-architektoniczne kościoła farnego pw. św. Trójcy w **Gubinie** pod kierunkiem dr. hab. J. Rozpendowskiego z Politechniki Wrocławskiej, podczas których ujawniono relikty romańskiej bazyliki ceglanej i wyodrębniono trzy dalsze etapy przebudowy zabytku. W latach 1972–1974 wykonano prace zabezpieczające mury kościoła, przemurowano łuki okien, wymieniono poszczególne partie cegieł i odbudowano część wschodnią zakrystii.
- **1974 rok** – zakończono prace związane z remontem i adaptacją na hotel dawnego klasztoru augustianów w **Żaganii** (konwikt). W latach 1970–1974 wykonano m.in. naprawę dachu, wymieniono górne stropy oraz założono instalacje. Zmiana funkcji zabytku nie naruszyła jego dawnego układu wnętrza. W czasie prac odkryto w pomieszczeniu wieży polichromię wykonaną w XVIII wieku o tematyce astronomicznej, którą następnie wzmocniono i zabezpieczono. Prace zabezpieczające wykonała Pracownia Malarstwa PKZ w Poznaniu.

- **1975 rok** – reforma administracyjna kraju – powstaje województwo gorzowskie. W Gorzowie Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zostaje Eugeniusz Jakubaszek⁴, a następnie od 1979 roku Władysław Chrostowski.
- **1975 rok** – pożar zamku w **Słońsku**. Obiekt po 1945 roku popadł w ruinę. W latach 60. planowano adaptować go na potrzeby muzeum regionalnego. Sporządzono odpowiednie projekty techniczne zagospodarowania zabytku oraz scenariusz stałej wystawy muzealnej. W 1972 roku rozpoczęto remont, który przerwał pożar w 1975 roku (pozostały tylko mury obwodowe).
- **1975 rok** – remont i przekazanie parafii kościoła filialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Żarach** (po 1945 roku świątynia była nieużytkowana) – przywrócenie pierwotnej funkcji, usunięcie tynków zewnętrznych, remont wnętrza.
- **1975 rok** – przeprowadzono remont kościoła pw. Dobrego Pasterza w **Żarach** po jego przejściu przez parafię polskokatolicką – zabezpieczono zabytek i uporządkowano jego wnętrze.
- **1 stycznia 1976 roku** – powołana została w **Zielonej Górze** samodzielna Pracownia Projektowa PKZ z siedzibą przy ul. Wanddy 17. Przekazanie przedsiębiorstwu pomieszczeń w budynkach zajmowanych przez Wojewódzki Zarząd Kin, stanowiło pierwszy etap w tworzeniu Oddziału PKZ w Zielonej Górze. Kierownikiem nowo zorganizowanej jednostki został mgr inż. arch. Tomasz Florkowski.
- **1976 rok** – włączono do Muzeum Ziemi Lubuskiej park budownictwa ludowego w **Ochli**, zainicjowany w 1972 roku przez St. Kowalskiego – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który zajmował się pracami związanymi z przejściem terenu, rekonstrukcją obiektów oraz ich transportem (w 1973 roku przeniesiono na teren skansenu pierwszy obiekt – chatę z 1675 roku ze wsi Potrzebowo). W 1976 roku odremontowano również i oddano do użytku na siedzibę muzeum etnograficznego zabytkową leśniczówkę w Ochli.
- **1976 rok** – przeprowadzono prace remontowe dworu w **Grabinie** w związku z jego adaptacją na ośrodek rekreacyjno-wypoczynkowy, częściowo wymieniono elementy konstrukcyjne stropów, wykonano nowe ścianki działowe, wokół budynku wykonano drenaż.
- **1976 rok** – przeprowadzono kapitalny remont dworu w **Kozowie**, obejmujący m.in. podział pomieszczeń na mniejsze, całkowitą wymianę instalacji i stolarki okiennej i drzwiowej, częściową wymianę pokrycia dachowego.
- **1976 rok** – wykonano remont elewacji i pokrycia dachowego kościoła filialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Lubanicach**.
- **1976 rok** – wyremontowano kościół filialny pw. św. Antoniego w **Sądowie** (m.in. naprawa pokrycia dachu, pomalowanie wnętrza).
- **1976 rok** – pomalowano elewacje zamku w **Lubsku**.
- **1976 rok** – przeprowadzono kapitalny remont drewnianej kaplicy z dzwonnica w **Łężycy**.
- **1976 rok** – wykonano remont kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w **Ługach**, obejmujący m.in. przełożenie pokrycia dachowego, naprawę zegarów, wymianę posadzki, malowanie wnętrza i konserwację stolarki.
- **1976 rok** – przeprowadzono remont pałacu w miejscowości **Rogi**, obejmujący m.in. wykonanie nowych tynków zewnętrznych, wymianę częściową pokrycia dachowego i zaadaptowanie strychu na cele mieszkalne.
- **1976 rok** – zakończono remont kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w **Jeleninie**. Odsłonięto XIII-wieczne okna szczelinowe w elewacji północnej, zbito tynki na filarach i żebach sklepiennych i odsłonięto ceglany watek murów.
- **1977 rok** – dobiegł końca remont kościoła pw. św. Jadwigi Śląskiej w **Starej Koperni**, obejmujący m.in. wymianę pokrycia dachu, otynkowanie elewacji, dobudowę kruchty zachodniej.
- **1977 rok** – zakończono adaptację na cele muzealne renesansowego pałacu w **Świdnicy**. W trakcie prowadzonych od 1969 roku prac m.in. wyremontowano dach, zachowując starą więźbę, usunięto XIX-wieczne naleciałości (dobudówka, ściany działowe, sufity), odsłonięto belkowane stropy, zrekonstruowano brakujące kamienne obramienia okien i falistych szczytów oraz pozorne sklepienie z renesansową dekoracją sztukatorską i malowidło ścienne w jednej z sal. W latach 1976–1977 wykonano prace dotyczące naprawy elewacji zabytku.
- **1977 rok** – na elewacjach wieży kościoła filialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Kosierz** położono nowy szalunek, a eternitowe pokrycie jej dachu zamieniono na nowe z blachy.
- **1978 rok** – zakończono prowadzone od 1976 roku prace remontowe kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła w **Jabłonowie**, które dotyczyły wymiany pokrycia dachowego (na wieży dachówkę wymieniono na blachę miedzianą), rynien i rur spustowych, instalacji elektrycznej i odgromowej, uzupełnienia tynków oraz malowania elewacji i wnętrza.
- **1978 rok** – władze miejskie przekazały Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków barokowy budynek mieszkalny położony przy ul. Lisowskiego 5 w **Zielonej Górze**. Obiekt po przeprowadzeniu kapitalnego remontu został przeznaczony na pracownię

4 Eugeniusz Jakubaszek – historyk sztuki, absolwent Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W 1957 roku przeniósł się do Ośna Lubuskiego, gdzie pracował jako nauczyciel rysunku w liceum pedagogicznym. W 1963 roku podjął pracę w urzędzie konserwatorskim w Zielonej Górze, zajmując się inwentaryzacją zabytków budownictwa ludowego. To właśnie dzięki niemu rozpoczęto starania o utworzenie skansenu w Ochli. Oddelegowano go do Muzeum Okręgowego w 1969 roku, gdzie w latach 1970–1975 był jego dyrektorem. W latach 1970–1973 dokończył remont i rozbudowę gmachu muzeum w Zielonej Górze. W 1974 roku zaprezentował zwiędzającym nowe ekspozycje stałe, na które składały się: wystawa historii Ziemi Lubuskiej po 1945 roku, malarstwa współczesnego, winiarstwa oraz etnograficzna. Opracował też wstępne plany rozwoju muzealnictwa lubuskiego. Po zakończeniu pracy w muzeum został mianowany Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim. Funkcję tę pełnił od 1975 do 1976 roku. Następnie przeprowadził się do Wałbrzycha, gdzie był jednocześnie Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i dyrektorem Muzeum Okręgowego. W latach 1988–1998 był kustoszem Działu Ceramiki Artystycznej na zamku w Książu.

Międzyrzecz, zamek po zakończeniu prac konserwatorskich, lata 60. XX w., fot. St. Kowalski

Międzyrzecz, zamek, 2022 r.

projektową zielonogórskiego PKZ. Roboty konserwatorsko-adaptacyjne obejmowały m.in. remont więźby i pokrycia dachu, częściową wymianę stropów, wszystkich instalacji i stolarki.

- **1978 rok** – zakończono remont generalny budynku położonego przy ul. Wał Okrężny 37 w **Gorzowie Wielkopolskim** (dawna siedziba Grodzkiego Domu Kultury). Zakres przeprowadzonych po pożarze obiektu robót obejmował m.in. przełożenie dachu i wymianę więźby dachowej oraz rewaloryzację pierwotnego wystroju. Całość prac została wykonana przez Oddział PKZ w Szczecinie.

- **1978 rok** – zakończono prowadzone od 1974 roku prace przy kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Bie-drzychowicach Dolnych**, podczas których wydobyto zachowa-

ne elementy romańskie świątyni: wschodnie okno absydy, okna północne nawy, wnęki nad portalem zachodnim, ozdobne płytki ceramiczne nad portalem południowym.

- **1978 rok** – w wyniku podjętych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków starań o adaptację dawnego zboru ewangelickiego w **Babimoście** na muzeum, rozpoczęto prace budowlane przy zabytku (obiekt po 1945 roku był użytkowany przez GS „Samopomoc Chłopska” jako magazyn, a na początku lat 70. XX wieku został opuszczony), które obejmowały m.in. remont dachu i stropów. W 1984 roku prace zostały wstrzymane.

- **1978 rok** – przeprowadzono prace remontowo-adaptacyjne tzw. Wieży Głodowej w **Zielonej Górze**. Obiekt wraz z przylegającym do

Osno Lubuskie, kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła, 1965 r.

Osno Lubuskie, kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła, 1965 r.

Osno Lubuskie, kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła, 2022 r.

niego domem przeznaczono na salon „Desy”. Prace polegały m.in. na pokryciu hełmu nową blachą miedzianą, założeniu instalacji elektrycznej, podłóg, drewnianych schodów łączących trzy kondygnacje.

- **1978 rok** – wykonano remont kapitalny kościoła filialnego pw. św. Marcina w **Gołaszynie**, obejmujący m.in. wymianę tynków wewnętrznych i zewnętrznych, naprawę posadzek. Podczas prac remontowych pod warstwą pobiałą odkryto resztki polichromii gotyckiej na emporze muzycznej.

- **1978 rok** – rozpoczęto remont kościoła filialnego pw. św. Jana Chrzciciela w **Hetmanicach**, obejmujący m.in. wzmocnienie ścian kotwami, wymianę więźby dachowej i pokrycia dachu, malowanie świątyni i wymianę stolarki okiennej i drzwiowej.

- **1978 rok** – przeprowadzono remont i częściową przebudowę wnętrza ewangelickiej szkoły parafialnej (ob. Dom Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej) położonej przy ul. Szpitalnej 1 w **Świebodzinie** (zmiana układu pomieszczeń i obniżenie ich wysokości).

- **1978 rok** – Ośrodek Szkolenia Rolniczego rozpoczął prace budowlane w pałacu w miejscowości **Glisno**. Założono izolację pionową fundamentów, remontując jednocześnie pokrycie dachu i elewacje oraz zmodernizowano pomieszczenia na parterze i w mansardzie. Na terenie parku przypałacowego odtworzono oś widokową i ucztylniono przebieg poszczególnych alejek.

- **1978 rok** – zakończono odbudowę spalonego w XIX wieku kościoła filialnego pw. św. Bartłomieja w **Borowinie**.

- **1978 rok** – spaleni uległ drewniany, XVI-wieczny kościół filialny pw. św. Marcina w **Bukowcu**. Zabytek był w latach 1977–1978 remontowany.
- **1979 rok** – W. Chrostowski objął stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w **Gorzowie Wielkopolskim**, a po reformie administracyjnej w 1999 roku – Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w **Zielonej Górze**⁵.
- **1979 rok** – zakończono rozpoczęty w 1975 roku remont pałacu w **Kalsku**, obejmujący m.in. naprawę pokrycia dachowego, konserwację i częściową naprawę tynków, malowanie pomieszczeń, wymianę instalacji centralnego ogrzewania i wodno-kanalizacyjnej.
- **1979 rok** – dobiegł końca remont kościoła filialnego pw. św. Maksymiliana M. Kolbe w **Kargowej**. W wyniku przeprowadzonych w latach 1975–1979 prac przywrócono pierwotną funkcję sakralną budowli (po 1945 roku w kościele urządzono magazyn zbożowy). Wykonano prace elewacyjne: naprawę tynków, wymalowanie elewacji zewnętrznych oraz częściową wymianę pokrycia dachowego.
- **Początek lat 80. XX wieku** – przeprowadzono remont dachu kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych w **Brodach**, renowacja wnętrza (malowanie) i tynkowanie elewacji.
- **Lata 80. XX wieku** – rozpoczęto przebudowę dawnego kościoła kalwińskiego w **Sulechowie** z przeznaczeniem na salę widowiskową dla 210 osób oraz połączono go łącznikiem z zamkiem. Z powodu braku środków zrealizowano tylko część robót, m.in. łącznik, stropy nad przyziemiem i remont dachu. Następnie na kolejnych 20 lat wstrzymano prace.
- **Lata 80. XX wieku** – wymieniono pokrycie dachu na korpusie i wieży kościoła parafialnego pw. św. Hieronima w **Bytomiu Odrzańskim**. W tym samym czasie starą posadzkę ceglana zastąpiono nową ceramiczną. Pomalowano wnętrze świątyni i wymieniono instalację elektryczną.
- **Lata 80. XX wieku** – wymieniono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. Trójcy Świętej w **Będowie** z dachówki karpíówki na blachę ocynkowaną.
- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono prace remontowo-adapteracyjne dworku myśliwskiego w **Gryżynie** z przeznaczeniem na pensjonat (remont pomieszczeń, naprawa dachu, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, położenie nowych posadzek).
- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono prace remontowe kościoła parafialnego pw. Narodzenia św. Jana Chrzyciela w **Kolsku**, m.in. wymieniono pokrycie dachu, poddano konserwacji wyposażenie.
- **Lata 80. XX wieku** – oczyszczono ściany wewnętrzne kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Szkaplerznej w **Żarach-Kunicach**, osuszono i odgrzybiono mury, a następnie pomalowano wnętrze na biało z wyeksponowaniem ceglanych elementów (zebra sklepień, filary i pilastry, obramienia okien i drzwi), wymieniono witraże w elewacjach bocznych.
- **Lata 80. XX wieku** – wymieniono pokrycie dachu oraz odnowiono elewację dworu w **Lubieszowie** (obiekt był adaptowany na mieszkania dla większej ilości rodzin).
- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono generalny remont dawnego kościoła ewangelickiego, ob. Kościoła pw. Opatrzności Bożej w **Nowym Miasteczku** (kościół był nieużytkowany po II wojnie światowej – do końca lat 50. XX wieku, później w świątyni mieścił się magazyn fabryki mebli). W dniu 16 października 1990 roku nastąpiło uroczyste poświęcenie kościoła, który od tamtego czasu funkcjonuje jako filialny, podległy parafii pw. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku.
- **Lata 80. XX wieku** – remont kościoła filialnego pw. Miłosierdzia Bożego w **Sławie** (zmiana kolorystyki elewacji, wymiana posadzki w przedsionku i wnętrzu głównym, malowanie ścian wewnętrznych i stropu, wymiana oświetlenia).
- **Lata 80. XX wieku** – przełożono pokrycie dachu i wyremontowano wnętrza dworu w **Szybie**, który przeszedł w ręce prywatne. Nowy właściciel utworzył tu kolekcję instrumentów muzycznych i udostępnił zabytek zwiedzającym. W odbudowanym dworze odbywają się wydarzenia kulturalne, organizowane są plenery malarskie i fotograficzne.
- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono remont pałacu w **Tucholi Żarskiej**, podczas którego przebudowano wnętrze obiektu (adaptacja obiektu na cele biurowe, socjalne i mieszkalne).
- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono remont zabezpieczający pałacu w miejscowości **Trzebule**, m.in. wykonano nowe zadanie oraz częściowo wymieniono stropy. Dalsze prace zostały przerwane z uwagi na brak środków.
- **Lata 80. XX wieku** – wykonano remont elewacji kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Trzebiechowie**. Położono nowe pokrycie dachowe z blachy cynkowej (zastąpiono nią dachówkę ceramiczną) oraz wykonano nowe posadzki.
- **Lata 80. XX wieku** – na zlecenie Szpitala Wojskowego w Żarach podjęto remont dawnej Szkoły Rycerskiej, tzw. pałacu letniego, przy ul. Domańskiego w **Żarach** (obiekt opuszczony od 1945 roku ulegał destrukcji). Prace remontowe zostały przerwane w 1989 roku.
- **Lata 80. XX wieku** – Muzeum Okręgowe w Gorzowie Wielkopolskim przejęło zabytkowy młyn wodny w **Bogdańcu** i adaptowało go do celów wystawienniczych. Wykonano nowe tynki zewnętrzne, odsłonięto szkielet konstrukcyjny w ścianie

5 Władysław Chrostowski ukończył studia z historii sztuki na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W latach 1975–1979 był Miejskim Konserwatorem Zabytków w Stargardzie Szczecińskim. W 1979 roku został WKZ w Gorzowie Wielkopolskim. Podczas pełnienia tej funkcji współuczestniczył w tworzeniu bazy dla placówek kultury, typując do tych celów obiekty zabytkowe (m.in. w ten sposób uratował XVIII-wieczny spichlerz w Gorzowie Wielkopolskim, przeznaczony na siedzibę muzeum). W 1990 roku wszedł w skład Komitetu Założycielskiego Towarzystwa Przyjaciół Archiwum i Pamiątek Przeszłości przy Archiwum Państwowym w Gorzowie Wielkopolskim. Jest autorem licznych publikacji naukowych. W 2006 roku został odznaczony Brązowym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

zachodniej, zakonserwowano stolarkę okienną i drzwiową, położono nowe instalacje.

- **Lata 80. XX wieku** – przeprowadzono roboty budowlane w kościele parafialnym pw. św. Katarzyny w **Bledzewie**, m.in. wymieniono pokrycie dachu na nową dachówkę ceramiczną karpiówkę, ściany we wnętrzu pobiałkowano, deski stropowe poddano renowacji i pomalowano.

- **Lata 80. XX wieku** – Oddział PKZ w Szczecinie przeprowadził remont generalny pałacu w **Bobowicku** (po pożarze zabytku w 1971 roku). Prace wykonano na podstawie projektu technicznego wykonanego przez R. Nowakowskiego.

- **Lata 80. XX wieku** – Oddział PKZ w Szczecinie wykonał rewaloryzację Chaty Szewca w **Pszczewie** – domu z połowy XVIII wieku, zbudowanego z drewna i krytego gontem, w którego wnętrzu zachował się autentyczny warsztat szewski z początku XX wieku. W budynku od września 1984 roku mieści się Muzeum w **Pszczewie**.

- **Lata 80. i 90. XX wieku** – przeprowadzono renowację kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Miostowicach Górnych**: przebudowano ścianę południową, która groziła zawaleniem, wykonano remont więźby dachowej, otynkowano trzy ściany świątyni, odmalowano wnętrze.

- **1980 rok** – podjęto odbudowę domu położonego przy ul. Rynek 2 (dawniej ul. Bohaterów Stalingradu 2) w **Zielonej Górze**. Po budynku pozostała jedynie parterowa część elewacji frontowej. Zaprojektowano nową fasadę w formie barokowej z wolutowymi spływami. Roboty wykonane zostały przez PKZ. Parter budynku planowano przeznaczyć na miejsce sprzedaży dzieł sztuki „Desa”, a piętro na mieszkalnia i pracownie artystyczne.

- **1980 rok** – zakończono remont kościoła filialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Białowicach** (pokryto dach kościoła i wieży dachówką, we wnętrzu usunięto zawilgocone tynki i zastąpiono je nowymi).

- **1980 rok** – przeprowadzono remont pałacu w **Kolsku** (w 1946 roku obiekt został zaadaptowany na szkołę podstawową).

- **1980 rok** – przełożono pokrycie dachu kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Żarkach Wielkich**, naprawiono tynki wewnętrzne i wymalowano wnętrze świątyni.

- **1980 rok** – zakończono prace przy kościele parafialnym pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w **Kosieczynie**, m.in. wymieniono szalunek zewnętrzny i przeprowadzono modernizację wnętrza.

- **1980 rok** – zabezpieczono z funduszy konserwatorskich zamek w **Janowcu**, naprawiając dach i blacharkę.

- **1980 rok** – pomalowano elewacje pałacu w **Luboszczach**.

- **1981 rok** – zakończono remont więźby dachowej i pokrycia dachu dworu w **Bogaczowie**.

- **1981 rok** – dobiegł końca remont kościoła filialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Pniowie**, polegający na stopniowej wymianie zniszczonych części drewna konstrukcji szkieletowej świątyni, głównie poziomych partii przyziemia. Naprawiono dach, zmieniając łupkowe pokrycie iglicy wieżowej na pokrycie z blachy.

- **1981 rok** – zakończono prace w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Żarach**, m.in. przełożono pokrycie dachu oraz pomalowano wnętrze świątyni. Poddano konserwacji cykl obrazów Drogi Krzyżowej.

- **1981 rok** – podwieszono strop do konstrukcji dachu dawnego zboru ewangelickiego w **Letnicy** (obiekt po 1945 roku użytkowany był jako kościół rzymskokatolicki, a w latach późniejszych jako magazyn zbożowy), wzmocniono belki stropowe. Po podwieszeniu stropu wyrównano i wypoziomowano sufit.

- **1981 rok** – wykonano konserwację i zabezpieczenie murów obronnych w **Krośnie Odrzańskim**.

- **1981 rok** – rozpoczęto adaptację pałacu w **Jarnatowie** na ośrodek wypoczynkowo-szkoleniowy. W oparciu o projekt techniczny wymieniono pokrycie dachu z blachy cynkowej na miedzianą, wstawiono nową stolarkę okienną, przemalowano część ścian. Prace prowadzone przez Oddział PKZ w Szczecinie przerwano w 1983 roku.

- **1982 rok** – zakończono trwające od 1978 roku prace remontowe we wnętrzu zamku w **Sulechowie**, mające na celu przystosowanie obiektu do potrzeb miejskiego domu kultury.

- **1982 rok** – odbudowano po zniszczeniach wojennych kościół parafialny pw. Matki Łaski Bożej w **Górzycy**.

- **1982 rok** – zakończono prowadzoną od 1977 roku przebudowę klasztoru franciszkanów przy ul. Klasztornej we **Wschowie** i prace rewaloryzacyjne, m.in. nastąpiła przebudowa ciągów komunikacyjnych i pomieszczeń mieszkalnych, a także refektarza (wymiana stropów, posadzek, stolarstwa, modernizacja wnętrza).

- **1982 rok** – w związku z koniecznością rozbudowy siedziby, Muzeum Etnograficzne w Ochli wystąpiło z wnioskiem do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o przydzielenie na cele muzealne barokowego pałacu w **Ochli**. Decyzją Wojewody Zielonogórskiego z dnia 31 lipca 1982 roku pałac został przydzielony. W tym też roku rozpoczęto remont obiektu. W latach 80. XX wieku wzmocniono stropy drewniane, przełożono dach i wymieniono część elementów konstrukcyjnych więźby dachowej.

- **1982 rok** – zakończono trwający od 1979 roku remont kapitalny pałacu w **Trzebiechowie** (zespół pałacowo-parkowy) – wzmocniono część stropów i sklepień, przebudowano wnętrza, wymieniono pokrycie dachowe. Zabytek użytkowany jest do dnia dzisiejszego jako szkoła.

- **1982 rok** – rozpoczęto remont pałacu w **Bytnicy**. Dobudowano kotłownię z kominem przylegającym do elewacji północnej

Gorzów Wielkopolski, ul. Fabryczna 1, spichlerz, 1965 r.

Gorzów Wielkopolski, ul. Fabryczna 1, spichlerz, 1965 r.

Gorzów Wielkopolski, ul. Fabryczna 1, spichlerz, 2023 r., fot. A. Dębski

Gubin, ratusz, 1966 r.

Gubin, ratusz, 1966 r.

Gubin, ratusz po odbudowie, 2006 r.

dworu i założono instalację centralnego ogrzewania. Przełożono część pokrycia dachu. Wymieniono większość stolarki okiennej i drzwiowej. Prace we wnętrzu zakończono w 1986 roku. Pałac jest użytkowany jako szkoła.

- **1982 rok** – przy odnawianiu wnętrza kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Dębince** odkryta została polichromia ścienna, poddana konserwatorskiemu odsłonięciu i uzupełnieniu. W kolejnych latach na stropie nawy zamontowano fragment barokowej polichromii z rozebranego kościoła ewangelickiego w Koźuchowie (malowidło na deskach).

- **1982 rok** – wymieniono pokrycie dachu oraz wieży kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w **Siedlisku**, zaimpregnowano więźbę dachową oraz wymieniono niektóre jej elementy.

- **1983 rok** – stanowisko Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze objął Przemysław Niedźwiedziński⁶.

- **1983 rok** – przeprowadzono remont dachu ratusza w **Szprotawie**.

- **1983 rok** – dobiegły końca prowadzone od 1965 roku prace przy zamku Talleyrandów w **Żaganiu**, m.in. wyremontowano dach (wymiana zużytych części konstrukcyjnych, impregnacja, przełożenie pokrycia) oraz wykonano roboty budowlane w skrzydle wschodnim, adaptowanym na dom kultury. Ponadto restauracji poddano zachowane elementy zabytkowego wystroju oraz uzupełniono ubytki sztukatorskie w elewacjach. W trakcie prowadzonych prac dokonano wielu odkryć, w tym relikwii średnio-wiecznego zamku, fundamentów czwartego skrzydła obiektu, rozebranego w XIX wieku, i pozostałości dwóch narożnych bastii.

- **1983 rok** – rozpoczęto roboty budowlane przy zabytkowym pałacu w **Nowym Kisielinie**. Zakres robót obejmował m.in. naprawę konstrukcji więźby dachowej i pokrycia wraz z odtworzeniem zabytkowej więźniczki, wykonanie remontu elewacji budynku zgodnie z projektem kolorystycznym oraz wymianę wszystkich instalacji.

- **1983 rok** – przeprowadzono remont kościoła parafialnego pw. Najświętszej Trójcy w **Ochli** (wybudowano wieżę od zachodu, położono nowe pokrycie dachu z blachy cynkowej, wykonano nowy chór, położono nową posadzkę).

- **1983 rok** – przeniesiono część stropu polichromowanego ze zburzonego kościoła ewangelickiego w Koźuchowie do kościoła filialnego pw. NMP Królowej Polski w **Świdnicy** i poddano go konserwacji. Prace zostały wykonane przez Oddział PKZ w Poznaniu. Strop podwieszono do konstrukcji dachu świątyni.

- **1983 rok** – położono nowe tynki na elewacjach kościoła parafialnego pw. św. Anny w **Niegosławicach**.

- **1983 rok** – pomalowano we wnętrzu i na zewnątrz kościół filialny pw. Chrystusa Króla w **Łochowicach**, wymieniono po-

krycie dachowe i instalację odgromową. Do nawy od wschodu dobudowano salkę katechetyczną.

- **1983 rok** – wykonano remont pałacu w **Siecieborzycach**, który obejmował m.in. wymianę wszystkich instalacji, części stropów i pokrycia dachu.

- **1984 rok** – zakończono prace związane z odbudową dworku myśliwskiego w **Tarnowie Jeziernym** (do 1979 roku nieużytkowany, odbudowany staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze), obejmujące m.in. roboty tynkarskie, ciesielskie, konstrukcyjne dachu, założenie instalacji elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej, prace elewacyjne i wykończeniowe (dokumentacja techniczna została opracowana przez Oddział PKZ w Poznaniu w 1979 roku).

- **1984 rok** – dobiegły końca rozpoczęte w 1981 roku prace budowlano-konserwatorskie przy kościele pw. św. Krzyża w założeniu szpitalno-kościelnym przy ul. Żelaznej w **Żaganiu**, odnowiono wnętrze zabytku.

- **1984 rok** – zakończono prowadzony od 1980 roku remont pałacu w **Brzeźnicy**.

- **1984 rok** – zrealizowano prace remontowo-adaptacyjne w klasztorze magdalenek, położonym przy pl. Kościelnym w **Szprotawie** w związku z jego przystosowaniem na potrzeby szkoły (m.in. wykonanie ścianek działowych, wymiana instalacji).

- **1984 rok** – zakończono prace budowlano-konserwatorskie prowadzone od 1977 roku przy wieży mieszkalnej w **Witkowie** (stacja rycerska), które obejmowały m.in. pokrycie zabytku gontem, otynkowanie jego wnętrza, wstawienie nowej stolarki okiennej i drzwiowej, założenie instalacji elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej. W czasie trwania prac dokonano wielu odkryć nieznanych dotąd fragmentów budowli, np. wnęk okiennych i drzwiowych oraz malowideł ściennych. Jednocześnie z odbudową prowadzone były na terenie zamku badania architektoniczne i archeologiczne. Na ich podstawie ustalono zakres kamiennych murów z półkolistymi basztami, otaczających zamek. Badania archeologiczne dostarczyły również dużą ilość wartościowych zabytków w tym z okresu średniowiecza, m.in. monety polskie, czeskie i łужицкие oraz różne drobne przedmioty użytkowe. Prace badawcze prowadzone były przez Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Świdnicy oraz przez Instytut Historii Architektury Politechniki Wrocławskiej.

- **1984 rok** – dobieg końca rozpoczęty w 1975 roku gruntowny remont kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Żarach** (świątynia została uszkodzona w 1944 roku i długo stała opuszczona). Przed przystąpieniem do robót budowlanych w lipcu 1972 roku przeprowadzono badania architektoniczno-archeologiczne, ustalając chronologię budowy poszczególnych części zabytku.

- **1984 rok** – zrealizowano prace konserwatorskie przy wystroju i wyposażaniu wnętrza zespołu klasztorowego w **Żaganiu**, w ciągu

⁶ Przemysław Niedźwiedziński jest absolwentem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, etnografem i archeologiem. Po studiach pracował kolejno w Muzeum Regionalnym w Międzyrzeczu, urzędzie konserwatora w Zielonej Górze, Muzeum Etnograficznym w Ochli. W latach 1983–1989 pełnił funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze. Jest autorem artykułów o budownictwie drewnianym na terenie województwa.

kilku lat m.in. odrestaurowano malowidła ściennie w bibliotece i krużgankach (1975–1977), przeprowadzono konserwację obrazów olejnych na płótnie (1975), dwóch globusów (1977), portretów opatów (1978), mebli w bibliotece (1984).

- **1984 rok** – zakończono prace związane z odbudową i rozbudową kościoła filialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Nowogrodzie Bobrzańskim, który po 1945 roku był nieużytkowany. Świątynia została powiększona o nową część, większą od zabytkowej, zaprojektowaną przez A. Holasa. W 1982 roku odtworzono sklepienia krzyżowo-żebrowe, zlikwidowane w XVIII wieku.

- **1984 rok** – wykonano gruntowny remont kościoła parafialnego pw. św. Barbary w **Mirostowicach Dolnych**, obejmujący zdjęcie zewnętrznych tynków i przywrócenie elewacjom pierwotnego wyglądu.

- **1984 rok** – zakończono prowadzone od 1982 roku prace przy kościele pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w **Małomicach** w zakresie: remontu dachu, elewacji oraz ścian wewnętrznych, wykonania nowych posadzek oraz stolarki okiennej i drzwiowej.

- **1984 rok** – zakończono remont zabezpieczający budynku dawnej poczty konnej przy ul. Jedności 78 w **Zielonej Górze** z myślą o adaptacji na pracownię plastyczne. W latach 1983–1984 naprawiono konstrukcję więźby dachowej, przełożono pokrycia, wykonano lukarny w dachu, wymieniono górny strop i zniszczone belki stropowe.

- **1985 rok** – dobiegły końca rozpoczęte w 1982 roku prace w pałacu w **Bojadłach** w zakresie naprawy dachu i obróbek blacharskich, modernizacji instalacji centralnego ogrzewania, elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej.

- **1985 rok** – zakończono remont dworu w **Letnicy** (prace tynkarsko-murarskie, stolarskie i dekarские).

- **1985 rok** – zakończono prace konserwatorskie przy rokokowym wystroju sztukatorskim sali balowej w pałacu w **Zaborze**.

- **1985 rok** – rozpoczęto prace remontowe przy kościele parafialnym pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus w **Bojadłach** w zakresie: pomalowania świątyni, zmiany pokrycia dachu, położenia nowej posadzki.

- **1985 rok** – rozpoczęto remont pałacu myśliwskiego w **Klenicy**, m.in. obejmujący naprawa więźby i pokrycia dachu, wymianę części stropów, instalacji.

- **1985 rok** – wykonano remont dworu w miejscowości **Sarbiewo**, m.in. wymieniono w całości pokrycie dachowe, otynkowano elewacje, zmieniono układ wnętrza i wyremontowano pomieszczenia.

- **1986 rok** – zakończono prowadzone od 1981 roku prace renowacyjne przy elewacjach kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Drożkowie**, w wyniku których oczyszczono je z resztek tynku i odsłonięto kamienne lico świątyni. W tym samym czasie odnowiono również wnętrze kościoła, wymieniając częściowo posadzkę.

- **1986 rok** – ze środków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze zabezpieczono kościół filialny pw. Matki Bożej Rokitniańskiej i św. Michała w **Witkowie**, naprawiając jego dach.

- **1986 rok** – zakończono remont elewacji kolegium jezuickiego przy ul. Gimnazjalnej w **Żaganii**.

- **1986 rok** – zakończono trwającą od 1976 roku odbudowę ze zniszczeń wojennych ratusza w **Gubinie**, z przeznaczeniem na miejski dom kultury i bibliotekę. Projekt opracowany został przez inż. A. Kąsinowskiego (PKZ Szczecin) i zakładał m.in. rekonstrukcję zniszczonych szczytów renesansowych. Prace przeprowadzone zostały przez Oddział PKZ w Poznaniu. Obiekt został przekazany do użytkowania w dniu 13 października 1986 roku.

- **1986 rok** – po pracach remontowych prowadzonych na zamku w **Koźuchowie** doszło do zawalenia sklepienia kaplicy.

- **1986 rok** – zakończono prowadzony w kilku etapach od 1972 roku remont kościoła filialnego pw. św. Michała w **Żubrowie**, m.in. położono nowe tynki na elewacjach, zmieniono pokrycie dachu i pomalowano wnętrze.

- **1987 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Lubięcinie** (kościół konstrukcji szkieletowej), obejmujące m.in. malowanie elewacji i założenie instalacji elektrycznej (1985) oraz wykonanie sklepienia pozornego i wymianę stolarki okiennej i drzwiowej (1987).

- **1987 rok** – remont dworu w **Książu Śląskim**, obejmujący m.in. częściowe przełożenie pokrycia dachu, otynkowanie elewacji i założenie rynien.

- **1987 rok** – przeprowadzono roboty budowlane w pałacu w **Miłowicach** (ob. Dom Pomocy Społecznej), obejmujące m.in. kapitalny remont dachu, spoinowanie ścian.

- **1987 rok** – odnowiono wnętrze kościoła filialnego pw. Zwiastowania NMP w **Pożrzadle** oraz przełożono pokrycie dachu.

- **1987 rok** – przeprowadzono remont dworu w **Popęszycach** – położono nowe tynki, wymieniono pokrycie dachu i wykonano nową klatkę schodową.

- **1987 rok** – wykonano remont dachu kościoła filialnego pw. św. Jadwigi w **Rakowie**, uzupełniono pokrycie z łupka na wieży, założono nowe tynki zewnętrzne i wykonano drenaż wokół świątyni.

- **1987 rok** – zakończono remont elewacji pałacu w **Przełazach**.

- **1988 rok** – zakończono roboty budowlane przy pałacu w miejscowości **Lubinicko** w zakresie przełożenia dachu (1986) oraz osuszenia ścian metodą elektroiniekcji, remontu elewacji, malowania wnętrza i konserwacji sztukaterii, wymiany instalacji elektrycznej (1988).

- **1988 rok** – dobiegły końca prowadzone od 1986 roku prace remontowe pałacu w **Howej**, obejmujące naprawę więźby i pokrycia dachu oraz wymianę części stropów drugiej kondygnacji.
- **1988 rok** – zakończono rozpoczęty w 1984 roku remont dworu w **Chotkowie**.
- **1988 rok** – zakończono prace we wnętrzu kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w **Żaganiu**. W latach 1983–1988 wykonano m.in. malowanie ścian i uzupełnienie złoceń i sztukaterii; renowację większości ołtarzy, epitafiów, stali, portretów opatów, obrazów stacji drogi krzyżowej.
- **1989 rok** – zakończono prowadzony od 1979 roku remont spichlerza przy ul. Fabrycznej 1 w **Gorzowie Wielkopolskim** dla potrzeb muzealnych (ob. oddział Muzeum Lubuskiego). Prace rewaloryzacyjne przeprowadził Oddział PKZ w Szczecinie. Uroczyste otwarcie muzeum miało miejsce w dniu 31 stycznia 1989 roku.
- **1989 rok** – zakończono remont i odrestaurowano (z przywróceniem pierwotnego układu) budynek położony przy ul. Sikorskiego 107 w **Gorzowie Wielkopolskim** z przeznaczeniem na siedzibę biblioteki wojewódzkiej.
- **1989 rok** – pomalowano wnętrze kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w **Borowie Wielkim**.
- **1989 rok** – wykonano roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Miodnicy**, obejmujące m.in. pokrycie wieży blachą miedzianą, częściową wymianę dachówki, malowanie wnętrza i wymianę stolarki drzwiowej.
- **1989 rok** – po przejęciu kościoła pw. Matki Bożej Różańcowej w **Żarach** przez parafię rzymskokatolicką przeprowadzono remont obiektu, wzmacniając fundamenty i wykonując izolację pionową. Wymieniono również pokrycie dachu z dachówki na blachę, wykonano nowy mur oporowy i wprowadzono opaskę betonową wokół kościoła.
- **Lata 90. XX wieku** – przełożono pokrycie dachu kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Lubsku**.
- **Lata 90. XX wieku** – pomalowano wnętrze i stropy kościoła filialnego pw. św. Anny w **Nowej Wiosce**.
- **Lata 90. XX wieku** – po kolejnym pożarze (pierwszy miał miejsce w latach 60. XX wieku) wykonano roboty budowlane w pałacu w **Tucznie**, m.in. wymieniono część konstrukcji dachu i pokrycie oraz odnowiono wnętrze zabytku.
- **1990 rok** – zakończono prace dekarsko-blacharskie przy ratuszu w **Sulechowie**, wykonano remont elewacji zabytku oraz drenaż wokół budowli, pomalowano wnętrza.
- **1990 rok** – dobiegły końca prowadzone od 1989 roku roboty budowlane przy kościele filialnym pw. św. Anny w miejscowości **Jabłoniec**, obejmujące m.in. pokrycie hełmu wieży blachą, wymianę szalunku wieży, przełożenie pokrycia dachu świątyni, otynkowanie elewacji i malowanie wnętrza.
- **1990 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. św. Mikołaja w **Drzonowie**, obejmujące: przełożenie pokrycia dachu, pokrycie wieży i klatki schodowej przy wieży blachą miedzianą, wymianę okien i wstawienie nowych witraży.
- **1990 rok** – zakończono prowadzony od 1989 roku remont dachu i elewacji ratusza w **Zielonej Górze**. Po skuciu tynków zewnętrznych ujawniono fragmenty murów średniowiecznego ratusza – odcinek murów wraz z oknem o ceglany obramieniu (zachodnia elewacja na piętrze pomiędzy pierwszym a drugim oknem od południa).
- **1990 rok** – przeprowadzono remont wieży widokowej, tzw. Branioborskiej przy ul. Lubuskiej w **Zielonej Górze** – otynkowano elewacje, wykonano nowy dach i taras widokowy, a także nowe tynki we wnętrzu, stropy, stolarkę okienną i drzwiową, założono instalacje.
- **1990 rok** – przełożono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Kalsku**, wykonano nowe rynny i rury spustowe.
- **1990 rok** – przeprowadzono prace związane z adaptacją dworu w **Grabinie** na pensjonat, przełożono pokrycie dachu, wzmocniono więźbę dachową oraz wykonano remont elewacji.
- **1990 rok** – przeprowadzono remont dachu kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha w **Maszewie**: naprawa i konserwacja więźby dachowej i przełożenie pokrycia dachowego.
- **1990 rok** – remont wnętrza na pierwszym piętrze ratusza we **Wschowie** oraz remont wnętrza wieży (wymiana pokrycia dachowego, oczyszczenie ścian i uzupełnienie ubytków, wykonanie nowych podłóg i stropów, renowacja zegara wieżowego).
- **1990 rok** – przeprowadzono remont dworu w **Kownatach** (m.in. odwodniono budynek, wyremontowano dach, wymieniono stolarkę okienną i drzwiową).
- **1990 rok** – wyremontowano Basztę Więzienną (Prochową) w **Strzelcach Krajeńskich** (wymieniono m.in. materiał budowlany w koronie murów, wzmocniono ściany).
- **1991 rok** – pomalowano wnętrze kościoła parafialnego pw. św. Marcina w **Świdnicy**. Prace stanowiły kontynuację wcześniejszych działań podejmowanych przy świątyni, obejmujących m.in. wykonanie nowej posadzki i wymianę zniszczonych witraży (1980), przełożenie dachu nad prezbiterium świątyni (1983), pomalowanie wnętrza (1984), położenie na kościele tynków krzeszowickich za wyjątkiem wieży w dolnej kondygnacji (1985), odbicie starych tynków z dolnej kondygnacji wieży (1988).
- **1991 rok** – zakończono trwający od 1988 roku remont dworu w **Raławiu** w zakresie wymiany pokrycia dachowego, części stolarki okiennej i drzwiowej oraz otynkowania elewacji, z zachowaniem historycznego detalu, oraz ich pomalowania w kolorystyce nawiązującej do historycznej. Ponadto w budynku wykonano instalację wodno-kanalizacyjną oraz centralnego ogrzewania.
- **1991 rok** – przeprowadzono remont dachu pałacu w **Bytnicy**.

Siedlisko, zamek, 1957 r., fot. J. Muszyński

Siedlisko, zamek – budynek bramny, 1965 r.

Siedlisko, zamek, 2014 r., fot. K. Idryjan

Siedlisko, zamek, sala kolumnowa, 2014 r., fot. K. Idryjan

- **1991 rok** – przeprowadzono remont dworu w zespole folwarcz-
nym w **Jasienicy**, obejmujący odnowienie elewacji.
- **1991 rok** – założono w kościele parafialnym pw. św. Barbary
w **Miostowicach Dolnych** polichromowany strop z XVIII wieku,
pochodzący z rozebranego kościoła ewangelickiego w Kozucho-
wie. Przełożono również pokrycie dachowe świątyni.
- **1991 rok** – osuszono fundamenty kościoła parafialnego
pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Sulechowie** oraz pokry-
to dach świątyni blachą miedzianą.
- **1991 rok** – wykonano remont bieżący z malowaniem elewacji
budynku położonego przy ul. Kopernika 1 w **Zielonej Górze**
(siedziba Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków).
- **1992 rok** – zakończono remont kościoła pw. Dobrego Pasterza
w **Żarach** (odgrzybienie obiektu, wymiana posadzki i instalacji,
położenie nowych tynków i uzupełnienie pokrycia dachowego).
- **1991 rok** – funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Zielonej Górze objęła Ewa Lukas-Janowska⁷.
- **1992 rok** – zakończono remont kapitalny pałacu w **Toporo-
wie**. Wykonano prace przy hełmie wieży północnej i wieżycze.
- **1992 rok** – zakończono prowadzony od 1989 roku remont ko-
ścioła filialnego pw. Trójcy Świętej we **Wschowie** (po II wojnie
światowej użytkowany był jako magazyn materiałów sypkich,
a w 1989 został przekazany parafii pw. św. Stanisława Biskupa
i Męczennika) w zakresie: wzmocnienia i zabezpieczenia więzby
dachowej, pokrycia dachu, otynkowania wnętrza i elewacji, za-
łożenia instalacji elektrycznej i wodno-kanalizacyjnej, wymiany
stolarki okiennej i częściowo drzwiowej.
- **1992 rok** – odbudowano z ruin kościół parafialny pw. św. Marii
Magdaleny w **Zamysławie**. Od 1989 roku m.in. wykonano na-
prawę i uzupełnienie sklepień, otynkowano elewacje i wnętrze,
przekryto kościół dachem (wieżę hełmem z latarnią).
- **1992 rok** – zakończono remont kościoła filialnego pw. Matki
Bożej Bolesnej w **Przybyszowie**, obejmujący m.in. prace malar-
skie we wnętrzu oraz konserwację polichromii i odeskowania
sklepienia w nawie i prezbiterium.
- **1992 rok** – wzmocniono konstrukcję dachu zamku w **Sulecho-
wie**, przełożono pokrycie z dachówki ceramicznej oraz wykona-
no nowe rynny spustowe i opierzenia.
- **1992 rok** – zrekonstruowano sklepienie krzyżowo-żebrowe
w południowym trakcie ratusza w **Świebodzinie**, wzmocniono
sklepienia płaszczem żelbetowym, naprawiono belki stropowe,
wypoziomowano stropy i naprawiono dach.
- **1992 rok** – zmieniono pokrycie dachu nawy kościoła filialne-
go pw. NMP Królowej Polski w **Świdnicy**, wykonano opierzenia
blacharskie, wzmocniono więźbę dachową oraz przeprowadzo-
no remont wnętrza świątyni (posadzki, prace ciesielskie, malo-
wanie ścian).
- **1992 rok** – przeprowadzono remont wieży kościoła filialnego
pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Bieczu**.
- **1992 rok** – wykonano remont dachu kościoła parafialnego
pw. Narodzenia NMP w **Nowym Kramsku**.
- **1992 rok** – przeprowadzono remont kościoła filialnego
pw. św. Matki Bożej Rokitniańskiej i św. Michała w **Witkowie**
(otynkowanie wnętrza, wymiana pokrycia dachowego). W trak-
cie prac odkryto gotyckie polichromie, które zabezpieczono do
badań w przyszłości, wykonując ściankę z dystansem zapewnia-
jącym cyrkulację powietrza.
- **1993 rok** – dobiegł końca prowadzony od 1990 roku remont
kościółka filialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Kłępsku**, podda-
no konserwacji więźbę dachową, położono nowy gont na dachu
kościółka i wieży, założono nowe rynny i rury spustowe, wyre-
montowano elewacje.
- **1993 rok** – zakończono prace przy ratuszu w **Czerwieńsku**
w zakresie remontu wnętrza (zmieniono układ pomieszczeń)
i elewacji, przełożono pokrycie dachu.
- **1993 rok** – zrealizowano prace remontowe przy kościele
pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Zielonej Górze**. Zakres prac
prowadzonych od 1989 roku obejmował m.in. konserwację więz-
by dachowej i przełożenie pokrycia dachu – pokrycie dachówką
karpiówką układaną w „rybią łuskę”, wymianę instalacji elek-
trycznej oraz założenie nowych rynien.
- **1993 rok** – zakończono prace przy kościele parafialnym
pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w **Dragowinie**. W miejsce
rozebranej kilka lat wcześniej wieży (zagrozała katastrofą bu-
dowlaną), wzniesiono kruchtę. Przeprowadzono remont wnętrza
świątyni, przełożono dach z dachówki karpiówki na zakładko-
wą, odnowiono elewacje, przeprowadzono naprawę ogrodzenia
terenu przykościelnego.
- **1993 rok** – elewacje tzw. Wieży Głodowej w **Zielonej Górze**
poddano pracom konserwatorskim. Zostały one dofinansowane
ze środków Towarzystwa Niemiecko-Polskiego w Verden e. V. i Re-
gionalnego Towarzystwa Polsko-Niemieckiego w Zielonej Górze.

7 Ewa Lukas-Janowska jest absolwentką Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie w latach 1954–1958 ukończyła studia magisterskie na Wydziale Sztuk Pięknych – studium zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. Po ukończeniu studiów w latach 1959–1972 pracowała w Oddziale PKZ w Szczecinie, w pracowni naukowo-historycznej. Następnie w latach 1973–1979 kierowała Biurem Dokumentacji Zabytków w Zielonej Górze. W latach 1979–1991 pracowała w Oddziale PKZ w Poznaniu na stanowisku głównego specjalisty ds. dokumentacji i nadzoru nad pracami w zabytkach. W latach 1991–1993 pełniła funkcję wojewódzkiego konserwatora zabytków w Zielonej Górze. Tytuł doktora nauk technicznych w zakresie architektury i urbanistyki uzyskała w 1990 roku na Politechnice Łódzkiej. W 1977 roku uhonorowana została złotą odznaką za opiekę nad zabytkami, w 1984 roku – złotą odznaką pamiątkową Pracowni Konserwacji Zabytków, a w 1985 roku – odznaką honorową za za-
sługi w rozwoju województwa zielonogórskiego. Jest autorką licznych publikacji naukowych oraz badań architektonicznych zabytków. Od 2005 roku kieruje Agencją fotograficzno-wydawniczą DIAPRESS, która zajmuje się opracowaniami o charakterze przyrodniczym oraz filmami o tematyce przyrodniczej i kulturowej.

- **1993 rok** – przeprowadzono remont dachu kościoła filialnego pw. Wniebowzięcia NMP w miejscowości **Niedźwiedź**.
- **1993 rok** – w nawie głównej kościoła filialnego pw. św. Antoniego w **Jarogniewicach** zamontowano sceny z przedstawieniami malarskimi pochodzące z polichromowanego stropu rozebranego kościoła ewangelickiego w Kożuchowie.
- **1993 rok** – odnowiono wnętrze i pomalowano elewacje kościoła filialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Lubanicach**.
- **1993 rok** – pomalowano elewacje i wnętrze kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w **Siedliszku**.
- **1993 rok** – funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w **Zielonej Górze** objęła Iwona Peryt-Gierasimczuk⁸.
- **8 listopada 1994 roku** – dekretem biskupa diecezjalnego Adama Dyczkowskiego ks. Andrzej Ignatowicz mianowany został Diecezjalnym Konserwatorem Zabytków w diecezji zielonogórsko-Gorzowskiej. Powierzono mu zadania „z zakresu ochrony i troski nad nieruchomymi, jak i ruchomymi zabytkami oraz prac nowo podejmowanych przez Czcigodnych Księży Proboszczów na terenie diecezji”. Z dniem 6 lutego 2009 roku ks. kan. Andrzej Ignatowicz został członkiem Diecezjalnej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury (której zadaniem jest troska o zachowanie, pomnażanie i promowanie dziedzictwa kulturowego diecezji) z funkcją przewodniczącego Podkomisji Sztuki i Architektury Sakralnej.
- **1994 rok** – zakończono naprawę dachu pałacu w **Zaborze** oraz remont wieży.
- **1994 rok** – zakończono prowadzone od 1992 roku prace przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Nowogrodzie Bobrzańskim**, m.in. wykonano nowe pokrycie dachu nad zakrystią i prezbiterium, poddano konserwacji więźbę dachową, wykonano nowe tynki zewnętrzne, pomalowano zabytek na zewnątrz i wewnątrz, poddano konserwacji ołtarz główny i ambonę.
- **1994 rok** – remont elewacji kościoła filialnego pw. św. Wawrzynca w **Bogaczowie**.
- **1994 rok** – odnowiono wieżę kościoła pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze** w zakresie: malowania hełmu, oczyszczenia i pomalowania skorodowanej balustrady, naprawy uszkodzonych tynków oraz gzymsów.
- **1994 rok** – uzupełniono pokrycie dachu dworu w **Krażkowie** (dachówka ceramiczna) oraz ubytki tynku z zachowaniem istniejącej kolorystyki elewacji (odcień piaskowy), naprawiono stolarkę okienną i drzwiową, częściowo wymieniono rynny i rury spustowe.
- **1994 rok** – wymieniono pokrycie dachu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Przytoku**.
- **1994 rok** – przeprowadzono remont kościoła filialnego pw. Jana Chrzciciela w **Międzylesiu**, obejmujący m.in. wymianę i konserwację drewnianych elementów konstrukcji słupowo-ramowej, podwyższenie cokołu w południowej i zachodniej elewacji korpusu (likwidacja dolnych fachów, podniesienie belki podwalinowej), wymianę pokrycia hełmu wieży z łupka na blachę cynkową, wymianę pokrycia dachu korpusu, założenie nowych tynków i malowanie elewacji i wnętrza.
- **1995 rok** – zakończono remont dworu w **Maczkowie** (od lat 80. XX wieku do 1993 roku obiekt był opuszczony i ulegał stopniowej dewastacji). Został następnie zagospodarowany na cele mieszkalne przez prywatnego właściciela.
- **1995 rok** – przeprowadzono remont kościoła polskokatolickiego pw. Zbawiciela Świata w **Szprotawie**, obejmujący m.in. skucie uszkodzonych tynków, osuszenie ścian, naprawę więźby dachowej, przełożenie pokrycia dachu, wykonanie instalacji elektrycznej, wymianę częściową stolarki okiennej, położenie nowych tynków i pomalowanie wnętrza zabytku.
- **1995 rok** – pomalowano elewacje kościoła filialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Łągówku**.
- **1996 rok** – przystąpiono do remontu elewacji klasztoru i kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina w **Gościkowie-Paradyżu**. W 1997 roku wykonano prace w zakresie odsalania murów, wymiany tynków na elewacjach i pomalowania zabytku (klasztor w kolorze pomarańczowym, a kościół – jasnoczerwonym, detal architektoniczny podkreślono złamaną bielą). W latach 1997–1998 przeprowadzono prace konserwatorsko-restauratorskie przy 28 figurach z piaskowca na elewacjach zabytku, a w roku następnym – przy kamiennych figurach na terenie założenia. W kolejnych latach zagospodarowano teren wokół klasztoru i podjęto działania związane z budową parkingu i dróg dojazdowych. Równocześnie rozpoczęto badania i prace konserwatorskie we wnętrzu świątyni (badania tynków i polichromii na ścianach i sklepieniach oraz analiza warstw malarskich na elementach wyposażenia kościoła). Działaniom konserwatorsko-restauratorskim poddano większość wyposażenia zabytku.
- **1996 rok** – przeprowadzono remont elewacji ratusza w **Nowym Miasteczku**.

8 Iwona Peryt-Gierasimczuk studiowała na wydziale teologicznym Akademii Teologii Katolickiej (ob. Uniwersytet Kardynała S. Wyszyńskiego w Warszawie), gdzie uzyskała tytuł magistra historii sztuki kościelnej. Pracowała w Stowarzyszeniu Historyków Sztuki i Galerii Art w Warszawie. W latach 1980–1981 podczas pobytu w Brukseli (Akademia Sztuk Pięknych w Brukseli, Uniwersytet w Lueven) dokumentowała współpracę artystów polskich i belgijskich w okresie międzywojennym. Biuro Dokumentacji Zabytków, Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych, Wyższa Szkoła Pedagogiczna (później Uniwersytet Zielonogórski), Biuro Wystaw Artystycznych i Liceum Akademickie w Zielonej Górze to kolejny etap zdobywania doświadczenia zawodowego w zakresie dydaktyki, wystawiennictwa i ochrony dziedzictwa kulturowego. W latach 1993–2002 pełniła funkcję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Od 2004 roku związana zawodowo z Państwową Wyższą Szkołą Zawodową w Sulechowie. W 2010 roku uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na Uniwersytecie Zielonogórskim. Organizatorka konferencji naukowych i wystaw, autorka wielu publikacji na temat ochrony dziedzictwa kulturowego, sztuki współczesnej i turystyki kulturowej. Otrzymała m.in. nagrody: Generalnego Konserwatora Zabytków za realizację zadań w zakresie ochrony zabytków (1994–1997), Wojewody za wkład w ochronę zabytków województwa zielonogórskiego, lubuskiego (1995–2000) oraz indywidualną Nagrodę Rektora w dziedzinie naukowej za obronę pracy doktorskiej i uzyskanie stopnia naukowego doktora oraz cykl publikacji naukowych w 2010 roku.

Rudno, kościół filialny pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, 1958 r.

Rudno, kościół filialny pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, 2021 r.

Rudno, kościół filialny pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, 2021 r.

Sękowice, kościół filialny pw. Świętej Rodziny, 1966 r.

Sękowice, kościół filialny pw. Świętej Rodziny, 1966 r.

Sękowice, kościół filialny pw. Świętej Rodziny, 2021 r.

- **1996 rok** – wykonano prace w kościele filialnym pw. Matki Bożej Bolesnej w miejscowości **Koperno**, które obejmowały wykonanie nowego pokrycia z dachówki ceramicznej (wieża pokryta blachą cynkową), częściową wymianę tynków wewnątrz świątyni oraz naprawę okien.
- **1996 rok** – przeprowadzono remont we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Sulechowie** (malowanie ścian, ławek).
- **1997 rok** – zakończono remont elewacji ratusza we **Wschowie** (naprawa tynków i wymalowanie).
- **1997 rok** – dobiegła końca prowadzona od 1993 roku konserwacja zabytkowego wystroju i wyposażenia kościoła filialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Klępsku**. Prace w ramach praktyk studenckich wykonywali studenci z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierunkiem dr. D. Markowskiego, przy zaangażowaniu ks. proboszcza O. Banasia.
- **1997 rok** – wyremontowano dach kościoła pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze**. Środki na ten cel zostały pozyskane z Fundacji Polsko-Niemieckiej.
- **1997 rok** – pomalowano elewacje kościoła filialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Janiszowicach** oraz wymieniono blacharkę.
- **1997 rok** – przełożono pokrycie dachu kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Nowej Soli**.
- **1997 rok** – przeprowadzono remont elewacji ratusza w **Żaganii**.
- **1998 rok** – zakończono konserwację sztukaterii w pomieszczeniach na parterze i piętrze dworu w **Ochli**.
- **1998 rok** – dobiegły końca prace konserwatorskie prowadzone przy kościele pw. św. Józefa Oblubieńca NMP we **Wschowie**. W latach 1996–1998 zrealizowano prace elewacyjne (czyszczenie elewacji i wymiana tynków), remont i odnowienie wnętrza (m.in. renowacja polichromii połączona z częściową rekonstrukcją).
- **1998 rok** – pomalowano wnętrze kościoła filialnego pw. Niepokalanego Serca NMP w miejscowości **Kępsko**, następnie otynkowano świątynię i dobudowano przedsionek południowy.
- **1998 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. Jana Chrzciciela w **Lubrzy**, obejmujące m.in. remont dachu (wymiana łąt i pokrycia dachowego na nową dachówkę karpiówkę, malowanie hełmu wieży) oraz zbiecie zawilgoconych tynków w kruchcie świątyni i założenie nowych.
- **1998 rok** – przełożono pokrycie dachu kościoła polskokatolickiego pw. Matki Bożej Królowej Polski w **Zielonej Górze**, wymieniona została stolarka okienna i częściowo zamurowano dolne partie otworów okiennych.
- **1998 rok** – przystąpiono do renowacji zabytkowych witraży w kościele pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze**. Prace renowacyjne witraży przeprowadził Oddział PKZ w Poznaniu.
- **1998 rok** – zakończono remont dachu pałacu w **Kargowej**.
- **1998 rok** – remont dachu kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi w **Starym Strączu** (naprawa więźby, założenie nowych łąt i nowej dachówki).
- **1998 rok** – przeprowadzono prace remontowe przy kościele filialnym pw. św. Józefa w **Starym Dworku**, m.in. częściowo przełożono pokrycie dachu, wykonano nowe rynny, uzupełniono ubytki tynków zewnętrznych.
- **1999 rok** – zakończono remont elewacji pałacu w **Przytoku** po pożarze dachu oraz adaptację jego poddasza na cele użytkowe.
- **1999 rok** – przeprowadzono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. św. Jadwigi w **Rakowie**, obejmujące m.in. remont więźby dachowej, pokrycia dachu, a także wnętrza (naprawa tynków wewnętrznych, wymiana drewnianej podłogi na emporze, oczyszczenie oryginalnej posadzki kościoła z farby olejnej).
- **1999 rok** – wykonano remont dachu dworu w **Letnicy**.
- **1999 rok** – remont kościoła pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze**, obejmujący m.in. wymianę posadzki, remont instalacji elektrycznej, wykonanie stali w prezbiterium, remont elewacji zachodniej w zakresie wstępnego czyszczenia z kurzu i brudu wodą, odsoleńnięcia cegły i uzupełnienia ubytków spoin zaprawą wapienną.
- **1999 rok** – przełożenie dachu nad nawą, prezbiterium i zakrytą oraz remont pokrycia wieży kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w **Bogaczowie**.
- **1999 rok** – remont elewacji zewnętrznych i wnętrza kościoła filialnego pw. św. Jadwigi w **Karszynie**.
- **1999 rok** – przeprowadzono remont dworu w **Kolesinie**: naprawiono dach, wymurowano nowe kominy, założono opierzenie i rynny z blachy miedzianej.
- **1999 rok** – przełożono pokrycie dachu kościoła filialnego pw. Przemienienia Pańskiego w **Kręcku**.
- **1999 rok** – przełożono dach nawy i wieży kościoła filialnego pw. św. Teresy od Dzieciątka w miejscowości **Wysoka**. Zabytek nagrodzony został w konkursie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Zabytek zadbane” w roku 2005.
- **2000 rok** – zakończono konserwację polichromii kaplicy Chrztu (Wszystkich Świętych) w kościele parafialnym pw. Matki Bożej Gromnicznej w **Koźuchowie**. Prace konserwatorskie prowadziła K. Wańtuch-Jarkiewicz.
- **2000 rok** – dobiegły końca prowadzone od 1996 roku prace budowlane w kościele parafialnym pw. św. Wawrzyńca w **Babimoście** w zakresie: remontu elewacji z wykorzystaniem nowej wówczas technologii tynków akrylowych i wnętrza (z zachowaniem polichromii w prezbiterium), wymiany pokrycia dachu świątyni i wież (blacha miedziana), założenia nowej instalacji elektrycznej.

Koźuchów, mury miejskie, 1964 r.

Koźuchów, mury miejskie, 2022 r.

Lubsko, ratusz, 1966 r.

Lubsko, ratusz, 2015 r.

Wiechlice, pałac, 1964 r.

Wiechlice, pałac, 2017 r.

- **2000 rok** – pomalowano wnętrza kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Nowej Soli** oraz przeprowadzono renowację elementów kamiennego detalu (przywrócono pierwotną formę zamalowanego herbu fundatora kościoła).
- **2000 rok** – przeprowadzono remont kościoła filialnego pw. św. Józefa Robotnika w **Budziechowie**, obejmujący naprawę i konserwację więźby, wymianę pokrycia dachowego, oraz naprawę tynków zewnętrznych i malowanie elewacji.
- **2000 rok** – podjęto remont pałacu w **Kalsku** i adaptację budynku na potrzeby Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji Publicznej w Sulechowie. W trakcie prac wykonano remont elewacji i wnętrz.
- **2000 rok** – przełożenie pokrycia dachu oraz malowanie elewacji kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Jemiolowie**.
- **2000 rok** – wykonano prace przy kościele parafialnym pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w **Kolsku** w zakresie wymiany tynków i pomalowania elewacji.
- **2001 rok** – zrealizowano prace remontowe w pałacu w **Mierzęcinie**, z przeznaczeniem na hotel i restaurację (od 1992 roku obiekt był nieużytkowany). W trakcie prac prowadzonych od 1999 roku m.in. wymieniono stropy nad parterem i piętrem, pokrycie dachu, stolarkę okienną i drzwiową (odtworzenie historycznej), położono nowe tynki zewnętrzne i wewnętrzne, zbudowano nową klatkę schodową, odtworzono sztukaterie na podstawie zachowanych wzorów. Uporządkowano również otoczenie zabytku z rozległym parkiem krajobrazowym. W latach 1999–2012 wykonano również szereg remontów i adaptacji budynków gospodarczych na cele hotelowe, rekreacyjne, gastronomiczne itp. Prace te zostały przeprowadzone zgodnie z wymogami konserwatorskimi i są jednym z największych tego typu przedsięwzięć na terenie województwa. Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków uhonorował właścicieli zabytku nagrodą „Lubuskie Konserwacje 2012” w kategorii za renowację i adaptację architektoniczną zabytku.
- **2001 rok** – zakończono prowadzone od 1997 roku prace budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Anny w **Szczańcu**, obejmujące m.in. remont dachu i elewacji (naprawa tynków i wymalowanie), pomalowano też wnętrza świątyni.
- **2001 rok** – zakończono kompleksowy remont dworu w **Rzepinie**. Wymieniono poprzednie pokrycie dachowe z blachy na dachówkę ceramiczną karpówkę, wstawiono w dachu okno połączone, przeprowadzono remont elewacji, a wnętrza dostosowano do współczesnych standardów.
- **2001 rok** – remont wnętrza kościoła filialnego pw. św. Józefa w **Glińsku**, w zakresie malowania ścian i renowacji ołtarzy.
- **2001 rok** – zainicjowano na terenie województwa lubuskiego wspólne kontrole zabytków prowadzone przez służby konserwatorskie, policję i straż pożarną. Od 2008 roku prowadzone są one w ramach rządowego programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpieczniej” oraz na podstawie porozumień zawartych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z Komendantem Wojewódzkim Policji w Gorzowie Wielkopolskim i Lubuskim Komendantem Wojewódzkim Państwowej Straży Pożarnej. Kontrole te są okazją do sprawdzenia warunków przechowywania, stanu zachowania i zabezpieczenia zabytków przed pożarem oraz kradzieżą, a także wykonania ich aktualnej dokumentacji fotograficznej. W wyniku wspólnych wizytacji przekazano liczne zgłoszenia do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*, co pozwoliło m.in. na odzyskanie przez policję lubuską w 2016 roku XVII-wiecznej cynowej misy chrzcielnej, ukradzionej z kościoła w Lubrzy.
- **2001 rok** – wykonano prace elewacyjne przy kościele parafialnym pw. Matki Bożej Różańcowej w **Jasieniu** w zakresie naprawy tynków i malowania wieży.
- **2001 rok** – wymieniono pokrycie dachu korpusu i przybudówki kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Lubiatowie**. Przeprowadzono remont wieży (wzmocnienie konstrukcji, wymiana szalunku i konserwacja drewna) oraz pokryto jej hełm blachą miedzianą.
- **2001 rok** – w ramach realizacji programu rewitalizacji miasta Zielona Góra usunięto azbestowe płyty przekrywające elewację frontową budynku Teatru Lubuskiego przy al. Niepodległości 3/5 w **Zielonej Górze** i przeprowadzono remont fasady zabytku (naprawa tynków i powrót do pierwotnej stalowszarej kolorystyki).
- **2001 rok** – rozpoczęto prace archeologiczne na terenie zamku w **Borowie Polskim**, w trakcie których cały teren przy zabytku oczyszczono i uporządkowano. Wynikiem prac było m.in. odkrycie studni zamkowej.
- **2002 rok** – zakończono remont kościoła filialnego pw. Chrystusa Króla w **Borowie**, obejmujący m.in. malowanie wnętrza kościoła, naprawę dachu, wzmocnienie zwieńczeń ścian szczytowych i założenie opierzeń.
- **2002 rok** – wykonano remont elewacji kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w **Lubrzy**.
- **2002 rok** – wykonano prace w kościele filialnym pw. Matki Bożej Częstochowskiej w miejscowości **Lipno** (wymiana pokrycia dachu na dachówkę ceramiczną).
- **2002 rok** – wymalowano wnętrza kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Rudawicy**.
- **2002 rok** – zabezpieczono odcinek murów miejskich przy ul. Łużyckiej w **Żaganiu** (przy kościele pw. św. Apostołów Piotra i Pawła), m.in. przemurowano korony muru z kamienia oraz je uzupełniono, usunięto dziko rosnącą roślinność w paśmie około 4 m po obu stronach muru.
- **2002 rok** – zrealizowano roboty budowlane przy pałacu w **Dąbroszynie**. Przeprowadzono m.in. remont dachu wraz z odprowadzeniem wody opadowej oraz dokonano częściowej konserwacji wystroju i wyposażenia wnętrza. Planowano zaadaptowanie zabytku na siedzibę Euroregionu Pro Europa Viadrina, lecz po-

mysł ten nie został zrealizowany. Prace przerwano, a obiekt nie został zagospodarowany.

- **23 października 2003 roku** – w **Trzebiechowie** odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Ślad Henry’ego van de Velde w Polsce”, podczas której ogłoszono, że wystrój i wyposażenie wnętrza dawnego sanatorium w Trzebiechowie zaprojektował światowej sławy belgijski artysta Henry van de Velde. Odkrycia dokonał oraz zainteresował nim specjalistów z Europy Erwin Bockhorn-von der Bank, wnuk ostatniego przed II wojną światową ordynatora dawnego sanatorium w Trzebiechowie, który wśród dokumentów rodzinnych natrafił na wzmianki o artyście. Ostatecznie potwierdzeniem autorstwa była odszukana przez Erwina Bockhorn-von der Banka w berlińskim archiwum korespondencja oraz analizy stylistyczno-porównawcze z innymi dziełami artysty.

- **2003 rok** – na stanowisko Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków został powołany Jarosław Lewczuk⁹.

- **2003 rok** – zakończono remont kościoła filialnego pw. św. Józefa w **Stargardzie Gubińskim**, obejmujący naprawę dachu (remont więźby połączony z wymianą zniszczonych elementów konstrukcyjnych oraz wymiana pokrycia dachowego) oraz prace przy elewacji (wzmocnienie konstrukcji, wymiana tynków zewnętrznych, naprawa drewnianej wieży i wymiana jej szalunku).

- **2003 rok** – dobiegł końca rozpoczęty w 2001 roku remont wnętrza kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Klenicy**, obejmujący m.in. oczyszczenie stropu, pomalowanie ścian farbami akrylowo-klejowymi z odtworzeniem motywu boniowania, odświeżenie ornamentów dekoracyjnych w niszach okiennych, pomalowanie w kolorze naturalnego drewna empory chóru. W 2003 roku wykonano prace elewacyjne przy świątyni (m.in. położenie nowych tynków, konserwacja stolarki okiennej i drzwiowej).

- **2003 rok** – starannie odrestaurowano pałac w **Wiejcach**. W trakcie prac prowadzonych w latach 2001–2003 m.in. odtworzono oryginalną formę dachu, który został zniszczony w wyniku pożaru w 1967 roku. Nowy prywatny właściciel zajął się również uporządkowaniem terenu wokół zabytku – rozległego parku krajobrazowego i renowacją zabytkowej, ryglowej rządcówki. Zabytek zagospodarowano na cele hotelowe.

- **2003 rok** – przeprowadzono remont dachu kościoła filialnego pw. św. Marcina w **Gołaszynie** (wymiana pokrycia dachowego, założenie nowych rynien i rur spustowych, obróbki blacharskie).

- **2003 rok** – przeprowadzono gruntowny remont kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła w **Szprotawie** (wymiana

tynków zewnętrznych, wykonanie drenażu opaskowego, położenie nowego pokrycia dachowego).

- **2003 rok** – odbudowano Most Podwójny – symbol współpracy polsko-niemieckiej – na terenie Parku Mużakowskiego w **Łęknicy**.

- **2003 rok** – wymieniono pokrycie dachu dworu w **Raławiu** wraz z remontem więźby dachowej oraz dokonano modernizacji pomieszczeń mieszkalnych.

- **2003 rok** – wykonano remont organów piszczalkowych z wytwórni Wilhelma Sauera z kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w **Witnicy**.

- **2004 rok** – pomalowano wnętrze i elewacje zewnętrzne kościoła filialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w **Nowogrodzie Bobrzańskim**.

- **2004 rok** – zakończono remont elewacji kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika we **Wschowie**.

- **2 lipca 2004 roku** – Park Mużakowski wpisany został na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako 12. obiekt w Polsce (1 maja 2004 roku polska część parku została uznana za pomnik historii). Uroczyste wręczenie świadectwa wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO odbyło się 27 maja 2005 roku na Moście Podwójnym na terenie parku. Twórcą parku – pomysłodawcą i autorem koncepcji był ks. Hermann von Pückler-Muskau. To jedno z najrozsławniejszych historycznych założeń parkowych w Europie (obszar parku obejmuje łącznie przeszło 700 ha), należy do najwybitniejszych osiągnięć europejskiej sztuki ogrodowej, z czego po stronie polskiej w granicach województwa lubuskiego znajduje się 522 ha. Wpis Parku Mużakowskiego na listę światowego dziedzictwa UNESCO był jednym z efektów sięgającej lat 90. XX wieku współpracy pomiędzy polskimi i niemieckimi konserwatorami zabytków. Postacią, która przez lata łączyła obydwa kraje na polu ochrony i konserwacji zabytków był prof. Andrzej Tomaszewski, który był bardzo zaangażowany we współpracę polsko-niemiecką w dziedzinie badań i ochrony dóbr kultury i zwracał szczególną uwagę na konieczność ochrony wspólnego dziedzictwa na obszarach wielokulturowych.

- **2004 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Miastem **Gorzów Wielkopolski**, powierzone zostały miastu kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Miejskiego Konserwatora Zabytków w latach 2004–2009 pełnił arch. Jacek Stróżewski, w latach 2009–2014 Sylwia Groblica, a następnie do dnia dzisiejszego Agnieszka Dębska (z przerwą, kiedy Miejskim Konserwatorem Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim była Natalia Szymkiewicz-Bednarczuk).

9 Jarosław Lewczuk jest absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego (kierunek archeologia śródziemnomorska). W latach 1982–2003 pracował w Muzeum Archeologicznym Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze zs. w Świdnicy. W 1985 roku otrzymał roczne stypendium naukowe Polskiej Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego: prace wykopaliskowe w Misjach Totmesa III i Hatszepsut w Deir-el-Bahari oraz w Aleksandrii; podróż naukowa do Sudanu – badania wraz z Misją Royal Ontario Museum w Toronto, w okolicach Starej Dongoli. W 1989 roku ukończył podyplomowy kurs Studium Konserwatorstwa Archeologicznego. Tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii uzyskał na Uniwersytecie Wrocławskim w 1995 roku. W latach 1997–2011 członek Komisji Epoki Brązu i Wczesnej Epoki Żelaza Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych przy Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. W latach 1999–2002 pełnił funkcję prezesa Oddziału Lubuskiego Stowarzyszenia Muzealników Polskich. W latach 2003–2005 pracował na stanowisku Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Od 2007 roku prowadzi działalność gospodarczą „Pracownia Archeologiczna dr Jarosław Lewczuk”. Autor książek (*Kultura przeworska na Środkowym Nadodrzu w okresie lateńskim*, Poznań 1997; oraz *Sękowice. stan. 8. Cmentarzysko ciałopalne kultury lużyckiej ze starszego okresu przedrzymskiego*, Zielona Góra 2004), drukowanych artykułów i opracowań z dziedziny archeologii i ochrony zabytków oraz opracowań wyników prowadzonych badań wykopaliskowych.

- **2004 rok** – zakończono remont wieży kościoła ewangelickiego w **Żaganiu** (m.in. czyszczenie elewacji, wymiana i uzupełnienie cegieł) i adaptacja zabytku na obiekt turystyczny – wieża widokowa.
- **2004 rok** – zakończono prowadzone od 2000 roku kompleksowe prace remontowe budynków należących do dawnego Królewskiego Pedagogium przy ul. Armii Krajowej w **Sulechowie** i zaadaptowano je na potrzeby Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie (budynki dydaktyczny i rektoratu, budynki dawnego alumnatu).
- **2004 rok** – w ramach rewitalizacji miasta Zielona Góra uczyniono przebieg murów obronnych przy ul. Pod Filarami w **Zielonej Górze** oraz lokalizację bram Dolnej i Górnej w posadzce ulic.
- **2004 rok** – wykonano hełm na wieży ratusza w **Babimoście**, który po spaleniu w 1945 roku został odbudowany dopiero w latach 60. XX wieku, lecz bez zwieńczenia wieży.
- **2004 rok** – wymieniono pokrycie dachu ewangelickiego kościoła Jezusowego położonego przy pl. Bohaterów w **Zielonej Górze**; otynkowano elewacje świątyni.
- **2004 rok** – wymieniono pokrycie dachu pałacu w **Starym Kisielinie**, m.in. rozebrano istniejące pokrycie dachu i położono nową dachówkę ceramiczną, zakładkową przemieszaną z dachówką z odzysku, pomalowano wieżyczkę, lukarny i kominy, wymiano rury spustowe.
- **2004 rok** – przeprowadzono prace w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Trzebiechowie** w zakresie naprawy tynków, uzupełnienia detalu, odnowienia elewacji, renowacji stolarki okiennej i drzwiowej oraz założenia nowych rynien.
- **2004 rok** – przeprowadzono prace konserwatorskie przy średniowiecznym malowidle ściennym przedstawiającym ukrzyżowanie w kościele filialnym pw. Narodzenia NMP w **Marwicach**.
- **2004 rok** – w związku z podjęciem przez dyrekcję Domu Pomocy Społecznej prac remontowych w budynku administracyjno-mieszkalnym w dawnym zespole sanatoryjnym w **Trzebiechowie** (prace dotyczące przystosowania dawnej biblioteki do nowej funkcji – sali pamięci poświęconej H. van de Velde) rozpoczęto badania konserwatorskie w zabytku. Przez następne lata prowadzono zakrojone na szeroką skalę prace remontowe i konserwatorsko-restauratorskie. Podczas tych prac odtworzono m.in. ustaloną na podstawie badań pierwotną kolorystykę wnętrz wraz z ich dekoracją ornamentalną, stolarką okienną i drzwiową oraz innymi elementami wyposażenia wnętrz (badania przeprowadził w latach 2005–2010 dr D. Markowski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu).
- **25 lipca 2005 roku** – na stanowisko Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków powołana została Barbara Bieliniś-Kopeć¹⁰.
- **1 września 2005 roku** – Kamila Domagańska powołana została na Zastępcę Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- **2005 rok** – zakończono prace prowadzone w kościele filialnym pw. św. Michała w **Popęszycach**. W latach 1997–2005 wymieniono pokrycie dachu świątyni, wykonano drewniany strop nad wnętrzem nawy i prezbiterium oraz konstrukcję empyry organowej wraz ze schodami.
- **2005 rok** – dobiegł końca remont dachu oraz elewacji (naprawa tynków, wymalowanie zewnętrzne i wewnętrzne) kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Rzeczycy**.
- **2005 rok** – przeprowadzono remont wnętrz kościoła parafialnego pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w **Kolsku** (wymiana tynków wewnętrznych i pomalowanie wnętrz kościoła) oraz wymianę pokrycia dachu z blachy na dachówkę ceramiczną.
- **2005 rok** – przeprowadzono remont wnętrza kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Lubiatowie**.
- **2005 rok** – wyremontowano dach budynku przy ul. Szprotawskiej 3 w **Żaganiu** (ob. siedziba Sądu Rejonowego).
- **2005 rok** – rozpoczęto prace konserwatorskie i roboty budowlane na zamku w **Międzyrzeczu**, związane z naprawą części murów, wykonaniem przemurowań lica, remontem tarasu, likwidacją zawilgocenia w piwnicy w renesansowym skrzydle zamku. Rozpoczęte roboty przy zabytku były kontynuowane w kolejnych latach, a ich zakres był uzależniony od pozyskanych na ten cel środków.
- **2 września 2006 roku** – podczas Ogólnopolskiej Inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa, która odbyła się w Filharmonii Zielonogórskiej w **Zielonej Górze**, Tomasz Merta – Generalny Konserwator Zabytków odznaczył osoby szczególnie zasłużone dla ochrony dziedzictwa kulturowego. Medale „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” otrzymali: dr St. Kowalski, dr J. Muszyński, W. Chrostowski, J. Stawczyk.
- **29 września 2006 roku** – Rada Gminy **Bogdaniec** podjęła uchwałę o utworzeniu pierwszego Parku Kulturowego „Dolina Trzech Młynów” w województwie lubuskim. Obszar parku obejmuje część doliny rzeki Bogdanki z trzema historycznymi założeniami młyńskimi, powstałymi w przeciągu XIX wieku oraz zabudowę willową z końca tegoż stulecia. Na terenie górnego młyna znajduje się Muzeum Kultury i Techniki Wiejskiej w Bogdańcu, natomiast wzdłuż wschodniego skraju doliny przebiega przyrodnicza ścieżka dydaktyczna.
- **2006 rok** – z inicjatywy Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we współpracy ze Stowarzyszeniem Architektów Polskich Oddział w Zielonej Górze zorganizowane zostały I Lubuskie Spotkania Architektów z Konserwatorami Zabytków. Organizowane cyklicznie spotkania mają na celu podjęcie dyskusji nad różnorodnymi i nierzadko trudnymi problemami na

10 Barbara Bieliniś-Kopeć jest absolwentką historii sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz studiów podyplomowych w zakresie urbanistyki i planowania przestrzennego na Politechnice Wrocławskiej, w 2011 roku uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o sztuce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zasiada w Prezydium Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS. Autorka książki o zabytkach Zielonej Góry

styku architekt – zabytek – konserwator zabytków. Umożliwiają dyskusję, wymianę doświadczeń i służą poszukiwaniu najlepszych rozwiązań i form współpracy. Gospodarzem corocznych spotkań jest zielonogórski SARP. Odbywają się one w **Zielonej Górze**. Warto podkreślić, iż stanowią one jedyne tego typu forum w naszym kraju.

- **2006 rok** – zakończono prace konserwatorskie i budowlane przy elewacjach konkatedry pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze**. W trakcie robót dokonano m.in. zabezpieczenia luźnych fragmentów muru, wypełniono rysy oraz spękania, uzupełniono ubytki cegieł, wzmocniono osłabione cegły oraz oczyszczono ceglane elewacje kościoła. W kolejnym etapie przystąpiono do prac przy wieży, które objęły naprawę uszkodzonych tynków i malowanie wieży. Na przestrzeni ostatnich lat była to jedna z bardziej znaczących realizacji na terenie Zielonej Góry. Ze środków Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeprowadzono konserwację dwóch epitafiów znajdujących się na wschodniej i południowej ścianie prezbiterium i figury św. Jana Nepomucena.

- **2006 rok** – zakończono prace konserwatorskie i roboty budowlane przy elewacjach dawnego ratusza w **Gubinie**. Poddano konserwacji ceglane mury średniowiecznego ratusza, wykonano remont wieńczących je renesansowych szczytów oraz wieży. Ponadto wykonano remont dachu (wymiana uszkodzonych elementów więźby dachowej i ułożenie pokrycia z dachówki ceramicznej) oraz wymianę stolarki okiennej i drzwiowej.

- **2006 rok** – dobiegły końca roboty budowlane prowadzone od 2001 roku przy pałacu w **Wilkowie**, obejmujące m.in. remont dachu, impregnację więźby dachowej, malowanie okien, położenie posadzek, wykonanie kanalizacji sanitarnej. Obiekt użytkowany był w tym okresie jako siedziba Archiwum Państwowego.

- **2006 rok** – wykonano konserwację barokowego wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Ciosańcu**.

- **2006 rok** – zakończono remont kościoła filialnego pw. NMP Królowej Polski w **Janczewie**. Podczas prac m.in. zrekonstruowano kruchtę, wzmocniono drewniane elementy konstrukcji ryglowej oraz wymieniono pokrycie dachowe na dachówkę ceramiczną karpiówkę.

- **2006 rok** – zespół pod kierunkiem dr. Czesława Lasoty z Politechniki Wrocławskiej, we współpracy z dr. St. Kowalskim i dr. A. Legendziewiczem, przeprowadził badania architektoniczno-archeologiczne ratusza w **Zielonej Górze**, związane z odkryciem w 2004 roku nieznanych dotąd piwnic. Potwierdziły one datowanie zielonogórskiego ratusza na wiek XV oraz określiły jego zasięg – gotyckie mury zachowały się na wysokości dwóch kondygnacji wraz z zarysem szczytu północnego i wieżą. Badania zbiegły się z rozpoczętym remontem północnego skrzydła zabytku. Spod licznych warstw tynku odsłonięta została ceglana

ściana gotyckiego ratusza, do której w XIX wieku przybudowano remontowane skrzydło. W trakcie prac wyeksponowano gotycki szczyt z bogatą artykulacją blend. Jednocześnie odsłonięte zostały oryginalne tynki blend oraz otworów okiennych, które poddano na początku 2007 roku pracom konserwatorsko-restauratorskim.

- **2006 rok** – rozpoczęto remont dawnego kościoła farnego w **Gubinie**, który od II wojny światowej pozostaje w stanie ruiny. Zaplanowano odbudowę kopuły wieńczącej wieżę wraz z latarnią. We wnętrzu wieży wzniesiono rusztowania na wysokość 48 m, dzięki czemu udało się gruntownie zinwentaryzować tę część zabytku. W następnym roku wzmocniono korony murów obwodowych świątyni, uporządkowano jej wnętrza pod nadzorem archeologicznym oraz wykonano badania laserowe i georadarowe. Inicjatorem odbudowy jest powołana w 2005 roku fundacja „Fara Gubińska – Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich”.

- **2006 rok** – wykonano remont kościoła parafialnego pw. św. Jana od Krzyża w **Starosiedlu** (naprawa więźby dachowej, wymiana pokrycia dachu).

- **2006 rok** – wykonano prace przy kościele filialnym pw. św. Bartłomieja w **Koninie Żagańskim** (naprawa więźby dachowej, wymiana pokrycia dachu).

- **2006 rok** – wykonano prace konserwatorskie i roboty budowlane w kaplicy przy kościele parafialnym w **Leśniowie Wielkim**, która od wielu lat pozostawała w złym stanie technicznym. W trakcie remontu skuto zawilgocone tynki, wykonując nowe tynki renowacyjne, przeprowadzono remont dachu, izolację pionową murów oraz wentylację krypty. Prace podjęto z inicjatywy parafii, którą wsparł Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków oraz gmina Czerwieńsk.

- **2006 rok** – wykonano remont pałacu w **Świdnicy**, który jest siedzibą Muzeum Archeologicznego, obejmujący wymianę pokrycia dachu, przemurowanie szczytów i założenie nowych rynien i rur spustowych.

- **2006 rok** – przeprowadzono remont i pełną konserwację elewacji barokowej kamieniczki przy ul. Klasztornej 6 w **Koźuchowie** (elewacja z fryzem i figuralnymi wyobrażeniami św. Piotra i Pawła).

- **2006 rok** – naprawa konstrukcji dachowej i wymiana pokrycia dachu kościoła filialnego pw. św. Mikołaja w **Stanowie** oraz malowanie wnętrza świątyni.

- **2006 rok** – remont dachu kościoła filialnego pw. św. Jadwigi w **Milsku**.

- **2006 rok** – remont dachu barokowego pałacu z 1766 roku w **Drezdenku**.

oraz artykułu w publikacji polsko-niemieckiej *Henry van de Velde w Polsce*. Pod jej redakcją ukazują się od 2005 roku „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, które przybliżają lubuskie zabytki oraz problematykę ich ochrony. Pod jej redakcją ukazały się również książki: *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego* oraz *Zabytkowe parki województwa lubuskiego*. Autorka licznych artykułów publikowanych w „Ochronie Zabytków”, „Spotkaniach z Zabytkami”, „Zabytkach” oraz w lokalnych czasopiśmie społeczno-kulturalnych. W 2010 roku nagrodzona Brązowym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, w 2018 roku – Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, a w 2023 roku – Złotym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”.

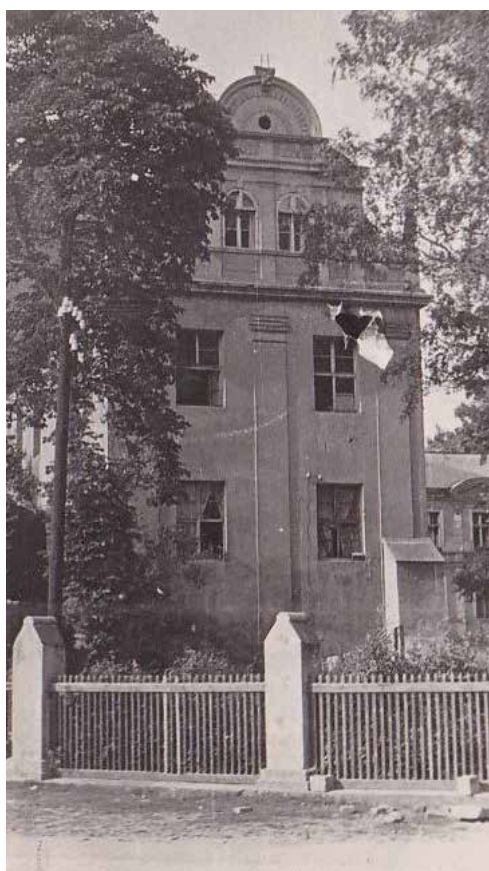
- **2006 rok** – przeprowadzono prace konserwatorskie przy gotyckim ołtarzu z kościoła parafialnego pw. św. Józefa w **Dobiegniewie** (ołtarz został ufundowany przez rodzinę von Wedel jako element wyposażenia kościoła w Ostrowitem).
- **2006 rok** – przeprowadzono konserwację organów z wytwórni Wilhelma Sauera w kościele parafialnym pw. Przemienienia Pańskiego w **Drezdenku**.
- **2006 rok** – prowadzono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Karwinie**. Świątynia została wybudowana w konstrukcji ryglowej. Prace dotyczyły remontu dachu.
- **2007 rok** – zakończono prace budowlane przy dawnym kościele kalwińskim w **Sulechowie**, który został zaadaptowany na salę widowiskową. Przeprowadzono m.in. remont elewacji, konserwację jej detalu i odtworzenie pierwotnej kolorystyki kościoła, określonej na podstawie badań stratygraficznych tynków i warstw malarskich. W trakcie remontu dokonano przebudowy wnętrza, wykonano instalacje wewnętrzne, w tym elektryczną i oświetlenia zewnętrznego – iluminację zabytku. Gmina została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.
- **2007 rok** – w ramach I etapu rewitalizacji twierdzy w **Kostrzynie nad Odrą**, przeprowadzono w latach 2006–2007 częściową rekonstrukcję bramy Chyżańskiej, uszczelniono kazamaty bastionu Filip, zagospodarowano jego nasypy do celów turystycznych, wyremontowano ściany kurtynowe oraz przeprowadzono remont i adaptację do celów użytkowych bramy Berlińskiej. Zakrojone na szeroką skalę prace kontynuowane były w latach kolejnych m.in. dzięki środkom pozyskanym przez gminę z Unii Europejskiej.
- **2007 rok** – wykonano roboty budowlane przy zabytkowym kościele filialnym pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Zatoniu**, polegające na przełożeniu pokrycia dachu z eternitu na dachówkę ceramiczną karpówkę, konserwacji więźby i jej wzmocnieniu.
- **2007 rok** – wykonano remont dachu kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Olbrachtowie**.
- **2007 rok** – wykonano remont dworu w **Tarnówku**, m.in. wzmocniono więźbę dachową, wymieniono pokrycie dachowe na dachówkę ceramiczną karpówkę. Dodatkowo uporządkowano ogród i odsłonięto dawny staw zlokalizowany w sąsiedztwie zabytku, po jego północnej stronie.
- **24 kwietnia 2008 roku** – podpisano porozumienie o współpracy na rzecz organizacji międzynarodowego polsko-niemieckiego seminarium parkowego w **Brodach**. Sygnatariuszami porozumienia byli: Wójt gminy Brody, C. Wecke (koordynator projektu, autor projektu), Landesverein Sächsischer Heimatschutz e. V., Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Wojewódzki Konserwator Przyrody, Burmistrz Forst, Ośrodek Edukacji Przyrodniczo-Leśnej, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Brody, Förderverein Fürst-Pückler-Reggion e.V i Powiatowy Urząd Pracy w Żarach. Celem seminarium parkowego jest zintegrowanie mieszkańców na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, włączenie ich do działań na rzecz parku, a docelowo budowa „społeczeństwa obywatelskiego”.
- **2008 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Miastem Zielona Góra powierzone zostały miastu kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Miejskiego Konserwatora Zabytków sprawuje do dnia dzisiejszego Izabela Ciesielska.
- **2008 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Powiatem Zielonogórskim powierzone zostały powiatowi kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków pełnił Piotr Dziedzic.
- **2008 rok** – z inicjatywy Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przy współpracy burmistrza Gubina, zorganizowano w **Gubinie** pierwsze „Gubińskie Forum – Perspektywy Fary”. W odbywających się cyklicznie raz do roku spotkaniach uczestniczą specjaliści z zakresu ochrony zabytków z najważniejszych ośrodków konserwatorskich w Polsce (Torunia, Gdańsk, Kraków, Poznań, Warszawa, Wrocław), radni, działacze organizacji pozarządowych oraz mieszkańcy Gubina i Gubien. Forum ma na celu właściwe ukierunkowanie oraz szerokie popularyzowanie problematyki odbudowy największej świątyni województwa lubuskiego. Jest ono istotnym wsparciem dla działań podjętych przez samorząd oraz Fundację „Fara Gubińska – Centrum Spotkań Polsko-Niemieckich” sprawującą opiekę nad zabytkiem.
- **2008 rok** – z inicjatywy Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przy współudziale Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków oraz gminy Gubin, zorganizowana została w **Gubinie** międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Ruiny zabytków sakralnych – ochrona i adaptacja do nowych funkcji”. Jej wysoki poziom merytoryczny, udział wybitnych specjalistów z Niemiec i Polski spowodowały, iż uznana została za jedno z najważniejszych wydarzeń roku.
- **2008 rok** – ustanowiona została nagroda Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”, która przyznawana jest corocznie za znaczące realizacje prac w zabytkach położonych na terenie województwa lubuskiego. Nagroda jest uhonorowaniem laureata za szczególne dokonania w zakresie poprawy stanu zachowania zabytku, podkreślenia jego walorów artystycznych i użytkowych w aspekcie prawidłowo wykonanych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Nagroda przyznawana jest w dwóch kategoriach – za realizację prac konserwatorsko-restauratorskich w zabytku oraz za renowację i adaptację architektoniczną zabytku. Wręczana jest laureatom podczas Wojewódzkich Obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków lub przy innych uroczystościach.
- **2008 rok** – zakończono rozpoczęte w 2006 roku prace remontowo-konserwatorskie w dwóch najważniejszych budynkach dawnych Zakładów Włókienniczych „Polska Wełna” w **Zielonej Górze** – dawnej tkalni i przędzalni, które adaptowane zo-

*Strzelce Krajeńskie, brama Młyńska, 1958 r.,
fot. St. Kowalski*

Strzelce Krajeńskie, brama Młyńska, 2015 r.

Sulechów, zamek, 1959 r.

Sulechów, zamek, 2012 r.

stały na galerię handlową Focus Park. Przed przystąpieniem do prac inwestor przeprowadził badania konserwatorskie i analizy, m.in. pierwotnej kolorystyki elewacji, zastosowanych materiałów, form stolarki okiennej itp. W procesie renowacji wykorzystano najnowocześniejsze metody i materiały, a na poszczególnych etapach prac prowadzone były szczegółowe ustalenia z urzędem konserwatorskim. Właściciel został uhonorowany nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2008 rok** – wykonano remont dachu na kościele filialnym pw. Niepokalanego Serca NMP w **Kępsku**.

- **2008 rok** – wykonany został remont dachu ratusza w **Czerwieńsku**.

- **2008 rok** – przeprowadzono remont dachu nad prezbiterium kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w **Ługach** (nowe ceramiczne pokrycie typu „mnich-mniszka” w kolorze naturalnej czerwieni).

- **2008 rok** – wykonano remont dachu na kościele filialnym pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Żarach**.

- **2008 rok** – wykonano remont dachu na kościele filialnym pw. św. Marii Magdaleny w **Maszkowie**.

- **2008 rok** – przy późnośredniowiecznym kościele filialnym pw. św. Piusa X w **Gronowie** przeprowadzono roboty budowlane polegające na remoncie dachu.

- **2008 rok** – prowadzono prace przy kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Gralewie** polegające na remoncie dachu.

- **2008 rok** – przeprowadzono remont kościoła filialnego pw. św. Mikołaja w **Rudnej**. Prace polegały na wymianie zniszczonych elementów drewnianej konstrukcji, wymianie pokrycia dachu na dachówkę ceramiczną karpiówkę oraz na wymianie pokrycia wieży na łupek naturalny.

- **23–25 października 2009 roku** – w parku pałacowym w **Brodach** odbyło się pierwsze w województwie lubuskim seminarium parkowe. Stanowi rodzaj pracy społecznej, do której włączają się wszyscy chętni jako wolontariusze, aby pod nadzorem specjalistów wykonywać proste prace pielęgnacyjne w określonym fragmencie parku. Seminarium w parku pałacowym w Brodach zorganizowane w 2009 roku było pierwszym w naszym województwie przedsięwzięciem tego typu. Było ono kontynuowane też w następnych latach.

- **2009 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a miastem Żary powierzone zostały miastu kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Miejskiego Konserwatora Zabytków sprawuje do dnia dzisiejszego Marek Polański.

- **2009 rok** – zakończono prace przy kościele filialnym pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Witaszkowie** prowadzone od 2008

roku, m.in. wzmocniono fundamenty, skuto wtórne tynki zewnętrzne, dokonano napraw w obrębie konstrukcji szkieletowej ścian, wymieniono rynny i rury spustowe. W trakcie remontu ścian odsłonięto ślady opracowań malarskich zachowanych wewnątrz świątyni, pochodzące z początku XX wieku. Zrealizowano również prace w zakresie remontu więźby dachowej i wymiany pokrycia dachowego na dachówkę ceramiczną karpiówkę. Parafia została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2009 rok** – zakończono prace związane z częściową odbudową zamku w **Krośnie Odrzańskim**. W latach 1997–2003 wykonano remont budynku bramnego (założono nowy czterospadowy dach oraz przeprowadzono remont elewacji). Przebudowano i zabezpieczono skrzydło południowe, odtwarzając czterospadowy dach, założono ściągę i wzmocniono mury. W 2004 roku zabezpieczono koronę murów pozostałych skrzydeł i przemurowano zawałoną (po awarii budowlanej) ścianę skrzydła wschodniego. W latach 2007–2009 adaptowano południowe skrzydło i część zachodniego na cele muzealne. Przeprowadzono m.in. wzmocnienie konstrukcji dachu skrzydła południowego, remont elewacji, wzmocnienie zachowanych sklepień nad piwnicami i parterem, odbudowę stropów. Prace prowadzone w skrzydle zachodnim obejmowały nadbudowę murów obwodowych do pierwotnej wysokości budynku. Skrzydło zadaszono dachem dwuspadowym zgodnie z pierwotną formą. Za trud przywrócenia zabytku społeczeństwu gmina uzyskała nagrodę Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2009 rok** – zakończono prace remontowe we wnętrzu dworu opata w **Jabłonowie**, obejmujące m.in. wykonanie instalacji centralnego ogrzewania i kanalizacyjnej, położenie nowych podłóg, wymianę stolarki okiennej. Podjęto remont elewacji.

- **2009 rok** – w związku z pracami remontowymi prowadzonymi przy elewacjach renesansowego ratusza w **Lubsku** wykonano badania architektoniczne zabytku. Potwierdziły one powstanie ratusza w latach 1580–1582 w renesansowej formie architektonicznej, czytelnej do dnia dzisiejszego. W wyniku późniejszych remontów elewacje budynku огоłocono z pierwotnych dekoracji. W trakcie remontu odtworzono zarówno renesansowe podziały i detale architektoniczne, jak i kolorystykę elewacji.

- **2009 rok** – podczas prac remontowych w górnych partiach ścian i na sklepieniu prezbiterium kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w **Międzyrzeczu** dokonano odkrycia renesansowych malowideł ściennych o tematyce ornamentально-figuralnej, o których nie zachował się żaden przekaz. Odsłonięte polichromie stanowią unikalny w tej części naszego kraju zespół malowideł figuralnych, którego powstanie wiąże się z działalnością fundacyjną Wawrzyńca Myszkowskiego. W kolejnych latach poddane one zostały pracom konserwatorsko-restauratorskim.

- **2009 rok** – podjęto prace przy ratuszu w **Świebodzinie**. W pierwszej kolejności wykonano remont dachu, a następnie elewacji, polegający m.in. na ich oczyszczeniu, wzmocnieniu miejscowym ścian, naprawie spękań, pomalowaniu. W dalszej kolejności zrealizowano działania obejmujące renowację stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę instalacji, remont wnętrz.

W trakcie prac odkryto w salach parteru, na ścianach i sklepieniach, unikatowe, pochodzące z 1. połowy XVI wieku, dekoracje ściennie, imitujące wielkie prostokątne ciosy kamienne. Świebodzińskie polichromie są jedynym zachowanym na terenie województwa przykładem tego typu wystroju świeckich wnętrz. Wystrój wielkiej sali poddano konserwacji i rekonstrukcji.

- **2009 rok** – zakończono prace związane z remontem i konserwacją elewacji dworu w **Dybowie**, obejmujące m.in. ich oczyszczenie, wzmocnienie i uzupełnienie osłabionych tynków historycznych, konserwację detalu architektonicznego oraz pomalowanie elewacji na kolor żółty i szaro-oliwkowy (kolorystyka zabytku ustalona na podstawie badań konserwatorskich).

- **2009 rok** – przeprowadzono remont dachu zamku w **Koźuchowie** i konserwację więźby dachowej. Pomalowano również wieżę zgodnie z uzyskanymi wcześniej wynikami badań konserwatorskich, odnośnie do jej historycznej kolorystyki, tj. w kolorze złamanej bieli (tło) i czerni (detal architektoniczny).

- **2009 rok** – wykonano remont dachu kościoła filialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Licheniu**, przywracając oryginalny materiał pokrycia – dachówka ceramiczna karpiówka oraz sposób krycia.

- **2009 rok** – przy kościele filialnym pw. Matki Bożej Królowej Polski w **Radzikowie** przeprowadzono roboty budowlane, polegające na remoncie więźby dachowej, wymianie pokrycia dachu na dachówkę ceramiczną karpiówkę oraz uzupełnieniu zniszczonych elementów konstrukcji korpusu nawowego.

- **2009 rok** – przeprowadzono remont drewnianej dzwonnicy w **Kołczynie** z przełomu XVIII i XIX wieku, polegający na niezbędnych wzmocnieniach elementów drewnianych, wymianie i uzupełnieniu deskowego oszalowania ścian oraz wymianie pokrycia dachu.

- **2009 rok** – przeprowadzono badania na ścianach i sklepieniach gotyckiego kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w **Nowym Miasteczku**. Sondáže wykazały, że na ścianach i żebrach sklepień występują liczne nawarstwienia malarskie i tynkarskie, pochodzące z różnych epok. Najbardziej spektakularnym efektem badań było odkrycie na ścianie zaołtarzowej fragmentów średniowiecznej polichromii o wyjątkowej ikonografii. Zidentyfikowano również pod nawarstwieniami na sklepieniach prezbiterium pierwotny profil żeber sklepiennych i ich najwcześniejszą dekorację malarską.

- **2009 rok** – przeprowadzono badania archeologiczne (podwodne i lądowe) na stanowisku archeologicznym – **grodzisko na wyspie na jeziorze Niesłysz** przez zespół archeologów z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, pod kierownictwem prof. W. Chudziaka i dr. R. Kazimierczaka. Największym odkryciem dokonany w trakcie badań było ustalenie datowania odsłoniętych relikwów mostu prowadzącego na wyspę, którego pierwsza faza budowy przypada na lata 40. IX wieku, zaś druga na lata 80. IX wieku. Tym samym możemy przyjąć, że jest to najstarszy z odkrytych w ostatnich latach mostów tego typu w Polsce.

- **28–30 kwietnia 2010 roku** – z inicjatywy Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na zamku w **Koźuchowie** odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Obwarowania miast – problematyka ochrony, konserwacji, adaptacji i ekspozycji”, przy współudziale Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS. Organizacji tego przedsięwzięcia podjęło się Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Koźuchowskiej i gmina Koźuchów, przy współpracy Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Koźuchów, Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie oraz Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Zielonej Górze. W trakcie trzydniowych obrad poruszono szereg zagadnień wpisujących się w obszary problemowe określone w tytule konferencji.

- **16–17 września 2010 roku** – w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa obchodziliśmy w filharmonii w **Zielonej Górze** pięćdziesięciolecie archeologii lubuskiej. Inicjatorem obchodów było Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski. Cezurę jubileuszu wyznaczono na podstawie daty otwarcia Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze. Otwarto wówczas stałą ekspozycję w nowym budynku Muzeum Okręgowego przy ul. Niepodległości w Zielonej Górze. Wystawa ta prezentowała także zabytki z powstałego w 1959 roku działu archeologicznego. Ze zbiorów muzeum wydzielono następnie trzy placówki, w tym w 1982 roku Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z/s w Świdnicy. Jednym z elementów obchodów było wydanie czasopisma o charakterze popularnonaukowym „Z Otchłani Wieków”, w którym zaprezentowano odkrycia dokonane na naszym terenie. Uwzględniono wśród nich i te najważniejsze, i te najbardziej spektakularne, najbardziej działające na wyobraźnię.

- **2010 rok** – zakończono prace związane z konserwacją średniowiecznej baszty łupinowej wraz z fragmentem murów obronnych w **Dobiegniewie**. W trakcie prac prowadzonych w latach 2008–2010 w pierwszej kolejności wzmocniono fundamenty oraz zabezpieczono strukturę murów, a następnie dokonano ich oczyszczenia i dezynfekcji, naprawy lub wymiany zniszczonych cegieł oraz uzupełniono spoinowanie.

- **2010 rok** – przeprowadzono roboty budowlane przy dawnym kościele ewangelickim w **Letnicy**, obejmujące m.in. remont elewacji i dachu, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej. Zabytek udostępniono społeczeństwu, a odbywające się tu koncerty i inne imprezy przyciągają rzesze gości.

- **2010 rok** – zakończono remont kościoła garnizonowego w **Żarach**, którego zakres obejmował m.in. pomalowanie elewacji oraz prace konserwatorsko-restauratorskie przy ceglanych arkadach i profilowanym glifie otworu okiennego znajdujących się w przyziemiu wieży. Konserwacji poddano również fragment gotyckiej ściany wschodniej licowanej cegłą i przypory.

- **2010 rok** – wykonano prace konserwatorskie przy elewacjach dawnej willi Gustava Schroedera (ob. Muzeum Lubuskie im. Jana Dekerta) przy ul. Warszawskiej 35 w **Gorzowie Wielkopolskim**, obejmujące m.in. przywrócenie historycznych wypraw tynkarskich wraz z odtworzeniem oryginalnej kolorystyki, konserwację piaskowcowych detali architektonicznych i rzeźbiarskich. Przed

wykonaniem prac przy elewacjach zabytku wprowadzono pokrycie połaci dachowych ze sztucznego łupka, nawiązując tym samym do oryginalnego rozwiązania.

- **2010 rok** – rozpoczęto roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Józefa Rzemieślnika w **Wawrowie** w zakresie konserwacji więźby i remontu dachu.

- **2010 rok** – rozpoczęto prace remontowe dworu w **Bogaczowie**, związane z dostosowaniem zabytku do nowej funkcji – miał w nim powstać pensjonat. W pierwszej kolejności przeprowadzono remont więźby dachowej oraz wykonano nowe pokrycie z dachówki karpiówki. Następnie zrealizowano prace dotyczące wzmocnienia konstrukcji ścian i fundamentów, remont elewacji i wnętrza.

- **2010 rok** – adaptacja części przyziemia ratusza w **Zielonej Górze** na Polsko-Niemieckie Centrum Informacji Turystycznej. W trakcie prac poddano konserwacji fragmenty murów, otworów okiennych, sklepienia i strop pochodzące z najstarszej, gotyckiej fazy budowy.

- **2010 rok** – wykonano remont elewacji ratusza w **Czerwińsku** (malowanie) oraz wymieniono stolarkę drzwiową w fasadzie i elewacji zachodniej.

- **2010 rok** – wyremontowano i rozbudowano z przeznaczeniem na Centrum Współpracy Polsko-Niemieckiej dwór joannitów położony przy ul. Młyńskiej 1 w **Sulęcinie**.

- **2010 rok** – przeprowadzono prace konserwatorskie przy pomniku nagrobnym malarza Ludwika Nostera (1859–1910) na cmentarzu komunalnym w **Strzelcach Krajeńskich**. Pomnik wykonany został w białym marmurze karraryjskim przez berlińskiego rzeźbiarza Hansa Latta. Prace polegały m.in. na oczyszczeniu, uzupełnieniu ubytków oraz zabezpieczeniu zabytku przed warunkami atmosferycznymi.

- **2010 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Miastem Żagan powierzone zostały miastu kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Miejskiego Konserwatora Zabytków objęła Małgorzata Szymańska-Dereń, a od 2015 roku jest nim Bartosz Idryjan.

- **28 lutego 2011 roku** – prezydent Rzeczypospolitej Polskiej podpisał rozporządzenie dotyczące uznania za pomnik historii poaugustiańskiego zespołu klasztorowego w **Żaganiu**. Zabytkowy kompleks, odbudowywany i powiększany po pożarach i wojnach w okresie gotyku, renesansu i baroku, należy do najcenniejszych zabytków sakralnych historycznego Śląska. Ma szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ze względu na swoje niewątpliwie wartości historyczne, artystyczne i naukowe. W dniu 28 kwietnia 2011 roku w zespole poaugustiańskim w Żaganiu odbyły się Wojewódzkie Obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków.

- **2011 rok** – zakończono kompleksowe prace związane z remontem zamku w **Sulechowie**, który od wielu lat pozostawał nieuży-

kowany. Poprzedzone zostały badaniami konserwatorskimi i architektonicznymi. W trakcie remontu w latach 2008–2011 m.in. wymieniono pokrycie dachów wieży i skrzydła zachodniego na nowe z dachówki ceramicznej karpiówki; skuto wtórne tynki, odsłonięto i poddano konserwacji gotyckie, ceglane lico elewacji wieży oraz wykonano remont elewacji skrzydła zachodniego; przeprowadzono prace konserwatorskie szczytu południowego, dobudowano od strony północnej wieży podjazd dla osób niepełnosprawnych i zewnętrzną klatkę schodową w konstrukcji drewnianej, zamontowano nową stolarkę okienną i drzwiową, nawiązującą do historycznej. Wykonano kompleksowy remont wnętrza, w tym montaż drewnianych podłóg, parkietów i posadzek ceramicznych (w nawiązaniu do wzorów historycznych) oraz przeprowadzono prace konserwatorsko-restauratorskie w tzw. sali czerwonej na drugim piętrze wieży. Zamek stanowi miejsce licznych działań z zakresu animacji kultury oraz ważny ośrodek kulturotwórczy w regionie.

- **2011 rok** – zakończono prace remontowe w pałacu w **Wiechlicach**, obejmujące adaptację zabytku na Ekologiczny Ośrodek Rehabilitacji i Wypoczynku. Wykonano remont dachu, poddano konserwacji więźbę dachową, wykonano nową drewnianą stolarkę okienną na wzór historycznej, przywrócono pierwotną kolorystykę elewacji (po przeprowadzeniu badań konserwatorskich) oraz zrealizowano prace we wnętrzach pałacu. Ponadto podjęto działania w bezpośrednim otoczeniu zabytku, uporządkowano i zagospodarowano teren parku, wykonano remont domku ogrodnika oraz zaadaptowano zabudowania gospodarcze do funkcji hotelowej i rekreacyjnej. Właściciel zabytku uhonorowany został nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2011 rok** – zakończono prace związane z adaptacją dawnego folwarku w **Radwanowie** na tzw. Żabi Dwór. Folwark, wchodzący w skład zespołu dworsko-parkowego w Radwanowie, został oddany do użytku po zakończeniu trwających przez kilka lat prac remontowo-budowlanych związanych z częściową odbudową folwarku i jego adaptacją na cele hotelowo-restauracyjne. Właściciele z wielką pieczołowitością zadbali o to, aby dawne zabudowania utrzymały swój pierwotny wyraz, na uznanie zasługuje staranność, z jaką poddano renowacji starą historyczną dachówkę, którą wykorzystano ponownie. W skład zespołu wchodzi również malowniczy park, który poddano pracom pielęgnacyjnym i porządkowym.

- **2011 rok** – zakończono prace przy kościele filialnym pw. Matki Bożej Królowej Polski w **Białcu**, polegające na wymianie pokrycia dachowego korpusu nawy, prezbiterium i zakrystii oraz hełmu wieży na dachówkę ceramiczną karpiówkę w kolorze ceglającym. Wykonano również nowe opierzenia i obróbki blacharskie.

- **2011 rok** – przeprowadzono badania konserwatorskie wnętrza Kaplicy Ogrójcowej w kościele konkatedralnym pw. św. Jadwigi w **Zielonej Górze**, podczas których pod warstwą późniejszych nawarstwień odkryto fragmenty gotyckich tynków z relikwiami polichromii, w tym cenne gotyckie zacheuszki oraz barokową dekorację malarską z początku XVIII wieku. W kolejnych latach przeprowadzono prace, które obejmowały pełną konserwację i restaurację wystroju malarskiego kaplicy, a ich ostatnim eta-

pem była konserwacja gotyckiej dekoracji sklepień oraz gotyckich tynków.

- **2011 rok** – wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie przy wyprawach tynkarskich oraz wystroju malarskim w prezbiterium kościoła filialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Gościmiu**. Usunięto wtórne przemalowania i zarazem odtworzono, za pomocą szablonów, oryginalne dekoracje oraz utrwalono i uzupełniono złocenia (prace poprzedzone zostały wcześniejszymi badaniami konserwatorskimi).

- **31 maja – 2 czerwca 2012 roku** – w Gubinie odbyła się międzynarodowa konferencja „Społeczeństwo obywatelskie a ochrona zabytków na pograniczu polsko-niemieckim”. Zorganizowana została przez gminę Gubin, Warsztat Konserwatora Gubińskiej Fary, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze i Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, we współpracy z Polskim i Niemieckim Komitetem Narodowym Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS. Główne tematy konferencji dotyczyły realiów, szans i zagrożeń zabytków na pograniczu polsko-niemieckim w aspekcie historycznym, prawnym, ekonomicznym i społecznym. Inicjatorem i pomysłodawcą był Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

- **2012 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuski a Powiatem Nowosolskim powierzone zostały powiatowi kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków sprawuje do dnia dzisiejszego Mirosława Kochańska.

- **2012 rok** – w związku z planowanym remontem kościoła filialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Kosierzu**, przeprowadzono sondażowe badania nawarstwień tynkarskich i malarskich, połączone z pełnym rozpoznaniem historii obiektu oraz analizą materiałów źródłowych, bibliograficznych i ikonograficznych. Dzięki temu odkryto miejsca występowania barwnych polichromii o różnicowanym stopniu zachowania warstwy malarskiej. W trakcie prac odsłonięto zostało późnośredniowieczne malowidło wielokwaterowe o scenach wydzielonych pasowymi ramami. Najlepiej zachowana scena przedstawia ostatnią wieczerzę. Cenne polichromie poddano pracom konserwatorskim.

- **2012 rok** – zakończono rozpoczęte w 2006 roku prace konserwatorskie w kościele parafialnym pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w **Kosieczynie**. W pierwszej kolejności przeprowadzono remont dachu (wzmocnienie więźby dachowej i wymiana pokrycia z eternitu na gont) oraz przeprowadzono badania sondażowe polichromii ścian oraz badania dendrochronologiczne, które wskazały czas budowy korpusu głównego oraz prezbiterium na 1389 rok, co sytuuje kłępski kościół wśród najstarszych drewnianych świątyń w Polsce. W latach 2008–2009 poddano konserwacji ściany wewnętrzne prezbiterium (odsłonięcie zrębowej konstrukcji drewnianej oraz poddanie jej pracom konserwatorsko-restauratorskim), zrekonstruowano okna prezbiterium oraz obniżono do pierwotnego poziomu posadzkę, odtwarzając ją na podstawie pierwotnego. W trakcie tych prac odsłonięto wejście do krypty, której zawartość poddana została badaniom i uporządkowana. W następnych latach wymieniono podwaliny i naprawiono fundamenty oraz wykonano kompleksowe prace

konserwatorsko-restauratorskie przy pozornym drewnianym sklepieniu nad nawą, w wieży oraz przy elementach wyposażenia. W 2012 roku przeprowadzono prace przy wieży, zakrystii oraz rozpoczęto działania związane z zagospodarowaniem terenu wokół kościoła.

- **2012 rok** – zakończono kompleksowy remont i rewaloryzację zespołu dworsko-parkowego w miejscowości **Rosin**. Przeprowadzone w latach 2006–2012 roboty budowlane dotyczące dworu objęły m.in. rozbiórkę współczesnych, parterowych dobudówek, adaptację wieży na cele mieszkalne, wymianę pokrycia dachów na dachówkę karpiówkę, odnowienie i uzupełnienie elewacji, odtworzenie drewnianej stolarki okiennej na wzór historycznej. Na terenie parku przeprowadzono prace porządkowe i pielęgnacyjne, odtworzono historyczny układ oraz komponowaną zieleni. Prywatny właściciel zabytku uhonorowany został nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2012 rok** – zakończono prace remontowo-restauratorskie przy historycznym zespole składającym się z dwóch willi wzniesionych przez Maxa Bahra i Roberta Bahra przy ul. 30 Stycznia 1 w **Gorzowie Wielkopolskim** w związku z jego adaptacją na cele Instytutu Biskupa Wilhelma Pluty. Prowadzone w latach 2009–2012 prace objęły m.in. wzmocnienie posadowienia budynków, naprawę spękań ścian, odtworzenie pierwotnej kolorystyki wnętrza wraz z konserwacją elementów ich wystroju. Diecezja zielonogórsko-gorzowska za renowację i adaptację architektoniczną zabytku została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2012 rok** – przeprowadzono prace przy kościele parafialnym pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Starym Kurowie** w zakresie remontu dachu, przemurowania ceramicznego hełmu i sterczyn oraz oczyszczenia i zabezpieczenia elewacji, a także konserwacji stolarki drzwiowej.

- **2012 rok** – wykonano roboty budowlane i prace konserwatorskie w pałacu w **Nowej Wsi**. Wymieniono pokrycie dachu na łupek naturalny w kolorze grafitowym oraz wykonano obróbki i opierzenia blacharskie. Poddano konserwacji oraz częściowo zrekonstruowano ozdobne, kute sterczyny w zwieńczeniu szczytów. Rozpoczęto również prace konserwatorskie przy elewacji, polegające na uzupełnieniu tynków i przywróceniu oryginalnej kolorystyki.

- **2012 rok** – zakończono remont dachu kościoła filialnego pw. Zwiastowania NMP w miejscowości **Pałk**.

- **2012 rok** – wykonano roboty budowlane przy kościele filialnym pw. św. Michała Archanioła w **Lubowie** polegające na uzupełnieniu oraz wzmocnieniu zniszczonych elementów więźby dachowej oraz na wymianie pokrycia dachowego na dachówkę ceramiczną karpiówkę.

- **2012 rok** – przeprowadzono prace związane z remontem elewacji kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Lubiatowie**, które objęły m.in. usunięcie wtórnych tynków (wykonanych w całości w 1963 roku) oraz położenie nowych, z odtworzeniem prostych geometrycznych dekoracji.

• **2012 rok** – wykonano remont dachu kościoła filialnego pw. św. Andrzeja Apostoła w **Bukowicy**.

• **2012 rok** – przy kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Lubiechni Małej** przeprowadzono roboty budowlane, polegające m.in. na remoncie elementów więźby dachowej oraz wymianie pokrycia dachowego na dachówkę ceramiczną karpiówkę.

• **2012 rok** – w kościele filialnym pw. św. Jana Chrzciciela w **Muszkowie** zakończono prace przy konserwacji dzwonu wykonanego w 1649 roku przez Franciscusa Voillarda z Frankfurtu nad Odrą.

• **20 czerwca 2013 roku** – Rada Miejska w Jasieniu podjęła uchwałę o utworzeniu w **Wicinie** parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Grodzisko w Wicinie. Tą formą ochrony objęto kompleks stanowisk archeologicznych w Wicinie, wśród których wyróżnia się grodzisko z okresu halsztackiego, założone przez ludność kultury łużyckiej około połowy VIII wieku p.n.e., a zniszczone najazdem koczowniczego plemienia Scytów w 2. połowie VI wieku p.n.e. Grodzisko w Wicinie należy do nielicznych tego typu obiektów z okresu halsztackiego. Celem utworzenia parku jest ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Jasień.

• **13–14 września 2013 roku** – z inicjatywy i pod patronatem Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dla szerszej popularyzacji dziedzictwa kulturowego regionu, zainicjowane zostały w **Kosieczynie** pierwsze Lubuskie Spotkania z Zabytkami. W trakcie sesji naukowej podsumowano przeprowadzone w ciągu siedmiu ostatnich lat badania i prace konserwatorskie oraz remontowe w świątyni. Sesji naukowej towarzyszyły warsztaty, podczas których konserwatorzy prezentowali swoje rzemiosło, np. oczyszczanie obrazów, wykonywanie złoceń, posługiwanie się szablonem itp. W ramach wydarzenia zorganizowano również objazd po drewnianych świątyniach w Boryszynie, Nowej Wiosce, Kalsku, Brodach i Chlastawie.

• **23 września 2013 roku** – w **Gubinie** ogłoszono wyniki międzynarodowego konkursu architektonicznego, którego celem było wyłonienie projektu adaptacji dawnego kościoła farnego w Gubinie do nowych funkcji ukierunkowanych m.in. na cele kulturalne, naukowe, ekumeniczne, turystyczne. Zwyciężył projekt przedstawiony przez firmę Heinle, Wischerund Partner zs. we Wrocławiu.

• **22 listopada 2013 roku** – w filharmonii w **Zielonej Górze** zorganizowano obchody 60-lecia służb konserwatorskich na Ziemi Lubuskiej. Przypomniano początki pracy konserwatorów, m.in. wspomnieniami podzielił się dr St. Kowalski, były Wojewódzki Konserwator Zabytków w Zielonej Górze, oraz W. Chrostowski, były Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim. Zaprezentowano najcenniejsze zabytki regionu i aktualną problematykę ich ochrony, m.in. zagrożenia dla zabytków ruchomych, zabytków architektury drewnianej, stanowisk archeologicznych. Szczególnie podkreślono rolę samorządu i organizacji pozarządowych w ochronie zabytków.

• **2013 rok** – odbudowano po pożarze w 2006 roku kolegium jezuickie we **Wschowie** (zniszczeniu uległa niemal połowa budynku, m.in. spłonęła więźba dachowa i skrzydło południowe).

Prace poprzedzone zostały badaniami konserwatorskimi, architektonicznymi i archeologicznymi. Podczas prowadzonych od 2009 roku prac wykonano m.in. nową więźbę dachową i pokrycie dachu, odbudowano stropy i ściany zewnętrzne, przemurowano uszkodzone nadproża, wykonano izolacje i tynki renowacyjne. We wnętrzu budynku odsłonięto w dwóch pomieszczeniach na I piętrze polichromie, stanowiące pierwotny barokowy wystrój wnętrz, które następnie poddano pracom konserwatorskim. W 2013 roku odrestaurowany zabytek przekazano na potrzeby Miejskiej Biblioteki Publicznej i Muzeum Ziemi Wschowskiej oraz Punktu Informacji Turystycznej. Doskonale odpowiada on na potrzeby mieszkańców, oferując usługi kulturalne na wysokim merytorycznym poziomie.

• **2013 rok** – zakończono remont budynku przy ul. Bohaterów Westreplatte 32 w **Zielonej Górze**. W latach 2011–2013 m.in. osuszono mur i ustabilizowano konstrukcję, wyremontowano dach, przywrócono historyczną kolorystykę elewacji, odtworzono stolarkę okienną, a także przywrócono pierwotny wygląd wnętrzu. Właściciel uhonorowany został nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

• **2013 rok** – zrealizowano remont wieży dawnego kościoła farnego w **Gubinie** z przeznaczeniem na cele turystyczne i kulturalne, na który gmina pozyskała znaczne środki z Unii Europejskiej. Prowadzone w latach 2010–2013 prace obejmowały m.in. odtworzenie stropów na historycznych kondygnacjach, wykonanie dodatkowej klatki schodowej, remont wnętrza i ich adaptację na cele użytkowe. W ramach projektu utworzony został również polsko-niemiecki Warsztat Konserwatora, który organizuje przedsięwzięcia kulturalne i naukowe, jak np. koncerty, wystawy, seminaria, konferencje, warsztaty i inne spotkania polsko-niemieckie.

• **2013 rok** – przeprowadzono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Podjeninie**, polegające m.in. na przemurowaniach, wymianie zniszczonej cegły i spoinowaniu muru w górnej partii wieży, wymianie pokrycia dachowego w obrębie prezbiterium, a także przemurowaniu attyk i odtworzeniu części sterczyn.

• **2013 rok** – przystąpiono do prac związanych z remontem dachu kościoła filialnego pw. Krzyża Świętego w **Żaganie**. Zakres prac obejmował naprawę i wzmocnienie drewnianej konstrukcji więźby dachowej oraz wymianę pokrycia dachu na nowe z łupka.

• **2013 rok** – rozpoczęto odbudowę zawałonej w wyniku katastrofy budowlanej wieży kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Otyniu**. Z uwagi na słabonośne grunty zaplanowano, iż zostanie ona zbudowana na fundamentach w formie żelbetowej monolitycznej skrzyni i płyty fundamentowej, które posadzone będą na palach wierconych w technologii iniekcji strumieniowej. W trakcie prac odtworzona została wieża w jej gabarytach i wystroju zewnętrznym. Do odbudowy wykorzystano częściowo zachowane cegły, kamienie oraz elementy historycznej, drewnianej konstrukcji, które zostały wyeksponowane w kruchcie i na wyższych kondygnacjach wieży.

• **2013 rok** – zakończyły się prace prowadzone od 2010 roku w ramach II etapu rewitalizacji twierdzy w **Kostrzynie nad Odrą**,

Zatonie, pałac, 1959 r.

Zatonie, pałac, 1966 r.

Zielona Góra-Zatonie, pałac, 2021 r.

Zielona Góra-Zatonie, park, 2021 r., fot. B. Bielinis-Kopeć

w ramach których wykonano m.in. pogłębienie fosy, remont mostu na wysokości bramy Chyżańskiej, remont ceglanej grodziny wraz z odtworzeniem wieżyczki zw. głową mnicha, remont ścian kurtynowych. Istotnym elementem prac był remont i adaptacja bastionu Filip do celów muzealnych. Wykonano też trakt spacerowy łączący bastion Filip z bastionem Brandenburgia oraz zagospodarowano teren położony na bastionie Brandenburgia. W celu odpowiedniego wyeksponowania wykonano też iluminację bastionu Filip, bramy Chyżańskiej, grodziny oraz odcinka muru kurtynowego.

- **2013 rok** – wyremontowano dach kościoła filialnego pw. Matki Bożej Rokitniańskiej i św. Michała w **Witkowie**.

- **2013 rok** – zakończono prace związane z remontem dachu oraz adaptacją skrzydła wschodniego pałacu w **Żaganu** na cele kulturalne w ramach projektu pod nazwą „Pałac Książęcy w Żaganu – Centrum Tożsamości i Przyszłości Europejskiej”. W trakcie prowadzonych od 2009 roku prac natrafiono na relikty historycznego wystroju wnętrz, tj. malatury i sztukaterie, które poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim. Rozpoczęła się też rewaloryzacja parku pałacowego.

- **2013 rok** – została zakończona rewaloryzacja parku w **Łhowej**. Wykonano szereg działań, m.in. odnowiono ogród różany, chiński i japoński, dokonano nasadzeń nowej roślinności, odtworzono układ ścieżek i wykonano nowe ogrodzenie. Oprócz wymienionych prac miały miejsce spotkania wolontariuszy sprzątających park. Przy realizacji projektu wspólnie pracowali mieszkańcy gminy Łłowa i partnerskiej gminy Wachau, a także wolontariusze z partnerskiego Stowarzyszenia Seifersdorfer Thal z Drezna.

- **2013 rok** – rozpoczęto prace związane z remontem dachu pałacu Brühla w **Brodach**, które obejmują wymianę pokrycia dachu oraz wykonanie niezbędnych wzmocnień konstrukcji budowli, w szczególności południowo-zachodniego narożnika pałacu.

- **2013 rok** – rozpoczęto roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Jakuba Apostoła w **Ośnie Lubuskim**. Wykonane wcześniej pomiary oraz oceny stanu technicznego wskazały, że stan techniczny konstrukcji świątyni jest zły i wymaga podjęcia natychmiastowych prac. Dzięki pozyskanym środkom m.in. z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wsparciu gminy Ośno Lubuskie, a także wielkiemu zaangażowaniu parafian przystąpiono do prac ratujących zabytek. W kolejnych latach wykonane zostały prace, które dotyczyły w szczególności wzmocnienia (zeskalenia) podłoża, zastosowania niezbędnych wzmocnień konstrukcyjnych oraz remontu więźby dachowej i wymiany pokrycia.

- **2014 rok** – dobiegły końca prowadzone od 2000 roku kompleksowe prace w kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Łagowie**. Wykonano remont dachu oraz elewacji, a następnie, po badaniach konserwatorskich, przystąpiono do prac we wnętrzu świątyni, które objęły m.in. barokową polichromię sklepienia, ambonę, ołtarz główny, empory. Parafia za przeprowadzenie prac w kościele filialnym w Łagowie została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2014 rok** – zakończono remont i konserwację odcinka muru obronnego oraz baszty Czarownic i bramy Młyńskiej w **Strzelcach Krajeńskich**. Prace przy zabytkach były prowadzone od 2011 roku. Odrestaurowana baszta Czarownic należy do jednych z najlepiej zachowanych średniowiecznych budowli militarnych, a dzięki przeprowadzonym pracom stała się atrakcją turystyczną regionu. Gmina Strzelce Krajeńskie za prace w obrębie fortyfikacji i adaptację baszty Czarownic i bramy Młyńskiej na cele użytkowe została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2014 rok** – zakończono roboty budowlane w dworze w **Broniszowie**, polegające na wzmocnieniu stropów nad parterem oraz wzmocnieniu i odtworzeniu stropów nad pierwszym piętrem. Pracom konserwatorskim poddano również drewniany strop polichromowany w tzw. sali paradnej, a następnie renesansową dekorację sztukatorską stropu dawnej kaplicy i zakrystii.

- **2014 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Wniebowzięcia NMP w **Mierzęcinie**, które były prowadzone od 2013 roku. Prace przy wieży kościelnej obejmowały m.in. odtworzenie historycznej formy zwieńczenia hełmu, odsłonięcie i utwalenie drewnianej okładziny latarni, wymianę wtórnie założonego, cementowego tynku na tynk wapienny. W kolejnym etapie prac wykonano remont drewnianej konstrukcji więźby dachowej, odtworzono oryginalny sposób pokrycia dachu nawy i kruchty z dachówki ceramicznej, a także zbito zniszczone, cementowe tynki i założono nowe oraz zrekonstruowano detal architektoniczny. Rozpoczęto także prace konserwatorskie przy modernistycznym wystroju i wyposażeniu kościoła pochodzącym z lat 50. XX wieku.

- **2014 rok** – zakończono kompleksowy remont dawnej willi H. Lehmana przy ul. Sikorskiego 107 w **Gorzowie Wielkopolskim**, należącej do Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Z. Herberta. Prace objęły m.in. remont dachu, elewacji i wnętrz, renowację zabytkowej stolarki okiennej, drzwi, podłóg, posadzek, boazerii, stropów. W obiekcie ulokowano m.in. dział zbiorów specjalnych z pracownikami i czytelniami, galerię sztuki regionalnej. Odrestaurowany zabytek ponownie przywrócony został społeczeństwu.

- **2014 rok** – dobiegł końca kompleksowy remont związany z adaptacją budynków należących do dawnej Wytwórni Koniaków H. Retscha przy ul. B. Chrobrego 1–5 w **Zielonej Górze** na cele usługowo-biurowe. Rozpoczęte w 2012 roku prace przy trzech budynkach wchodzących w skład zespołu poprzedzone zostały badaniami konserwatorskimi. Wykonano remont elewacji, uzupełniając i konserwując bogaty detal architektoniczny, a także prace we wnętrzach budynków, podczas których wyeksponowano elementy dawnego wyposażenia – beczki oraz kadzie do rozlewania alkoholu.

- **2014 rok** – zakończyły się prowadzone od 2012 roku prace przy ruinie kościoła w **Spudłowie** w związku z jej adaptacją na cele wystawiennicze, konferencyjne i turystyczne, obejmujące m.in. przemurowanie zniszczonych fragmentów wieży oraz korony murów korpusu nawowego, a także zadaszenie nawy i wnętrza wieży przeszklonym dachem, opartym na konstrukcji stalowej.

- **2014 rok** – zakończono remont dworca kolejowego w **Kostrzynie nad Odrą**. W ramach inwestycji przeprowadzono m.in. konserwację elewacji, wymianę pokrycia dachowego, odtworzenie attyki, wymianę stolarki okiennej.
- **2014 rok** – rozpoczęto prace przy kościele filialnym pw. Matki Bożej Bolesnej w **Karczówce**, związane z naprawą dachu, wzmocnieniem i naprawą uszkodzonych elementów drewnianej konstrukcji więźby dachowej oraz remontem odeskowania ścian wieży.
- **2014 rok** – przeprowadzono remont dachu kościoła filialnego pw. św. Mikołaja w **Stanowie**.
- **2014 rok** – rozpoczęto prace związane z remontem elewacji, wymianą pokrycia dachu oraz części stolarki okiennej budynku tzw. domu wdowiego przy pl. Słowiańskim 17, ob. siedzibie Urzędu Miasta w **Żaganiu**. Podczas prac na elewacjach zostały wykonane badania konserwatorskie nawarstwień malarskich i tynkarskich, które potwierdziły zachowane, historyczne elementy wystroju sztukatorskiego i malarskiego. Natrafiono m.in. na fragmenty fryzu pod tympanonem oraz inicjały w polu tarczy w tympanonie elewacji frontowej. Odkryte elementy wystroju poddane zostały pracom konserwatorskim i restauratorskim.
- **2014 rok** – przeprowadzono remont pokrycia dachu i więźby dachowej kościoła filialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Żaganiu**.
- **2014 rok** – wykonano roboty budowlane i prace konserwatorskie przy budowlu parkowej – Świątyni Cecylii na terenie Parku Górnego w **Dąbroszynie** w zakresie: remontu drewnianej konstrukcji kopuły, wymiany pokrycia dachowego na łupek, wymurowania brakującej kolumny, odtworzenia posadzki z płytek ceramicznych. Rok wcześniej poddano pracom konserwatorskim późnobarokową piaskowcową rzeźbę boga czasu – Chronosa – znajdującą się na cokole pośrodku świątyni.
- **2014 rok** – przeprowadzono prace przy kościele filialnym pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Okszy**, polegające m.in. na wymianie pokrycia dachu na dachówkę ceramiczną karpiówkę, wzmocnieniu kamiennej podbudowy i wymianie zniszczonych elementów konstrukcji.
- **2014 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele filialnym pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w **Licheniu**, polegające na skuciu cementowych tynków, wykonaniu drenów w celu właściwego odprowadzenia wody opadowej poza obiekt, naprawie spękań i zarysowań, naprawie cokołu i jego odsoleniu, odtworzeniu oryginalnej kolorystyki elewacji.
- **2014 rok** – wykonano prace zabezpieczające przy nieużytkowanym, gotyckim kościele pw. św. Katarzyny w miejscowości **Chociule**. Zakres prac obejmował oczyszczenie zabytku z porastającej go roślinności, demontaż grożącej zawaleniem więźby dachowej nad nawą i demontaż drewnianej konstrukcji wieży, wykonanie zabezpieczającej konstrukcji dachowej z belek i krokwi stalowych wraz z pokryciem dachowym, zabezpieczenie szczytów i zakonserwowanie elementów drewnianych.
- **2014 rok** – przeprowadzono remont elewacji i dachu kościoła filialnego pw. NMP Królowej Polski w **Nowej Roli**. W trakcie prowadzonych prac przywrócony został pierwotny wystrój kościoła w formie boniowania oraz kolorystyka w tonie ciepłej bieli. Ponadto naprawiono dach nad korpusem nawowym oraz wymieniono jego pokrycie na nowe, tj. dachówkę ceramiczną karpiówkę.
- **2014 rok** – zakończono remont wnętrza kościoła parafialnego pw. św. Wojciech w **Maszewie**. Ściany wewnętrzne, empory, słupy i wyeksponowane elementy konstrukcji więźby dachowej otrzymały, po przeprowadzeniu badań konserwatorskich, kolorystykę utrzymaną w tonacji złamanej bieli. W trakcie prac, podczas usuwania wtórnych płyt na sklepieniu pozornym nad nawą, odkryto deskowanie z barwnymi polichromiami, które poddano zabezpieczeniu poprzez wzmocnienie strukturalne warstwy malarskiej.
- **2014 rok** – wykonano ratownicze prace remontowo-konserwatorskie na zamku w **Międzyrzeczu** w miejscach zagrożonych katastrofą budowlaną. Zakres przeprowadzonych prac obejmował naprawę wewnętrznego lica muru obwodowego na odcinku zachodnim i północnym oraz zewnętrznych lic przypory, bastei północnej i muru bramy wjazdowej. Wykonano m.in. oczyszczenie i przemurowanie murów, a także przesklepień łukowych, uzupełniono ubytki, przeprowadzono naprawy lica wewnętrznego muru, a także izolację jego korony.
- **2015 rok** – zakończono remont dachu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Żaganiu**. Roboty budowlane obejmowały demontaż pokrycia z miedzi oraz dachówki i zastąpienie go nowym z dachówki ceramicznej karpiówki, wymianę rynien, rur spustowych i obróbek blacharskich, a także naprawę i wzmocnienie elementów konstrukcji więźby dachowej.
- **2015 rok** – dobiegły końca prace przy budynku dawnego szpitala Trójcy Świętej w **Broniszowie**. W latach 2012–2015 m.in. naprawiono więźbę dachową, przełożono pokrycie dachu, wykończając dachówkę historyczną, a także przeprowadzono remont elewacji. Ponadto pracom konserwatorskim poddano kamienną płaskorzeźbę z przedstawieniem Trójcy Świętej oraz kamienne rzeźby św. Katarzyny i św. Konstancji (figury wykonane z piaskowca w 1765 roku zostały zrzucone z elewacji szpitala po 1945 roku), stanowiące element historycznego wystroju elewacji obiektu. Remont zabytku podjął prywatny właściciel, który za kompleksowe prace konserwatorsko-budowlane przeprowadzone przy budynku z maksymalnym poszanowaniem oryginalnej substancji zabytkowej uhonorowany został w konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbane 2015”.
- **2015 rok** – zakończono prace na elewacjach zamku w **Koźuchowie**, które poprzedzone zostały wykonaniem badań konserwatorskich. Podczas prowadzonych od 2014 roku prac m.in. usunięto cementowe tynki z XX wieku, uzupełniono ubytki w wątkach ceglanych i ceglano-kamiennych, położono tynki mineralne, a także pomalowano elewacje, przywracając im barokową kolorystykę, ustaloną na podstawie badań (złamana biel na płaszczynie elewacji i grafitowa szarość na detalu architektonicznym). Badaniom stratygraficznym i konserwacji poddano także ka-

mienny portal z obramieniem, a dziedziniec wyłożono nowym brukiem kamiennym.

- **2015 rok** – zakończył się remont kościoła parafialnego pw. św. Marcina w **Świdnicy**, m.in. wykonano prace w obrębie hełmu wieży, zmieniając nieszczelne pokrycie z blachy na nowe, naprawiano i wzmocniono więźbę dachową, wymieniono pokrycie dachu świątyni. Ponadto na podstawie przeprowadzonych wcześniej badań konserwatorskich wykonano remont elewacji wieży.

- **2015 rok** – zakończono remont budynków należących do Lubuskiego Ośrodka Rehabilitacyjno-Ortopedycznego, położonych przy ul. Zamkowej w **Świebodzinie**. Rozpoczęte w 2014 roku prace obejmowały naprawę dachu, a także remont elewacji w zakresie przywrócenia oryginalnego wyglądu oraz odtworzenia sztukatorskiego detalu architektonicznego. Konserwacji poddano ceramiczną figurę św. Józefa, zdobiącą fasadę dawnego Domu Zakonnego Sióstr Boromeuszek.

- **2015 rok** – zakończono roboty budowlane przy budynku Muzeum Miejskiego, położonym przy ul. Muzealnej 20 w **Nowej Soli**, obejmujące m.in. remont elewacji wraz z przywróceniem jej pierwotnej kolorystyki, odtworzenie stolarki okiennej wzorowanej na historycznej, a także działania we wnętrzu willi (uzupełnienie tynków, wykonanie nowych powłok malarskich). W trakcie prac na klatce schodowej natrafiono na dekoracje malarskie, które poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim, przywracając historyczny wystrój wnętrza.

- **2015 rok** – wykonano prace we wnętrzu kaplicy pw. Krzyża Świętego w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w **Szprotawie**, poprzedzone badaniami konserwatorskimi, w wyniku których na ścianie północnej kaplicy odkryto malowidło z 1. połowy XVIII wieku, przedstawiające Golgotę, stanowiące tło ołtarza. Polichromię udało się przypisać legnickiemu artyście Jeremiasowi Josephowi Knechtlowi. Z uwagi na niewiele zachowanych malowideł ściennych tego artysty, jest to cenne odkrycie. Prowadzone w 2015 roku prace obejmowały malowanie ścian i sklepienia kaplicy oraz prace konserwatorskie i restauratorskie przy barokowej polichromii ściennej.

- **2015 rok** – zakończono roboty budowlane prowadzone przy budynku Urzędu Gminy położonym przy ul. Rynek 2 w **Brodach**. Prace objęły m.in. wymianę pokrycia dachu, remont elewacji wraz z uzupełnianiem tynków i detalu architektonicznego, wymianę stolarki okiennej, a także renowację zachowanej historycznej stolarki drzwiowej.

- **2015 rok** – przeprowadzono prace związane z remontem kościoła filialnego pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Lubogoszczu**, które obejmowały m.in. oczyszczenie ceglanej elewacji, uzupełnienie spoinowania muru oraz ubytków cegieł, naprawę schodów zewnętrznych.

- **2015 rok** – zakończono prace dotyczące remontu elewacji kościoła filialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Rybakach**. Roboty polegały m.in. na usunięciu zawilgoconych i uszkodzonych tynków, ich uzupełnieniu, a także pomalowaniu elewacji.

- **2015 rok** – zabezpieczono i naprawiono mury miejskie znajdujące się w północnej części starego miasta przy ul. Słonecznej w **Krośnie Odrzańskim**. Prace dotyczyły m.in. usunięcia roślinności porastającej koronę i lico murów, oczyszczenia, uzupełnienia brakujących kamieni i cegieł materiałem budowlanym nawiązującym do historycznego, wypełnienia szczelin zaprawą mineralną, nakrycia korony murów czapą ceglana.

- **2015 rok** – rozpoczęto remont dachu kościoła filialnego pw. Chrystusa Króla w **Howej** w zakresie naprawy i wzmocnienia uszkodzonych elementów więźby dachowej oraz wymiany pokrycia dachowego z dachówki ceramicznej karpiówki.

- **2015 rok** – wykonano prace zabezpieczające części murów zespołu zamkowego w **Siedlisku**. Przemurowano koronę murów wschodniej części skrzydła południowego, naprawiono spękania, a także uzupełniono ubytki, przeprowadzono także prace konserwatorskie przy kamiennych kolumnach ustawionych w miejscu ich pierwotnej ekspozycji w sali reprezentacyjnej skrzydła południowego, zwanej ogrodową.

- **2015 rok** – w kościele filialnym pw. Matki Bożej Częstochowskiej w **Zielonej Górze-Zatoniu** zakończono prace konserwatorskie polegające na renowacji, rekonstrukcji i konserwacji drewnianego stropu z polichromią.

- **2015 rok** – zabezpieczono i naprawiono mury obronne w **Zielonej Górze**, w części położonej przy pl. Powstańców Wielkopolskich.

- **2015 rok** – zakończono prace przy bastii stanowiącej część obwarowań miejskich, położonej przy ul. Obywatelskiej w **Koźuchowie** w zakresie jej zabezpieczenia i odbudowy do wysokości przyległego muru kurtynowego.

- **2015 rok** – przeprowadzono prace w kościele parafialnym pw. Jana Chrzciciela w **Chichach**, polegające na zabezpieczeniu uszkodzonej konstrukcji więźby dachowej, wymianie pokrycia dachu nad prezbiterium, zakrystią i kaplicą, a także wykonaniu nowego systemu odprowadzania wody odpadowej.

- **2015 rok** – zakończono roboty budowlane przy kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Boboli w **Białkowie**, polegające na odtworzeniu drewnianej, opierzonej blachą miedzianą latarni, stanowiącej zwieńczenie wieży kościelnej. Rekonstrukcji latarni dokonano na podstawie zachowanych przekazów ikonograficznych oraz analizy zachowanych elementów konstrukcyjnych w partii hełmu wieży.

- **2016 rok** – zakończono kompleksowy remont kościoła filialnego pw. Świętej Rodziny w **Sękowicach**, który zahamował destrukcję świątyni i przywrócił jej walory artystyczne. Prowadzone w latach 2007–2016 prace objęły m.in. odcinkowe przemurowanie fundamentów oraz ich wzmocnienie (2007), remont konstrukcji szkieletowej ścian obwodowych (2010), a także naprawę i stabilizację konstrukcji więźby dachowej wraz z remontem dachu (2011). W kolejnych etapach przeprowadzono prace we wnętrzu kościoła, m.in. konserwację dekoracji stropu z krzyżem maltańskim, renowację stolarki drzwiowej i klatki schodowej.

wej (2012) oraz naprawę konstrukcji i konserwację drewnianych empor i balustrad (2013–2016). Parafia za przeprowadzenie prac przy zabytku została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2016 rok** – przeprowadzono, poprzedzone badaniami konserwatorskimi, prace remontowe przy wieży kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Gromnicznej w **Koźuchowie**. Zaplanowane prace obejmowały zabezpieczenie substancji zabytku przed dalszym niszczeniem poprzez uzupełnienie murów, przemurowanie ich fragmentów, wykonanie spięć, a także konserwację kamiennego i ceglano-licowego lica wraz z wyeksponowaniem odkrytych w trakcie badań kamiennych maswerków w ostrołukowych oknach drugiej kondygnacji wieży.

- **2016 rok** – dobiegły końca rozpoczęte w 2011 roku prace remontowe kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Bobrowicach**, które objęły remont dachu świątyni, renowację ceglanych elewacji, remont ścian wewnętrznych z przywróceniem ich pierwotnej kolorystyki ustalonej na badań konserwatorskich (gama złamanych bieli) oraz wymianę posadzki w obrębie prezbiterium.

- **2016 rok** – zakończono remont dachu kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP w **Chlastawie**. Prace polegały na wykonaniu naprawy więźby dachowej oraz na wymianie zniszczonego pokrycia dachowego na nowe z gontu. W kolejnym etapie przeprowadzono prace w zakresie naprawy i wzmocnienia fundamentów, a także wymiany deskowego oszalowania elewacji. Przeprowadzono również konserwację dekoracji malarskich we wnętrzu.

- **2016 rok** – wykonano remont dachu filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Przełazach**.

- **2016 rok** – pomalowano, po przeprowadzeniu badań konserwatorskich, elewacje budynku położonego przy al. Niepodległości 9 w **Sulechowie**, stanowiącego siedzibę oddziału Sądu Rejonowego w Świebodzinie. W trakcie prac przeprowadzono również konserwację portalu.

- **2016 rok** – przeprowadzono prace przy nieużytkowanym od II wojny światowej kościele w **Gębicach**, polegające na remoncie i częściowej wymianie więźby dachowej, przemurowaniu zniszczonych fragmentów ścian, pokryciu dachu dachówką karpiówką, dachu kaplicy łupkiem, a ścianek wieżyczki gontem.

- **2016 rok** – pomalowano, po wykonaniu badań konserwatorskich, elewacje kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w **Nowym Kramsku**.

- **15 marca 2017 roku** – uznano za pomnik historii kościół filialny pw. Nawiedzenia NMP w **Kłępsku**. Obszar pomnika historii objął świątynię wraz z dawnym cmentarzem otoczonym od północy, zachodu i południa kamiennym murem. Kościół o konstrukcji szkieletowej, z zachowanymi relikami gotyckiej świątyni w konstrukcji zrębowej oraz z niezwykle bogatą nowożytną dekoracją snycerską i malarską wnętrza, powstała w duchu sztuki luteranckiej, jest jednym z najcenniejszych zabytków sakralnej architektury drewnianej w Polsce.

- **22 listopada 2017 roku** – za pomnik historii uznano zespół pocysterski w **Gościkowie-Paradyżu**. Obszar pomnika historii objął historycznie ukształtowaną przestrzeń opactwa z kościołem pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina, skrzydłami klasztornymi skupionymi wokół dwóch wirydarzy, kamiennie-ceglanym murem i starodrzewem. Paradycki klasztor należy do najcenniejszych zabytków sztuki sakralnej w zachodniej Polsce. Założenie to przez wieki pełniło rolę ważnego ośrodka kultury religijnej oraz myśli teologicznej.

- **2017 rok** – dekretem biskupa diecezjalnego Tadeusza Lityńskiego, ks. Piotr Kamiński mianowany został Diecezjalnym Konserwatorem Zabytków Diecezji zielonogórsko-gorzowskiej.

- **2017 rok** – na skutek pożaru wieży zniszczeniom uległ kościół katedralny pw. Wniebowzięcia NMP w **Gorzowie Wielkopolskim**, m.in. wypalone zostały dwie górne kondygnacje wieży wraz z konstrukcją hełmu oraz latarni. W kolejnych latach, przy wsparciu finansowym ministra kultury i dziedzictwa narodowego, podjęto działania mające na celu usunięcie skutków pożaru, w trakcie prac odtworzono konstrukcję i pokrycie hełmu wieży, wykonano prace remontowo-konserwatorskie przy ceglanych elewacjach i ścianach wewnętrznych, poddano konserwacji ściany i sklepienie w kruście podwieżowej.

- **2017 rok** – dobiegły końca prowadzone od 2011 roku prace konserwatorsko-restauratorskie przy ołtarzu głównym z kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina w pocysterskim opactwie w **Gościkowie-Paradyżu**. Ostatnim etapem prac była konserwacja wielkoformatowego, centralnego płótna z przedstawieniem Wniebowzięcia NMP, pędzla jednego z najwybitniejszych twórców śląskiego baroku F.A. Schefflera.

- **2017 rok** – zakończyły się prace remontowo-konserwatorskie przy ceglanych elewacjach ratusza w **Koźuchowie**, poprzedzone badaniami architektonicznymi. Wykonano m.in. oczyszczenie i konserwację gotyckiego lica ratusza, wprowadzono nową stolarkę okienną i drzwiową wzorowaną na historycznej, naprawiono lico elewacji zrekonstruowane w latach 60. XX wieku.

- **2017 rok** – zakończono prace konserwatorskie i restauratorskie przy zachodnim szczycie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Żaganie**. Konserwacji poddano również barokową rzeźbę przedstawiającą Madonnę z Dzieciątkiem znajdującą się w zwieńczeniu szczytu, która po pracach konserwatorskich została przeniesiona i wyeksponowana w części muzealnej zabytku, natomiast w szczycie zamieszczono kopię rzeźby wykonaną przez konserwatorów dzieł sztuki.

- **2017 rok** – zakończono trwające od 2013 roku prace remontowe przy elewacjach pałacu w **Zaborze**. W wyniku przeprowadzonych badań dokonano szeregu odkryć, m.in. na elewacjach zabytku odsłonięto dekoracje wykonane w technice sgraffita, z wykorzystaniem manierystycznej ornamentyki, datowane na początek XVII wieku. Zakres prac obejmował odtworzenie tynków, gzymsów i cokołów, malowanie elewacji, wykonanie obróbek blacharskich oraz prace konserwatorskie przy płaskorzeźbach na elewacjach. W kolejnym etapie przeprowadzono również prace konserwatorskie przy bogatym, rokokowym wystroju sztu-

katorskim sali kryształowej, będącej najbardziej reprezentacyjnym pomieszczeniem, wewnątrz to odzyskało dawny blask.

- **2017 rok** – dobiegły końca kompleksowe prace remontowe i konserwatorsko-restauratorskie przy Kaplicy Bożego Grobu w **Żaganiu**, które objęły remont dachu, elewacji i wewnątrz, konserwacji poddano również zachowane na murach inskrypcje. Za przeprowadzone prace, które uchroniły zabytek przed postępującą degradacją i przywróciły go do dawnej świetności, parafia została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2017 rok** – przeprowadzono remont pałacu przy ul. Jana Pawła II 7 w **Żaganiu**, obejmujący wewnątrz, elewacje wraz z klasycystycznymi sztukateriami fasady, dach oraz teren wokół zabytku.

- **2017 rok** – zakończono prace związane z wymianą pokrycia dachowego oraz remontem więźby dachowej kościoła filialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Przybymierzu**.

- **2017 rok** – zakończyły się prace konserwatorskie we wewnątrz kościoła parafialnego pw. Najświętszego Zbawiciela w **Zielonej Górze** w zakresie malowania ścian, empor, kolumn w nawie głównej i prezbiterium. Kolorystyka wewnątrz, utrzymana w jasnych i ciepłych barwach, ustalona została na podstawie badań konserwatorskich.

- **2017 rok** – wykonano remont dachu pałacu w **Rokitnicy**, obejmujący naprawę konstrukcji więźby dachowej oraz wymianę pokrycia dachowego.

- **2017 rok** – rozpoczęto badania konserwatorskie i prace remontowe kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w **Ługach**, które obejmowały m.in. wzmocnienie fundamentów i murów zewnętrznych, tynkowanie górnych fragmentów elewacji wieży, naprawę obróbek blacharskich oraz uszczelnienie pokrycia dachu. W kolejnym etapie poddano również konserwacji malowidło gotyckie przedstawiające św. Barbarę, odkryte podczas prac konserwatorskich we wewnątrz świątyni.

- **23 listopada 2018 roku** – zorganizowano uroczyste obchody 100-lecia służb konserwatorskich w Polsce. Gala pod hasłem „Kochamy Zabytki” odbyła się w Filharmonii Narodowej w Warszawie. Podczas uroczystości uhonorowano osoby w sposób szczególny zasłużone dla ochrony kultury i dziedzictwa narodowego. Wśród osób wyróżnionych znalazła się dr Barbara Bieliniś-Kopeć – Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, odznaczona Srebrnym Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, doceniona m.in. za popularyzację dziedzictwa kulturowego Ziemi Lubuskiej oraz działania na rzecz rozwijania współpracy międzynarodowej, w tym ze służbami konserwatorskimi oraz organizacjami społecznymi na polsko-niemieckim pograniczu.

- **13 grudnia 2018 roku** – w **Kostrzynie nad Odrą** odbyło się pierwsze robocze spotkanie wojewódzkich konserwatorów zabytków z konserwatorami krajów związkowych z Niemiec. Jego inicjatorami byli dr Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, oraz dr Thomas Drachenberg, Konserwator Zabytków Kraju Związkowego Brandenburgia. Było to pierwsze

spotkanie w takim gronie i miało wymiar historyczny, poprzedzając kolejne spotkania w Polsce i Niemczech, których tematyka skupiała się na szerokim kontekście dziedzictwa kulturowego w aspekcie zmian klimatu, restrukturyzacji, partycypacji społecznej i innych. Należy podkreślić, iż współpraca pomiędzy lubuskimi i brandenburskimi konserwatorami ma długoletnią tradycję, służy wymianie doświadczeń i pogłębianiu specjalistycznej wiedzy.

- **2018 rok** – zakończono remont budynku dawnej szkoły katolickiej w **Świebodzinie**, który obejmował m.in. wymianę pokrycia dachowego, konserwację oraz wymianę stolarki okiennej, prace przy elewacjach.

- **2018 rok** – zakończono remont kościoła pw. św. Katarzyny w **Luźbincinie**. W trakcie prac wymieniono pokrycie dachu na analogiczną dachówkę karpiówkę, naprawiono więźbę dachową, wykonano niezbędne wzmocnienia fundamentów i ścian, otynkowano elewacje tynkami mineralnymi, odwzorowując fakturę tynków historycznych i pomalowano elewacje w kolorze starej bieli. Prace konserwatorskie wykonano również we wewnątrz świątyni, m.in. usunięto wtórne nawarstwienia malarskie, poddano konserwacji oryginalne tynki i warstwy malarskie, a także drewniane elementy empor i belkę tęczową, historyczną stolarkę drzwiową, naprawiono sklepienie nad prezbiterium, dokonując miejscowych przemurowań, wykonano nową posadzkę ceglana na wzór pierwotnej.

- **2018 rok** – dobiegły końca rozpoczęte w 2015 roku prace przy dawnym kościele ewangelickim im. Żłóbka Chrystusa we **Wschowie** w zakresie remontu konstrukcji więźby dachowej wraz z wymianą pokrycia dachowego i instalacji odgromowej.

- **2018 rok** – zakończyły się prace konserwatorskie i restauratorskie we wewnątrz kościoła parafialnego pw. św. Anny w **Jordanowie**, polegające na malowaniu ścian świątyni. Prace poprzedzono wykonaniem badań konserwatorskich nawarstwień malarskich i tynkarskich.

- **2018 rok** – zakończono prace remontowe pałacu w **Zielonej Górze-Starym Kisielinie**. W wyniku przeprowadzonych badań konserwatorskich ustalono pierwotną kolorystykę elewacji oraz stolarki okiennej i drzwiowej. Zakres wykonanych prac obejmował m.in. naprawę dachu, malowanie elewacji, remont wewnątrz i przystosowanie ich do nowych funkcji. W wyremontowanym pałacu swoją siedzibę znalazła filia Zielonogórskiego Ośrodka Kultury.

- **2018 rok** – zrealizowano prace remontowe przy elewacjach kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Różańcowej w **Żarkach Wielkich**. Remont świątyni poprzedzono wykonaniem badań konserwatorskich, na podstawie których ustalona została historyczna kolorystyka. Podczas prac odtworzono detal architektoniczny w postaci pseudoboniowania na narożach elewacji, który został odkryty podczas badań.

- **2018 rok** – wykonano remont dachu kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika przy Placu Farnym we **Wschowie**.

- **2018 rok** – zakończono rewitalizację zabytkowego parku dworskiego w **Laskach** w ramach projektu „Szlakiem Rothenburgów

Zabór, pałac, 1966 r.

Zabór, pałac, 1966 r.

Zabór, pałac, 2016 r.

Zabór, pałac, 2018 r.

w gminie Czerwieńsk”. W parku przywrócono przebieg ścieżek i cieków wodnych, oznaczono na planie zachowane okazy starodrzewu, które wzbogacono o nowe nasadzenia gatunkami typu katalpa, tulipanowiec, orzech szary oraz zielenią niską. Na obrysie nieistniejącego pałacu ustawiono ozdobny trejaż zieleni, założono nowe oświetlenie, ustawiono tablice informacyjne i elementy małej architektury. Za przeprowadzone prace Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków przyznał gminie Czerwieńsk wyróżnienie w ramach nagrody „Lubuskie Konserwacje”.

- **2018 rok** – zdewastowany pałac w **Bieczu** został przejęty w użytkowanie przez Fundację Ochrony Zabytków „Monumenta Poloniae” na mocy porozumienia z właścicielem i wierzycielem. Przy finansowym wsparciu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz zaangażowaniu miłośników zabytków przeprowadzono pierwsze od lat prace porządkowe i ratunkowe, w tym zabezpieczono zagrożone zawaleniem stropy i dach. Zapomniany przez dziesięciolecia pałac zaczął powracać w świadomości lokalnej społeczności jako ważny element historii i dziedzictwa.

- **2019 rok** – zakończono remont konserwatorski wiaduktu przy Górze Pana w parku Mużakowskim w **Łęknicy**. W ramach inwestycji dokonano wzmocnienia zagrożonej konstrukcji obiektu, poddano pracom konserwatorskim i restauratorskim ceglane elewacje zróżnicowane fryzami ze szlaki szklanej, a także odtworzono zniszczone blankowania. Obiekt, będący północną bramą na teren założenia parkowego, odzyskał dawny blask.

- **2019 rok** – zakończono rozpoczęte w 2017 roku kompleksowe prace konserwatorsko-restauratorskie przy budynku klasztoru magdalenek w **Szprotawie**. Zabytek został laureatem w ogólnopolskim konkursie ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbane” w kategorii adaptacja obiektów zabytkowych. Nagroda została przyznana „za prace konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne (...) przeprowadzone w oparciu o wyniki wzorowo przeprowadzonych badań konserwatorskich, eksponujące rozwarstwienie historyczne budowli, przywracające wartości zabytkowe obiektu i jego znaczenie w przestrzeni miasta”. W obiekcie mieści się m.in. ekspozycja Izby Historii i Galeria Zbiorów Regionalnych, Punkt Informacji Turystycznej i Centrum Seniora. Po pracach konserwatorsko-restauratorskich zabytek został przywrócony społeczeństwu.

- **2019 rok** – dobiegł końca trwający od 2017 roku remont dworca kolejowego w **Żaganii**, którego zakres prac obejmował m.in. przywrócenie historycznej kolorystyki elewacji wraz z pracami konserwatorskimi przy detalu architektonicznym, odtworzenie drewnianych okiennic, renowację historycznej stolarki drzwiowej oraz częściową wymianę stolarki drzwiowej i okiennej na nową, wykonaną na wzór oryginalnej. Zrealizowano również prace konserwatorskie przy elementach wyposażenia dworca, m.in. kasach biletowych oraz wystroju dawnej restauracji i poczekalni. Obiekt został również dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych. Dzięki przeprowadzonym pracom zabytek odzyskał dawną świetność.

- **2019 rok** – zakończono kompleksowy remont kościoła filialnego pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w **Rudnie**.

W 2016 roku poddano konserwacji późnobarokowy ołtarz główny z obrazami znakomitego śląskiego artysty J.J. Knechtla. W następnym roku przystąpiono do wymiany pokrycia dachu i remontu więźby dachowej, a w 2018 roku wykonano prace przy elewacjach, przywracając świątyni jej kamienne lico. W latach 2018–2019 przeprowadzono konserwację barokowych ław kolarskich, natomiast w 2019 roku wykonano remont wnętrza, który obejmował naprawę tynków, wymianę instalacji, malowanie ścian, usunięcie wtórnej posadzki oraz boazerii, przeprowadzono także konserwację konfesjonau i remont dzwonnicy przykościelnej. Parafia za przeprowadzenie prac w kościele w Rudnie została uhonorowana nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2019 rok** – zakończono rozpoczęty w 2016 roku remont Domu Szewca w **Pszczewie**. W pierwszej kolejności wymieniono pokrycie dachu na gont drewniany i poddano konserwacji stolarkę drzwiową i okienną. W kolejnym etapie działania dotyczyły głównie ścian obwodowych i wewnętrznych. Przeprowadzono prace konserwatorskie przy elementach drewnianych, naprawiono i uzupełniono wyprawy tynkarskie i oczyszczono oraz zabezpieczono podłogę deskową.

- **2019 rok** – zakończone zostały prowadzone przez Regionalne Centrum Animacji Kultury kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie w willi położonej przy ul. Sienkiewicza 11 w **Zielonej Górze** polegające m.in. na wzmocnieniu stropów i więźby dachowej, wykonaniu nowego pokrycia dachu, naprawie elewacji, a także remoncie wnętrz. Ponadto rewaloryzacji poddano ogród przy willi, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów, założono trawniki, wykonano alejki zgodnie z przebiegiem historycznej sieci drożnej, odtworzono także fontannę.

- **2019 rok** – zakończono prace konserwatorskie we wnętrzu kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Kostrzynie nad Odrą**. Rozpoczęte w 2017 roku prace polegały na naprawie stropu, oczyszczeniu i uzupełnieniu wypraw tynkarskich, konserwacji elementów drewnianych, ceramicznego cokołu i stacji drogi krzyżowej, a także utrwaleniu oraz odtworzeniu wystroju malarskiego w oparciu o badania konserwatorskie.

- **2019 rok** – przyznana została dotacja na realizację zadania „Kompleksowy remont zespołu poaugustiańskiego w **Żaganii**”. Rozpoczęły się zakrojone na szeroką skalę działania konserwatorsko-restauratorskie, których zakres w ramach projektu objął: remont elewacji kościoła i dawnego pałacu opackiego z unikatową barokową biblioteką klasztorną, wnętrza kościoła (sklepienia, ściany, ołtarz główny i organy) oraz wybranych pomieszczeń części klasztornej na potrzeby utworzenia specjalnej ścieżki muzealnej. W trakcie prac prowadzono badania konserwatorskie, podczas których dokonano wielu odkryć, m.in. w prezbiterium kościoła odsłonięto barokową polichromię zdobiącą zamurowaną niszę w ścianie południowej. Remont zespołu poaugustiańskiego to jedna z największych realizacji w naszym województwie.

- **2019 rok** – podpisano porozumienie partnerskie pomiędzy gminą Słońsk, Brandenburską Komandorią Zakonu Joannitów oraz miastem Seelow, dotyczące prac remontowo-zabezpiecza-

jących dawny zamek joannitów w **Słońsku**. Pozyskano środki, które umożliwiły prace remontowe w zamku, m.in. wzmocniono korony murów, naprawiono spękania, wykonano zadaszanie zabezpieczające wnętrze, które zostało uprzątnięte z gruzów. Zabezpieczony zabytek ma zostać udostępniony dla zwiedzających.

- **2019 rok** – przeprowadzono prace w średniowiecznej wieży wartowniczej przy ul. Wartowniczej w **Żarach**, polegające na przystosowaniu obiektu do celów turystycznych i edukacyjnych. W ramach inwestycji we wnętrzu zabytku zaplanowano wykonanie m.in. samonośnej konstrukcji drewnianej służącej celom wystawienniczym.

- **2019 rok** – podjęto prace konserwatorskie przy Błękitnej Bramie zlokalizowanej przy ul. Poznańskiej w **Żarach**, polegające na zabezpieczeniu i naprawie uszkodzonych historycznych nawarstwień tynkarskich i malarskich, a także na konserwacji kamiennych waz i dekoracyjnej kraty.

- **2019 rok** – zrealizowano prace związane z remontem dachu nad kaplicą zamkową i skrzydłem wschodnim zamku w **Siedlisku**, a także działania dotyczące wzmocnienia empor i konserwacji bogatej kamieniarki kaplicy.

- **2019 rok** – rozpoczęto zakrojony na szeroką skalę remont młyna w **Bogdańcu**. Muzeum Lubuskie im. J. Dekerta w Gorzowie Wielkopolskim, do którego należy zabytek, pozyskało środki unijne na realizację inwestycji. Prace, poprzedzane badaniami konserwatorskimi, architektonicznymi i kompleksowym rozpoznaniem konstrukcji zabytku, obejmowały m.in. wzmocnienie fundamentów, wymianę drewnianych elementów konstrukcji, których stan zagrażał stabilności budynku, położenie nowego pokrycia dachu, renowację stolarki okiennej i drzwiowej. Jednocześnie prowadzono prace związane z konserwacją zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie młyna.

- **2019 rok** – zrealizowano remont dachu kościoła filialnego pw. św. Jana Chrzciciela w miejscowości **Wrzesiny**.

- **2019 rok** – w nocy z 13 na 14 października 2019 roku doszło do pożaru zamku w **Żarach**, podczas którego zniszczony został hełm wieży, który zawalił się na dach skrzydła zachodniego zabytku, uszkadzając częściowo konstrukcję dachu i niszcząc jego pokrycie. W trakcie akcji gaszenia pożaru zalane zostało wnętrze wieży, w tym mury, stropy ceramiczne i drewniane klatki schodowe, a także pomieszczenia w przyległych skrzydłach zamku. W kolejnym roku, dzięki dotacji ministra kultury, dziedzictwa narodowego i sportu, pozyskanej przez społeczników ze Stowarzyszenia „Region Łużyce”, które przejęło zabytek w użyczenie, przeprowadzono prace związane z odtworzeniem spalonego hełmu oraz usuwaniem skutków zniszczeń spowodowanych pożarem.

- **2019 rok** – zakończono konserwację i restaurację krucyfiksu gotyckiego na Drzewie Życia z kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Bolesnej **Gądkowie Wielkim**.

- **2019 rok** – rozpoczęto, po wcześniejszym wykonaniu badań konserwatorskich, remont bramy miejskiej, zwanej bramą Za-

siecką, w **Brodach**, który objął dach i elewacje, w tym także płyciny z inskrypcjami oraz herb miasta wraz z emblematami, które poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim. W trakcie remontu ponownie ułożono, po oczyszczeniu, oryginalną dachówkę z początku XX wieku.

- **2020 rok** – zakończono rozpoczęte w 2018 roku kompleksowe prace związane z zabezpieczeniem ruin pałacu, odbudową oranżerii i konserwacją jej wystroju malarskiego i architektonicznego oraz rewaloryzację parku pałacowego w zespole pałacowo-parkowym w **Zielonej Górze-Zatoniu**. W ramach inwestycji zabezpieczono pałac przed dalszą degradacją, m.in. ustabilizowano jego konstrukcję, wykonano niezbędne uzupełnienia zniszczonych partii murów, poddano pracom konserwatorskim elementy wystroju architektonicznego oraz odkryto historyczną ceglaną posadzkę. W trakcie odbudowy zabytkowej oranżerii m.in. odtworzono dwuspadowy dach, wykonano przeszkoloną ścianę w elewacji frontowej, nową posadzkę oraz przeprowadzono kompleksowe prace konserwatorsko-restauratorskie we wnętrzu budynku z jego adaptacją na cele kulturalne i usługowe. W parku dokonano wycinki samosiejek, odsłaniając osie i powiązania widokowe, wykonano prace melioracyjne w obrębie rowów i stawów, odsłonięto brzegi stawów, oznaczono przebieg projektowanych ścieżek parkowych, przywracając dawną sieć drożną tego założenia, postawiono fontanny i rzeźby parkowe, wprowadzono ławki oraz wykonano parking. Pałac został utrzymany jako trwała ruina w otoczeniu malowniczego parku i udostępniony dla zwiedzających. Zabytek został wyróżniony w ogólnopolskim konkursie ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbany” oraz uhonorowany nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2020 rok** – zakończono prace przy więźbie dachowej, pokryciu dachowym i drewnianym stropie dworu sołtysiego w **Złotniku**. Realizując inwestycję, zdecydowano o zachowaniu oryginalnej ceramicznej dachówki oraz minimalnej ingerencji w konstrukcję więźby dachowej. Inicjatorem prac byli społecznicy ze Stowarzyszenia „Region Łużyce”, które od 2016 roku opiekuje się zabytkiem.

- **2020 rok** – zakończono działania związane z rewaloryzacją parku miejskiego w **Żarach**. Podczas prac odtworzono powiązania widokowe pomiędzy wnętrzami parkowymi, wytyczono alejki parkowe, usunięto samosiewy, wykonano cięcia pielęgnacyjne w koronach drzew, uzupełniono szatę roślinną, odtworzono staw parkowy, a także wprowadzono elementy małej architektury.

- **2020 rok** – w związku z realizowanymi pracami rewaloryzacyjnymi we wnętrzach ratusza w **Bytomiu Odrzańskim** przeprowadzono badania architektoniczne i konserwatorskie, podczas których odsłonięto nieznanne dotychczas elementy renesansowego wystroju architektonicznego, m.in. filary w sieni, wnęki w ścianach sieni i sal parteru, ceramiczne posadzki sieni oraz pomieszczeń na piętrze, okap pieca kuchennego, a w izbie parteru niezwykle rzadko spotykane elementy do zawieszenia wagi miejskiej oraz kute żelazne kraty okienne. Odsłonięty wystrój architektoniczny stanowi rzadki przykład renesansowego wnętrza siedziby władz miejskich na Śląsku.

- **2020 rok** – przeprowadzono remont konserwatorski kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w **Studzieńcu**, który obejmował odtworzenie ceramicznej posadzki i pomalowanie ścian we wnętrzu świątyni farbami wapiennymi, ponadto zrealizowano prace przy przykościelnej dzwonnicy. Podczas prowadzonych badań konserwatorskich natrafiono na pozostałości dekoracji malarskich na ścianach i zacheuszki. Inwestycja została zrealizowana dzięki wsparciu ministra kultury i dziedzictwa narodowego i stanowiła kontynuację podjętych w latach wcześniejszych prac: remont murów (2013), wymiana instalacji elektrycznej (2015), fumigacja (2015), konserwacja barokowego ołtarza głównego (2016), konserwacja renesansowej ambony i gotyckiej belki tęczyowej z krucyfiksem (2017), konserwacja barokowego konfesjonálu (2018) oraz impregnacja gontu na dachu kościoła (2018).
- **2020 rok** – zakończono prace remontowo-konserwatorskie w pałacu w **Żaganiu**, które objęły górne części elewacji od strony dziedzińca oraz skrzydło wschodnie, uszkodzone przed kilku laty wskutek niewłaściwego zabezpieczenia przed opadami w trakcie remontu dachów. Prace objęły część elewacji, gzymsy, lizeny, maszkarony, aplikacje i kominy.
- **2020 rok** – przeprowadzono prace remontowe kościoła filialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Węgrzyniecach**, obejmujące wymianę pokrycia dachów na nowe z dachówki karpiówki na wzór dachówki historycznej.
- **2020 rok** – w holu Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze wyeksponowany został, po pracach konserwatorsko-restauratorskich, późnorenesansowy portal z dworu w **Przytoku**. Prace poprzedzone zostały badaniami oraz rozpoznaniem z zakresu historii sztuki. Konserwacja i udostępnienie dla zwiedzających muzeum portalu, który przez wiele lat pozostawał niedostępny i zapomniany – zdemontowany i zabezpieczony w magazynie, stało się możliwe dzięki staraniom dyrekcji muzeum, śp. A. Toczewskiego i obecnego dyrektora L. Kani.
- **2020 rok** – przeprowadzono konserwację i restaurację elewacji kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w **Jeninie** w zakresie usunięcia wtórnych napraw, odtworzenia historycznego detalu, oczyszczenia oraz uzupełnienia tynków. W trakcie prac odsłonięto cokół, profilowany gzyms oraz pozostałości historycznych wypraw i wymalowań elewacji i detalu.
- **2020 rok** – rozpoczęto remont zabytkowego mostu w **Cigacicach**, wykonanego w 1925 roku w zakładach G. Beuchelta w Zielonej Górze. Prace obejmowały miejscowe wzmocnienia i renowację konstrukcji stalowej wraz z przywróceniem pierwotnej kolorystyki w tonacji ciemnoszarej.
- **2020 rok** – rozpoczęto prace remontowo-konserwatorskie przy hełmach wież kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Marcina w **Gościkowie-Paradyżu**, dokonując niezbędnych napraw, utrwalających historyczną substancję i przywracając złocenia.
- **2020 rok** – zakończył się remont dachu kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Sulechowie**. Prace polegały m.in. na wymianie pokrycia z blachy miedzianej nad korpusem nawowym na dachówkę ceramiczną karpiówkę.
- **2020 rok** – prace konserwatorskie i restauratorskie przy instrumencie organowym z kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w **Jeleninie**.
- **2020 rok** – prace konserwatorskie i restauratorskie przy instrumencie organowym z kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła w **Jabłonowie**.
- **2021 rok** – w **Muszkowie** przypadkowo znaleziony został skarb przedmiotów brązowych kultury unietyckiej (2300–1600 p.n.e.) – trzy berła sztyletowe, trzy sztylety brązowe, siekierka, dłuto i toporek. Znaleźisko ma charakter unikatowy, z uwagi na ilość i jakość przedmiotów, oraz świadczy o intensywnym osadnictwie na tym terenie w początkach epoki brązu.
- **2021 rok** – w okolicy **Łupowa** w wyniku osunięcia się skarpy pozyskano depozyt ozdób brązowych i elementy uprząży końskiej, należące do wyrobów kultury łużyckiej. Bogaty depozyt datowany na późną epokę brązu (800–65 p.n.e.), składający się łącznie z 220 przedmiotów brązowych, w tym z 6 bransolet, 5 naszyjników, czteroczęściowego napierśnika, zapinki płytowej oraz tarczek, kółek, ozdób i przedmiotów brązowych mogących być elementami uprząży końskiej, stanowi odkrycie o dużej wartości dla dziedzictwa kulturowego.
- **2021 rok** – dobiegły końca rozpoczęte w 2015 roku kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie w dawnym zespole szpitalnym św. Doroty w **Żaganiu**, zaadaptowanym na cele dydaktyczne Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. H. Wieniawskiego. Wykonano remont neogotyckiego budynku dawnego szpitala, tzw. Domu Sióstr oraz budynku portierni przy bramie wjazdowej, ponadto zagospodarowano teren założenia. W trakcie przeprowadzanych badań konserwatorskich pod wieloma warstwami późniejszych przemalowań odkryto pierwotne polichromie ścienne, zdobiące wnętrza szpitala i Domu Sióstr, które następnie poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim wraz z pozostałymi elementami historycznego wystroju i wyposażenia. Niezwykle cenny historyczny zespół szpitalny dzięki wykonanym kompleksowo pracom odzyskał dawną świetność. Zabytek wyróżniono w konkursie ministra kultury i dziedzictwa narodowego „Zabytek Zadbane” oraz nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.
- **2021 rok** – zakończono prace konserwatorsko-restauratorskie przy neogotyckim ołtarzu głównym w kościele filialnym pw. św. Wawrzyńca w **Rusinowie**, w wyniku których zabytek został zabezpieczony przed dalszym niszczeniem oraz odzyskał historyczny wygląd i wartości estetyczne. Parafia za wykonanie prac przy ołtarzu została wyróżniona nagrodą „Lubuskie Konserwacje”.
- **2021 rok** – rozpoczęto prace związane z remontem ścian wzniesionego w konstrukcji szkieletowej kościoła parafialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w **Osiecznicy** w zakresie naprawy elementów konstrukcyjnych oraz ich wypełnień, a także wymiany najbardziej zniszczonych fragmentów, jak podwaliny. Pracom towarzyszyły badania konserwatorskie, ich celem jest przywrócenie świątyni do dobrego stanu w możliwie zbliżonej do stanu pierwotnego formie zaprojektowanej przez K.F. Schinkla.

- **2021 rok** – rozpoczęto badania i prace konserwatorskie we wnętrzu kościoła parafialnego pw. św. Józefa Rzemieślnika w **Wawrowie**, mające na celu utrwalenie gotyckich dekoracji malarskich znajdujących się pod warstwami wtórnych tynków. W trakcie prac usunięto późniejsze tynki, oczyszczono powierzchnie, uzupełniono warstwę malarską. Dokonano cennego odkrycia – przedstawienie św. Jerzego, wstępnie datowane na około 1500 rok.
 - **2021 rok** – przeprowadzono prace konserwatorskie w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w **Skwierzynie**, które obejmowały przywrócenie kolorystycznego wystroju sklepień, żeber sklepiennych i filarów w gamie ochry i ugrów, które ustalone zostały na podstawie badań konserwatorskich.
 - **2021 rok** – rozpoczęto prace przy wieży kościoła farnego pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika we **Wschowie** w zakresie naprawy i stabilizacji konstrukcji murów oraz prace konserwatorskie przy elewacji wieży i przyporach.
 - **2021 rok** – zakończył się remont dachu zamku w **Miodnicy**. W trakcie prac ponownie wykorzystano i ułożono historyczną dachówkę, odtworzono także okna powiekowe, naprawiono konstrukcję więźby dachowej, a także zabezpieczono tynki na elewacjach. Prace docenione zostały przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wyróżnieniem w ramach nagrody „Lubuskie Konserwacje”.
 - **2021 rok** – przeprowadzono remont konserwatorski w drewnianym kościele filialnym pw. św. Bartłomieja Apostoła w miejscowości **Kalsko**, który obejmował m.in. naprawę, konserwację i częściowe odtworzenie elementów zdwojonej konstrukcji ścian świątyni: wewnętrznej – zrębowej, i zewnętrznej – szkieletowej w obrębie prezbiterium. Prace przy zabytku zostały poprzedzone badaniami architektonicznymi przeprowadzonymi przez prof. U. Schaafa i dr. M. Prarata z Torunia.
 - **2021 rok** – przeprowadzono remont zabytkowej plebanii położonej przy ul. Kasprowicza 1 w **Zielonej Górze**, przywracając błękitną kolorystykę elewacji z początku XX wieku, ustaloną na podstawie badań konserwatorskich.
 - **2021 rok** – rozpoczęły się prace zabezpieczające przy późnorenansowym pentaptyku Trójcy Świętej w kościele parafialnym w **Niwicy**, które były realizowane przy wsparciu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podczas prac, po raz pierwszy od wielu lat, otwarto skrzydła pentaptyku i dokonano oglądu nieznanych wcześniej badaczom ośmiu malowanych scen pasyjnych. Pentaptyk z Niwicy ze względu na zniszczenie i rozproszenie tego typu obiektów po II wojnie światowej jest dziełem unikatowym.
 - **2021 rok** – zakończono roboty budowlane przy elewacjach kościoła filialnego pw. Nawiedzenia NMP w **Smardzewie**, m.in. naprawiono spękania, usunięto wtórne zaprawy cementowe, uzupełniono ubytki tynków, naprawiono również deskowanie wieży.
 - **2021 rok** – zrealizowano remont konserwatorski elewacji i dachu zabytkowej Willi Adelajdy w **Siedlisku**, w której obecnie znajduje się przedszkole oraz Gminny Ośrodek Kultury i Sportu,
- w związku z przystosowaniem zabytku do potrzeb osób starszych. Podczas prac odkryto i zabezpieczono malowidła iluzjonistyczne, których tylko nieliczne przykłady zachowały się w obiektach na terenie województwa lubuskiego.
 - **2021 rok** – remont elewacji frontowej ratusza w **Ośnie Lubuskim**, wzmocniono ściany (spękania ścian zewnętrznych), odrestaurowano i częściowo odtworzono detal architektoniczny, wykonano renowację stolarki okiennej i drzwiowej, elewacja odzyskała pierwotną kolorystykę.
 - **2021 rok** – przeprowadzono konserwację gotyckich rzeźb grupy Ukrzyżowania z belki tęczowej w katedrze pw. Wniebowzięcia NMP w **Gorzowie Wielkopolskim**.
 - **2022 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Powiatem Zielonogórskim powierzone zostały powiatowi niektóre kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków objęła Barbara Czechowska.
 - **2022 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Powiatem Żagańskim powierzone zostały powiatowi niektóre kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków objął Bartosz Idryjan.
 - **2022 rok** – zakończono prace związane z adaptacją nieużytkowanego dawnego kościoła ewangelickiego w **Bytomiu Odrzańskim** na Centrum Historyczno-Kulturalne, realizowane przez Fundację Archeologiczną w Zielonej Górze oraz gminę Bytom Odrzański. W ramach inwestycji prowadzonej od 2018 roku wykonano remont dachu, elewacji i wnętrza, tworząc miejsca do przechowywania eksponatów oraz zaplecze do wydarzeń kulturalnych, konferencji, które będą odbywać się w obiekcie. We wnętrzach wyeksponowano relikty zachowanych polichromii, część empor, fragmenty historycznych posadzek. Pracom konserwatorskim poddano również niezwykle wartościowy, renesansowy portal pochodzącym z wzniesionego w 1616 roku gimnazjum. Zrealizowane prace pozwoliły na zachowanie cennego obiektu w strukturze miasta i przywrócenie go społeczeństwu.
 - **2022 rok** – w kościele filialnym pw. św. Andrzeja Apostoła w **Krośnie Odrzańskim** zakończono remont ścian wraz z przywróceniem historycznej kolorystyki wnętrza świątyni, której powstanie wiąże się z K.F. Schinklem, w gamie jasnych zieleni, a także remont sufitu z konserwacją fragmentu dekoracji, na którą natrafiono podczas badań konserwatorskich poprzedzających remont zabytku. Jednocześnie wykonano prace konserwatorskie przy zachowanej w komplecie historycznej stolarce okiennej i drzwiowej dekorowanej motywami maswerkowymi. Przedsięwzięcie zostało zrealizowane m.in. dzięki wsparciu finansowemu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
 - **2022 rok** – zakończyły się prace konserwatorskie przy elewacjach drewnianego kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Lubiechni Małej**, obejmujące konserwację i naprawy ciesielskie drewnianej konstrukcji słupowo-ryglowej i działania

Żagań, kościół pw. Wniebowzięcia NMP, 1965 r.

Żagań, kościół pw. Wniebowzięcia NMP, 2023 r., fot. A. Duda

Żary, zamek w czasie rekonstrukcji półn.-zach. narożnika, 1964 r., fot. St. Kowalski

Żary, zamek, odtworzony po pożarze hełm wieży, 2021 r.

przy glinianych i wapiennym tynkach pól międzyryglowych. Prace przy zabytku poprzedzone zostały badaniami prowadzonymi przez prof. U. Schaafa i dr. M. Prarata. Prace zostały ocenione bardzo wysoko zarówno przez ekspertów z Polski, jak i z Niemiec. Parafia otrzymała wyróżnienie w ramach nagrody „Lubuskie Konserwacje”.

- **2022 rok** – przeprowadzono remont elewacji pałacu w **Gliźnie**. Prace polegały na usunięciu cementowej opaski wzdłuż murów obwodowych, uzupełnieniu wypraw tynkarskich, naprawie detalu i przeprowadzeniu prac konserwatorskich przy wystroju rzeźbiarskim. W ostatnim etapie odtworzono dawne warstwy malarskie metodą laserunku w oparciu o wykonane badania konserwatorskie, nadając elewacjom charakter z czasu ostatniej rozbudowy i przebudowy pałacu z początku XX wieku.

- **2022 rok** – zakończono kompleksowe prace konserwatorsko-restauratorskie przy zabytkowym wyposażeniu kościoła filialnego pw. św. Jadwigi w **Rakowie**, m.in. przy ołtarzach, polichromii na stropie prezbiterium, balustradzie empory organowej, krucyfikach procesyjnym. Prace konserwatorskie zahamowały postępującą degradację zabytków, zostały wykonane z wielką pieczołowitością, z pełnym poszanowaniem dla oryginalnej substancji. Parafia została doceniona nagrodą „Lubuskie Konserwacje”.

- **2022 rok** – zakończono remont wieży kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w **Podlegórzcu**, przywracając zabytek do dawnego stanu po awarii budowlanej w 2019 roku – część kamiennego lica wieży (od strony zachodniej) uległa odspojeniu, a spadające kamienie uszkodziły dach świątyni pokryty łupkiem.

- **2022 rok** – wykonano prace remontowe w prezbiterium kościoła filialnego pw. Matki Bożej Bolesnej w **Czetowicach**, naprawiono spękania i uzupełniono tynki z zastosowaniem tynków wapiennych oraz pomalowano ściany i sklepienie w oparciu o wyniki badań konserwatorskich.

- **2022 rok** – zakończyły się prace zabezpieczające przy pałacu w **Luboszycach**, obejmujące m.in. wykonanie miejscowych napraw na elewacjach poprzez uzupełnienie brakujących cegieł i tynków, przemurowanie i otynkowanie kominów, remont klatki schodowej poprzez wzmocnienie zniszczonego podestu na piętrze wraz z wymianą deskowej podłogi, a także zabezpieczenie tarasu oraz naprawę dachu.

- **2022 rok** – zakończyły się prace przy dawnej willi Jaehnego przy ul. Kosynierów Gdyńskich 108 w **Gorzowie Wielkopolskim**.

- **2022 rok** – zakończono prace przy drewnianej ławie proboszczowskiej z 1712 roku z kościoła filialnego pw. św. Wojciecha w **Drogominie**. Obiekt był wielokrotnie przemalowywany, silnie zabrudzony, a także zawilgocony oraz uszkodzony w wyniku działania grzybów i owadów. Prace konserwatorskie i restauratorskie polegały na zabezpieczeniu i utrwaleniu elementów konstrukcyjnych, oczyszczeniu, usunięciu wtórnych przemalowań, a także uzupełnieniu ubytków drewna oraz rekonstrukcji brakujących elementów oraz uzupełnieniu ubytków w warstwie malarskiej i poźlotniczej.

- **2022 rok** – rozpoczęto prace konserwatorskie i restauratorskie przy obelisku ku czci księcia Henryka Pruskiego na terenie Parku Górnego w **Dąbroszynie**.

- **30 marca 2023 roku** – zorganizowano w **Wiechlicach** polsko-niemiecką konferencję pt. „Zabytki świadectwem wspólnego dziedzictwa historycznego pogranicza polsko-niemieckiego”. Organizatorem konferencji był powiat żagański, a honorowy patronat objął Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Spotkanie, które było kolejnym etapem projektu realizowanego wspólnie z niemieckim partnerem – powiatem Oberspreewald-Lausitz, służyło przede wszystkim wymianie doświadczeń w zakresie opieki nad dziedzictwem kulturowym po obu stronach granicy.

- **3-4 lipca 2023 roku** – w Gdańsku zorganizowane zostały obchody 20-lecia Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Podczas uroczystości dr Jarosław Sellin, Generalny Konserwator Zabytków, wręczył osobom zasłużonym dla ochrony zabytków medale „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, przyznane przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego. Dr Barbara Bielinis-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, otrzymała Złoty Medal „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”. Medalami Brązowymi uhonorowano Kamilę Domagalską, Zastępcę Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, oraz Błażę Skazińskiego, kierownika Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim, a także Izabelę Ciesielską, Miejskiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze.

- **2023 rok** – na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodą Lubuskim a Powiatem Świebodzińskim powierzone zostały powiatowi niektóre kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Funkcję Powiatowego Konserwatora Zabytków objęła Maja Błażejewska.

- **2023 rok** – w pałacu w **Bojadłach** prowadzone są od 2014 roku prace konserwatorskie i remontowe, które zainicjowała Fundacja „Pałac Bojadła”. Prace rozpoczęto od zabezpieczenia stropów i dachu. Realizowane w kolejnych latach działania skupiały się na przywróceniu pierwotnego wystroju architektonicznego fasady, której bogaty wystrój sztukatorski poddany został częściowej konserwacji i rekonstrukcji. Przeprowadzono również prace konserwatorsko-restauratorskie kamiennej balustrady tarasu i wiodących do niego schodów. We wnętrzu pałacu konserwacji poddany został oryginalny XVIII-wieczny wystrój malarski pomieszczeń, odsłonięty w trakcie badań konserwatorskich, a także kominek w jednej z reprezentacyjnych sal na parterze. Fundacja, która z zaangażowaniem podjęła trud ratowania tego niezwykle cennego obiektu, który przez lata zaniedbań znajdował się w stanie postępującej degradacji, została wyróżniona w 2023 roku nagrodą Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Lubuskie Konserwacje”.

- **2023 rok** – zakończono badania konserwatorskie we wnętrzu gotyckiego kościoła filialnego pw. Wniebowzięcia NMP w **Przymierzu**, podczas których pod historycznymi nawarstwieniami natrafiono na malowane dekoracje roślinne i geometryczne oraz wymalowania w gamie ugrów, błękitów, żółci i bieli. Badania zlecone zostały przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w związku z planowanym remontem wnętrza świątyni.

- **2023 rok** – zrealizowano I etap remontu konserwatorskiego murów obronnych **Koźuchowa**, obejmujący odcinek od pl. Jedności Robotniczej do ul. Limanowskiego. Prace poprzedzone były badaniami konserwatorskimi, architektonicznymi i archeologicznymi i obejmowały wzmocnienie murów, ich naprawę i uzupełnienie, jak również uczytelnienie i ekspozycję najcenniejszych historycznie elementów. W ramach prac odgruzowano basteję w pobliżu ul. Głogowskiej, która została udostępniona dla zwiedzających, oraz wykonano remont i przebudowę obiektu zwanego Domkiem Gotyckim, stanowiącego nadbudowę sąsiedniej baszty.

- **2023 rok** – przeprowadzono konserwację ryglowej wieży kościoła filialnego pw. Matki Bożej Królowej Świata w **Stanowicach**.

- **2023 rok** – przeprowadzono konserwację ryglowej dzwonnicy w **Santoku**.

- **2023 rok** – rozpoczęto remont pałacu w **Trzebiechowie**, w którym od wielu lat mieści się szkoła podstawowa. W pierwszym

etapie przewidziano remont dachu oraz elewacji, a w kolejnym prace wewnątrz zabytku, m.in. wymianę wszystkich instalacji.

- **28–29 września 2023 roku** – uroczyste obchody 70-lecia służb konserwatorskich na Ziemi Lubuskiej w dawnym klasztorze Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna oraz w dawnym szpitalu św. Doroty (ob. Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia) w Żaganiu. W programie wydarzenia, poza wykładami prelegentów, przewidziano również zwiedzanie zabytków Żagania, a także otwarcie wystawy fotograficznej z badań archeologicznych w Żaganiu oraz koncert z cyklu „Jazz w pałacach, dworach i ...”. Uroczystość to okazja do wymiany doświadczeń i wyrażenia poglądów przez osoby, które wkładają wiele wysiłku w ratowanie zabytków i opiekę nad nimi – konserwatorów, historyków sztuki, architektów, archeologów i przedstawicieli innych zawodów, pracujących na rzecz ochrony dziedzictwa, a także właścicieli i zarządców – świadomych swojej roli opiekunów zabytków. Przewidziano uhonorowanie społeczników zaangażowanych w opiekę nad zabytkami odznaką ministra kultury i dziedzictwa narodowego.

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane – odnalezione!

Zamieszczony poniżej katalog, dostępny również na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, prezentuje zabytki, które zaginęły bądź zostały skradzione z lubuskich kościołów w ostatnim półwieczu. Mam nadzieję, iż publikacja zwiększy szanse na ich odzyskanie. Status zaginionych bądź skradzionych zabytków ruchomych jest wyjątkowy, ponieważ, przynajmniej w założeniach, nigdy nie są one skreślane z rejestru zabytków bądź wyłączone z ewidencji, gdyż zawsze istnieje szansa na ich odzyskanie. Zgodnie z tą zasadą, do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*¹ wysyłane są arkusze strat obiektów, które przed laty zaginęły lub zostały skradzione na terenie obecnego województwa lubuskiego.

Opisy zabytków zostały przeze mnie sporządzone głównie w oparciu o fotografie zamieszczone na kartach ewidencyjnych z lat 60. XX wieku. Wyjątkiem są informacje na temat kradzieży rzeźby lwa z Bytomia Odrzańskiego, które zostały zebrane i przekazane służbom konserwatorskim przez pana Adriana Hołobowicza. Mam nadzieję, że opracowane przez mnie materiały są na tyle dokładne, iż w przypadku odzyskania poszukiwanych zabytków będą mogły pomóc przy ich identyfikacji.

W 2023 roku kilka poszukiwanych „lubuskich” zabytków zostało odnalezionych, co wskazuje, iż warto cały czas przypominać o stratach, a także badać sprawy dawnych zaginięć.

Bieżący rok zdecydowanie upłynął pod znakiem zabytków należących do Parafii Rzymskokatolickiej w Nowym Miasteczku.

W styczniu Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków otrzymał informację, iż gotycka *Pieta* z kościoła parafialnego w Nowym Miasteczku od 1966 roku znajduje się na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dział Sztuki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. O kilka lat dłużej „na wygnaniu” pozostawała malowana, gotycka predella z przedstawieniem Chrystusa i dwunastu apostołów z kościoła w Gołaszynie, która została przekazana do Torunia do badań i prac konserwatorskich, skąd trafiła, bez zgody i wiedzy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz właściciela – parafii w Nowym Miasteczku, do skarbcza sanktuarium św. Józefa w Kaliszu. Dzięki staraniom oraz determinacji proboszcza parafii księdza Wojciecha Ratajewskiego predella została wreszcie odzyskana w październiku bieżącego roku. Z kolei Departament Restytucji Dóbr Kultury w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego odzyskał barokowy obraz Matki Bożej Wspomożenia Wiernych, który zaginął z kościoła w Gołaszynie, i jak się okazało, został sprzedany na aukcji w Krakowie.

Pod koniec marca policja nowosolska odzyskała barokowy portret epitafijny Heleny Bojanowskiej, jeden z dziesięciu, które zostały ukradzione w 2003 i 2010 roku z kościoła w Konotopie. W maju dotarła do nas wspaniała wiadomość o zwrocie rokokowej kraty balkonu pałacu w Bojadłach. Przegląd zabytków odnalezionych kończy informacja o późnogotyckiej misie chrzcielnej, zaginionej z kościoła w Nowym Zagórze, którą odkryto przed laty podczas kontroli składnicy złomu w Żaganii, jednak nie została ona wtedy zidentyfikowana.

¹ Wykaz ten jest dostępny dla wszystkich w Internecie pod adresem: <https://www.skradzionezabytki.pl/>. Osoby posiadające informacje na temat skradzionego zabytku proszone są o przekazanie ich lubuskiej policji bądź Lubuskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Pięć barokowych obrazów pasyjnych

Miejsce kradzieży/zaginięcia: poaugustiański zespół klasztor-ny w miejscowości Żagań, gm. Żagań o statusie miejskim, pow. żagański, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: XVIII wiek

Materiał/technika: olej na desce

Wymiary: średnica ok. 44 cm

Opis: Zaginione barokowe obrazy pasyjne (na karcie ewidencyjnej określone jako stacje Drogi Krzyżowej) pierwotnie stanowiły zapewne element wystroju niezachowanego ołtarza różańcowego. W 1964 roku w dawnym klasztorze poaugustiańskim w Żaganiu, w pomieszczeniach na pierwszym piętrze, znajdowało się pięć takich obrazów: „Biczowanie Chrystusa”, „Cierniem Koronowanie” („Ecce Homo?”), „Upadek pod Krzyżem”, „Św. Weronika z chustą”, „Przybicie do krzyża”.

Zaginione obrazy miały kształt koła. Przedstawienia pasyjne wykonane w technice olejnej na desce ujęte były w snycerskie ramy w formie pełnoplastycznych płatków róż, od wewnętrznej strony podkreślone półwałkiem z nacięciami (plecionką?).

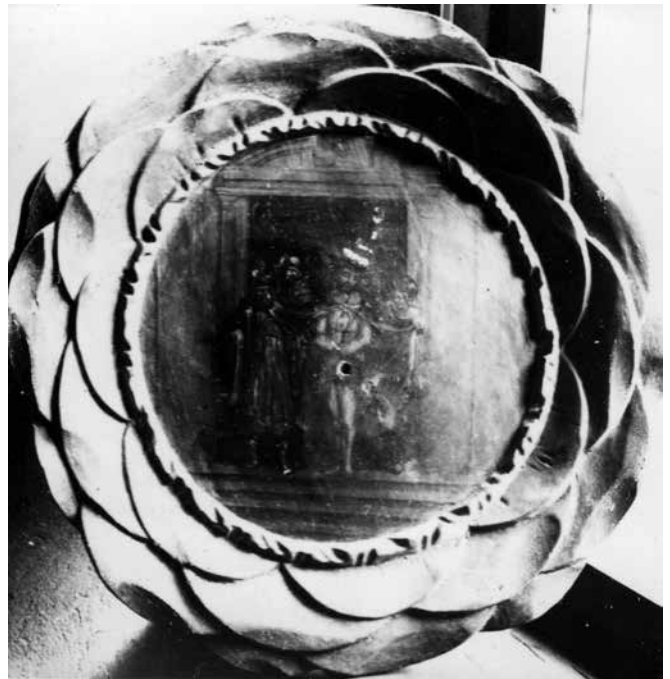
I. Obraz „Biczowanie Chrystusa” – w centralnej partii ukazany Chrystus odziany jedynie w perizonium. Postać ukazana en trois quarts jako stojąca w kontrapoście, ma głowę opuszczoną na lewe ramię, ręce przywiązane do stojącego z tyłu słupa. Po bokach postaci w dynamicznych pozach ukazane postaci dwóch oprawców biczących Chrystusa.

II. Obraz „Cierniem Koronowanie” („Ecce Homo?”) – w centralnej partii, u szczytu schodów, na tle portalu ukazany Chrystus w koronie cierniowej, odziany w perizonium i płaszcz, którego poły są podtrzymywane przez postaci stojące po bokach. Stojący w kontrapoście Chrystus ma głowę opuszczoną na piersi, w skrępowanych rękach trzyma trzcinę. Za Chrystusem widoczne postaci oprawców.

Pozostałe obrazy („Upadek pod Krzyżem”, „Św. Weronika z chustą”, „Przybicie do krzyża”) były podobnie zakomponowane, ujęte w identycznie ukształtowane ramy.

Nr rejestru zabytków: Zaginione obrazy pasyjne są ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych. Ponadto, znajdujący się w Żaganiu kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i przylegający klasztor wraz z całym wyposażeniem wewnętrznym są wpisane do rejestru zabytków pod nr L-99/A poz. 1 (daw. 30) decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze z dnia 12 czerwca 1953 roku.

Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 lutego 2011 roku (Dz.U. z 2011 r., nr 54, poz. 280) „Żagań – poaugustiański zespół klasztorny” został uznany za Pomnik Historii. Celem ochrony ww. Pomnika Historii jest zachowanie ze względu na wartości kulturowe, artystyczne, historyczne, materialne i niematerialne jednego z najcenniejszych gotycko-barokowych zespołów klasztornych historycznego Śląska, czołowego ośrodka religijnego i naukowego w regionie.

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: pomiędzy 30 lipca 1964 roku a 18 lipca 2021 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12032

Bibliografia:

Żagań, klasztor poaugustiański – Droga Krzyżowa (część), karta ewidencyjna zabytku, 1964.

Barokowy obraz „Święta rodzina”

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół filialny pw. św. Marcina w miejscowości Gołaszyn, gm. Nowe Miasteczko, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: 1. połowa XVIII wieku

Materiał/technika: obraz: olej na płótnie; rama: drewniana, złożona

Wymiary: wysokość ok. 100 cm; szerokość ok. 65 cm

Opis: Obraz z przedstawieniem Świętej Rodziny przynależący do barokowego ołtarza głównego, ustawiony był na tabernakulum. Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na płótnie. W centrum ukazana jest w półpostaci Matka Boża z Dzieciątkiem na kolanach. Za nią, z prawej strony, stoi św. Józef. Głowa Marii odwrócona w prawo, wzrok skierowany ku otwartej dłoni św. Józefa, który błogosławi małego Jezusa. Matka Boża prawą ręką przytrzymuje końce chusty na piersi, prawą – podtrzymuje Dzieciątko owinięte w udrapowaną tkaninę. Tło obrazu brązowe. Maria odziana jest w niebieską suknię, czerwony płaszcz, na głowie ma szarą chustę, natomiast św. Józef odziany jest w szatę koloru brązowego (barwy wskazane za opisem na karcie ewidencyjnej zabytku). Obraz oprawiony jest w dekorowaną snycersko, złożoną ramę o motywach liści akantu, w dolnej partii – dwóch skrzyżowanych liści palmowych. Zwieńczenie ramy z bujnych liści akantu o unerwieniu podkreślonym karbowaniem.

Nr rejestru zabytków: Księga B rejestru zabytków, nr 194, poz. 1

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: pomiędzy 1 maja 1992 roku a 28 października 2000 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 1288

Bibliografia:

Kowalski S., *Gołaszyn, kościół filialny pw. św. Marcina – ołtarz główny – Obraz Święta Rodzina*, karta ewidencyjna zabytku, 1967.

Obraz Matka Boża Bolesna

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół filialny pw. św. Klementa w miejscowości Borów Polski, gm. Nowe Miasteczko, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: XVII/XVIII wiek

Materiał/technika: obraz: olej na płótnie; rama: drewniana, malowana (pierwotnie złożona?)

Wymiary: wysokość ok. 37 cm; szerokość ok. 29 cm

Opis: Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na płótnie, oprawiony w drewnianą, dekorowaną snycersko, malowaną (pierwotnie złożoną?) ramę. Przedstawienie Matki Bożej Bolesnej. Maria ukazana w półpostaci, w ujęciu en trois quarts w lewo. Ręce postaci skrzyżowane na piersi, włosy długie, spływające na ramiona. Wokół głowy Madonny aureola. Postać odziana w suknię barwy cynobru i obszerny płaszcz w kolorze ultramaryny (kolory podane za opisem na karcie ewidencyjnej zabytku), na głowę ma narzucony welon. Rama dekorowana snycersko motywem wieńca lauowego, wzbogaconego u dołu, góry i po bokach motywem pojedynczego kwiatu.

Obraz stanowił pendant zaginionego obrazu przedstawiającego Chrystusa. Przed zaginięciem oba płótna były eks-

ponowane symetrycznie, po bokach ołtarza głównego. Obraz przedstawiający Matkę Bożą Bolesną był zawieszony po stronie Ewangelii.

Nr rejestru zabytków: Księga B rejestru zabytków, nr 33, poz. 14

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: między 6 lutego 1984 roku a 24 października 2000 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12089

Bibliografia:

Puget W., *Borów Polski, kościół filialny pw. św. Klemensa – Obraz: MADONNA*, karta ewidencyjna zabytku, 1967.

Obraz Chrystus błogosławiący

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół fil. pw. św. Klemensa w miejscowości Borów Polski, gm. Nowe Miasteczko, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: XVII/XVIII wiek

Materiał/technika: obraz: olej na płótnie; rama: drewniana, malowana (pierwotnie złocona?)

Wymiary: wysokość ok. 37 cm; szerokość ok. 29 cm

Opis: Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na płótnie, oprawiony w drewnianą, dekorowaną snycersko, malowaną (pierwotnie złoconą?) ramę. Przedstawienie Chrystusa błogosławiącego. Jezus ukazany w półpostaci, w ujęciu en trois quarts w prawo z lewą dłonią wyciągniętą w geście błogosławieństwa. Włosy długie, spływające na ramiona. Wokół głowy postaci aureola. Chrystus odziany w suknię barwy cynobru i obszerny płaszcz w kolorze złotego ugru (kolory podane za opisem na karcie ewidencyjnej zabytku). Rama dekorowana snycersko motywem wieńca laurowego wzbogaconego u dołu, góry i po bokach motywem pojedynczego kwiatu.

Obraz stanowił pendant zaginionego obrazu przedstawiającego Matkę Bożą Bolesną. Przed zaginięciem oba płótna były eksponowane symetrycznie, po bokach ołtarza głównego. Obraz przedstawiający Chrystusa był zawieszony po stronie Epistoły.

Nr rejestru zabytków: Księga B rejestru zabytków, nr 33, poz. 15

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: między 6 lutego 1984 roku a 24 października 2000 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12090

Bibliografia:

Puget W., *Borów Polski, kościół filialny pw. św. Klemensa – Obraz: CHRYSZTUS BŁOGOSŁAWIĄCY*, karta ewidencyjna zabytku, 1967.

Rzeźba św. Anny

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół pw. św. Marcina z Tours i Wniebowzięcia NMP w miejscowości Gościkowo-Paradyż, gm. Świebodzin, pow. świebodziński, woj. lubuskie

Autor/warsztat: Johann Caspar, Johann Wilhelm Christoph Hennenvogel (?), Neuzelle

Czas powstania: 1739 rok

Materiał/technika: drewno złocone

Wymiary: wysokość ok. 85 cm, szerokość ok. 35 cm

Opis: Zaginiona w 1974 roku figura św. Anny była ustawiona, wraz z drugą zaginioną figurą przedstawiającą św. Joachima, na mensie ołtarza głównego, za tabernakulum. Rzeźba pełna, złocona (brak informacji, czy był to pierwotny sposób wykończenia powierzchni). Święta ukazana w całej postaci jako stojąca w kontrapoście. Odziana w długą, mocno pofałdowaną, dynamicznie rozwianą szatę. Na nogach postaci sandały. Skraj płaszcza przerzucony pod lewym ramieniem na prawą rękę postaci.

Głowa św. Anny nakryta rodzajem zawoju-kaptura. Rysy twarzy ostre. Wzrok niewiasty skierowany ku otwartej księdze podtrzymywanej przez nią prawą ręką. Lewa dłoń postaci rozpostarta nad kartą księgi.

Nr rejestru zabytków: Księga B rejestru zabytków, nr 42, poz. 3 (wraz z zespołem rzeźb ołtarza głównego)

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: między 1 stycznia 1974 roku a 31 grudnia 1974 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12086

Bibliografia:

Gościkowo, kościół pocysterski – Rzeźba: Prorok, karta ewidencyjna zabytku, 1968.

Grabowska B., *Paradyż i Raj Utracony*, Gorzów Wielkopolski 2010, s. 78.

Rzeźba św. Joachima

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół pw. św. Marcina z Tours i Wniebowzięcia NMP w miejscowości Gościkowo-Paradyż, gm. Świebodzin, pow. świebodziński, woj. lubuskie

Autor/warsztat: Johann Caspar, Johann Wilhelm Christoph Hennenvogel (?), Neuzelle

Czas powstania: 1739 rok

Materiał/technika: drewno złocone

Wymiary: wysokość ok. 88 cm, szerokość ok. 40 cm

Opis: Zaginiona w 1974 roku figura św. Joachima była ustawiona, wraz z zaginioną figurą św. Anny, na mensie ołtarza głównego, za tabernakulum. Rzeźba pełna, złocona (brak informacji, czy był to pierwotny sposób wykończenia powierzchni). Święty Joachim ukazany w całej postaci jako stojący w kontrapoście, w ujęciu en trois quarts. Mężczyzna o dojrzałych rysach twarzy, pofalowanych, gęstych włosach i bujnej brodzie, o starannie opracowanych kędziorach. Święty odziany w długą, mocno pofalowaną szatę, na którą narzucony ma obszerny płaszcz. Na nogach postaci sandały. Głowa mężczyzny odchylona, wzrok skierowany ku górze. Prawa ręka postaci wyciągnięta, zgięta w łokciu. Lewą dłonią św. Joachim od góry podtrzymuje otwartą księgę.

Nr rejestru zabytków: Księga B rejestru zabytków, nr 42, poz. 3 (wraz z zespołem rzeźb ołtarza głównego)

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: między 1 stycznia 1974 roku a 31 grudnia 1974 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12087

Bibliografia:

Gościkowo, kościół pocysterski – Rzeźba: św. Prorok, karta ewidencyjna zabytku, 1968

Grabowska B., *Paradyż i Raj Utracony*, Gorzów Wielkopolski 2010, s. 78.

Portret epitafiginy Katarzyny Cieleckiej, zmarłej w 1771 roku

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kaplica pw. Krzyża Świętego w kościele parafialnym pw. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny – ob. sanktuarium NMP Matki Bożej Pocieszenia w miejscowości Wschowa, pow. wschowski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat działający na pograniczu wielkopolsko-śląskim

Czas powstania: ok. 1780 roku

Materiał/technika: olej na płótnie

Wymiary: wysokość ok. 38 cm, szerokość ok. 28 cm

Opis: Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na płótnie. Portret epitafiginy Katarzyny z Kąsinowskich Cieleckiej. Portret kobiety w starszym wieku, ujętej w popiersiu, en trois quarts w lewo. Owalna twarz o wysokim czole, trójkątnie zarysowanej szczęce i drugim podbródku. Włosy zaczesane do góry, nakryte wykończonym riuszkami czepkiem z przezroczystej tkaniny, oraz przymarszczonym, przezroczystym welonem spływającym od czubka głowy. Na ramionach postaci narzucona cienka, mocno pofałdowana chustka, skrzyżowana na dekolcie. Karnacja ciała jasna. Kolor stroju spłowiwały zielonkawo-błękitny z białymi blikami (określenie kolorystyki za opisem na karcie ewidencyjnej).

Jeden z dwóch bliźniaczych obrazów wykonanych ok. 1782 roku, eksponowanych na pomniku nagrobnym Katarzyny Cieleckiej, zmarłej w 1771 roku, i Konstancji Działyńskiej, zmarłej w 1782 roku, w kaplicy Krzyża Świętego w kościele bernardynów ob. franciszkanów we Wschowie. Obie, matka i córka, zmarły jako wdowy. Portret Katarzyny znajdował się na obelisku po prawej stronie nagrobka. Każdy z zaginionych portretów przed kradzieżą oprawiony był w ramę w formie wieńca laurowego podwieszono na wstędze.

Katarzyna Cielecka z domu Kąsinowska herbu Nałęcz urodziła się w 1681 roku, zmarła w dniu 27 kwietnia 1771 roku. Pochowana została w kościele klasztorным we Wschowie w krypcie, blisko głównego wejścia. Była żoną Kazimierza Cieleckiego herbu Zaremba (zmarł w 1732 roku), właściciela Morownicy koło Śmigła, starosty powidzkiego.

Ich córka Konstancja Działyńska z domu Cielecka herbu Zaremba urodziła się w 1719 roku, zmarła w dniu 22 lutego 1782 roku. Poślubiła w 1732 roku Jakuba Działyńskiego herbu Ogończyk z Morownicy (1709–1756), późniejszego wojewodę malborskiego (od 1755 roku).

Nr rejestru zabytków: portret ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Pomnik nagrobny Konstancji Działyńskiej i Katarzyny Cieleckiej został wpisany do rejestru zabytków dopiero w dniu 12 lipca 1989 roku (po zaginięciu obu portretów)

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: obraz prawdopodobnie został skradziony. Brak szczegółowych informacji na temat okoliczności jego utraty.

Data utraty: między 1 września 1963 roku a 26 lutego 1971 roku (maksymalnie do 31 maja 1977 roku)

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12093

Bibliografia:

Górski A., Karp P., *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. X, z. 2: *Powiat wschowski*, Toruń 2006, s. 169–170.

Kalicki J., *Nagrobek w kaplicy św. Krzyża*, karta ewidencyjna zabytku, 1977.

Ławniczak A., *Portret trumienny Katarzyny Cieleckiej*, karta ewidencyjna zabytku, wrzesień 1963.

O. Pańczak A. OFM (red.), *Kronika wschowskich bernardynów*, Wschowa 2019, s. 312–313, 318.

Portret epitafijny Konstancji Działyńskiej, zmarłej w 1782 roku

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kaplica pw. Krzyża Świętego w kościele par. pw. św. Józefa Oblubieńca NMP – ob. sanktuarium NMP Matki Bożej Pocieszenia w miejscowości Wschowa, pow. wschowski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat działający na pograniczu wielkopolsko-śląskim

Czas powstania: ok. 1780 roku

Materiał/technika: olej na płótnie

Wymiary: wysokość ok. 38 cm, szerokość ok. 28 cm

Opis: Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na płótnie. Portret epitafijny Konstancji z Cieleckich Działyńskiej. Portret kobiety w średnim wieku ujętej w popiersiu, en trois quarts w lewo. Owalna, pulchna twarz o wysokim czole i drugim podbródku. Włosy zaczesane do góry, nakryte wykończonym riuszkiem z przezroczystej tkaniny, oraz przymarzczonym, przezroczystym welonem spływającym od czubka głowy. Na ramionach postaci narzucona cienka, pofałdowana chustka, skrzyżowana na dekolcie. Karnacja ciała jasna. Kolor stroju spłowieły zielonkawo-błękitny z białymi blikami (określenie kolorystyki za opisem na karcie ewidencyjnej).

Jeden z dwóch bliźniaczych obrazów wykonanych ok. 1782 roku, eksponowanych na pomniku nagrobnym Katarzyny Cieleckiej, zmarłej w 1771 roku, i Konstancji Działyńskiej, zmarłej w 1782 roku, w kaplicy Krzyża Świętego w kościele bernardynów, ob. franciszkanów, we Wschowie. Obie, matka i córka, zmarły jako wdowy. Portret Konstancji znajdował się na obelisku po lewej stronie nagrobka. Każdy z zaginionych portretów przed kradzieżą oprawiony był w ramę w formie wienca laurowego podwieszono na wstędze.

Konstancja Działyńska z domu Cielecka herbu Zaremba urodziła się w 1719 roku, zmarła w dniu 22 lutego 1782 roku. Poślubiła w 1732 roku Jakuba Działyńskiego herbu Ogończyk z Morownicy (1709–1756), późniejszego wojewodę malborskiego (od 1755 roku).

Była córką Katarzyny Cieleckiej z domu Kąsinowskiej herbu Nałęcz (urodzonej w 1681 roku, zmarłej w dniu 27 kwietnia 1771 roku) i Kazimierza Cieleckiego herbu Zaremba (zmarłego w 1732 roku), właściciela Morownicy koło Śmigła, starosty powidzkiego.

Nr rejestru zabytków: portret ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Pomnik nagrobny Konstancji Działyńskiej i Katarzyny Cieleckiej został wpisany do rejestru zabytków dopiero w dniu 12 lipca 1989 roku (po zaginięciu obu portretów)

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: obraz prawdopodobnie został skradziony. Brak szczegółowych informacji na temat okoliczności jego utraty.

Data utraty: między 1 września 1963 roku a 26 lutego 1971 roku (maksymalnie do 31 maja 1977 roku)

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12094
Bibliografia:

Górski A., Karp P., *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. X, z. 2: *Powiat wschowski*, Toruń 2006, s. 169–170.

Kalicki J., *Nagrobek w kaplicy św. Krzyża*, karta ewidencyjna zabytku, 1977.

Ławniczak A., *Portret Konstancji Działyńskiej*, karta ewidencyjna zabytku, wrzesień 1963.

O. Pańczak A. OFM (red.), *Kronika wschowskich bernardynów*, Wschowa 2019, s. 312–313, 318.

Rzeźba lwa

Miejsce kradzieży/zaginięcia: ogrodzony skwer na terenie działki o nr ewid. 431/1 w pobliżu ul. Kościelnej w miejscowości Bytom Odrzański, gmina Bytom Odrzański, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: XVII wiek

Materiał/technika: piaskowiec, techniki kamieniarskie

Wymiary: szerokość około 100 cm

Opis: Pełnoplastyczna rzeźba lwa. Zwierzę przedstawione jako spoczywające na prostopadłościennym, niskiej podstawie. Lico podstawy dekorowane wąskim pasem fakturowania. Lew leży

na zgiętych łapach, głowę ma wzniesioną do góry, skierowaną w prawo. Głowę i kark zwierzęcia otacza grzywa długich włosów, zachodząca na barki. W partii nozdrzy ubytek piaskowca.

Uwaga, obecnie rzeźba może mieć uzupełnione ubytki kamienia. Mogła też zostać pomalowana.

Nr rejestru zabytków: obiekt nie figuruje w wojewódzkiej ewidencji zabytków ani w rejestrze zabytków

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: rzeźba została skradziona. W tym samym okresie z terenu woj. lubuskiego i sąsiednich terenów ukradziono wiele innych zabytków z piaskowca.

Data utraty: między 1 listopada 2000 roku a 31 listopada 2000 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12095

Komplet sześciu barokowych świeczników ołtarzowych

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół fil. pw. św. Klemensa w miejscowości Borów Polski, gm. Nowe Miasteczko, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

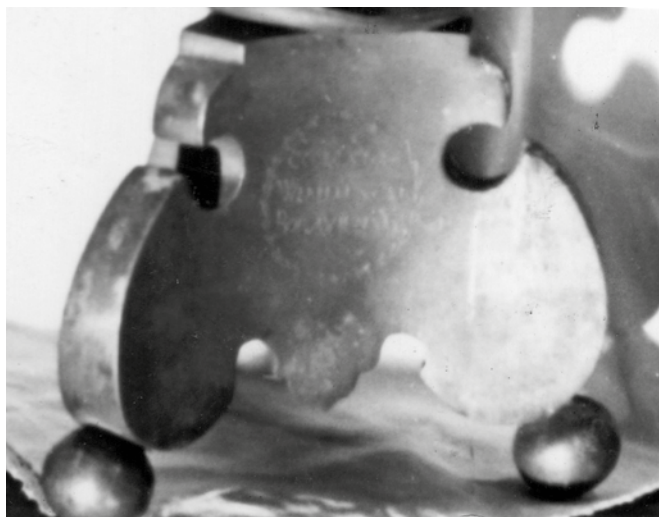
Czas powstania: XVII/XVIII wiek

Materiał/technika: cyna, techniki konwisarskie

Wymiary: świeczniki duże – wysokość ok. 55 cm, szerokość ok. 18 cm; świeczniki małe – wysokość ok. 46 cm, szerokość ok. 15 cm

Opis: Komplet 6 świeczników ołtarzowych, złożony z 4 dużych i 2 mniejszych świeczników. Świeczniki stojące, jednoświecowe, złożone z cokołu, trzonu, profitki i kolca. Podstawa lichtarza trójboczna wsparta na trzech kulach. Krawędzie cokołu stanowią płaskie, esowato wygięte woluty. Boki podstawy wklęsłe, gładkie, zakończone u dołu trójlistnie. Na jednym z boków stopy grawerowana, otoczona wieńcem, łacińska inskrypcja treści: „ECCLA / WINDISCH / BORAVIENSIS” (ukośniki oznaczają kolejny wers tekstu; niem. Windischborau / Windisch Borau – pol. Borów Polski). Brak informacji o ewentualnej dekoracji pozostałych boków podstawy czy znakach konwisarskich. Trzon świecznika smukły, wieloczłonowy, wsparty na gładkim trójkątnym cokoliку o wklęsłych bokach i okrągłej bazie, złożony z gruszkowatego nodusa i balasu rozdzielonych pierścieniem. Między cokolikiem stopy a trzonem umieszczony talerzyk o wywiniętym do góry

brzegu, nieco mniejszy od okrągłej profitki, która również ma brzegi wywinięte ku górze. Kolec świecznika w kształcie stożka.

Nr rejestru zabytków: 6 świeczników ołtarzowych należących do kompletu złożonego z 4 świeczników dużych i 2 mniejszych, jest ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Spośród nich 5 świeczników należących do kompletu zostało wpisanych do Księgi B rejestru zabytków pod nr 33, poz. 35

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: brak informacji

Data utraty: 1 świecznik ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków zaginął pomiędzy 30 października 1967 roku a 19 listopada 1970 roku. Z kolei 5 świeczników wpisanych do rejestru zabytków zaginęło pomiędzy 19 listopada 1970 roku a ok. 31 grudnia 1975 roku.

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12101

Bibliografia:

Puget W., *Lichtarze – Borów Polski*, karta ewidencyjna, 1967.

Obraz Magdalenki adorujące hostię

Miejsce kradzieży/zaginięcia: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w miejscowości Szprotawa, pow. szprotawski, woj. lubuskie

Autor/warsztat: warsztat śląski

Czas powstania: XVII/XVIII wiek

Materiał/technika: farby olejne na desce

Wymiary: wysokość ok. 35 cm, szerokość ok. 54 cm

Opis: Obraz o owalnym kształcie, wykonany w technice olejnej na desce, oprawiony w drewnianą, dekorowaną snycersko, malowaną i złożoną ramę. Obraz był umieszczony w predelli ołtarza bocznego pw. Czternastu Wspomożycieli (ob. Matki Bożej Nieustającej Pomocy). Ołtarz ten po II wojnie światowej znajdował się na chórze zakonnym i dopiero pod koniec XX wieku został przeniesiony do nawy.

Na obrazie ukazano scenę cudu z hostią, który miał się wydarzyć w Szprotawie podczas oktawy Bożego Ciała w 1558 roku. Legenda ta została opisana m.in. przez Felixa Matuszkiewicza w historii miasta oraz Clemensa Baiera w książce na temat kościoła farnego w Szprotawie. Konsekrowana hostia zniknęła z ołtarza, przy którym głosił kazanie kapłan wątpiący w możliwość przemiany chleba w Ciało Chrystusa, i pojawiła się, otoczona glorią, nad pagórkiem nieopodal terenu bractwa strzeleckiego, blisko miejsca, gdzie później na pamiątkę cudu wzniesiono kaplicę Bożego Ciała, a następnie kościół, rozebrany w latach 60. XX wieku. Na wieść o cudzie na miejsce udała się procesja duchowieństwa, która jednak nie wybłagała przebaczenia. Następnie na wzgórze udały się zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty ze swą przeoryszą Barbarą von Schönaich, które oddały cześć hostii. Hostia opadła na welon przeoryszy. Jeden z księży zaniósł ją następnie do kościoła i złożył w tabernakulum ołtarza, jednak już następnego dnia hostia leżała na ołtarzu chóru zakonnego, kolejnego dnia także tam wróciła. Od tego czasu hostia była przechowywana na ołtarzu chóru zakonnego.

Zaginiony (skradziony?) obraz z predelli ołtarza przedstawia scenę modlitwy magdalenek. Na pagórku, na tle widocznych

w oddali drzew, klęczy grupa zakonnice (po lewej stronie trzy postaci, po prawej – dwie). Ponad nimi unosi się hostia ujęta glorią. Siostry magdalenki odziane są w białe habity ze szkaplerzem, na głowach mają czarne welony z białą obwódką. Przedstawiona pośrodku po lewej stronie, przeorysza – Barbara von Schönaich – trzyma w wyciągniętych dłoniach biały welon, nad którym unosi się cudowna hostia.

Nr rejestru zabytków: obraz ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Okoliczności kradzieży/zaginięcia: nieustalone

Data utraty: między 15 lipca 1982 roku a 7 lipca 1989 roku

Nr karty w Krajowym wykazie zabytków skradzionych...: 12102

Bibliografia:

Baier C., *Geschichte der Stadtpfarkirche ehemal, Klosterkirche der Magdalerinnen zu Sprottau*, Breslau 1932–1934, s. 89–90.
Predella – „Magdalenki adorujące hostię”, karta ewidencyjna, 1964.

Matuszkiewicz F., *Geschichte der Stadt Sprottau*, Sprottau 1908, s. 193.

Matuszkiewicz F., *Historia Szprotawy*, Szprotawa 2010, s. 271–272.

Gotycka *Pieta* z kościoła w Nowym Miasteczku

Po wielu latach odnaleziona została gotycka *Pieta* należąca do wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku. Rzeźba ta jest objęta ochroną prawną poprzez wpis do Księgi B rejestru zabytków pod nr 63, poz. 27. Z uwagi na fakt, iż od lat obiektu nie było w kościele (zapisy na karcie ewidencyjnej wskazywały, iż zabytek zaginął co najmniej przed 1992 rokiem), a kolejne zapytania kierowane zarówno do właściciela, jak i do Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze oraz kwerenda w dokumentach archiwalnych dotyczących zabytków ruchomych nie pozwoliły na ustalenie miejsca jego przechowywania, został on w 2020 roku zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (nr karty 11855).

Pod koniec 2022 roku, podczas kwerendy archiwalnej, przypadkiem natrafiono na pismo proboszcza Parafii Rzymskokatolickiej w Nowym Miasteczku z 1964 roku dotyczące remontu kościoła w Popęszycach, w którym wspominał on również, iż dwa lata wcześniej poinformował ustnie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, że *Pieta* została oddana do konserwacji do Wrocławia (nie wskazano pracowni konserwatorskiej) i po

zakończeniu prac wróci ona do kościoła w Nowym Miasteczku. W innym miejscu teczki znaleziono z kolei pismo dyrektora Biura Dokumentacji Zabytków w Zielonej Górze z 1984 roku, zawierające prośbę o zwrot ww. rzeźby, która została zabrana do konserwacji przez Akademię Sztuk Pięknych w Krakowie w 1968 roku. Treść obu dokumentów w pewnym sensie wykluczała się, ponieważ wynikałoby z nich, iż zabytek był poddawany pracom konserwatorskim od 1962 do co najmniej końca 1964 roku we Wrocławiu, a następnie od 1968 roku – kolejnym pracom – w Krakowie. Jednak, jak później ustalono, informacja o dwóch kolejnych konserwacjach była prawdziwa.

Na początku 2023 roku Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wystąpił z zapytaniem o zaginioną rzeźbę do Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. Dzięki zycliwemu podejściu dziekana dr. hab. Jarosława Adamowicza, prof. ASP, sprawa znalazła szczęśliwy finał i poszukiwana gotycka rzeźba została odnaleziona. *Pieta* od 1966 roku znajdowała się w magazynie WKiRDS ASP w Krakowie. Prowadzono przy niej prace konserwatorskie w ramach procesów dydaktycznych. Rzeźba ta zostanie zwrócona właścicielowi niezwłocznie po przeprowadzeniu niezbędnych prac konserwatorskich, które pozwolą na jej eksponowanie w kościele.

Barokowy portret epitafijny Heleny Bojanowskiej, zmarłej w 1720 roku

W dniu 28 marca 2023 roku policja nowosolska przy udziale przedstawicieli służb konserwatorskich odzyskała barokowy portret epitafijny Heleny Bojanowskiej, zmarłej w 1720 roku, skradziony w kwietniu 2003 roku z kościoła fil. pw. św. Anny w Konotopie. Obraz ten, namalowany w technice olejnej na blasze, należał do unikatowego na skalę Polski zespołu portretów nagrobnych, zachowanych in situ do 2003 roku, kiedy skradziono pierwsze 8 portretów, i 2010 roku, kiedy ukradziono ostatnie 2 portrety. Odzyskany portret jest obiektem wpisanym do rejestru zabytków. Po kradzieży został zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. Ogłoszenie o sprzedaży „podejrzanego” portretu na portalu aukcyjnym zostało spostrzeżone przez regionalistę i po identyfikacji zabytku, sprawa od razu, w dniu 11 marca 2023 roku, została zgłoszona przez Zastępcę Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozostałym koordynatorom nadzorującym sprawę z zakresu przestępczości przeciwko zabytkom z organów ścigania oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zabezpieczone i przesłane zostały pliki, przekazano informacje na temat sprzedawanego portretu oraz pozostałych zabytków skradzionych z Konotopu. Następnie przesłano oficjalne zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Obecnie obiekt pozostaje w depozycie w Muzeum Miejskim w Nowej Soli.

Należy w tym miejscu dodać, że portret Heleny Bojanowskiej, już po kradzieży w 2003 roku, został poddany pracom „konserwatorskim” i „restauratorskim”, które objęły zarówno warstwę malarską, jak i podłoże z ręcznie kutej blachy miedzianej (m.in. usunięto otwory do mocowania). Prace te spowodowały zmiany, które w żaden sposób nie zostały naukowo udokumentowane i były niezgodne ze standardami prowadzenia prac konserwatorskich przy zabytkach (na przykład sposób dokonania ingerencji w blachę, który spowodował m.in. zafalszowanie wyglądu obiektu).

Kradzieże dokonane w Konotopie stanowiły bolesną stratę, dlatego też pomimo upływu blisko 20 lat służby konserwatorskie tak bardzo zaangażowały się w sprawę odzyskania portretu Bojanowskiej. Należy mieć nadzieję, iż dzięki wyjaśnieniu tej sprawy organom ścigania uda się ustalić losy pozostałych obiektów skradzionych z tegoż kościoła.

Rokokowa krata balkonu pałacu w Bojadłach

Zabytek, skradziony prawdopodobnie przed 2006 rokiem, został zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (nr karty: 10866). Informacje na temat obiektu zostały opublikowane przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na stronie internetowej www.lwkz.pl i w „Lubuskich Materiałach Konserwatorskich” w 2018 roku.

Należy mieć nadzieję, że w przyszłości do Bojadł powrócą również inne, zaginione zabytki, należące do historycznego wystroju rezydencji. W *Krajowym wykazie zabytków skradzionych...* są obecnie ujęte dwie pary rokokowych kamiennych wazonów zdobiących bramy zespołu pałacowo-parkowego (kradzież w latach 1999–2006) i dwie żeliwne płyty palenisk kominków w pałacu (kradzież w latach 1982–1996).

W dniu 8 maja 2023 roku Fundacja „Pałac Bojadła” poinformowała Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odzyskaniu rokokowej kutej kraty balustrady balkonu fasady pałacu w Bojadłach w pow. zielonogórskim. Kratę przekazał osobiście w darze lokalny antykwariusz, który kupił ją ok. 20 lat temu we Wrocławiu i, po odkryciu na podstawie analizy fotografii archiwalnych, że krata pochodzi z pałacu w Bojadłach, postanowił zwrócić ją na miejsce.

Ażurowa, metalowa, kuta balustrada zamykająca płytę niewielkiego balkonu o wklęsło-wypukłym obrysie, została wykonana ok. 1730 roku. Balustrada złożona jest z pionowych prętów połączonych ceownicami i esownicami wzbogaconymi motywem rocaille.

Odzyskanie gotyckiej predelli wykonanej przez Mistrza Polipytyku z Gościszowic

Do Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku po prawie 60 latach powrócił obraz predelli gotyckiego ołtarza z malowanym przedstawieniem Chrystusa i dwunastu apostołów, pochodzący z kościoła w Gołaszynie. Obraz prawdopodobnie już od 1965 roku (A. Ziomecka podaje, w co trudno uwierzyć, że prace te trwały od 1962 roku!) był poddawany badaniom konserwatorskim przez panią Ewę Marxen-Wolską w Toruniu, która następnie – co najmniej od 1970 roku prowadziła przy nim prace konserwatorskie. W nieustalonych dotąd okolicznościach, bez wiedzy i zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz właściciela – Parafii Rzymskokatolickiej w No-

wym Miasteczku – zabytek po pracach konserwatorskich został przez nią zdeponowany w sanktuarium pw. św. Józefa w Kaliszu.

Obraz z przedstawieniem Kolegium apostoelskiego został namalowany w 1496 roku w technice temperowej na desce jodłowej o wymiarach ok. 202 x 52 cm. Dzieło, podobnie jak cały ołtarz, jest przypisywane Pracowni Mistrza Polipytyku z Gościszowic.

Gotycki pentaptyk Matki Bożej, św. Marcina i św. Doroty, jako ołtarz główny kościoła w Gołaszynie, był opisywany jeszcze w protokole z wizytacji świątyni dokonanej w latach 1687–1688, opublikowanym przez J. Jungnitza. Ołtarz ten później został zastąpiony ołtarzem barokowym. Prawdopodobnie już od połowy

XVIII wieku gotycki pentaptyk został rozmontowany – wykonano z niego dwa ołtarze boczne. Predella z przedstawieniem kolegium apostoelskiego była eksponowana osobno. Nastawa gotyckiego ołtarza była konserwowana od 1967 roku przez PP. Pracownię Konserwacji Zabytków Oddział w Krakowie. Po pracach przeniesiono ją do kościoła parafialnego w Nowym Miasteczku. Zgodnie z treścią zachowanego protokołu odbioru prac przy nastawie, na 1970 rok zaplanowano połączenie predelli z ołtarzem, do czego jednak, niestety, nie doszło.

Informację na temat lokalizacji predelli przekazał służbom konserwatorskim pan Ryszard Żankowski, dyplomowany konserwator dzieł sztuki, który natknął się na nią przypadkiem, podczas badań nad wyposażeniem fary w Świebodzinie. Pojechał wówczas osobiście do sanktuarium w Kaliszu, aby obejrzeć predellę przechowywaną w skarbcu. W 2014 roku zdjęcia predelli zostały opublikowane przy okazji relacji z uroczystego otwarcia i poświęcenia skarbcza sanktuarium w Kaliszu, a w 2018 roku zabytek został wypożyczony na wystawę „Migracje. Sztuka późnogotycka na Śląsku”, prezentowaną w Muzeum Narodowym we Wrocławiu, a także opisany w katalogu przez kuratorkę wystawy dr Agnieszkę Patałę.

Już od czasu uzyskania informacji o aktualnym miejscu przechowywania zabytku czynione były starania, aby predella powróciła do Parafii Rzymskokatolickiej w Nowym Miasteczku. Dopiero jednak ksiądz proboszcz Wojciech Ratajewski, który w sierpniu 2022 roku objął parafię, żywo zainteresował się sprawą i z determinacją walczył o zwrot zabytku. Nie było to łatwe zadanie, wymagało cierpliwego pisania pism, spotkań i wyjazdów do Kalisza. Samo pakowanie i przewóz ponad dwumetrowego obrazu wymagało zaangażowania dodatkowych osób, a także wynajęcia odpowiedniego samochodu. Na pewno jednak było warto. Gotycki obraz z przedstawieniem Chrystusa wśród apostołów

jest nie tylko cennym zabytkiem ze względu na czas powstania i twórcę, ale jest przede wszystkim wyjątkowym dziełem sztuki o niezwykłej urodzie.

Obecnie zabytek znajduje się w dobrym stanie technicznym, w przyszłości konieczne jednak będzie przeprowadzenie prac konserwatorskich w obrębie postaci św. Andrzeja, w miejscu, gdzie powstałe zapewne około 2000 roku uszkodzenie zostało uzupełnione w sposób doraźny, niezgodny z zasadami sztuki konserwatorskiej. Niezbędne będzie również przeprowadzenie badań z zakresu historii sztuki i zaprojektowanie predelli, w której zostanie włączony odzyskany obraz. Dzięki temu możliwe będzie ustawienie na niej gotyckiej nastawy, co przywróci ołtarzowi pierwotny wyraz estetyczny. Pentaptyk, zgodnie z decyzją podjętą przez służby konserwatorskie w latach 70. XX wieku, pozostanie w kościele parafialnym w Nowym Miasteczku, jednak zostanie przesunięty w miejsce, które pozwoli na lepszą ekspozycję.

Barokowy obraz Matki Bożej Wspomożenia Wiernych z kościoła w Gołaszynie

Latem 2023 roku Departament Restytucji Dóbr Kultury w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego odzyskał barokowy obraz Matki Bożej Wspomożenia Wiernych, który zaginął z kościoła fil. pw. św. Marcina w Gołaszynie pomiędzy 1968 a 1976 rokiem.

W 2019 roku, po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego, obraz został zgłoszony przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. W 2022 roku pracownik Departamentu Restytucji Dóbr Kultury, ustalił, iż zabytek został sprzedany przed laty na aukcji dzieł sztuki w Polsce.

W październiku 2023 roku obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem został przekazany jako depozyt do Muzeum Ziemi Międzyrzecz-

kiej im. Alfa Kowalskiego w Międzyrzeczu jako instytucji współprowadzonej przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które zadba o przeprowadzenie prac konserwatorskich niezbędnych do wykonania ze względu na zły stan techniczny obrazu. Po pracach obraz ma zostać przekazany jako depozyt muzealny do kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku. W listopadzie 2023 roku Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wszczął z urzędu postępowanie w sprawie wpisania obiektu do rejestru zabytków..

Barokowy obraz, namalowany w 2. połowie XVII wieku w technice olejnej na płótnie, jest kopią obrazu *Maria Hilf* Lucasa Cranacha Starszego.

Późnogotycka misa chrzcielna uratowana ze składnicy złomu w Żaganiu

W 2. połowie XX wieku z kościołów na naszych terenach zaginęło wiele cennych zabytków metalowych. Oddawano je na złom, kradziono, niszczone. Dla niewielu założono w latach 60. XX wieku karty ewidencyjne, często bez opisu, z jedną fotografią. Karty te obecnie często stanowią jedyny uchwytyny ślad istnienia utraconych zabytków.

Pod koniec lat 60. XX wieku na polecenie Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Sztuki wojewódzcy konserwatorzy zabytków rozpoczęli kontrole złomowisk. Było to wprawdzie działanie już dość mocno spóźnione oraz utrudnione z uwagi na nieżyczliwą postawę kierownictwa składnic, niemniej jednak wiele zabytków zostało wtedy ocalonych od zniszczenia i przekazanych do muzeów.

Jednym z takich uratowanych obiektów była mosiężna misa chrzcielna, która została odnaleziona przez służby konserwatorskie na składnicy złomu w Żaganiu i przekazana w dniu 30 sierpnia 1972 roku do Muzeum Okręgowego (ob. Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze). Misa ta, ujęta w inwentarzu muzealnym pod nr MZG-S-III-521, została określona na karcie katalogu muzealiów jako obiekt wykonany pod koniec XIX wieku. Nieste-

ty, Wojewódzki Konserwator Zabytków nie był wtedy w stanie zidentyfikować obiektu.

W 2021 roku odnaleziona na złomowisku misa chrzcielna ponownie stała się przedmiotem zainteresowania służb konserwatorskich, podczas gromadzenia materiałów i opracowywania arkusza strat dotyczącego późnogotyckiej, szesnastowiecznej misy chrzcielnej z kościoła w Nowym Zagórze w pow. krośnieńskim. Zaginiony obiekt miał być zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. Misa została enigmatycznie opisana w książce E. Bluncka *Die Kunstdenkmäler des Kreises Crossen* z 1921 roku jako mosiężna, dekorowana przedstawieniem Zwiastowania. Z kolei na karcie ewidencyjnej założonej w 1962 roku nie tylko nie wypełniono rubryki „Opis”, ale też nie wskazano wymiarów misy ani materiału, z którego ją wykonano. Zamieszczona na karcie czar-

no-biała fotografia jest złej jakości, co spowodowało, iż analiza charakterystycznych cech zabytku była utrudniona. Brak misy, zapewne stwierdzony wiele lat wcześniej, formalnie odnotowano na karcie ewidencyjnej dopiero w 2014 roku.

Mosiężne misy z przedstawieniem Zwiastowania są obiektami stosunkowo często spotykanymi, choć u nas nie występują regularnie (przykładem mogą być na przykład misy chrzcielne z Kurska i Grabina). Typowemu ujęciu sceny Zwiastowania towarzyszą zwykle różnorodne zestawy motywów zdobniczych czy inskrypcji (zazwyczaj o znaczeniu wyłącznie ornamentalnym) oraz różne motywy dekoracyjne kołnierza, które nadają poszczególnym naczyniom cechy indywidualne. Bogaty materiał porównawczy dostępny zarówno w literaturze, jak i Internecie sprawił, że możliwe byłoby opracowanie opisu obiektu do arkusza strat nawet na podstawie analizy kiepskiego zdjęcia.

Fotografia pokazuje, iż lustro zaginionej misy chrzcielnej z kościoła w Nowym Zagórze dekoruje relief wypukły. Z prawej strony ukazana jest Maria klęcząca na klęczniku. Z lewej – archanioł Gabriel, który przyklęka, trzymając w lewym ręku berło, prawą ręką wskazując niebiosa, gdzie ukazuje się gołębicą Ducha Świętego. Pomiedzy postaciami stoi wazon z kwiatami symbolizującymi czystość Maryi. Scenę otacza kolista bordiura w kształcie półwałka oraz wić roślinna w formie plecionki. Płaski kołnierz misy dekorowany jest ciągiem pojedynczych, grawerowanych, sześciopłatkowych kwiatów, a przy krawędzi – fryzem arkadkowym.

Przygotowując opis zaginionego zabytku, przypominałam sobie, iż bardzo podobną misę widziałam kilka lat wcześniej podczas kontroli magazynu Działu Sztuki Dawnej w Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze. Dzięki uprzejmości pana dr. Longina Dzieżycy, zastępcy dyrektora Muzeum, udostępniono obiekt do oględzin i przedstawiono kartę katalogową, z której wynikało, iż Wojewódzki Konserwator Zabytków przekazał w 1972 roku misę do Muzeum, nie znając jej pochodzenia. W taki oto sposób, nieco okrężną drogą, zabytek ocalony ze złomowiska odzyskał swą proveniencję i datowanie, a zabytek zaginiony z kościoła w Nowym Zagórze został odnaleziony.

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

2022

LISTOPAD

Wyróżnienie Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu w konkursie „Zabytek zadbany”

Miło nam poinformować, że rozstrzygnięto konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek zadbany”, w którym wyróżniona została Państwowa Szkoła Muzyczna I i II stopnia w Żaganiu w kategorii adaptacja zabytku, za prace związane z przystosowaniem dawnego Szpitala św. Doroty w Żaganiu do celów dydaktycznych. Wyróżnienie odebrał pan Hubert Dziedzic. Serdecznie gratulujemy.

Barbara Bieliniś-Kopeć

Spotkanie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z uczniami

Fot. W. Bosowski

W dniu 23 listopada 2022 roku, w ramach Akademii Przyszłego Architekta, w Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1 „Budowlanka” w Zielonej Górze odbyło się spotkanie pani Barbary Bieliniś-Kopeć, Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, która wygłosiła referat pt.: „Praca konserwatora zabytków”, przybliżając młodzieży znaczenie tego zawodu w ochronie dziedzictwa i zachęcając do zainteresowania się zabytkami wokół nich.

Elżbieta Górowska

Targi „Denkmal” w Lipsku

W dniach 24–26 listopada 2022 roku odbyły się w Lipsku targi poświęcone konserwacji i renowacji zabytków „Denkmal”, które mają już swoją renomę i tradycję – organizowane są od 1994 roku. Oprócz wykonawców, producentów i projektantów w targach biorą udział przedstawiciele służb konserwatorskich, głównie z Niemiec i Polski. Targi stwarzają możliwość zapoznania się z najnowszymi trendami w materiałach i wykonawstwie prac przy zabytkach. Prezentowano na nich również przykłady zastosowania historycznej dachówki na dachach zabytków z woj. lubuskiego, m.in. w Złotniku. To była też znakomita okazja do wymiany doświadczeń i spotkań się z kolegami konserwatorami z Niemiec.

Barbara Bieliniś-Kopeć

Most przesuwny nr K602 wraz ze schronem z jazem nr 602 w Ołoboku wpisany do rejestru zabytków

Decyzją z dnia 6 grudnia 2022 roku do rejestru zabytków wpisany został most przesuwny nr K602 wraz ze schronem z jazem nr 602 w miejscowości Ołobok (gm. Skąpe, pow. świebodziński). Most zlokalizowany jest w ciągu drogi powiatowej nr 1231. Wraz ze znajdującym się obok schronem z jazem stanowią obiekt hydrotechniczny zbudowany na kanale rzeki Ołobok, będący elementem systemu umocnień Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Zespół fortyfikacji miał za zadanie ochronę wschodniej granicy III Rzeszy, a w szczególności obszaru położonego między Wartą a Odrą, który stanowił bezpośredni kierunek uderzenia na Berlin – tzw. Brama Lubuska. Około osiemdziesięciokilometrowy zespół dzieli się na trzy odcinki: północny, centralny i południowy. Obiekt nr 602 jest częścią odcinka południowego, gdzie powstały dwa duże systemy zalewowe: między jeziorami Goszcza i Paklicko Wielkie i od jeziora Niesłysz do rzeki Odry. Istotą tych systemów stanowiły budowle hydrotechniczne piętrzące wodę. System zalewowy Niesłysz–Odra, zwany Systemem 600, miał długość 18 km i opierał się na rzece Ołobok. Obiekt hydrotechniczny w Ołoboku posiadał kluczowe znaczenie i wraz z czterema innymi obiektami tego typu został zbudowany wiosną 1935 roku. Trzostopniowy jaz 602 zamykał wylot z jeziora Niesłysz i został ukryty we wnętrzu schronu, który został zamaskowany drewnianymi belkami na wzór stodoły. Jaz nr 602 pozwalał obniżyć poziom wody w jeziorze o 1,5–2 m i stopniowo zalać tereny poniżej przesuwego mostu nr K602, który stanowił jedyną przeprawę przez ww. przeszkodę hydrotechniczną. Most w Ołoboku jest uproszczoną wersją mostu przesuwego, z przęsłem swobodnie opartym na rolkach umieszczonych na naczółkach. W razie zagrożenia ww. przęsło mostu przeciągano na stronę zachodnią za pomocą ręcznej wyciągarki lub liny zaczepionej do ciężkiego pojazdu.

Po II wojnie światowej wojska radzieckie i polskie prowadziły systematyczne akcje wysadzania w powietrze obiektów MRU. Działania te trwały z różnym natężeniem do lat 60. XX wieku. Obiekt hydrotechniczny 602 należy do nielicznych, które zachowały się bez większych zmian. Przesuwny most rolkowy K602 jest dwuprzęsłowy, o długości 25,1 m. Składa się z przęsła nawodnego i przęsła opartego na naczółku zachodnim, będącym jego przeciwwągią. Wykonany został w formie układu belkowego

opartego na dwóch dźwigarach głównych ze stalowych belek dwuteowych. Przęsła składają się ze stalowych poprzecznic z walcowanych belek nitowanych z dźwigarami, uzupełnionych dwuteowymi belkami podłużnymi. Most wsparty jest na dwóch wolnostojących przyczółkach brzegowych w konstrukcji żelbetowej. W przyczółku zachodnim znajduje się komora z mechanizmem blokującym przęsło mostu i uruchamiającym zamknięcie kanału spustowego pobierającego wodę zalewową. Od północy do mostu przylega jaz nr 602 wykonany z żelbetu. Urządzenie piętrzące nakrywa schron wzniesiony w konstrukcji żelbetowej, ze śladami po drewnianych belkach maskujących schron. Obiekty te są częścią południowego odcinka MRU, uznanego za zespół fortyfikacji unikalny w skali europejskiej z uwagi na skalę, rozwiązania techniczne i funkcjonalne.

Pamela Wiśniewska

Żary – konferencja podsumowująca wydanie publikacji dokumentującej badanie strat wojennych

W dniu 10 grudnia 2022 roku Muzeum Pogranicza Śląsko-Łużyckiego w Żarach zorganizowało konferencję podsumowującą zadanie „Wydanie publikacji dokumentującej badanie strat wojennych w wybranych obiektach sakralnych na terenie powiatu żarskiego”, dofinansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pochodzących z Funduszu Promocji Kultury w ramach programu „Badanie polskich strat wojennych”.

Konferencję otworzyła dyrektor Muzeum pani Małgorzata Cegielska. Dr Anna Polak i dr Paweł Karp podpisali projekt i zaprezentowali swoją książkę *Kościół i ich wyposażenie na terenie miasta oraz gminy Żary. Przeszłość – terażniejszość*. Następnie Kamila Domagalska, Zastępca Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przedstawiła tematykę strat zabytków ruchomych na terenie powiatu żarskiego z perspektywy służb konserwator-

skich. Z kolei dr Anna Polak i dr Paweł Karp zaprezentowali wybrane obiekty sakralne i ich wyposażenie na terenie miasta i gminy Żary. Pan Piotr Domagalski wygłosił referat „Nowe technologie na pomoc nauce. Skanowanie laserowe jako istotne narzędzie dokumentacji i ochrony zabytków. Pokaz filmów powstałych dzięki skanowaniu laserowemu 3D – wybrane obiekty sakralne na badanym terenie”, a dr Krzysztof Raszczyk omówił architektoniczne i konstrukcyjne modelowanie przestrzenne obiektów zabytkowych jako podstawę ich prawidłowej analizy i diagnostyki. Tematyka konferencji spotkała się z żywym zainteresowaniem mieszkańców powiatu, którzy dzielili się swoimi wspomnieniami i spostrzeżeniami dotyczącymi zabytków powiatu, które nie zachowały się do czasów obecnych bądź zostały przekształcone.

Kamila Domagalska

Porozumienie o współpracy pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a Regionalnymi Dyrekcjami Lasów Państwowych

W dniu 14 grudnia 2022 roku w Lubuskim Urzędzie Wojewódzkim w Gorzowie Wielkopolskim, w obecności Wojewody Lubuskiego, podpisano porozumienia o współpracy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a dyrektorami regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinie i Zielonej Górze.

Postanowienia zawarte w porozumieniach obejmują zagadnienia dotyczące edukacji oraz ochrony i promocji zabytków zlokalizowanych na terenach leśnych, które zarządzane są przez Lasy Państwowe. Przewidują także zintensyfikowanie działań na rzecz rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego obszarów leśnych, a także wypracowanie wspólnych i jednolitych standardów postępowania w zakresie wzajemnej współpracy.

Podpisanie regionalnego aktu jest wynikiem porozumienia pomiędzy Generalnym Konserwatorem Zabytków a Dyrektorem Generalnym Lasów Państwowych, które zostało zawarte 15 grudnia 2021 roku.

Marcin Aleksander Kosowicz

Powiat żagański przejął niektóre kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

W związku z opublikowaniem *Porozumienia z dnia 29 listopada 2022 roku w sprawie powierzenia Powiatowi Żagańskiemu prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Lubuskiego, realizowanych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków*, zamieszczonego w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego z dniem 31 grudnia 2022 roku, wnioski z terenu powiatu żagańskiego, z wyłączeniem spraw dotyczących:

- 1) inwestycji własnych powiatu żagańskiego;
- 2) zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących mienie powiatu żagańskiego, z wyjątkiem wydawania decyzji, postanowień i opinii na wnioski wspólnot mieszkaniowych, do których należy m.in. powiat żagański;
- 3) rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wydawania zaświadczeń i decyzji administracyjnych w tym zakresie;
- 4) poszukiwań zabytków, badań archeologicznych, przekazywania zabytków archeologicznych do muzeum oraz wydawania pozwoleń i uzgodnień dotyczących zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru;
- 5) wnioskowania do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o przyznanie nagród za znalezienie zabytku albo odkrycie lub znalezienie zabytku archeologicznego;
- 6) pozwoleń na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także – na wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek;
- 7) pozwoleń na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub dzierżawę nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek;
- 8) zabytków nieruchomych sakralnych, miejsc posakralnych oraz zabytków, które w przeszłości pełniły funkcje sakralne, wraz z historycznym otoczeniem integralnie związanym z ww. zabytkami i miejscami;
- 9) historycznych plebanii;
- 10) zabytków nieruchomych tworzących zespoły rezydencjonalne i ich pozostałości (w szczególności wieże mieszkalne, zamki w granicach obwarowań, dwory, pałace, parki i folwarki);
- 11) stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków;
- 12) kurhanów, grodzisk, gródków stożkowatych, fortyfikacji ziemnych, podwodnych stanowisk archeologicznych;
- 13) ratuszy i obwarowań miejskich;
- 14) dzwonnicy;
- 15) terenów dawnych obozów pracy przymusowej;
- 16) zabytków ruchomych;

- 17) terenu zespołu urbanistycznego **miasta Żagania** w zakresie wskazanym na załączniku graficznym nr 1;
- 18) terenu zespołu urbanistycznego **miasta Szprotawy** w zakresie wskazanym na załączniku graficznym nr 2;
- 19) wydawania decyzji nakazujących właścicielowi lub posiadaczowi udostępnić zabytku lub nieruchomości o cechach zabytku na czas niezbędny do przeprowadzenia badań tego zabytku;
- 20) przyjmowania zgłoszeń o odkryciu zabytków archeologicznych oraz o odkryciu w trakcie robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu,

- co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także prowadzenia oględzin i wydawania decyzji w tych sprawach;
- 21) opiniowania i uzgadniania dokumentów planistycznych na potrzeby gmin z terenu powiatu żagańskiego, w tym studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
 - 22) gminnych ewidencji zabytków oraz opiniowania programów opieki nad zabytkami;
 - 23) uzgadniania planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;
 - 24) opiniowania likwidacji cmentarzy, wydawania pozwoleń na przeniesienie zabytków z likwidowanych cmentarzy, dokonywania uzgodnień z powiatowym inspektorem sanitarnym w odniesieniu do grobów

i cmentarzy objętych formą ochrony zabytków wskazaną w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należy składać do Powiatowego Konserwatora Zabytków w siedzibie Starostwa Powiatowego w Żaganiu.

Jednocześnie, z dniem wejścia w życie porozumienia w sprawie powierzenia powiatowi żagańskiemu prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Lubuskiego, realizowanych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zawartego pomiędzy Wojewodą Lubuskim a powiatem żagańskim, zostało rozwiązane porozumienie z dnia 24 maja 2010 roku w sprawie powierzenia miastu Żagań niektórych kompetencji z zakresu właściwości Wojewody Lubuskiego, realizowanych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zawartego pomiędzy Wojewodą Lubuskim a miastem Żagań.

2023

STYCZEŃ

Raków - uroczystość z okazji zakończenia kompleksowych prac konserwatorskich przy zabytkowym wyposażeniu wnętrza kościoła

12 stycznia 2023 roku w kościele pw. św. Jadwigi w Rakowie w gminie Świebodzin odbyła się uroczystość związana z zakończeniem kompleksowych prac konserwatorsko-restauratorskich przy zabytkowym wyposażeniu świątyni. Zostały one przeprowadzone w 2022 roku m.in. przy ołtarzach, emporze, balustradzie ołtarzowej przez panią konserwator Jolantę Strzałkowską z Prochowic. Prace zrealizowano dzięki staraniom księdza proboszcza Mariusza Kołodzieja, przy finansowym wsparciu gminy Świebodzin i samorządu województwa. Prace konserwatorskie zahamowały postępującą degradację zabytków, zostały wykonane z wielką pieczołowitością, z pełnym poszanowaniem dla oryginalnej substancji. O ich przebiegu opowiedziała ich autorka, zaś ksiądz proboszcz przybliżył

historię kościoła. W uroczystości uczestniczył m.in. ksiądz biskup Tadeusz Lityński, pan marszałek Stanisław Tomczyszyn, pan Zbigniew Szumski, starosta świebodziński, pan Tomasz Sielicki, zastępca burmistrza Świebodzina, przedstawiciele urzędu konserwatorskiego zaangażowani w nadzór nad pracami w zabytku oraz liczne grono mieszkańców.

Barokowy kościół w Rakowie wzniesiono w 1727 roku na miejscu starszej drewnianej świątyni. Wkrótce potem zaczęto go wyposażać, z czego do dnia dzisiejszego przetrwał ołtarz główny i boczny z 1732 roku – podczas konserwacji natrafiono na inskrypcje z nazwiskami głogowskich artystów, którzy go wykonali. Zachęcamy do odwiedzenia tej świątyni.

Barbara Bielini-Kopeć

Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków uczestniczył w Konwencji Starostów

19 stycznia 2023 roku na zaproszenie przewodniczącego Konwentu Starostów pana Henryka Janowicza, w konwencji zorganizowanej w Słubicach wzięła udział pani Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Omówiono kluczowe problemy związane z realizacją inwestycji samorządu w zabytkach, w tym w szczególności remonty dróg, które wiążą się często z ingerencją w zabytkowe aleje. Podniesiono znaczenie alei w krajobrazie, zwrócono uwagę na konieczność szczegółowego rozpoznania drzew i włączenia dendrologów do współpracy. Podkreślono również wagę konsultacji społecznych, dzięki którym na etapie poprzedzającym realizację inwestycji drogowych istnieje możliwość zapoznania mieszkańców z zakresem planowanych prac, tak aby na kolejnych etapach nie dochodziło do protestów i rozdzwiewków zakłócających przebieg inwestycji. Uwagami na ten temat podzielił się pan Artur Maj z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze. Ustalono również, że zorganizowane zostanie kolejne robocze spotkania z pracownikami starostw i zarządów dróg powiatowych w celu dalszego określenia zasad współpracy.

Na zakończenie pani Bieliniś-Kopeć przypomniała starostom, iż zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mają oni możliwość oznakowywania zabytków, zachęcając do umieszczania na nich

biało-niebieskiej tarczy przyjętej na Konwencji Haskiej w 1954 roku jako symbolu ochrony prawnej zabytków.

Elżbieta Górowska

LUTY

Konwent Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków na Podkarpaciu

W dniach 8–10 lutego 2023 roku na wniosek pani Beaty Kot, Podkarpacciego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zorganizowany został na Podkarpaciu Konwent Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Rozpoczęto od spotkania na zamku w Łańcucie, gdzie konserwatorów przywitał pan dyrektor Wit Wojtowicz. Obrady, z udziałem pani dr Katarzyny Pałub-

skiej, dyrektor Departamentu Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, poświęcono wymianie doświadczeń i sprawom dotyczącym ochrony zabytków w poszczególnych województwach. Następnie zwiedzano piękne zamkowe wnętrza. Wyjazd terenowy do gminy Czarna dał okazję obejrzenia wpisanego ok. 2000 roku do rejestru zabytków kościoła w Medyni Głogowskiej (z lat 1958–1960, wg projektu architekta W. Dayczaka, z ceramicznym wystrojem projektu prof. J. Budziło) i Ośrodka Garncarskiego w Medyni, a następnie drewnianego kościoła pw. św. Jakuba w Krzemienicy, gdzie prowadzone są prace konserwatorskie. W Krzemienicy konserwatorzy uczestniczyli w pokazie tradycji „Wesele Krzemienickie”, kultuwanego w tej miejscowości nieprzerwanie od ponad 70 lat i wielokrotnie nagradzanego. W ramach Konwentu Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków ze Stowarzyszeniem Konserwatorów Zabytków zorganizował również seminarium poświęcone nowoczesnym technologiom w służbie zabytków. Program konwentu był interesujący i bardzo bogaty.

Elżbieta Górowska

„Skrzynia skarbów” odnaleziona przy budowie kąpieliska w Zielonej Górze

W dniu 7 lutego 2023 roku do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków wpłynęło zawiadomienie o skrzyni odkrytej podczas prac związanych z budową kąpieliska miejskiego przy ul. Botanicznej w Zielonej Górze. Podczas oględzin znaleziska ustalono, że jest to skrzynia metalowa zawierająca depozyt w postaci przedmiotów, prawdopodobnie mających dużą wartość sentymentalną dla ludzi, do których należał ów „skarby”. Należą do nich m.in. wyroby z porcelany, biżuteria, szklane fiolki, pojemniki, w tym pudełko z widocznym napisem „SEDOBROL”, zawierającym w środku prawdopodobnie wyciąg z korzenia lubczyku w tabletkach. W skrzyni zdeponowano także dokumenty lub gazety, prawdopodobne, że również zdjęcia, lecz na etapie wstępnego rozpoznania nie dało się ich zidentyfikować ze względu na fatalny stan zachowania. Najciekawszymi jednak elementami zawartości skrzyni są monety, m.in. ½ kronenthalera z 1766 roku, pochodząca z Niderlandów Austriackich, 5 marek z Cesarstwa Niemieckiego z 1901 roku, 2 franki francuskie z 1923 roku oraz moneta pochodząca z Indii Brytyjskich z 1891 roku. W miejscu znalezienia skrzyni podczas oględzin nie zaobserwowano żadnych relikwów obiektów murowanych oraz innych przedmiotów o wartości kulturowej. Skrzynia została zabezpieczona, następnie przekazana zostanie do muzeum.

Iwona Lewandowska

Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków na spotkaniu z uczniami

W dniu 15 lutego 2023 roku pani Barbara Bielini-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, spotkała się z uczniami Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego nr 1 „Budowlanka” w Zielonej Górze i wygłosiła referat pt. „Mistrzowie Bauhausu i ich ślady w województwie lubuskim”, przybliżając młodzieży zachowane na terenie naszego województwa dzieła H. van de Velde, H. Muthesiusa, M. van der Rohe i Otto Bartninga. Było to kolejne spotkanie mające na celu popularyzację zróżnicowanego i bogatego dziedzictwa naszego regionu.

Elżbieta Górowska

Spotkanie dotyczące problematyki zabezpieczenia i udostępniania obiektów militarnych w kontekście Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

W dniu 16 lutego 2023 roku odbyło się spotkanie dotyczące problematyki zabezpieczenia i udostępniania obiektów militarnych w kontekście Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Zorganizowane zostało przez dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze i Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Uczestniczyli w nim m.in. przedstawiciele nadleśnictw, na terenie których zlokalizowane są obiekty MRU i nadleśnictw z województwa zachodniopomorskiego, a ponadto samorządowcy, muzealnicy, społecznicy, miłośnicy fortyfikacji i naukowcy różnych dziedzin. Dyskutowano m.in. o sposobach zabezpieczenia zabytków tego typu, ich udostępnianiu oraz popularyzacji. Na zakończenie ustalono, iż kontynuowane będą rozmowy i konsultacje w szerokim gronie zainteresowanych. Będą się one koncentrować na sposobach zabezpieczania i możliwościach udostępniania zabytków w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w celu wypracowania zasad postępowania z takimi obiektami na naszym terenie.

Anna Balcerowiak

Spotkanie służb konserwatorskich ze starostami w Sulęcinie

22 lutego 2023 roku w Sulęcinie zorganizowano spotkanie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ze starostami oraz pracownikami starostw w sprawie wypracowania zasad współpracy w związku z realizacją prac remontowych w zabytkach oraz prowadzonych inwestycji drogowych. Jego celem było wypracowanie dobrych praktyk służących ochronie zabytków, w tym ochronie zabytkowych alei. Pani dr Barbara Bielini-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, omówiła zagrożenia związane m.in. z niszczeniem detalu architektonicznego na elewacjach zabytkowych budynków w związku z ich termomodernizacją,

a pan Artur Maj z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze podzielił się uwagami dotyczącymi prac związanych z remontami lub przebudową dróg, które mają wpływ na zachowanie zabytkowych alei. Swoimi doświadczeniami podzieliła się pani Agnieszka Harasimowicz ze Starostwa w Sulęcinie, przedstawiając przykłady dobrych praktyk we współpracy z Delegaturą Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim. Było to bardzo konstruktywne spotkanie.

Elżbieta Górowska

Do rejestru zabytków wpisano dwie renesansowe płyty nagrobne odnalezione podczas remontu kościoła pw. św. Jadwigi Śląskiej w Krośnie Odrzańskim

Do rejestru zabytków wpisano dwie renesansowe płyty nagrobne odnalezione podczas remontu kościoła pw. św. Jadwigi Śląskiej w Krośnie Odrzańskim – Barbary Reichenau z domu Naumann (in. Neumann), zmarłej w 1559 roku, i Cathariny Hildesheim z domu Naumann, zmarłej w 1589 roku. Zabytki te zostały zatynkowane podczas remontu świątyni po 1945 roku. Nie zachowały się ich fotografie. Natrafiono na nie niespodziewanie w 2019 roku podczas badań konserwatorskich towarzyszącym pracom remontowym.

Barbara i Catharina były córkami Anny von Sack (zmarłej w 1545 roku) i Franza von Neumann (ok. 1495–1568), który był m.in. burmistrzem Krosna Odrzańskiego i komandorem joannitów w Świdwinie (woj. zachodniopomorskie). Odnalezione nagrobki opisano w *Die Kunstdenkmäler des Kreises Crossen* z 1921 roku.

Niewielka tablica z inskrypcją upamiętniającą Barbarę Naumann, zmarłą w 1559 roku, została odkryta niemal w całości, co pozwoliło na odczytanie tekstu. Zatynkowana pozostaje główna partia pomnika z przedstawieniem zmarłej klęczącej pod krucyfiksem. Znajdująca się naprzeciwko, w ościeżu południowym wejścia głównego, płyta Cathariny, zmarłej w 1589 roku, w dolnej partii dekorowana jest, odsłoniętym obecnie częściowo, płaskorzeźbionym herbem rodziny von Neumann (Naumann). Niewielkie fragmenty odsłoniętego tekstu udało się dopasować do tekstu

inskrypcji płyty nagrobnej Cathariny Hildesheim z domu von Naumann (Neumann), podanego przez J. Zdrenkę w *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. X, z. 8: *Powiat Krosno Odrzańskie (do 1815 r.)* wyd. w 2016 roku, cytowanego za manuskryptem Johanna Christiana Beckmanna (1641–1717) „Chürmarkische Landesbeschreibung, Das VI Buch: Von den Herrschaften und Stäten,

so aus Niederlausitz und Schlesien, der Mark einverleibet sein. Das 1. Capitel: Von dem Hertzogtum und stat Kroßen”, przechowywanym w Brandenburgisches Landeshauptarchiv w Poczdamie.

Oba zabytki są obecnie najstarszymi obiektami sepulkralnymi w krosnieńskiej farze. Należy mieć nadzieję, że w przyszłości podczas prac konserwatorskich zostaną one odsłonięte w całości, a uszkodzenia dekoracji nie będą zbyt duże. Być może podczas kolejnych badań konserwatorskich uda się również odnaleźć dwa inne zaginione obiekty opisane w *Die Kunstdenkmäler des Kreises Crossen* – płytę inskrypcyjną upamiętniającą Melchiora Tielischa, dawnego burmistrza Jeleniej Góry, zmarłego w 1641 roku, eksponowaną na ścianie południowej (niestety nie wskazano, w której dokładnie partii kościoła), oraz – na ścianie zachodniej – fragment nagrobka nieznanego z imienia kobiety.

Kamila Domagalska

Wpis do rejestru zabytków dwóch renesansowych płyt nagrobnych w kościele w Miłowicach w gminie Żary

W lutym 2023 roku do rejestru zabytków wpisano dwie renesansowe płyty nagrobne, odkryte w 2022 roku podczas nadzoru konserwatorskiego nad pracami remontowymi prowadzonymi we wnętrzu kościoła fil. pw. św. Antoniego Padewskiego w Miłowicach. Wykonane przed przystąpieniem do prac sondażowe badania konserwatorskie minęły zabytki niemalże o włos – odkrywka została wykonana dokładnie pomiędzy płytami. Takie przypadki pokazują, jak ważny w procesie prowadzenia prac przy zabytku jest również rzetelny nadzór konserwatorski.

Płyty zostały zakryte tynkiem podczas remontu kościoła prowadzonego w ostatniej ćwierci XX wieku. Dla żadnego z obiektów nie wykonano karty ewidencyjnej, podobnie jak dla płyt nagrobnych odkrytych podczas remontu posadzki w 2015 roku, choć zabytki te były widoczne w kościele na pewno w 1962 roku, kiedy zakładano karty m.in. dla ambony, maski wspornika i empor. Brak

kart ewidencyjnych spowodował, że ani jedna z zabytkowych płyt nie została wpisana do rejestru zabytków w 1974 roku. Płyty odkryte w 2022 roku zostały wspomniane w książce J. Kubacha i E. Seegera *Die Kunstdenkmäler des Kreises Sorau und der Stadt Forst* z 1939 roku. Inskrypcje wykute w górnych partiach płyt oraz płaskorzeźbione herby rodowe w dolnych partiach wskazują, iż upamiętniają one Hansa von Schönaich, zmarłego w 1576 roku, i jego żonę Margarethę z domu Schlichting, zmarłą w 1573 roku. Rodzina von Schönaich była w posiadaniu Miłowic od ok. połowy XVI wieku. Renesansowe płyty zachowały się w stosunkowo dobrym stanie, najbardziej ucierpiał wypukłorzeźbione części herbów, które zostały obtłuczone w celu wyrównania ściany przed zatynkowaniem. Płyty zostały odsłonięte w całości i w przyszłości poddane zostaną pracom konserwatorskim.

Kamila Domagalska

Szkolenie dla społecznych opiekunów zabytków

W dniu 1 marca 2023 roku w Zielonej Górze odbyło się, pierwsze po okresie pandemii COVID-19, szkolenie dla kandydatów na społecznych opiekunów zabytków, zorganizowane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze. W szkoleniu wzięło udział 29 osób. Pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, zaprezentowała zabytki województwa lubuskiego i problematykę ich ochrony, następnie pani Kamila Domagalska, Zastępca LWKZ, omówiła obowiązujące przepisy dotyczące opieki nad zabytkami, a także dobre praktyki w dotychczasowej współpracy służb konserwatorskich ze społecznikami. W dalszej kolejności pracownicy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze zaprezentowali zasady ochrony zabytków archeologicznych (pan Marcin Kosowicz) oraz problematykę ochrony zabytkowej zieleni (pan Artur Maj). Ostatni, bardzo interesujący wykład dotyczący działań społeczników zajmujących się opieką nad zabytkami wygłosił pan Arkadiusz Gutka ze Stowarzyszenia „Region Łużyce”. Szkolenie zakończyło się dyskusją. Następnie kandydaci na społecznych opiekunów zabytków napisali krótki test.

Elżbieta Górowska

Spotkanie w sprawie zabezpieczenia i udostępnienia zabytkowych umocnień z czasów II wojny światowej, znajdujących się na terenie lasów

Na zaproszenie Nadleśnictwa w Sulechowie, w ramach współpracy pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a Regionalną Dyрекcją Lasów Państwowych w Zielonej Górze, 8 marca 2023 roku zorganizowano w Sulechowie spotkanie w celu omówienia m.in. sposobów zabezpieczenia zabytkowych umocnień z czasów II wojny światowej znajdujących się na terenie lasów. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele nadleśnictw w Sulechowie, Świebodzinie, Nowogrodzie Bobrzańskim i Nowej Soli, służb konserwatorskich, a także przedstawiciele Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze i Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim oraz, co szczególnie ważne, licznie przybyli członkowie stowarzyszeń i miłośnicy fortyfikacji, którzy podzielili się doświadczeniami m.in. w opiece nad tego typu zabytkami. Ogromnie interesującą prelekcję przygotował pan Robert Jurga, omawiając wyjątkową wartość umocnień Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego i zagrożenia związane z ich eksploracją.

To już kolejne spotkanie związane z tą problematyką, zakończone szeregiem konstruktywnych ustaleń, na tym etapie dotyczących konkretnego zabytku (schronu 598, który przy tej okazji wspólnie obejrzelśmy). Kontrowersje związane z jego zabezpieczeniem przed dostępem osób nieupoważnionych wzbudziły duże emocje, które odbiły się szerokim echem w mediach społecznościowych. Ich efekt jest jednak korzystny, gdyż podjęto

rozmowy, które powinny doprowadzić niebawem do szczęśliwego finału, dzięki otwartości Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze, dającej szansę na to, że obiekt ten zostanie przejęty w opiekę przez osoby zainteresowane jego bezpiecznym udostępnianiem.

Serdecznie dziękujemy za spotkanie organizatorom i jego uczestnikom. Było ono bardzo konstruktywne.

Barbara Bieliniś-Kopeć

Szkolenie dla leśników w sprawie ochrony zabytków archeologicznych i problematyki zabytków z kresu II wojny światowej

10 marca 2023 roku uczestniczyliśmy w szkoleniu zorganizowanym przez Nadleśnictwo w Nowej Soli, poświęconym problematyce identyfikacji i ochrony zabytków archeologicznych, przeprowadzonym przez pracowników Muzeum Archeologicznego Środokowego Nadodrza w Świdnicy, przy udziale Muzeum Miejskiego w Nowej Soli. Połączone zostało z objazdem terenowym, podczas którego można było zobaczyć nie tylko kurhany na terenie wyłączonym

z gospodarki leśnej, ale również ciekawe zabytki militarne z okresu II wojny światowej – umocnienia nadodrzańskie, w tym zagospodarowany przez społeczników schron oraz stanowisko bojowe o interesującej formie stodoły, maskującej to stanowisko. Była to doskonała okazja do wymiany doświadczeń i kontynuacji dobrej współpracy służb konserwatorskich, archeologów i leśników.

Barbara Bieliniś-Kopeć

III Lubuska Sesja Sprawozdawcza

W dniach 16–17 marca 2023 roku w Muzeum Twierdzy Kostrzyn zorganizowana została III Lubuska Sesja Sprawozdawcza, na której prezentowano wyniki badań archeologicznych prowadzonych w latach 2018–2022 na terenie województwa lubuskiego. Gości przywitani pan Ryszard Skałba, dyrektor Muzeum Twierdzy Kostrzyn, i pan dr Andrzej Kunt, burmistrz Kostrzyna nad Odrą, podziękowania za ochronę dziedzictwa archeologicznego wyraziła pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. W ciągu dwóch dni omówione zostały najważniejsze odkrycia, a archeolodzy dyskutowali i wymieniali doświadczenia. W sesji uczestniczyli m.in. przedstawiciele służb konserwatorskich i organizacji społecznych, które nierzadko wspierają archeologów w prowadzonych badaniach. Formuła spotkań, której pomysłodawcą jest Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski, stwarza doskonałe możliwości do podzielenia się, w gronie specjalistów, wynikami prowadzonych badań archeologicznych i dokonanych odkryć na naszym terenie, czego dowodem był bogaty program sesji. Dziękujemy pomysłodawcom i organizatorom. To godne polecenia wydarzenie, w którym warto było uczestniczyć.

Iwona Lewandowska

Seminarium dla studentów architektury Uniwersytetu Zielonogórskiego w Trzebiechowie

W tym roku obchodzimy 160. rocznicę urodzin belgijskiego artysty Henry'ego van de Velde, który zaprojektował wystrój i wyposażenie wnętrza

w dawnym sanatorium w Trzebiechowie. Z tej okazji, na wniosek prezesa Stowarzyszenia na Rzecz Odnowy i Rewaloryzacji Dzieła Henry'ego van de Velde, pani Agnieszki Szelać, zorganizowano 21 marca 2023 roku w Trzebiechowie seminarium połączone ze zwiedzaniem zabytkowego zespołu. Dawny zespół sanatoryjny w Trzebiechowie to prawdziwa architektoniczna perła, w której studentki i studenci architektury UZ mogli zapoznać się z zachowanym i odrestaurowanym obiektem z początku XX wieku.

Podczas seminarium wysłuchano wykładu pana prof. Tomasza Matusewicz o sztuce dialogu z przestrzenią, oraz pana prof. Michała Pszczółkowskiego o architekturze na początku XX wieku. O wystroju i wyposażeniu wnętrza sanatorium, które stworzył czołowy twórca i teoretyk secesji – Henry van de Velde, opowiedziała pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć.

Elżbieta Górowska

Odkrycie skarbu zabytków brązowych z Pleśna w gminie Gubin

20 marca 2023 roku Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków został zawiadomiony przez pana Sławomira Stańczaka, prezesa Lubuskiej Grupy Eksploracyjnej „Nadodrze” o odkryciu skarbu przedmiotów brązowych na terenie gminy Gubin przez anonimowego detektorystę. Odkrywca opisał miejsce, w którym odkrył zabytki, i okoliczności ich znalezienia, którego miał dokonać „w trakcie poszukiwania współczesnych przedmiotów”. Po wyeksplorowaniu i oczyszczeniu kilku zabytków miał zaprzestać dalszego rozkopywania znaleziska, a wydobyte przedmioty złożył ponownie do wykopanej jamy, którą następnie zasypał i oznaczył kamieniem.

Następnego dnia starszy inspektor ochrony zabytków w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, pan Marcin Kosowicz wraz z panem Stańczakiem i mgr Hubertem Augustyniakiem z Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze przeprowadzili oględziny opisanego przez anonimowego odkrywcę terenu. W trakcie wstępnego rozpoznania oznaczonego miejsca ujawniono zalegające w warstwie ornej zabytki, które – zgodnie z opisem anonimowego zgłaszającego – zostały

przez niego ujawnione. Dlatego też postanowiono założyć niewielki wykop w celu interwencyjnego zabezpieczenia pozostałej części depozytu. W trakcie eksploracji natrafiono na zalegające in situ przedmioty wykonane z brązu oraz zarys pojemnika, w którym złożono depozyt, prawdopodobnie wykonanego ze skóry lub tekstyliów.

W trakcie eksploracji wydobyto m.in. 3 kompletne siekiery z piętką oraz 5 fragmentów innych siekierok tego typu, 2 kompletne siekiery z tulejką, 9 sierpów, 6 grotów włóczni, 3 bransolety różnych typów, kilka grud surowca oraz 2 przedmioty, wstępnie zidentyfikowane jako młotki. Należy jednak podkreślić, że w trakcie interwencji udało się podjąć dużą część depozytu w formie bryły, w której znajdują się kolejne zabytki. Na obecnym etapie nie można stwierdzić, czy połączenie się przedmiotów z przyspągowej części depozytu nastąpiło w wyniku naturalnych procesów postdepozycyjnych, czy też było to intencjonalne działanie (np. nadtopienie) osoby ukrywającej skarb. Odpowiedź na to pytanie będzie możliwa dopiero w trakcie niezbędnych prac konserwatorskich.

Z uwagi na niejednorodny charakter odkrytych przedmiotów (ozdoby, uzbrojenie, przedmioty gospodarcze), występowanie dużej liczby destruktywów i przedmiotów nieudanych bądź niedokończonych, grud surowca, a także obecność brązowych narzędzi kowalskich należy przyjąć, że skarb z Pleśna stanowił własność odlewnika. Należy go wiązać z wytwórstwem społeczności kultury łużyckich pól popielnicowych z epoki brązu i datować wstępnie na IV okres epoki brązu (1000–800 lat p.n.e.).

Pomimo dużej wartości naukowej odkrytych zabytków należy zaznaczyć, że przedmioty te zostały odkryte w sposób niezgodny z prawem. Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków przypomina, że zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poszukiwanie zabytków wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Marcin Aleksander Kosowicz

Odzyskano barokowy portret epitafijny Heleny Bojanowskiej, zmarłej w 1720 roku

W dniu 28 marca 2023 roku policja nowosolska, przy udziale przedstawicieli służb konserwatorskich, odzyskała barokowy portret epitafijny Heleny Bojanowskiej, zmarłej w 1720 roku, skradziony w kwietniu 2003 roku z kościoła fil. pw. św. Anny w Konotopie. Obraz ten, namalowany w technice

olejnej na blasze, należał do unikatowego na skalę Polski zespołu portretów nagrobnych zachowanych in situ do 2003 roku, kiedy to skradziono pierwsze 8 portretów, i 2010 roku, kiedy ukradziono ostatnie 2 portrety.

Odzyskany portret jest obiektem wpisanym do rejestru zabytków. Po kradzieży został zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*.

Ogłoszenie o sprzedaży „podejrzanego” portretu na portalu aukcyjnym zostało spostrzeżone przez regionalistę i – po identyfikacji zabytku – sprawa od razu, w dniu 11 marca 2023 roku, została zgłoszona przez Zastępcę Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pozostałym koordynatorom nadzorującym sprawy z zakresu przestępczości przeciwko zabytkom z organów ścigania oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zabezpieczone i przesłane zostały pliki, przekazano informacje na temat sprzedawanego portretu oraz pozostałych zabytków skradzionych z Konotopu. Następnie przesłano oficjalne zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Obecnie obiekt pozostaje w dyspozycji Prokuratury Rejonowej w Nowej Soli.

Należy w tym miejscu dodać, że portret Heleny Bojanowskiej, już po kradzieży w 2003 roku, został poddany pracom „konserwatorskim” i „restauratorskim”, które objęły zarówno warstwę malarską, jak i podłoże z ręcznie kutej blachy miedzianej (m.in. usunięto otwory do mocowania). Prace te spowodowały zmiany, które w żaden sposób nie zostały naukowo udokumentowane i były niezgodne ze standardami prowadzenia prac konserwatorskich przy zabytkach (np. sposób dokonania ingerencji w blachę, który spowodowała m.in. zafalszowanie wyglądu obiektu).

Kradzieże dokonane w Konotopie stanowiły bolesną stratę, dlatego też, pomimo upływu blisko 20 lat, służby konserwatorskie tak bardzo zaangażowały się w sprawę odzyskania portretu Bojanowskiej. Należy mieć nadzieję, że dzięki wyjaśnieniu tej sprawy organom ścigania uda się ustalić losy pozostałych obiektów skradzionych z tego kościoła.

Kamila Domagalska

Konferencja „Zabytki świadectwem wspólnego dziedzictwa historycznego pogranicza polsko-niemieckiego”

W dniu 30 marca 2023 roku zorganizowana została w Wiehlicach polsko-niemiecka konferencja „Zabytki świadectwem wspólnego dziedzictwa historycznego pogranicza polsko-niemieckiego”. Organizatorem konferencji był powiat zągański. Jest to kolejny element projektu realizowanego wspólnie z niemieckim partnerem – powiatem Oberspreewald-Lausitz. Spotkanie honorowym patronatem objął Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. O zagadnieniach wspólnej historii i zabytkach na pograniczu polsko-niemieckim, w aspekcie problematyki ich ochrony, opowiedziała pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć, następnie o muzeach w zabytkowych domach na terenie powiatu Oberspreewald-Lausitz opowiedzieli pani Heike Scharkowski z Urzędu Ochrony Zabytków w powiecie Oberspreewald-

-Lausitz i pan Stefan Heinze z muzeum powiatu Oberspreewald-Lausitz. Kolejne referaty poświęcono XIX-wiecznym kamienicom czynszowym jako elementom polsko-niemieckiego dziedzictwa kulturowego (pan prof. Michał Pszczółkowski z Uniwersytetu Zielonogórskiego) oraz Szlakowi Architektury Rezydencjonalnej w powiecie żagańskim (pan Maciej Boryna). Na koniec o pracach prowadzonych w zabytkowym zespole pałacowo-folwarcznym w Wiechlicach opowiedział jego właściciel. Spotkanie, w któ-

rym wzięli udział społecznicy, regionaliści i przedstawiciele instytucji kultury, samorządu i urzędów konserwatorskich z obu powiatów, służyło wymianie doświadczeń w zakresie opieki nad dziedzictwem kulturowym po obu stronach granicy. Uczestnicy konferencji mieli też okazję wysłuchać koncertu uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu.

Elżbieta Górowska

KWIECIEŃ

Obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków

W dniu 13 kwietnia 2023 roku w Olsztynie zorganizowano Obchody Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków. Głównym tematem spotkania był „Społeczny wymiar ochrony zabytków. Potencjał i uwarunkowania”. Konferencja odbyła się w Domu Mendelsohna – zabytku, który został przywrócony do życia i odzyskany w pamięci lokalnej społeczności dzięki działaniom osób związanych ze Stowarzyszeniem „Borussii”, które od ponad 30 lat dba o dziedzictwo i krajobraz kulturowy Warmii i Mazur.

Na zaproszenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w konferencji wzięła udział pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, która opowiedziała o społecznej opiece nad zabytkami na Ziemi Lubuskiej, prezentując doświadczenia i praktykę ostatnich 50 lat.

Elżbieta Górowska

Wręczenie nagród „Lubuskie Konserwacje” w edycji 2023

W ramach obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków w dniu 18 kwietnia 2023 roku w Lubuskim Urzędzie Wojewódzkim w Gorzowie Wielkopolskim wręczono nagrody i wyróżnienia przyznane przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – „Lubuskie Konserwacje”, edycja 2023. W kategorii: za realizację prac konserwatorsko-restauratorskich w zabytku nagrodę przyznano parafii pw. Miłosierdzia

Bożego w Świebodzinie za realizację kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich przy elementach wystroju i wyposażenia kościoła fil. pw. św. Jadwigi w Rakowie, a wyróżnienia: dla parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie za kompleksowe prace konserwatorsko-restauratorskie przy stolarce okiennej kościoła farnego pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie oraz dla Fundacji „Pałac Bojadła” za prace konserwatorsko-restauratorskie przy elewacji frontowej i wnętrzach przyziemia pałacu w Bojadłach. W kategorii: za renowację i adaptację architektoniczną zabytku nagrodę otrzymała gmina Otyń za realizację prac związanych z renowacją i adaptacją dawnego dworca kolejowego w Otyniu na Gminny Ośrodek Kultury „Stacja Kultura”. W kategorii: za remont konserwatorski zabytku przyznano wyróżnienia dla Wojewódzkiego Ośrodka Postępu Rolniczego w Lubniewicach za remont elewacji pałacu w Gliśnie oraz dla Lapis sp. z o.o. w Żaganiu za remont elewacji budynku przy ul. Jana Pawła II 19 w Żaganiu.

Gratulujemy wszystkim laureatom i dziękujemy za ich troskę o zabytki.

Barbara Bieliniś-Kopeć

MAJ

Robocze spotkanie lubuskich i brandenburskich służb konserwatorskich

W dniach 4–5 maja 2023 roku odbyło się robocze spotkanie z konserwatorami z urzędu konserwatorskiego kraju związkowego Brandenburgia, którym kieruje pan dr Thomas Drachenberg. Na jego zaproszenie pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć wraz ze współpracownikami przez dwa dni gościła w Brandenburgii. Wzorem lat ubiegłych polscy i niemieccy konserwatorzy zapoznali się z różnymi zabytkami i związanymi z ich remontem, konserwacją i adaptacją problemami, dyskutując nad nimi. Rozpoczęto od zwiedzania kompleksu szkolnego w Bernau z 1928 roku, projektu H. Meyera i H. Wittwera, wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO, który uznawany jest za jedną z ikon Bauhausu. Zapoznano się z przebiegiem i zakresem prac konserwatorsko-restauratorskich, w efekcie których kompleks wkomponowany w krajobraz, funkcjonalnie rozplanowany, o ku-

bicznych, oszczędnych formach, odzyskał dawne walory i nadal spełnia swoją funkcję. Następnym przystankiem była podnośnia statków w Niederfinow, pokonująca wysokość 36 m na kanale Odra-Hawela (łączącym Berlin ze Szczecinem) i działająca od 1934 roku. Ten wyjątkowy zabytek techniki zaprojektowała i w znacznym zakresie zrealizowała, działająca w Zielonej Górze do II wojny światowej, firma Beuchelt & Co. Ostatnim miejscem odwiedzionym w tym dniu były ruiny klasztoru cystersów w Chorin, gdzie zaczęła się ochrona zabytków w Prusach, za sprawą F. von Quasta i K.F. Schinkla. W kolejnym dniu konserwatorzy odwiedzili miejsce pamięci – obóz koncentracyjny w Ravensbrück, w którym zapoznano

się z ekspozycjami w muzeum upamiętniającymi więźniarki, z których ok. 30% pochodziło z Polski. Na koniec zwiedzano ruiny klasztoru cysterek w Himmelpfort i należący do niego dawny browar, którym po pożarze zaopiekowali się społecznicy. Bardzo bogaty i zróżnicowany problemowo program dał możliwość do dyskusji nad różnymi rozwiązaniami i sposobem ochrony m.in. zabytków sakralnych, zabytków techniki, miejsc pamięci, a także udziału społeczników w opiece nad zabytkami. Dziękujemy kolegom z Brandenburgii i za rok zapraszamy do nas.

Elżbieta Górowska

Ogłędziny wieży dawnego kościoła ewangelickiego w Szprotawie

12 maja 2023 roku pani konserwator Barbara Bieliniś-Kopeć, w towarzystwie pana dr. inż. Krzysztofa Raszczuka i pana konserwatora Karola Błaszczyka, miała okazję przyrzeć się z bliska wieży dawnego kościoła ewangelickiego w Szprotawie, co umożliwiły rozstawione wokół wieży rusztowania. Dawny kościół ewangelicki wzniesiony został w połowie XVIII wieku na murach XI-V-wiecznego zamku. Wieża w neoklasycystycznej formie ukształtowana została w latach 20. XIX wieku, świątynia poddana była renowacji w końcu XIX wieku i w latach 30. XX wieku. Nieużytkowany po II wojnie światowej zabytek zabezpieczano w latach 90. XX wieku, ale próba jego odbudowy nie powiodła się. Dokonano jednak wzmocnienia korony murów i miejscowych napraw. W ostatnim czasie zabytek przejęty został przez gminę Szprotawa, co daje szansę

na jego remont i adaptację. Zainteresowali się nim również społecznicy, którzy zainicjowali badania zabytku. Dzięki rusztowaniu, które ustawiono przy wieży, można bezpiecznie dotrzeć do każdego miejsca i wykonać wszystkie konieczne badania. W trakcie ogłędzin była możliwość przyjrzenia się z bliska rozwiązaniom technicznym, które zastosowali budowniczy, szczególnie elementom z żeliwa, z którego wykonano m.in. kolumny, kapitele i zabezpieczenia detalu architektonicznego, co robi ogromne wrażenie. Obecnie trwają badania techniczne, konserwatorskie i przygotowuje się koncepcja zagospodarowania zabytku, co umożliwi jego zabezpieczenie i udostępnienie mieszkańcom. Liczymy na to, że gminie uda się pozyskać środki na remont zabytku.

Elżbieta Górowska

Szkolenie dla księży w Gościkowie-Paradyżu

W dniu 20 maja 2023 roku w pocysterskim zespole klasztornym w Gościkowie-Paradyżu pani Kamila Domagalska, Zastępca Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wygłosiła referat pt. „Estetyka i sacrum z perspektywy służb konserwatorskich”. W ramach prelekcji poruszone zostały nie tylko kwestie estetyki w zabytkowych wnętrzach sakralnych, ale również zagadnienia z zakresu ochrony konserwatorskiej tych niezwykle cennych obiektów – świadków historii naszego regionu. Był to kolejny wykład w ramach szkoleń dla księży diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, prowadzonych przez służby konserwatorskie we współpracy z kurią diecezji. Spotkanie zakończyła dyskusja.

Elżbieta Górowska

Wizyta Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w katedrze w Gorzowie Wielkopolskim

W dniu 22 maja 2023 roku Gorzów Wielkopolski odwiedził Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego pan prof. Piotr Gliński. Dało to okazję do zaprezentowania zabytków miasta, w tym XIII-wiecznej katedry pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, która uległa zniszczeniom na skutek pożaru wieży w 2017 roku. Podczas wizyty w świątyni ksiądz biskup Adrian Put oraz ksiądz proboszcz Zbigniew Kobus wyrazili podziękowanie za wsparcie finansowe, które umożliwiło usuwanie skutków zniszczeń. W spotkaniu uczestniczyli m.in. pan Władysław Dajczak, Wojewoda Lubuski, pani dr Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, i pan Błażej Skaziński, kierownik Delegatury w Gorzowie Wielkopolskim Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

Elżbieta Górowska

Kolejne spotkanie w sprawie zagospodarowania zabytkowych umocnień z czasów II wojny światowej znajdujących się na terenie Lasów Państwowych

Na zaproszenie Nadleśnictwa w Sulechowie, w ramach współpracy pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a Regionalną Dyрекcją Lasów Państwowych w Zielonej Górze, 23 maja 2023 roku zorganizowano w Sulechowie kolejne spotkanie w celu omówienia sposobów zabezpieczenia i udostępniania zabytkowych umocnień z czasów II wojny światowej. Uczestniczyli w nim m.in. przedstawiciele Nadleśnictwa w Sulechowie, służb konserwatorskich, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Zielonej Górze oraz członkowie stowarzyszeń i miłośnicy fortyfikacji. Interesującą prelekcję przygotował pan J. Sadowski, prezentując znaczenie Frontu Ufortyfikowanego „Łuk Odra–Warta”, zwany Międzyrzeckim Rejonem Umocnionym, oraz sposoby zagospodarowania zabytkowych fortyfikacji, m.in. na terenie województwa zachodniopomorskiego. To kolejne spotkanie związane z tą problematyką, zakończone wieloma konstruktywnymi ustaleniami, dotyczącymi w szczególności dzieła forteczne-

go P.W. 598, które niebawem zostanie udostępnione do zagospodarowania. Serdecznie dziękujemy za spotkanie organizatorom i jego uczestnikom.

Barbara Bieliniś-Kopeć

Konwent wojewódzkich konserwatorów zabytków w Twierdzy „Srebrna Góra”

W dniach 18–19 maja 2023 roku w Twierdzy „Srebrna Góra” zorganizowano konwent wojewódzkich konserwatorów zabytków. Uczestniczyła w nim pani dr Katarzyna Pałubska, dyrektor Departamentu Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, oraz liczne grono ekspertów z zakresu zabytkowych fortyfikacji, w tym pan Grzegorz Bukal, przewodniczący Komisji Architektury Militarnej przy PKN ICOMOS, oraz jej członkowie, m.in. pan Piotr Molski, pan Grzegorz Basiński, pan Lech Narębski i inni. Rozpoczęliśmy od nocnego zwiedzania twierdzy, co stanowiło wyjątkowe przeżycie. Drugi dzień pobytu upłynął na zapoznaniu się z problematyką zabytkowych fortyfikacji w aspekcie ich rozpoznania, adaptacji i udostępniania, zakończony wizją terenową, podczas której mogliśmy poznać zakres i problematykę prowadzonych w zabytku prac.

Barbara Bieliniś-Kopeć

CZERWIEC

Powiat świebodziński przejął niektóre kompetencje z zakresu właściwości Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

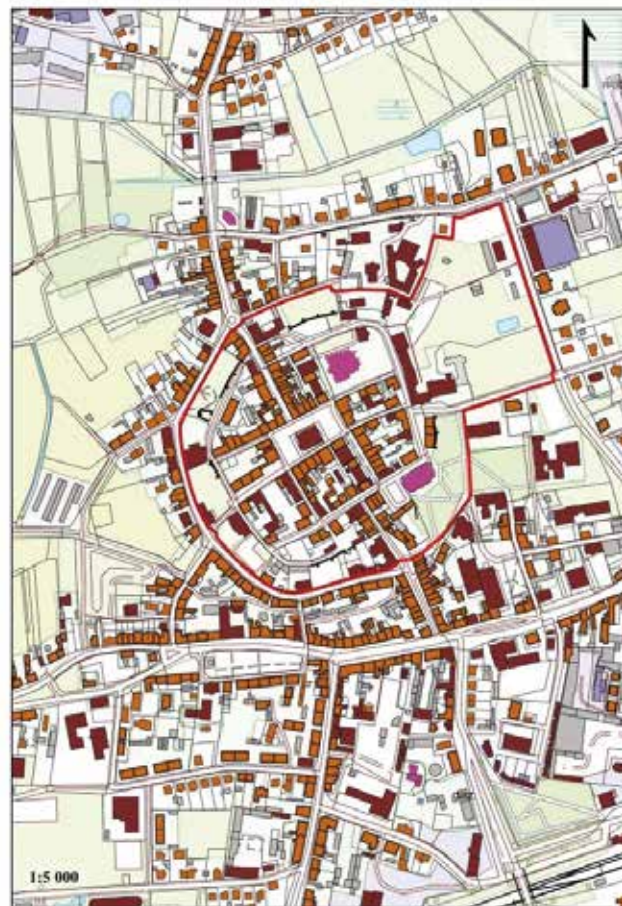
W związku z opublikowaniem *Porozumienia Wojewody Lubuskiego z dnia 11 maja 2023 roku w sprawie powierzenia Powiatowi Świebodzińskiemu prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości Wojewody Lubuskiego, realizowanych przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków*, z dniem 3 czerwca 2023 roku wnioski z terenu powiatu świebodzińskiego, z wyłączeniem spraw dotyczących:

1) inwestycji własnych powiatu świebodzińskiego;

- 2) zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących mienie powiatu świebodzińskiego, z wyjątkiem wydawania decyzji, postanowień i opinii na wniosek wspólnot mieszkaniowych, do których należy m.in. powiat świebodziński;
- 3) rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wydawania zaświadczeń i decyzji administracyjnych w tym zakresie;

□ - granice terenu zespołu urbanistycznego m. Łągów nieobjętego porozumieniem

□ - granice terenu zespołu urbanistycznego m. Świebodzin nieobjętego porozumieniem

- 4) poszukiwań zabytków, badań archeologicznych, przekazywania zabytków archeologicznych do muzeum oraz wydawania pozwoleń i uzgodnień dotyczących zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru;
- 5) wnioskowania do ministra kultury i dziedzictwa narodowego o przyznanie nagród za znalezienie zabytku, albo odkrycie lub znalezienie zabytku archeologicznego;
- 6) pozwoleń na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkownika wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także – na wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek;
- 7) pozwoleń na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub dzierżawę nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek;
- 8) zabytków nieruchomych sakralnych, wraz z integralnie związanym z nimi otoczeniem, oraz zabytków, które w przeszłości pełniły funkcje sakralne;
- 9) zabytków nieruchomych tworzących zespoły rezydencjonalne i ich pozostałości (w szczególności wieże mieszkalne, zamki w granicach obwarowań, dwory, pałace, parki i folwarki);
- 10) stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków;
- 11) kurhanów, grodzisk, gródków stożkowatych, podwodnych stanowisk archeologicznych;
- 12) ratuszy i obwarowań miejskich;
- 13) dzwonnicy;
- 14) terenów dawnych obozów pracy przymusowej;
- 15) zabytków ruchomych;
- 16) terenu zespołu urbanistycznego miasta Łągów w zakresie wskazanym na załączniku graficznym nr 1;
- 17) terenu zespołu urbanistycznego miasta Świebodzin w granicach murów obronnych z fosą i zamkiem, wskazanego na załączniku graficznym nr 2;
- 18) wydawania decyzji nakazujących właścicielowi lub posiadaczowi udostępnić zabytku lub nieruchomości o cechach zabytku na czas niezbędny do przeprowadzenia badań tego zabytku;
- 19) przyjmowania zgłoszeń o odkryciu zabytków archeologicznych oraz o odkryciu w trakcie robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także prowadzenia oględzin i wydawania decyzji w tych sprawach;
- 20) opiniowania i uzgadniania dokumentów planistycznych na potrzeby gmin z terenu powiatu świebodzińskiego, w tym studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- 21) gminnych ewidencji zabytków oraz opiniowania programów opieki nad zabytkami;
- 22) uzgadniania planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;
- 23) opiniowania likwidacji cmentarzy, wydawania pozwoleń na przeniesienie zabytków z likwidowanych cmentarzy, dokonywania uzgodnień z powiatowym inspektorem sanitarnym w odniesieniu do grobów i cmentarzy objętych formą ochrony zabytków wskazaną w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; należy składać do Powiatowego Konserwatora Zabytków w siedzibie Starostwa Powiatowego w Świebodzinie.

Kamila Domagalska

Dotacje na lubuskie zabytki w 2023 roku

W Lubuskim Urzędzie Wojewódzkim w dniu 7 czerwca 2023 roku odbyło się podpisanie umów na prace remontowe i konserwatorsko-restauratorskie, które prowadzone będą w 2023 roku na terenie naszego województwa przy wsparciu finansowym z budżetu Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dzięki dotacjom na 2023 rok beneficjenci będą mogli wykonać kolejne prace w lubuskich zabytkach, których większość stanowią kontynuacje podjętych w poprzednich latach prac. Pula środków do rozdzielania wyniosła 432 000 zł. Dotacje przyznano 21 beneficjentom, część środków zostanie wykorzystana również na dofinansowanie prac wykonanych przy zabytkach w latach poprzednich (tzw. refundacje).

Uroczyste podpisanie umów odbyło się w obecności pana Władysława Dajczaka, Wojewody Lubuskiego. Dotacje przyznano m.in. dla samorządów: powiatowi żarskiemu na prace remontowe przy zadaszeniu wejścia głównego pałacu w Miłowicach, gminie Ośno Lubuskie na zabezpieczenie i wzmocnienie kolejnego odcinka murów miejskich w Ośnie Lubuskim, gminie Kożuchów na kontynuację prac konserwatorskich przy barokowych płytach nagrobnych w lapidarium w Kożuchowie.

Wśród właścicieli prywatnych dotacje otrzymali m.in.: Fundacja „Pałac Bojadła” na prace związane z rekonstrukcją stolarki okiennej w pałacu w Bojadłach, dla właścicieli pałacu w Lipnej na wzmocnienie sklepienia grożącego zawaleniem w najstarszej części pałacu, właścicielowi dworu w Starej Jabłonie na przemurowanie kominów na poddaszu i ponad dachem. Towarzystwo Przyjaciół Witnicy uzyskało dotację na prace konserwatorskie i restauratorskie przy obelisku ku czci księcia Henryka Pruskiego na terenie parku górnego w Dąbroszynie (II etap). Jak co roku dotacje przyznano na prace przy zabytkach sakralnych, m.in. parafii pw. Matki Bożej Różańcowej w Lubniewicach na prace konserwatorskie i restauratorskie przy płycie nagrobnej J.D. Wolfram w kościele pw. Matki Bożej Różańcowej w Lubniewicach (II etap), dla Parafii pw. Matki Bożej Różańcowej w Długoszyźnie na prace konserwatorskie i restauratorskie przy baldachimie barokowej ambony w kościele w Drogominie, dla parafii pw. Marii Magdaleny w Brzeźnicy na prace konserwatorsko-restauratorskie przy polichromowanym, barokowym stropie plebanii w Brzeźnicy (III etap), ponadto

parafii pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim na prace konserwatorskie przy stolarnie okiennej i drzwiowej w kościele pw. św. Andrzeja w Krośnie Odrzańskim, parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski w Kijach na prace konserwatorskie przy organach w kościele Kijach, parafii pw. Trójcy Świętej w Niwicy na prace konserwatorskie przy renesansowym pentaptyku w kościele w Niwicy (III etap), Parafii Rzymskokatolickiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie na prace konserwatorskie i restauratorskie przy kolejnym oknie witrażowym w kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie, Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowstąpienia Pańskiego Drągowinie na remont elewacji kościoła w Przybymierzu, Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Wawrzyńca w Ługach na IV etap prac konserwatorskich przy organach w kościele w Zielonej Górze-Zatoniu, dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Matki Bożej Królowej Polski w Lesznie Górnym na prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele w Lesznie Dolnym (etap II), Parafii Rzymskokatolickiej pw. Narodzenia NMP i św. Jana Apostoła w Siedlnicy na ratunkowy remont więźby i dachu kościoła w Siedlnicy oraz Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Józefa Robotnika w Wawrowie na prace konserwatorskie przy ścianie północnej wnętrza kościoła w kościele w Wawrowie.

Kamila Domagalska

Spotkanie polskich i niemieckich konserwatorów zabytków

W dniach 19–21 czerwca 2023 roku w Saarbrücken konserwatorzy zabytków z Polski uczestniczyli w dorocznej konferencji zorganizowanej przez Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków Krajów Związkowych Niemiec. Tematem tegorocznej konferencji były zmiany klimatyczne i zabytki industrialne w kontekście wyzwań stojących przed kulturą przemysłową. Po obradach plenarnych, drugi dzień pobytu upłynął na zwiedzaniu „Parku leśnego Karlsberg”, jednego z największych zespołów rezydencjonalnych doby baroku w tej części Europy, zniszczonego w trakcie rewolucji francuskiej. Relikty ogromnego założenia widoczne są na zalesionym obecnie terenie, poddawane badaniom i uczytelniane. Tu ochrona konserwatorska styka się z ochroną przyrody i wymaga uniwersalnego podejścia. Następnie spotkaliśmy się w ramach sekcji polsko-niemieckiej, aby omówić zagadnienia związane z ochroną zabytków industrialnych na wybranych przykładach, m.in. projektu realizowanego przez kolegów z urzędów konserwatorskich na terenie wschodnich Niemiec oraz prezentacji dziedzictwa techniki na Śląsku. Na zakończenie pan dr Markus Harzenetter, przewodniczący Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków Krajów Związkowych Niemiec, podziękował za kolejne spotkanie we wspólnym gronie polskich i niemieckich konserwatorów, przypominając pana prof. Andrzeja Tomaszewskiego, który przed laty pielegnował te kontakty. W ostatnim dniu pobytu udaliśmy się do Völklingen, gdzie znajduje się huta żelaza, wpisana na listę światowego dziedzictwa UNESCO, którą mieliśmy okazję zwiedzać, zapoznając się z problematyką ochrony i zagospodarowania zabytku techniki o tej skali. Konferencja była okazją dla wymiany doświadczeń i dała możliwość zapoznania się z interesującymi zabytkami, zasadami ich ochrony, ekspozycji i użytkowania.

Współpraca pomiędzy polskimi i niemieckimi konserwatorami zabytków sięga lat 90. XX wieku. Jednym z jej efektów był wpis parku Mu-

zakowskiego na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Postacią, która przez lata łączyła oba kraje na polu ochrony i konserwacji zabytków, był pan prof. Andrzej Tomaszewski, który uczestniczył w konferencjach konserwatorów w Niemczech. Na pograniczu województwa lubuskiego i Brandenburgii bliższe kontakty nawiązano po 2005 roku, m.in. na kanwie wymiany doświadczeń przy odbudowie zabytków sakralnych zniszczonych w trakcie II wojny światowej i innych. Ich efektem było pierwsze spotkanie wojewódzkich konserwatorów zabytków i konserwatorów z krajów związkowych Niemiec zorganizowane w Kostrzynie nad Odrą w 2015 roku. Jego inicjatorami byli pani dr Barbara Bielinis-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, oraz pan dr Thomas Drachenberg, Konserwator Zabytków Brandenburgii. W kolejnych latach odbywały się spotkania w Polsce i Niemczech, które chcemy kontynuować, skupiając się na szerokim kontekście dziedzictwa kulturowego w aspekcie zmian klimatu, restrukturyzacji, partycypacji społecznej i innych.

Elżbieta Górowska

Obchody 20-lecia Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Gdańsku

W Gdańsku zorganizowane zostały obchody 20-lecia Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, którym towarzyszyła konferencja, mająca na celu podsumowanie działań prowadzonych na różnych płaszczyznach ochrony zabytków w ciągu ostatnich 20 lat, jak również wskazanie nowych celów w tym obszarze.

Pan dr Jarosław Sellin, Generalny Konserwator Zabytków, wręczył osobom zasłużonym dla ochrony zabytków Medale „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”, przyznane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Medale Stulecia Odzyskanej Niepodległości, przyznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Miło nam poinformować, że wśród uhonorowanych osób znaleźli się: pani dr Barbara Bielinis-Kopec, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, pani Kamila Domagalska, zastępca Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, pan Błażej Skaziński, kierownik Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gorzowie Wielkopolskim, a także pani Izabela Ciesielska, Miejski Konserwator Zabytków w Zielonej Górze.

Elżbieta Górowska

Spotkanie poświęcone utworzeniu parku kulturowego obejmującego elementy Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

W piątek 21 lipca 2023 roku, z inicjatywy pana Remigiusza Lorenza, burmistrza Międzyrzecza, i pani Barbary Bielinis-Kopec, Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, we współpracy z Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie, odbyło się spotkanie poświęcone utworzeniu parku kulturowego obejmującego elementy Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Spotkanie to w szczególności skierowane było do samorządowców gmin, na terenie których znajdują się obiekty MRU. W pniewskim muzeum pojawili się władze gmin: Bledzew, Lubrza i Międzyrzecz, a także

przedstawiciele Lasów Państwowych i służb konserwatorskich oraz osoby ze środowiska pasjonatów fortyfikacji.

Gospodarz zebrania, dyrektor Muzeum pan Leszek Lisiecki przedstawił historię Frontu Ufortyfikowanego Łuku Odra–Warta (powszechnie nazywanego Międzyrzeckim Rejonem Umocnionym), a także zaprezentował różnorodność obiektów tworzących ten system umocnień. Pani Anna Balcerowiak z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze omówiła przepisy prawne dotyczące tworzenia parków kulturowych. Szczególnym zainteresowaniem cieszyło się wystąpienie pani Aliny Jaszewskiej z Fundacji Parku Kulturowego „Grodzisko” w Wicinie, która opowiedziała, jak powstał park kulturowy w gminie Jasień – jakie stworzyło to szanse zarówno dla samego zabytku, jak i dla gminy, oraz z jakimi wyzwaniami zmagają się Fundacja. Następnie pan Grzegorz Basiński, kierownik ds. remontowo-konserwatorskich Twierdzy „Srebrna Góra”, opowiedział o utworzeniu w 2002 roku pierwszego w Polsce parku kulturowego – Fortecznego Parku Kulturowego w Srebrnej Górze. Po wystąpieniach przyszedł czas na ożywioną dyskusję, podczas której obecni samorządowcy, pomimo świadomości czekającej ich pracy i wyzwań, wyrazili chęć podjęcia inicjatywy utworzenia parku kulturowego MRU. Na zakończenie spotkania podziemną trasą muzeum oprowadził nas przewodnik pan Przemysław Lisiecki, który zdradził kilka ciekawostek związanych z Centralnym Odcinkiem MRU.

Należy mieć nadzieję, że takie rozmowy przyczynią się do rozpopularyzowania wiedzy i zainteresowania wyjątkowym w skali Europy systemem fortyfikacyjnym – Międzyrzeckim Rejonem Umocnionym. W niedługim czasie zaplanowane jest kolejne spotkanie.

Anna Balcerowiak

SIERPIEŃ

Dzień Konserwatora Zabytków

Dzień 11 sierpnia pracownicy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze spędzili na wyjeździe szkoleniowym w Głogowie, koncentrując się na problematyce odbudowy zabytków i miast historycznych po zniszczeniach wojennych. Bogaty program przygotowały dla nas koleżanki z Delegatury w Legnicy, pani Barbara Wawrzyniak-Czekajło i Joanna Karus, za co serdecznie dziękujemy.

Zaczeliliśmy od zwiedzania głogowskiej kolegiaty, gdzie czekał na nas ks. kan. Rafał Zendran, potem udaliśmy się na zamek, w którym mieści

się Muzeum Archeologiczno-Historyczne, gdzie przywitani nas pan Waldemar Has i pan Jarosław Helwig. Potem udaliśmy się na Stare Miasto i dzięki uprzejmości ks. kan. Stanisława Brasse, zwiedziliśmy ruiny kościoła pw. św. Mikołaja i kościół pw. Bożego Ciała. Na koniec był spacer po mieście, podczas którego zapoznaliśmy się z kolejnymi etapami jego odbudowy, zatrzymaliśmy się przy relikwach sukienic, wyeksponowanych

w specjalnie zaprojektowanym pawilonie. Miłą niespodzianką sprawił nam pan prezydent Rafał Rokaszewicz, który przyszedł się z nami przywitać.

Jesteśmy pod wrażeniem Głogowa, jego zabytków i prowadzonej konsekwentnie odbudowy, przyjaznej dla życia skali i pielęgnowanej zieleni.

Barbara Bielini-Kopeć

Bojadła – „Jazz w pałacach, dworach i...”

Po raz kolejny, w ramach cyklu „Jazz w pałacach, dworach i...”, 15 sierpnia 2023 roku w pałacu w Bojadłach odbył się koncert w wykonaniu Arka Skolika, Bartosza Kalickiego i Macieja Kitajewskiego. Organizatorami koncertu było Stowarzyszenie Przyjaciół Piekarni Cichej Kobiety. W ciepłe letnie popołudnie publiczność dopisała, można było zwiedzić pałac, posłuchać o jego historii, zobaczyć jak wiele już zrobiono, ratując zabytek, którym zaopiekowała się Fundacja „Pałac w Bojadłach”, a na koniec uczta dla duszy, czyli jazz. Dziękujemy artystom, gospodarzom, organizatorom i wszystkim licznie przybyłym miłośnikom jazzu i zabytków.

Barbara Bielini-Kopeć

Szkolenie służb konserwatorskich i organów nadzoru budowlanego w Rokitnie

Już od wielu lat cyklicznie raz w roku organizujemy w Rokitnie szkolenie dla pracowników Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze oraz samorządowych konserwatorów zabytków z terenu województwa lubuskiego, zapraszając przedstawicieli nadzoru budowlanego. Tegoroczne szkolenie odbyło się w dniach 24–25 sierpnia 2023 roku. Na początku pani B. Bielini-Kopeć omówiła przykłady dobrych praktyk w zabytkach, pan A. Maj przedstawił problematykę oceny drzew podczas oględzin przy wydawaniu zezwoleń na ich usunięcie, a następnie pani mecenas R. Siwek omówiła orzecznictwo Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i podstawy prawne współdziałania wojewódzkiego konserwatora zabytków z organami administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego. Na zakończenie wszyscy udali się do Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. A. Kowalskiego w Międzyrzeczu, gdzie pan dyrektor A. Kirmiel oprowadził nas po ekspozycji.

W kolejnym dniu zorganizowano sesję naukową, podczas której referaty wygłosili: pan D. Mączyński pt. „Nowoczesne szkło w zabytkach – zastosowania i zagrożenia”, pan K. Błaszczak pt. „Nowe technologie związane z ocieplaniem zabytków” oraz pani prof. B. Rouba pt. „Zagadnienie nierównowagi wilgotnościowej w obiektach zabytkowych”. Jak w latach poprzednich sesja miała otwarty charakter i uczestniczyli w niej zainteresowani tematyką – projektanci, właściciele zabytków i księża.

Elżbieta Górowska

WRZESIEŃ

Seminarium w Łukęcinie

W dniach 6–8 września 2023 roku Lubuski Urząd Wojewódzki zorganizował seminarium dla administracji architektoniczno-budowlanej gmin i powiatów oraz urbanistów, na którym poruszano m.in. zagadnienia związane z planowaniem przestrzennym w kontekście zmiany ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz orzecznictwa w sprawach z tego zakresu, system przepisów w budownictwie drogowym, kontrole prowadzone przez administrację architektoniczno-budowlaną, zmiany w przepisach dotyczących procesu budowlanego i wiele innych. W seminarium wzięli udział przedstawiciele służb konserwatorskich. Pani dr Barbara Bielini-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, omówiła zasady

prorowadzenia remontów i inwestycji w zabytkach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, a także problematykę gminnych ewidencji zabytków i skutków ich braku, zaś pan Artur Maj z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze omówił problematykę ochrony drzew

przy inwestycjach drogowych. Seminarium umożliwiło przybliżenie problematyki ochrony zabytków, dyskusję i wymianę informacji.

Elżbieta Górowska

Porozumienie o współpracy pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków a Lubuskim Komendantem Wojewódzkim Państwowej Straży Pożarnej

W dniu 13 września 2023 roku w lubuskim Urzędzie Wojewódzkim w Gorzowie Wielkopolskim pani dr Barbara Bielinis-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, i pan nadbryg. Patryk Maruszak, Lubuski Komendant Wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej, podpisali porozumienie o współpracy w zakresie zabezpieczenia przeciwpożarowego zabytków na terenie województwa lubuskiego. Obejmuje ono m.in. współdziałanie podczas działań ratowniczych, ewakuacji dóbr kultury, współpracy w ramach kontroli zabytków, szkoleń, a także udzielanie informacji, konsultacji i innych niezbędnych działań służących ochronie zabytków. Dokument ten zastąpił wcześniejsze porozumienie o współpracy z dnia 1 grudnia 2006 roku.

Przesłankę do podpisania nowego porozumienia o współpracy służb konserwatorskich i straży pożarnej na terenie województwa lubuskiego stanowiło porozumienie zawarte w dniu 28 marca 2023 roku przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Komendanta Głównego Straży Pożarnej, które dało możliwość zawarcia analogicznych, regionalnych porozumień o współpracy.

Elżbieta Górowska

XX polsko-niemiecka konferencja i podróż studyjna „Architektura Rygłowa – Wspólne Dziedzictwo Antikon 2023”

W dniach 25–27 września odbyła się polsko-niemiecka podróż studyjna i konferencja poświęcona ochronie oraz użytkowaniu budynków drewnianych i rygłowych. Była to jubileuszowa edycja specjalistycznego projektu łączącego zwiedzanie budynków drewnianych oraz wymianę doświadczeń służb konserwatorskich, wykonawców, a także właścicieli obiektów zabytkowych. Pierwszego dnia uczestnicy zwiedzili m.in. spichlerz w Goleniowie, kościoły w Podańsku i Ginawie, rygłowe domy w Dobrej, magazyn solny w Drawsku Pomorskim oraz spichlerz w Jankowie Drawskim (realizacja wg projektu Waltera Gropiusa). Niejako przy okazji zapoznano się z kościołem farnym i ruinami zamku w Dobrej oraz problematyką ochrony tych obiektów. Pod koniec dnia miało miejsce zakwaterowanie w Siemczynie, gdzie od poniedziałku wieczorem do godzin popołudniowych w środę wygłoszono referaty związane z problematyką remontów oraz adaptacji budowli drewnianych. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze reprezentował Błażej Skaziński, który przedstawił na wybranych przykładach konserwację i restaurację zabytków w Bogdańcu, Janczewie, Kalsku i Lubiechni Małej, a także zagadnienie translokacji do skansenu obiektów budownictwa drewnianego na przykładzie chałupy z Lisowa. „Antikon” posiada bardzo dużą renomę wśród specjalistów, z uwagi na wysoki poziom merytoryczny oraz różnorodność poruszanej tematyki. Warto w tym miejscu dodać, że w skład Rady Programowej tej imprezy wchodzi Barbara Bielinis-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Za-

bytków, i Błażej Skaziński, Kierownik Delegatury WUOZ w Gorzowie Wielkopolskim.

Błażej Skaziński

Obchody 70-lecia służb konserwatorskich na Ziemi Lubuskiej

Obchody 70-lecia służb konserwatorskich na Ziemi Lubuskiej świętowaliśmy 28 i 29 września w Żaganiu. W murach dawnego opactwa Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna gości powitali ks. proboszcz W. Tasior i B. Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Podczas uroczystej inauguracji głos zabrali m.in. pan dr W. Perczak, Wicewojewoda Lubuski, ks. T. Lityński, biskup diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, pani dr K. Pałubska, dyrektor Departamentu Ochrony Zabytków w MKiDN, a także pan dr St. Kowalski, długoletni wojewódzki konserwator zabytków w Zielonej Górze, który był gościem honorowym obchodów. Kilka słów do zgromadzonych wygłosił również: pan poseł prof. J. Kurzępa, pan poseł J. Materna, pan starosta H. Janowicz, pan burmistrz A. Katarzyniec i pan W. Jachimowicz. Wśród gości obecna była pani poseł A. Kucharska-Dziedzic, a także przedstawiciele służb zespolonych z wojewodą, policji, samorządowcy, konserwatorzy zabytków, przedstawiciele organizacji pozarządowych, jednostek kultury, regionaliści, społeczni opiekunowie zabytków i mieszkańcy Żagania. Następnie wręczono odznaki „Za opiekę nad zabytkami” m.in. społecznikom, regionalistom, badaczom, właścicielom zabytków i pracownikom służb konserwatorskich. W dalszej części obchodów przypomniano o początkach ochrony zabytków w naszym regionie, co wiązało się z utworzeniem urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze w 1953 roku i o obecnych wyzwaniach, a także o działalności państwowych, samorządowych i kościelnych służb konserwatorskich i współpracy służb konserwatorskich w zakresie bezpieczeństwa z innymi służbami. Pan dr T. Drachenberg, Konserwator Kraju Związkowego Brandenburgia, przybliżył współpracę służb konserwatorskich na pograniczu polsko-niemieckim, a następnie przedstawiono zrealizowane w ostatnich latach prace remontowo-konserwatorskie w dawnym opactwie w Żaganiu, zwiedzano klasztor i pałac. Na zakończenie zaprezentowano wystawę fotograficzną z badań archeologicznych w Żaganiu i odbył się koncert z cyklu „Jazz w pałacach, dworach i...”. W kolejnym dniu, w siedzibie Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu, kontynuowano obrady, prezentując najcenniejsze zabytki naszego województwa, a następnie głos oddano

Fot. J. Mazur

społecznikom, którzy podzielili się swoimi bogatymi doświadczeniami. Na zakończenie obchodów uczniowie szkoły muzycznej zaprezentowali swoje talenty w krótkim koncercie.

Bardzo serdecznie dziękujemy wszystkim prelegentom, a także współorganizatorom tego wydarzenia za okazaną pomoc: Staroście Żagańskiemu i pracownikom starostwa, obecnym na każdym etapie przygotowań, a także naszym gospodarzom: parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Żaganiu, dyrekcji Szkoły Muzycznej I i II stopnia w Żaganiu oraz dyrekcji i pracownikom Żagańskiego Pałacu Kultury, a ponadto Stowarzyszeniu Naukowemu Archeologów Polskich Oddział Lubuski i Burmistrzowi Żagania. Dziękujemy panu Janowi Mazurowi za relację zdjęciową.

Barbara Bieliniś-Kopeć

PAŹDZIERNIK

Międzynarodowa Konferencja pt. „Inspiracje Henry’ego van de Velde – sztuka bez granic”

Międzynarodowa Konferencja pt. „Inspiracje Henry’ego van de Velde – sztuka bez granic” zorganizowana została 17 października 2023 roku w Trzebiechowie. W jej trakcie referaty wygłosili pani dr I. Becker, pan E. Bockhorn von der Bank, pan prof. D. Markowski, pani dr B. Bieliniś-Kopeć i pan K. Romankiewicz, przybliżając historię odkrycia zapomnianego dzieła wybitnego belgijskiego artysty – jedyne dzieło H. van de Velde w Polsce, którym był wystrój i wyposażenie wnętrz dawnego sanatorium w Trzebiechowie – obecnie domu pomocy społecznej, administrowanego przez powiat zielonogórski, oraz prowadzone od 2004 roku badania i prace remontowo-konserwatorskie w zabytku. Podczas inauguracji konferencji Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wręczył odznaki „Za opiekę nad zabytkami”, przyznane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, pani E. Tworowskiej-Chwaibóg i panu K. Romankiewiczowi. Podziękowano również pani A. Szelağ, dyrektor DPS w Trzebiechowie, będącej również prezesem Stowarzyszenia na rzecz Odnowy i Rewaloryzacji Dzieła Henry’ego van de Velde w Polsce, a także panu St. Drobkowi, byłemu wójtowi gminy Trzebiechów oraz obecnej pani Wójt I. Staszak, za wsparcie działań związanych z popularyzacją zabytku. Na zakończenie licznie zgromadzeni goście mieli okazję zwiedzić wnętrze dawnego sanatorium. Warto przypomnieć, że 20 lat temu dokonano odkrycia, które można określić odkryciem stulecia. Przyczynił się do tego pan E. Bockhorn-von der Bank, wnuk ostatniego przed 1945 rokiem ordynatora sanatorium przeciwgruźliczego w Trzebiechowie, dowodząc jego związku z belgijskim artystą H. van de Velde. Zainicjował on kontakty z naukowcami i badaczami twórczości artysty w Niemczech i Belgii, co skutkowało szeroką popularyzacją zabytku na europejskim forum. W 2003 roku w Trzebiechowie zorganizowano międzynarodową konferencję, na której ogłoszono, że wystrój i wyposażenie wnętrz dawnego sanatorium zaprojektował H. van

de Velde. W 2004 roku podjęto badania nad kolorystyką wnętrz, które prowadził pan prof. D. Markowski z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, wydobywając na światło dzienne, ukryte pod wieloma warstwami przemalowań, oryginalne motywy ornamentalne zaprojektowane przez Belga. W kolejnych latach prowadzono badania i podjęto prace konserwatorskie i remontowe, przywracając dawną kolorystykę wnętrz. W trakcie badań ustalono, że na zachowany do dnia dzisiejszego wystrój i wyposażenie wnętrz, które możemy powiązać z nazwiskiem wybitnego artysty składa się m.in. stolarka drzewiowa (62 pary drzwi, wg 14 wzorów), 7 okien, 3 drewnianych ścianek działowych, 4 klatki schodowe, drewniane boazerie, posadzki z terazzo, płytek ceramicznych oraz okładziny ceramiczne ścian, drewniane i gipsowe podciągi, a także wykonane ze stali: konstrukcja ogrodu zimowego, balustrady 3 balkonów, świetlik, 4 dekoracyjne kotwy oraz 3 osłony kwietników, jak również meble: wbudowana w schody sofa, 2 ławki, 2 fotele i kominek. Do najcenniejszych elementów wystroju należy kolorystyka wnętrz i 9 motywów ornamentalnych, które poddano pracom konserwatorsko-restauratorskim. Jest to największy zbiór tego typu dekoracji wśród zachowanych dzieł artysty, z których wila Esche’go w Chemnitz i Uniwersytet Bauhaus w Weimarze wpisane są na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Dawne sanatorium w Trzebiechowie jest jedynym dziełem tego wybitnego twórcy w Polsce i ubiega się o wpisanie na prestiżową Listę Pomników Historii.

Henry van de Velde (1863–1957) był artystą wszechstronnym, wyrażającym się twórczo w malarstwie, architekturze, wzornictwie mebli i tkanin, projektowaniu opraw książek, ceramiki, porcelany, metaloplastyki, ubiorów damskich oraz w pracach z teorii sztuki. Artysta zrealizował ponad 300 zleceń, począwszy od pojedynczych zamówień aż po wielki kompleks architektoniczny, m.in. Werkbund Theater w Kolonii z 1914 roku.

Zaprojektował 48 budowli wraz z ich pełnym wyposażeniem i wyposażeniem, w duchu idei zjednoczenia różnych dziedzin artystycznej działalności w jednym dziele – Gesamtkunstwerk. Artysta był jednym z najbardziej aktywnych twórców w początkach XX wieku w Europie, określając się propagatorem Nowego Stylu. Był jednym z założycieli Bauhausu – uczelni powstałej w Weimarze w 1919 roku z połączenia Akademii Sztuk Pięknych i Szkoły Rzemiosł Artystycznych, od 1925 roku działającej w Dessau i w latach 1932–1933 – w Berlinie. Szkołę założył architekt Walter Gropius, zaś ostatnim jej dyrektorem był Mies van der Rohe. W zaprojektowanej przez H. van der Velde uczelni artystycznej Bauhaus wykładali światowej sławy artyści, jak Paul Klee, Wassily Kandinsky i László Moholy-Nagy. Sanatorium fizjoterapeutyczno-dietetyczne w Trzebiechowie, ufundowane przez właścicieli majątku von Reuss, wzniesiono w latach 1902–1905. Projekt zlecono M. Schuendlerowi (1854–1912), architektowi i przedsiębiorcy budowlanemu z Zwickau, który zaprojektował zespół budynków na wzór stosowanych w tym okresie w szpitalnictwie nowoczesnych systemów pawilonowych w stylu neorenesansu północnego. Natomiast H. van de Velde sporządził dla sanatorium projekty kompletnego wyposażenia kilku wnętrz, które w znacznej części zachowały się do dnia dzisiejszego, pieczołowicie poddawane konserwacji w ubiegłych latach. W bezpośrednim otoczeniu założono niewielki park, utrzymany w stylu angielskiego parku krajobrazowego, zaprojektowany w 1902 roku przez ogrodnika P. Lorenza (1850–1935), który będzie niebawem poddany rewaloryzacji. Trzebiechów warto zwiedzać, do czego gorąco zachęcamy, dziękując jednocześnie zarówno Starostwu Powiatowemu w Zielonej Górze, Gminie Trzebiechów, jak i szczególnie gorąco Stowarzyszeniu na rzecz Odnowy i Rewaloryzacji Dzieła Henry’ego van de Velde w Polsce, za zorganizowanie kolejnej konferencji popularyzującej ten cenny zabytek.

Barbara Bielini-Kopeć

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich

2022

LISTOPAD

Barokowy, polichromowany strop na plebanii w miejscowości Brzeźnica w powiecie żagańskim

Zakończył się drugi etap prac konserwatorskich przy XVII-wiecznych, barokowych malowidłach na stropie plebanii w miejscowości Brzeźnica w pow. żagańskim. Oba etapy prac sfinansowano w całości dzięki dotacji udzielonej przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Odkryta w roku 2015 polichromia po wykonanych z funduszy LWKZ w 2017 roku badaniach okazała się bardzo cennym znaleziskiem. Ukryty pod wtórnym sufitem, malowany, belkowy strop przetrwał do naszych czasów nie tylko w kompletnej, nieprzekształconej formie, ale również w bardzo dobrym stanie (analogiczny strop w sąsiednim, reprezentacyjnym pomieszczeniu, który posiadał podobną dekorację, w przeszłości został w całości zamalowany farbami olejnymi; przeprowadzone wstępne badania konserwatorskie wykazały, że jego polichromia najprawdopodobniej przetrwała jedynie w stanie szczątkowym).

Pochodzący z czasu budowy brzeźnickiej plebanii, którą wzniesiono w 1676 roku, belkowy, polichromowany strop znajduje się na drugiej kondygnacji, w pomieszczeniu zlokalizowanym w południowo-wschodnim narożniku. Zarówno belki stropowe, o dekoracyjnie wyprofilowanych krawędziach, jak i wypełnienie z szerokich, wsuwanych desek, udekorowano bogatą, florystyczną polichromią z motywami akantu, rozet i girland. W tym roku toruńscy konserwatorzy pod kierunkiem mgr. Bartosza Anusiaka wykonali prace polegające na uzupełnieniu ubytków drewna i warstwy malarskiej oraz zabezpieczeniu powierzchni polichromii warstwą werniksu. Podczas przeprowadzonych specjalistycznych badań konserwatorskich zidentyfikowano charakterystyczne dla epoki baroku barwniki, co potwierdza datowanie obiektu na XVII wiek.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Kościół filialny pw. św. Jadwigi w Rakowie w gminie Świebodzin – konserwacja zabytkowego wyposażenia

Zakończono prace konserwatorskie i restauratorskie przy elementach zabytkowego wystroju kościoła w miejscowości Raków w gminie Świebodzin.

Kompleksowym pracom poddano ołtarz główny z obrazem przedstawiającym patronkę tutejszej świątyni, św. Jadwigę, ołtarz boczny wraz z umieszczoną na nim figurą Niepokalanej, polichromię na stropie prezbiterium, balaski wydzielające prezbiterium od nawy, balustradę empory organowej, supraporty oraz krucyfiks procesyjny. Obiekty objęte są ochroną prawną poprzez wpis do rejestru pod nr L-B-196. Zabytkowy wystrój i wyposażenie kościoła w Rakowie pochodzi z różnych okresów. Ołtarze i balustrada prezbiterium powstały w 1. połowie XVIII wieku, supraporty w 2. ćwierci wieku XVIII, polichromia stropu prezbiterium pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Najstarszym zabytkiem jest krucyfiks procesyjny z wieku XVI. Wszystkie obiekty poddano na wstępie szczegółowym badaniom konserwatorskim, które wykazały, że pod warstwami późniejszych przemalowań zachowały się pierwotne polichromie i złączenia. Podczas prac usunięto, zakrywające oryginał, warstwy, a następnie, po uzupełnieniu ubytków podłoża, wykonano prace restauratorskie przy złączeniach i polichromii. Dzięki przeprowadzonej konserwacji cenne elementy zabytkowego wypo-

sażenia kościoła zostały zabezpieczone przed dalszą destrukcją, ich substancja została wzmocniona, zaś brakujące elementy uzupełnione. Dzięki pracom restauratorskim obiekty odzyskały pierwotną formę i wygląd, zdobiąc wnętrza świątyni i dając świadectwo jego wielowiekowej historii

oraz dawnej kultury artystycznej wcześniejszych pokoleń zamieszkującej tutejsze ziemie ludności.

Agnieszka Kirkor-Skowron, Alicja Duda

Żagań, zespół Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna. Remont i konserwacja elewacji zachodniej klasztoru

Na ukończeniu są prace remontowe na elewacji zachodniej żagańskiego klasztoru. Usunięte przez konserwatorów współczesne, cementowe tynki, które zniekształciły wygląd fasady i miały negatywny wpływ na stan zachowania zabytkowych murów klasztoru, zastąpiono wyprawami odtwarzającymi ich historyczną strukturę i wygląd. Obecnie odtwarzana jest kolorystyka ścian i detali architektonicznych. Na podstawie wykonanych na obiekcie licznych prób kolorystycznych wytypowano metodę konserwatorską, polegającą na nakładaniu warstw delikatnych laserunków na przygotowany wcześniej, neutralny podkład. Przyjęta technologia podkreśli szlachetną, barokową architekturę opactwa, pozwalając na zachowanie szlachetnej patyny obiektu.

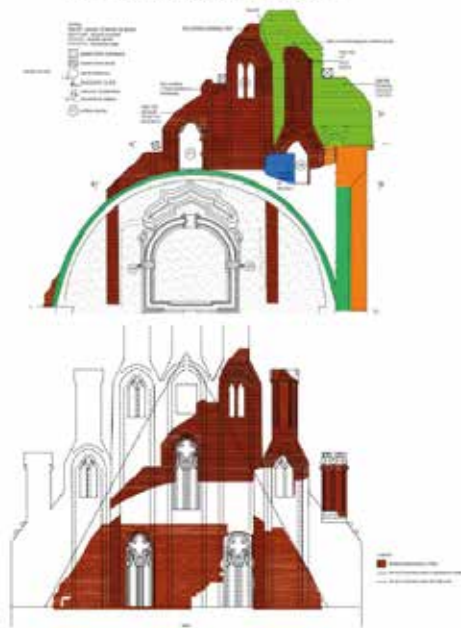
Agnieszka Kirkor-Skowron

Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa skrzydła zachodniego klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu

W związku z trwającym od kilku lat kompleksowym remontem i konserwacją zespołu poklasztorowego w Żaganiu w roku bieżącym z funduszy Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wykonano inwentaryzację pomiarowo-rysunkową skrzydła zachodniego klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu. Jest to kontynuacja szesnastomiesięcznych badań architektonicznych najstarszych relikwów żagańskiego opactwa.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa i badania architektoniczne szczytu południowego w skrzydle zachodnim zespołu poklasztorowego oo. Augustianów w Żaganiu

Dokumentacja wykonana na zlecenie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
oprac. Maciej Prarat, Karol Błaszczyk, Beata Pińskowska

Kiełpin, dwór – remont dachu i elewacji

W latach 2020–2021 zrealizowano remont konserwatorski dworu w Kiełpinie, który pozwolił na wyeksponowanie walorów dotychczas zatartych, zubożonych, przywracając należyty charakter reprezentacyjnego zabytku w otulinie parku krajobrazowego.

Dwór w Kiełpinie wzniesiono w latach 1786–1787, na relikwów wcześniejszej siedziby. Obiekt założono na rzucie litery L. Zwarta dwukondygnacyjna bryła nakryta jest wysokim dachem wielospadowym. W drugiej połowie XIX wieku dokonano przebudowy dworu, która obejmowała głównie wnętrza części zachodniej. Ponadto przebito dodatkowe drzwi w elewacji tylnej. Wtedy także nastąpiło podwyższenie otworów okiennych i wprowadzenie nowej stolarki. Po II wojnie światowej dwór znalazł się w posiadaniu PGR. W 1955 roku przeprowadzono remont elewacji, usuwając detal architektoniczny. Następnie w latach 70. XX wieku, po częściowym zawaleniu konstrukcji więźby, naprawiono dach i przykryto go eternitem. Zlikwidowano wówczas konstrukcję powiek oraz rozebrano naczółek ryzalitu, niszcząc tym sposobem barokowy charakter elewacji. Obecnie dwór w Kiełpinie pełni funkcje mieszkalną i jest podzielony na kilka odrębnych lokali.

W 2020 roku przeprowadzono remont dachu, w ramach którego usunięto płyty eternitu i przywrócono historyczne pokrycie obiektu – dachówkę ceramiczną karpiówkę. Odtworzono również znany z ikonografii trójkątny naczółek ryzalitu, z okulusem w centralnej części.

W 2021 roku zrealizowano remont konserwatorski elewacji, w ramach którego odtworzono historyczny wygląd obiektu. Prace poprzedzono badaniami konserwatorskimi, w wyniku których rozpoznano historyczną kolorystykę elewacji. W ramach prac usunięto wtórne wyprawy, a w miejscach zawilgoconych nałożono tynki renowacyjne. Elewacje odzyskały pierwotną dyspozycję barwną. Odtworzono również usunięty w ramach powojennego remontu detal architektoniczny, odczytany poprzez odciski, które uwidoczniły się pod współczesnym tynkiem, jak również ustalony na podstawie ikonografii, analogii. Okna iluzjonistyczne, istniejące w elewacji szczytowej i tylnej, zachowane w formie relikwów, zostały zabezpieczone, a w przyszłości mają zostać poddane konserwacji.

Dwór, który został silnie okaleczony w wyniku niefachowych remontów prowadzonych bez poszanowania substancji zabytku i jego wartości, odzyskał pierwotną kompozycję, wystrój znany jedynie z pocztówek. W swej obecnej formie dwór w Kiełpinie stanowi doskonałe dopełnienie parku, który poddano rewitalizacji w 2018 roku. Prace dofinansowane były ze środków miasta Zielona Góra.

Karolina Idryjan

GRUDZIEŃ

Konserwacja i restauracja płyty nagrobnej duchownego protestanckiego w kościele w Wieprzycach

W bieżącym roku ujawniono kamienną płytę nagrobną w kościele parafialnym pw. Trójcy Świętej w Wieprzycach (obecnie dzielnica Gorzowa Wielkopolskiego). Tamtejsza świątynia została wzniesiona w 1833 roku w stylu klasycystycznym w miejscu wcześniejszej budowli sakralnej z okresu średniowiecza. W 1880 roku do korpusu po stronie zachodniej dodano neoromańską wieżę, gdzie w północnej ścianie kruchty wmurowano płytę nagrobną gorzowskiego diakona Godfryda Krügera (Godofredi Crugeri). Jak wynika z treści łacińskiej inskrypcji, duchowny żył w latach 1618–1667. Obiekt wzmiankowany był w okresie przedwojennym w inwentarzu zabytków powiatu gorzowskiego. W latach 60. XX wieku wykonano kartę ewidencyjną zabytku wraz z fotografią przechowywaną w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Niestety, nie wskazano przy tym lokalizacji obiektu, dlatego też do niedawna płyta uchodziła za zaginioną. W rzeczywistości, jak się okazało, była zasłonięta przez tablicę ogłoszeń, która została zdemonstrowana w bieżącym roku. Proboszcz parafii ks. Ireneusz Mastej podjął decyzję o konserwacji i restauracji zabytku. Płyta została oczyszczona z wtórnej warstwy malarskiej, wykonane zostały uzupełnienia ubytków, a litery inskrypcji podmalowano, i zgodnie z oryginalnym rozwiązaniem, uczytniono. Dodatkowo odtworzono w wyprawie tynkarskiej profilowaną ramę, znaną z fotografii z lat 60. XX wieku (później skutą w związku z umieszczeniem we wnętrzu tablicy ogłoszeń). Prace prowadził konserwator dzieł sztuki Piotr Maćko. Płyta stanowi cenny zabytek historyczny związany z dziejami Gorzowa i wartościowy element wystroju kościoła wieprzyckiego.

Błażej Skaziński

Prace konserwatorskie i restauratorskie przy średniowiecznych malowidłach z kościoła pw. św. Józefa Rzemieślnika w Wawrowie

Kościół parafialny w Wawrowie powstał prawdopodobnie pod koniec XIV lub na początku XV wieku. Od 2021 roku trwają prace w obrębie tej świątyni, mające na celu odtworzenie historycznych wartości artystycznych. Jak wynika z wcześniej przeprowadzonych badań konserwatorskich, na ścianach obwodowych, pod warstwami wtórnych tynków, znajdują się średniowieczne wyprawy i wymalowania. W 2021 roku usunięto wtórne tynki na ścianie wschodniej. Pomimo tego, że mamy tutaj do czynienia

z dwoma dużymi, wtórnie wybitymi otworami okiennymi (obecnie zamurowanymi), zachowały się częściowo oryginalne wyprawy tynkarskie wraz z wymalowaniami. Stan ich zachowania okazał się zły, ponieważ zostały one silnie uszkodzone, zachowane fragmentarycznie oraz pokryte nasiekami wykonanymi w celu lepszej przyczepności kolejnej wyprawy. Do najlepiej zachowanych należy scena walki św. Jerzego ze smokiem. Pochodzi ona z czasów budowy świątyni, o czym świadczą badania porównawcze

składu ilościowego i jakościowego zastosowanych wypraw. W ramach prac dokonano ostrożnego usunięcia wtórnych tynków, oczyszczenia powierzchni, dezynsekcji, uzupełnienia ubytków w wyprawach, podklejenia oryginalnych wypraw malarskich, a następnie ich wysycenia oraz uzupełnienia warstwy malarskiej. Działania przy zabytku prowadzono w sposób zachowawczy, uzupełniając jedynie oczywiste ubytki. Do dyskusji pozostaje jeszcze zachowanie lub usunięcie kilku wtórnych łat z materiałem ceramicznym. Na ścianie wschodniej zachowały się też prawdopodobnie przedstawienie sceny Zaśnięcia Marii, fragment dekoracji maswerkowej oraz fragmentarycznie linie i bordiury wydzielające środkowe, średniowieczne okno oraz kolejne, niezachowane przedstawienia. Prace konserwatorskie i restauratorskie prowadzone są przez toruńską pracownię Ryzalit pod kierunkiem konserwatora dzieł sztuki Karola Nawrockiego.

Błażej Skaziński

Podlegórz – zakończenie remontu wieży kościoła

W grudniu 2022 roku zakończono remont wieży kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Podlegórz, przywracając ten cenny zabytek architektury sakralnej do dawnego stanu. W lipcu 2019 roku doszło do awarii budowlanej – część kamiennego lica wieży kościoła (od strony zachodniej) uległa odspojeniu. Spadające kamienie uszkodziły również dach kościoła pokryty łupkiem. Już w listopadzie 2019 roku, po opracowaniu dokumentacji technicznej, parafia w Smolnie Wielkim otrzymała pozwolenie na stabilizację i naprawę elewacji wieży oraz kamiennych szkarp, a także połączy dachu. W pierwszej kolejności zamontowano konstrukcję stalową, zabezpieczając i stabilizując mury wieży, i założono siatkę zabezpieczającą, aby ograniczyć dalsze ubytki w kamiennym licy. Prace te zakończono jeszcze w grudniu 2019 roku. Zostały one wsparte finansowo przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wójta gminy Trzebiechów. Następnie parafia podjęła starania o pozyskanie środków umożliwiających odtworzenie kamiennego lica elewacji wieży, zakończone uzyskaniem w 2022 roku dotacji ministra kultury i dziedzictwa narodowego w kwocie 160 tys. zł. Należy podkreślić, że w przywróceniu zabytku do dobrego stanu zaangażowała się również lokalna społeczność, wspierając finansowo remont świątyni. W grudniu 2022 roku zakończono prace i dokonano ich odbioru. Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Podlegórz wzniesiony został w stylu neoromańskim w 1876 roku. Jest to budowla jednonawowa z wyodrębnionym prezbiterium na planie czworoboku, z górującą nad nią wieżą. Jej elewacje opracowane są w łamanym kamieniu, wzbogacone detalem architektonicznym z piaskowca, z którego wykonano neoromański portal i rozetę oraz obramienia zamkniętych półkolistych okien. Nad korpusem nawowym wykonano dwuspadowy dach pokryty łupkiem. Świątynia malowniczo położona jest nad brzegiem Odry, stanowiąc ważny element krajobrazu kulturowego.

Barbara Bielini-Kopec

Przybymierz – badania konserwatorskie wnętrza kościoła filialnego

Zakończono badania konserwatorskie we wnętrzu gotyckiego kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Przybymierzu w gminie Nowogród Bobrzański. W wyniku badań, podczas których wykonano kilkadziesiąt odkrywek sondażowych i schodkowych, identyfikując ok. 8 warstw historycznych nawarstwień, natrafiono na malowane dekoracje roślinne i geometryczne oraz wymalowania w gamie ugrów, błękitów, żółci i bieli. Poza powierzchniami ścian, badaniom poddano drewniane elementy – centralny słupek podtrzymujący strop oraz empore i stolarkę, na których także odkryto polichromowane, dekoracyjne wykończenia. W miejscach, gdzie konser-

watorzy natrafili na dekoracje lub ślady wcześniejszej kolorystyki, odkrywane zostały poszerzone w celu wstępnego rozpoznania ich przypuszczalnej formy oraz ustalenia stanu zachowania powłok malarskich. Badania zlecone zostały przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w związku z planowanym remontem wnętrza świątyni. Ich wyniki zostaną uwzględnione na etapie ustalania zakresu prac. Należy podkreślić, że kościół w Przybymierzu wraz z otaczającym go kamiennym murem remontowany jest konsekwentnie od kilku lat przy wsparciu finansowym m.in. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Kościół powstał w XV wieku, w następnym stuleciu powiększono go o zakrystię i kruchtę, a w XVIII wieku przekształcono okna. Gotycka świątynia jest orientowana, murowana z kamienia, jednoprzestrzenna o trójbocznym zamknięciu od wschodu, z zakrystią i kruchtą od północy i wieżą od zachodu. Wnętrze przekryte jest renesansowym stropem skrzyniowym, zdobionym malowaną dekoracją roślinną, wspartym na słupie z zastrzałami. Dekoracja malarska na stropie i słupie w formie marmoryzacji i wici roślinnej wykonana została na przełomie XVI i XVII wieku. W zakrystii znajduje się sklepienie kolebkowe, a w kruchcie – krzyżowo-żebrowe. Na wyposażeniu kościoła znajdują się m.in. obraz Ukrzyżowania z 2. połowy XVII wieku, prawdopodobnie pędzla Johanna Carla Loth'a. Świątynia wraz z jej wyposażeniem i wystrojem należy do cenniejszych zabytków sztuki sakralnej w naszym regionie.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Żagań – zakończenie kolejnego etapu prac konserwatorsko-restauratorskich w holu opackim klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna

W grudniu zakończono kolejny etap prac konserwatorsko-restauratorskich w holu opackim klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu. Skoncentrowały się one na utrwaleniu historycznych warstw malarskich i ucytelnieniu kompozycji, bez zbędnych ingerencji w oryginał. Prace wykonała firma konserwatorska Monument Service. Parafia pozyskała na nie środki z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w kwocie 1,1 mln zł.

Po pożarze żagańskiego klasztoru w 1730 roku jego odbudowę prowadzono pod kierunkiem architekta Martina Frantza z Legnicy, przy udziale m.in. miejscowego artysty Christiana Conrada Młodszeo, który w Żaganiu prowadził warsztat malarski. Jego dziełem jest m.in. malarski wystrój galerii opackiej w północnym skrzydle klasztoru. Składają się na niego rozmalowane na ścianach i sklepieniach podziały architektoniczne, w które wkomponowano, wykonane en grisaille, popiersia opatów, ujęte w dekoracyjne obramienia z inskrypcjami opisującymi ich dokonania, a także wazy, rozety, liście akantu. Na ścianie północnej namalowano dużych rozmiarów krucyfiks. Hol opacki w żagańskim klasztorze stanowi wyjątkowej klasy dzieło na tle śląskiej sztuki doby baroku.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Remont konserwatorski wiatraka z 1817 roku w Lubięcinie

W 2022 roku zrealizowano remont konserwatorski wiatraka kozłowego, zlokalizowanego na niewielkim wzniesieniu w północnej części miejscowości

wości Lubięcin, w pow. nowosolskim. Obiekt jest jednym z trzech tego typu młynów wiatrowych w miejscowości.

Wiatrak został wzniesiony w 1817 roku przez cieślę Gottlieba Breitera na zlecenie mistrza młynarskiego Dawida Fiedlera, co potwierdza inskrypcja na mącznicy w poziomej pierwszej kondygnacji. W posiadaniu rodziny pozostał do stycznia 1945 roku, a później przeszedł na własność Skarbu Państwa. W 1974 roku przeprowadzono jego remont, uzupełniono brakujące elementy konstrukcji, wymieniono szalowanie ścian, zmieniono również pokrycie dachu. W 1988 roku prace budowlano-remontowe objęły

naprawę konstrukcji, deskowania i pokrycia dachu. Kolejny remont miał miejsce po 2008 roku, a wówczas wykonano m.in. nowe schody zewnętrzne, wymieniono pokrycie dachu, odtworzono i naprawiono konstrukcję skrzydeł. Jednakże, z uwagi na nieszczelności papowego pokrycia dachu, odkształcenia współczesnego szalunku i wprowadzenie w ramach poprzedniego remontu drewna niskiej jakości, stan obiektu stopniowo ulegał pogorszeniu. Woda dostająca się przez dach penetrowała wewnątrz, prowadząc do powstania zawilgoceń i zagrzybień w obrębie konstrukcji i okładzin.

Po demontażu współczesnego szalunku ujawniono katastrofalny stan elementów konstrukcyjnych. Jednakże mimo zaawansowanego stanu destrukcji elementów drewnianych udało się je zabezpieczyć i wzmocnić

metodami ciesielskimi. Konieczne wymiany ograniczono do minimum, zachowując historyczną strukturę elementów, wprowadzając fleki, stosując miejscowe nadbitki, utrzymując historyczne złącza ciesielskie. Usunięto również wprowadzony wtórnie wspornik stropu, którym w sposób niszczący przekryto inskrypcję, eksponując tym sposobem całość napisu. Przywrócono również pokrycie dachu z gontu. Po zrealizowaniu prac młyn wiatrowy odzyskał historyczną formę jako wzorcowy przykład wiatraka typu „koźlak”.

Obiekt stanowi własność gminy Nowa Sól.

Karolina Idryjan

Zakończenie remontu konserwatorskiego elewacji korpusu kościoła filialnego pw. Chrystusa Króla w Hłowej

W latach 2021–2022 zrealizowano remont konserwatorski elewacji korpusu kościoła filialnego pw. Chrystusa Króla w Hłowej. W ramach prac oczyszczono i wzmocniono pokrywające elewacje modernistyczne tynki. W miejscach ubytków tynki uzupełniono, powtarzając fakturę i kolorystykę tynków historycznych.

Kościół ewangelicki (obecnie rzymskokatolicki kościół filialny) w Hłowej został wzniesiony w 1725 roku, po pożarze wcześniejszego kościoła granicznego. Jego twórcą był Giulio Simonetti z Bolesławca (zaprojektował również m.in. pałac w Osiecznicy, pałac w Żarach i budynek siedziby Akademii Rycerskiej w Żarach). W 1742 roku od uderzenia pioruna uszkodzeniu uległa wieża kościoła, a w 1749 roku spalił się dach. Szkody zostały szybko usunięte. W 1. ćwierci XX wieku zrealizowano prace obejmujące zmianę wykroju otworów okiennych oraz wykonanie nowych wypraw tynkarskich elewacji, jako barwionych w masie, o zróżnicowanej frakcji i kolorystyce spoiw i kruszyw.

Dobry stan zachowania historycznych tynków elewacji umożliwił zastosowanie metod konserwatorskich, mających na celu pełne zachowanie autentycznego charakteru zabytku i zminimalizowanie ingerencji w jego oryginalną strukturę. Tynki historyczne poddane zostały nieinwazyjnemu czyszczeniu, uzupełnieniu i zabezpieczeniu metodami konserwatorskimi. Uszkodzenia i wtórne naprawy zostały usunięte i uzupełnione w sposób naśladowczy, bez konieczności modyfikacji ich struktury. Przeprowadzony w ten sposób remont pozwolił na utrzymanie pierwotnej, naturalnej struktury i barwy historycznych tynków.

W ramach remontu elewacji ograniczono do minimum ingerencję w zabytek, co pozwoliło na zachowanie i wyeksponowanie autentycznej estetyki zabytku, którego szatę stanowią tynki o przemyślanej kompozycji kruszyw nadających elewacjom szlachetny wyraz.

W kolejnym roku planowane jest przeprowadzenie końcowego etapu prac obejmującego elewację wieży.

Karolina Idryjan

2023

STYCZEŃ

Nowa Wioska – spotkanie w sprawie planów dotyczących prac w kościele

17 stycznia 2023 roku w kościele pw. św. Anny w Nowej Wiosce pani Barbara Bieliniś-Kopeć, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, spotkała się z nowym księdzem proboszczem Andrzejem Fincem w celu omówienia planów dotyczących prac przy zabytku.

Na jego zaproszenie do Nowej Wioski przyjechał pan konserwator Piotr Biały z Krakowa, który podejmie badania przy barokowym ołtarzu. Na podstawie oględzin można wstępnie stwierdzić, że wymaga on pilnego podjęcia prac konserwatorskich, zabezpieczenia przed drewnojadami, napraw i usunięcia przemalowań. Mamy nadzieję, że uda się pozyskać środki na ten cel.

Należy podkreślić, że kościół należy do nielicznej grupy drewnianych zabytków sakralnych, wzniesiony najprawdopodobniej w 1670 roku z fundacji cystersów. Ołtarz z pięknym obrazem św. Anny Samotrzeć wykonano w 1. połowie XVIII wieku.

Elżbieta Górowska

Konserwacja XVII-wiecznej ambony z kościoła parafialnego w miejscowości Mycielin w gminie Niegosławice

Pracownicy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze przeprowadzili oględziny barokowej ambony z kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Mycielinie, poddawanej zabiegom konserwatorskim w krakowskiej pracowni konserwacji zabytków.

W gotyckim kościele w Mycielinie zachowało się cenne, zabytkowe wyposażenie, na które składają się m.in. trzy gotyckie polipytki, gotycka rzeźby Madonny, XV-wieczny krucyfiks, dwie kamienne XVI-wieczne chrzcielnice i XVII-wieczna ambona. Prezbiterium zdobią średniowieczne polichromie. Wyposażenia kościoła wpisane jest do rejestru zabytków

ruchomych pod nr B-98. Drewniana, polichromowana i złocona, barokowa ambona ozdobiona jest wizerunkami ewangelistów. Z uwagi na zły stan zachowania struktury oraz całkowite przemalowanie zabytku konieczne było przeprowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich. Prace poprzedzono szczegółowymi badaniami konserwatorskimi, które poszerzyły wiedzę na temat zabytku. Analiza warstw malarskich wykazała, że błękitno-biała marmoryzacja składa się z dwóch pigmentów: bieli, która wykazuje własności bieli ołowiowej $[2PbCO_3 \cdot Pb(OH)_2]$, i czerni, prawdopodobnie typu mineralnego. W próbce nie stwierdzono obecności pigmentu błękitnego. Spoiwem jest olej schnący (lniany), być może z dodatkiem składnika białkowego. Czerwono-biała marmoryzacja składa się z trzech warstw: żółtej (podłoże) – ochra żółta $[FeO(OH)_2]$ w spoiwie olejnym, białej – biel ołowiowa $[2PbCO_3 \cdot Pb(OH)_2]$ oraz czerwonej – ochra czerwona (Fe_2O_3) . Po oczyszczeniu ambony z warstw wtórnych odsłonięto pierwotną, XVII-wieczną dekorację malarską i pozłotniczą, która pozwala na pełne odczytanie kolorystyki i układu kompozycyjnego. Obrazy w płycinach, przedstawiające czterech ewangelistów i Chrystusa, nie uległy zniszczeniom i przekształceniom, wymagają jedynie drobnych retuszy w obrębie tła. Ustalono także, że schody oraz kolumna wspierająca ambonę są późniejsze, wykonane z innego drewna. Obecnie trwają prace nad uzupełnieniem warstw malarskich i złoceń.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Badania architektoniczne więźby dachowej na pałacu w Dąbrowce Wielkopolskiej

W marcu 2023 roku zakończyły się badania architektoniczne więźby dachowej pałacu w Dąbrowce Wielkopolskiej w gminie Zbąszynek, które na zlecenie właściciela zabytku wykonał prof. Ulrich Schaaaf z Torunia. Budowę pałacu dla hr. Alberta Stein von Schwarzenau zrealizowano w latach 1856–1859 według projektu Fryderyka Augusta Stülera. Jak ustalono, z tego okresu pochodzi więźba dachowa nad korpusem głównym pałacu. Tego typu więźby o ustroju mieszanym występowały w rezydencjach z tego okresu na terenie Niemiec. W przypadku Dąbrowki Wielkopolskiej zastosowanie tak złożonej konstrukcji jest dowodem szerokiej wiedzy budowniczych o ówczesnych możliwościach technicznych, pozwalających na uzyskanie przestronnego poddasza. Na uwagę zasługują, wprowadzone w późniejszym okresie, wzmocnienia konstrukcyjne belek stropu. Równoległe z badaniami opracowana została dokumentacja projektowa, ponieważ właściciel planuje niebawem przystąpić do remontu dachu pałacu.

Mamy nadzieję, że niebawem pałac w Dąbrowce Wielkopolskiej odzyska swój dawny blask.

Barbara Bielini-Kopceć

Spotkanie w sprawie prac konserwatorskich przy gotyckiej Piecie z kościoła parafialnego w Nowym Miasteczku

W 2023 roku, po wielu latach, odnaleziona została gotycka *Pieta*, należąca do wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku. Z uwagi na fakt, iż od lat obiektu nie było w kościele, a kolejne zapytania kierowane zarówno do właściciela, jak i do Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze oraz kwerenda w dokumentach archiwalnych dotyczących zabytków ruchomych, nie pozwoliły na ustalenie miejsca jego przechowywania, został on, jako zaginiony, w 2020 roku zgłoszony do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych...* Pod koniec 2022 roku, podczas kwerendy archiwalnej, przypadkiem natrafiono na pisma, z których w jednym wspomniano o konserwacji *Piety* prowadzonej we Wrocławiu (1964), a w drugim – o konserwa-

cji na ASP w Krakowie. Na początku 2023 roku Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wystąpił z zapytaniem o zaginioną rzeźbę do Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. Dzięki życzliwemu podejściu dziekana dr. hab. Jarosława Adamowicza, prof. ASP, sprawa znalazła szczęśliwy finał i poszukiwana gotycka rzeźba została odnaleziona.

W dniu 8 marca 2023 roku na Wydziale Konserwacji i Restauracji Rzeźby Drewnianej Polichromowanej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie odbyło się spotkanie w sprawie dalszych działań przy zabytku. Rzeźba została oddana do konserwacji w październiku 1966 roku (po tym, jak wykonano przy niej niefachowe prace restauratorskie) i od tego

czasu dwukrotnie była poddawana częściowym zabiegom konserwatorskim w ramach zajęć dydaktycznych, wykonano wtedy również badania stratygraficzne, a także usunięto wcześniejsze przemalowania. Wszystkie działania zostały zadokumentowane. Stan obiektu jest obecnie stabilny, a efektem dotychczasowych prac jest konserwacja zachowawcza, zabezpieczająca zabytek i zachowująca najstarsze warstwy polichromii.

Z uwagi na fakt, iż obiekt wymaga obecnie kolejnych badań konserwatorskich (realizowanych nowoczesnymi metodami) oraz przywrócenia estetyki zbliżonej do historycznej, co pozwoli na użytkowanie zabytku do celów kultu religijnego, komisja konserwatorska zdecydowała, iż obiekt zostanie na ASP w Krakowie, gdzie zostanie poddany badaniom i pracom konserwatorskim w ramach pracy dyplomowej. Prace i badania zostaną rozpoczęte w następnym roku akademickim (od lutego 2024) i zostaną zakończone w październiku 2025 roku.

Kamila Domagalska

KWIECIEŃ

Gubin – najstarszy zachowany w elektrowniach wodnych hydrozespół z turbiną Kaplana

W związku z modernizacją elektrowni wodnej w Gubinie, związaną m.in. z wymianą wyposażenia technologicznego, pracownicy Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze przeprowadzili oględziny, podczas których stwierdzono, że w obiekcie zachował się jeden zabytkowy hydrozespół nr I – turbina Kaplana z 1925 roku, a pozostałe turbiny zostały wymienione na współczesne, wyprodukowane w latach 70. ubiegłego wieku. Biorąc pod uwagę wartość zabytku techniki, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków zlecił opracowanie opinii eksperckiej dotyczącej walorów zabytkowych wyposażenia technicznego, w szczególności hydrozespołu nr I z lat 20. XX wieku w elektrowni wodnej w Gubinie. Opinię opracował dr hab. Miron Urbaniak. Zgodnie z opinią eksperta, najcenniejszym i najciekawszym elementem wyposażenia jest hydrozespół nr I z turbiną Kaplana z lat 20. XX wieku oraz relikty rozdzielni celkowej z transformatorem olejowym. Elementy te są cennymi obiektami pod kątem historycznym i naukowym. Turbina Kaplana skonstruowana została w 1919 roku, a w gubińskiej elektrowni zainstalowano ją już w 1925 roku, co można uznać za nowoczesne i dalekowzroczne działanie. Urządzenie siłowni gubińskiej jest chronologicznie pierwszym lub drugim hydrozespołem z turbiną Kaplana w elektrowni wodnej na terenie Polski i nie ulega wątpliwości, że jest to najstarszy zachowany w elektrowniach wodnych hydrozespół z turbiną Kaplana. Jest on świadectwem międzywojennego rozwoju techniki oraz rozwoju energetyki w regionie. Na podstawie powyższej opinii Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał zalecenia odnośnie dalszego postępowania z zabytkowym wyposażeniem elektrowni wodnej w Gubinie, tj. jego wyeksponowanie i zachowanie w celach edukacyjnych oraz naukowych, eksponujące myśl technologiczną okresu międzywojennego. Należy zaznaczyć, że inwestor (PGE Energia Odnawialna S.A.) na każdym etapie opiniowania inwestycji wyrażał chęć współpracy i zachowania turbiny jako wartościowego zabytku techniki. Oznacza to, że możliwe będzie zarówno przeprowadzenie niezbędnych prac modernizacyjnych, jak i zachowanie zabytku i jego wyeksponowanie.

Iwona Lewandowska

Prace konserwatorskie przy stacjach Drogi Krzyżowej w kościele pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie

Stacje Drogi Krzyżowej pochodzą z 1. połowy XVIII wieku, a sposób ich mocowania i miejsce ekspozycji w kościele pozostały do dnia dzisiejszego niezmiennie. W czasach powojennych obrazy przeszły częściową renowację. Zamalowano napisy pod stacjami. Przy tej okazji przemalowano również częściowo kartusze i ponownie przewerniksowano obrazy.

Stan zachowania zabytków wymagał podjęcia pilnych prac konserwatorskich, mających na celu zatrzymanie procesów niszczących. Widoczne były lokalne odształcenia płótna. W części obrazów stwierdzono ubytki

zapraw i warstw malarskich. Istniejące werniksy były pożółkłe i ściemniałe. Stwierdzono również ślady żerowisk owadów w ramach.

Celem prac konserwatorskich w pierwszej kolejności było powstrzymanie procesów niszczących, oczyszczenie powierzchni, usunięcie wtórnych elementów, uzupełnienie ubytków zaprawy i warstwy malarskiej. Po wstępnym wyprostowaniu zafalowań usunięto wtórne, pociemniałe i pożółkłe werniksy. Wykonano reperacje podobraz. Z lica obrazów usunięto również powojenne przemalowania, odsłaniając oryginalne napisy na malowanych

u dołu kartuszach. Z powierzchni kartuszy usunięto przemalowania olejne, odsłaniając zachowane złocenia i srebrzenia.

Przeprowadzenie badań konserwatorskich doprowadziło do pogłębienia wiedzy na temat zabytku i pozwoliło na przywrócenie historycznego wyglądu stacji Drogi Krzyżowej. Zrealizowane prace konserwatorskie pozwoliły na wyeksponowanie walorów estetycznych oraz uczynienie zachowanych wartości zabytku. Zespół pod kierunkiem Bartosza Anusiaka, konserwatora dzieł sztuki, przeprowadził konserwację z najwyższą starannością. Po ponownym zamocowaniu obrazów w ramach, stacje Drogi Krzyżowej powróciły na miejsce pierwotnej ekspozycji.

Stacje Drogi Krzyżowej, eksponowane w kościele pw. św. Michała Archanioła w Świebodzinie, stanowią wysokiej klasy kompozycję namalowaną narracyjnie, z ładunkiem emocji, będąc doskonałym dopełnieniem wnętrza świątyni.

Karolina Idryjan

Nagroda „Lubuskie Konserwacje” 2023 w kategorii: za prace konserwatorsko-restauratorskie w zabytku – kościele filialnym pw. św. Jadwigi w Rakowie

W 2022 roku zrealizowano kompleksowe prace konserwatorskie przy elementach wystroju i wyposażenia kościoła filialnego pw. św. Jadwigi w Rakowie. Kompleksowym pracom poddano ołtarz główny z obrazem przedstawiającym patronkę tutejszej świątyni, św. Jadwigę, ołtarz boczny wraz z umieszczoną na nim figurą Niepokalanej, polichromię na stropie prezbiterium, balaski wydzielające prezbiterium od nawy, balustradę empory organowej, supraporty oraz krucyfiks procesyjny. Obiekty objęte są ochroną prawną poprzez wpis do rejestru pod nr L-B-196. Zabytkowy wystrój i wyposażenie kościoła w Rakowie pochodzi z różnych okresów. Ołtarze i balustrada prezbiterium powstały w 1. połowie XVIII wieku, supraporty w 2. ćwierci wieku XVIII, polichromia stropu prezbiterium pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Najstarszym zabytkiem jest krucyfiks procesyjny z wieku XVI.

Wszystkie obiekty poddano na wstępie szczegółowym badaniom konserwatorskim, które wykazały, że pod warstwami późniejszych przemalowań zachowały się pierwotne polichromie i złocenia. Podczas prac usunięto zakrywające oryginał warstwy, a następnie, po uzupełnieniu ubytków podłoża, wykonano prace restauratorskie przy złoceniach i polichromii. Dzięki przeprowadzonej konserwacji cenne elementy zabytkowego wyposażenia kościoła zostały zabezpieczone przed dalszą destrukcją, ich substancja została wzmocniona, zaś brakujące elementy uzupełnione. Dzięki pracom restauratorskim obiekty odzyskały pierwotną formę i wygląd, zdobiąc wnętrze świątyni i dając świadectwo jego wielowiekowej historii oraz dawnej kultury artystycznej wcześniejszych pokoleń zamieszkującej tutejsze ziemie ludności.

Agnieszka Skowron, Alicja Duda

„Lubuskie Konserwacje” 2023 – wyróżnienie w kategorii: za prace konserwatorsko-restauratorskie w zabytku – pałacu w Bojadłach

W latach 2020–2022 miał miejsce kolejny etap prac konserwatorskich i remontowych w pałacu w Bojadłach, prowadzony przez Fundację „Pałac Bojadła”. Zrealizowane prace skupiały się na przywróceniu pierwotnego wystroju architektonicznego fasady. Bogaty wystrój sztukatorski poddany został konserwacji zachowawczej. Natomiast na podstawie oryginalnych fragmentów oraz archiwalnej dokumentacji fotograficznej rekonstrukcji rzeźbiarskiej poddano sztukaterie nad otworami okiennymi po obu stronach wejścia głównego do pałacu. W obszarze fragmentów sztukaterii, składających się z kosza owoców i ptactwa łownego, przywrócono również pierwotną kolorystykę. Ponadto przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie kamiennej balustrady tarasu oraz stopni wiodących na taras schodów. Balustrada tralkowa tarasu, z nielicznymi ubytkami, zachowała się w swojej pierwotnej formie. Na podstawie materiałów ikono-

graficznych i zachowanych śladów możliwe było wierne odtworzenie elementów niezachowanych, tj. szyszek pinii, kul, wazonów dekorowanych motywem liści akantu i kampanuli.

W ramach prac konserwacji poddany został również oryginalny, XVIII-wieczny wystrój malarski pomieszczeń, ujawniony w trakcie badań konserwatorskich, w formie kolumn jońskich oraz tła w jednorodnym odcieniu fioletu. Prace objęły pełną konserwację i częściową rekonstrukcję wystrój na jednej ze ścian. W pozostałej części polichromia została poddana konserwacji zachowawczej, tak aby umożliwić jej ekspozycję w przyszłości. Prace konserwatorskie dotyczyły też kominka reprezentacyjnej sali na parterze, będącego jednym z najstarszych elementów barokowego wystroju wewnątrz pałacu. Na podstawie zachowanej dokumentacji fotograficznej

odtworzono nieistniejącą dekorację sztukatorską w formie muszli, znajdującą się nad paleniskiem.

Fundacja „Pałac Bojadła” od 2014 roku z wyjątkowym zaangażowaniem podejmuje trud ratowania tego niezwykle cennego obiektu, który przez lata zaniedbań, wobec kolejnych zmian właścicieli i braku użytkowania znajdował się w stanie postępującej degradacji. Fundacja realizuje ponadto działania związane z popularyzowaniem zabytku, jak również edukacją i uwrażliwianiem lokalnej społeczności na dziedzictwo kulturowe, organizuje wykłady, konferencje oraz zajęcia dla seniorów, dzieci i młodzieży. Świadome podejście inwestora, pełne zrozumienia dla wartości zabytku, umożliwiło realizację dotychczasowych prac w sposób wzorcowy.

Karolina Idryjan

„Lubuskie Konserwacje” 2023 – wyróżnienie w kategorii: za prace konserwatorsko-restauratorskie w zabytku – kościele pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie

Począwszy od 2017 roku, zrealizowano prace konserwatorskie i restauratorskie przy historycznej stolarce okiennej w kościele. Ostrołukowe otwory

mieszczą stolarkę okienną sosnową, o drobnym podziale prostokątnych kwater, zwieńczonych maswerkami. Okna te pochodzą z lat 1831–1833, kiedy to przy udziale wybitnego architekta berlińskiego Karla Friedricha Schinkla przeprowadzono regotycyzację sulechowskiej fary.

Kolorystykę w odcieniach czerwieni i czerni od zewnątrz i złamanej bieli od wnętrza ustalono na podstawie badań konserwatorskich, które ujawniły pierwotną dyspozycję barwną stolarce. Stolarce poddano pieczołowitym pracom konserwatorskim, którymi kierowała pani Paulina Celecka, konserwator dzieł sztuki. Z poszanowaniem zabytkowej substancji wzmocniono naruszoną strukturę drewna, poddawanego wpływowi warunków atmosferycznych przez dziesięciolecia, zabezpieczono historyczny materiał i przywrócono stolarce dawny wygląd.

Jako element historycznego wystroju kościoła stolarce okienne stanowi istotną wartość zabytku, waloryzując zarówno elewację, jak i wnętrze. W przypadku kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Sulechowie, ujawniona pierwotna kolorystyka, zasadniczo odmienna od tej, która utrwaliła się w świadomości ogółu przez dziesięciolecia, w sposób diametralny zmieniła odbiór zabytku.

Karolina Idryjan

Rogoziniec, kościół filialny pw. św. Józefa – prace konserwatorskie przy stolarce okiennej

W latach 2019–2022 zrealizowano prace konserwatorskie i restauratorskie przy historycznej stolarce okiennej w kościele filialnym pw. św. Józefa w miejscowości Rogoziniec (gmina Zbąszynek), wpisanym do rejestru zabytków pod nr 2141.

Klasycystyczny kościół wzniesiony został w 1832 roku. Projekt przypisywany jest Karolowi Fryderykowi Schinklowi. Jest to budowla murowana, trójnawowa, w układzie halowym. Od północy, w część korpusu wbudowana została wysoka wieża zwieńczona hełmem. Elewacje kościoła są tynkowane z boniowaniem powyżej wysokiego cokołu. Otwory okienne zaś mają kształt wysokich prostokątów, zamkniętych łukiem pełnym.

Prace obejmowały oczyszczenie powierzchni drewna, uzupełnienie ubytków, zabezpieczenie przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych oraz odtworzenie historycznej kolorystyki, ustalonej na podstawie badań konserwatorskich.

Wyjątkowe zaangażowanie proboszcza i parafian pozwoliło na zachowanie i zabezpieczenie historycznej stolarce okiennej. Prace konserwatorskie zrealizowano na wysokim poziomie, zachowując historyczną substancję, wydobywając jej walory, przywracając pierwotny wygląd klasycystycznej stolarce okiennej.

Alicja Duda

„Lubuskie Konserwacje” 2023 – nagroda w kategorii: za renowację i adaptację zabytku – budynku dworca kolejowego w Otyniu

W styczniu 2023 roku zakończono prace związane z adaptacją budynku dworca kolejowego w Otyniu na Gminny Ośrodek Kultury. Obiekt ten ujęty jest w wojewódzkiej ewidencji zabytków. W trakcie prac przeprowadzono remont dachu, odnowiono elewacje i wnętrza. Do obiektu dobudowano również nowoczesną salę koncertową. Remont nadzorował Powiatowy Konserwator Zabytków w Nowej Soli.

Budynek stacji kolejowej w Otyniu został wybudowany w 1907 roku na trasie linii kolejowej nr 371.

W 1997 roku most kolejowy na Odrze uległ uszkodzeniu w czasie powodzi i wówczas zawieszono ruch kolejowy na tej linii. Po zamknięciu linii kolejowej parter budynku był nieużytkowany i ulegał dewastacji. Piętro było zamieszkałe do 2018 roku.

W 2019 roku na odcinkach Sławocin – Otyń oraz Nowa Sól – Stypułków, na terenach po linii kolejowej została wybudowana ścieżka rowerowa, w ramach projektu „Kolej na rower – budowa ścieżek rowerowych w ramach rozwoju transportu ekologicznego na terenie powiatu nowosolskiego”, współfinansowanego przez Unię Europejską.

Obecnie zrealizowana adaptacja budynku dworca kolejowego pozwoliła na przywrócenie obiektu społeczności. Ożywiony budynek jako „Stacja Kultura” uzupełnia funkcjonującą tu ścieżkę rowerową, przyciągając turystów, służąc mieszkańcom i przyjeźdźcom do realizacji celów związanych z szeroko pojętą działalnością kulturalną.

Investycję zrealizowano ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020. Inwestycja została ukończona w roku 2019.

Karolina Idryjan

„Lubuskie Konserwacje” 2023 – wyróżnienie w kategorii: za remont konserwatorski w zabytku – pałacu w Gliźnie

Pałac w Gliźnie został wybudowany w 1793 roku z inicjatywy prezydenta pruskiej kamery Friedricha von Posera. Obiekt wzniesiono, jako murywany, na planie wydłużonego prostokąta w formie parterowego pawilonu z kopułą umieszczoną nad owalną sienią, z reprezentacyjnymi wejściami od strony elewacji frontowej i ogrodowej. Budynek nawiązuje do realizacji poczdamskiej rezydencji Fryderyka II – Sanssouci (1745–1747). Pałac w Gliźnie był wielokrotnie modernizowany, przebudowywany i rozbudowywany o boczne skrzydła.

W 1973 roku, w związku z adaptacją budynku na ośrodek kolonijny, został on gruntownie przebudowany i zmodernizowany. Wymieniono wówczas m.in. wewnętrzne ściany działowe i konstrukcję więźby dachowej, a także usunięto elementy oryginalnego wystroju i wyposażenia wnętrza. Obecnie obiekt stanowi własność Lubuskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Kalsku.

W 2022 roku przeprowadzono remont elewacji (z wyłączeniem oficyny zachodniej, stanowiącej wówczas osobną własność). Przyczyną podjęcia prac było m.in. zawilgocenie murów przyziemia, degradacja wypraw tynkarskich, uszkodzenia detalu architektonicznego oraz postępujące zniszczenia wystroju rzeźbiarskiego. Prace polegały w pierwszej kolejności na usunięciu cementowej opaski wzdłuż murów obwodowych, zapewnieniu właściwego odprowadzenia wody opadowej, a także usunięciu wszelkich wypraw cementowych i niewprawnych napraw z lica elewacji. W dalszej kolejności uzupełniono wyprawy tynkarskie, naprawiono detale i poddano pracom konserwatorskim wystrój rzeźbiarski, w tym statuaryczne rzeźby w niszach elewacji ogrodowej oraz umieszczone na balustradzie tarasu elewacji frontowej. Prace dotyczyły też naprawy i uzupełnienia posadzek

tarasów, wraz z zapewnieniem właściwego odprowadzenia wody opadowej, oraz uzupełnienia lastrykowych okładzin schodów. W ostatnim etapie odtworzono dawne warstwy malarskie metodą laserunku, w oparciu o przeprowadzone badania konserwatorskie, nadając elewacjom charakter z czasu ostatniej historycznej rozbudowy i przebudowy pałacu z początku XX wieku.

Błażej Skaziński

„Lubuskie Konserwacje” 2023 – wyróżnienie w kategorii: za remont konserwatorski w zabytku – budynku przy ul. Jana Pawła II 19 w Żaganiu

W latach 2019–2022 prowadzone były prace związane z remontem kompleksu budynków powiązanych z dawnym lokalem rozrywkowym „Flora” (Etablissement „Flora”), późniejszym „Rolnikiem”, w Żaganiu przy ul. Jana Pawła II 19. Zakres przeprowadzonych prac obejmował remont elewacji oraz adaptację wnętrza. Kompleks składa się z dwóch budynków powstałych w 3. ćwierci XIX wieku i częściowo przebudowanych w latach 30. XX wieku. Budynki położone są w prawobrzeżnej części Żagania, na północ od historycznego centrum miasta. W przeszłości teren ten leżał

poza murami miejskimi i fosą, biegnącymi wzdłuż zabudowy klasztoru augustianów. Obszar ten stanowiły łąki należące do miasta, o czym świadczy utrwalona tradycją nazwa Łąki Miejskie.

Podczas prowadzonego remontu elewacji tylnej budynku dawnej sali koncertowej, po usunięciu wtórnych tynków, natrafiono na dobrze zachowane lico ceglane z opracowaną spoiną w kolorze grafitowym. Ponadto natrafiono na oryginalny otwór okienny z zachowaną drewnianą stolarzką okienną, która została zabezpieczona i poddana pracom konserwa-

torskim. Efektem przeprowadzonego remontu konserwatorskiego było przywrócenie oryginalnej artykulacji elewacji tylnej wraz z historyczną kolorystyką. Podczas prac przy elewacji frontowej tegoż budynku od strony ul. Jana Pawła II, przeprowadzono odkrywki celem ustalenia obecności wartościowych, wcześniejszych opracowań. Jak stwierdzono, zakres prac

przeprowadzonych w 1930 roku (tj. wprowadzenie nowego stropu i otworów okiennych) trwale przekształcił elewację, dlatego też podjęto decyzję o utrzymaniu jej obecnej formy.

Podczas prac przeprowadzonych w 2022 roku przy elewacji frontowej drugiego z kompleksu budynków – kamienicy, natrafiono na fragmenty napisów we fryzie między kondygnacjami. W wyniku przeprowadzenia prac konserwatorskich oraz epigraficznych odtworzono brakujące litery napisu oraz zakonserwowano istniejące, czego efektem jest nazwa i adres restauracji: „Fr. Bluhm’s Garten, Stadtwiese No 19, Bier – und Weinhaus”. Na podstawie badań konserwatorskich ustalona została również historyczna kolorystyka elewacji, którą przywrócono.

Obiekty przy ul. Jana Pawła II 19 są ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Mimo braku indywidualnego objęcia ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków, świadome podejście inwestora, który dostrzegł szczególną wartość obiektu, pozwoliło na wyeksponowanie jego walorów. Zespół budynków po przeprowadzonych pracach stanowi interesujący, również pod względem edukacyjnym, obraz przekształceń historycznych obiektów, zapisanych w ich murach, czekających na odkrycie.

Bartosz Idryjan

Zakończenie prac konserwatorskich przy XVII-wiecznej ambonie z kościoła parafialnego w miejscowości Mycielnie w gminie Niegosławice

Do kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja w Mycielnie, po pracach konserwatorskich i restauratorskich, wróciła barokowa XVII-wieczna polichromowana ambona, stanowiąca jeden z elementów bogatego wyposażenia tej wiejskiej średniowiecznej świątyni, na które składają się także m.in. trzy gotyckie polipytki, gotycka rzeźba Madonny, XV-wieczny krucyfik, dwie kamienne XVI-wieczne chrzcielnice i renesansowe figuralne płyty nagrobne. Wystroju dopełniają bogate średniowieczne polichromie ścienne w prezbiterium.

Poddana konserwacji drewniana, polichromowana i złocona barokowa ambona składa się z wielobocznego kosza ozdobionego malowanymi wizerunkami ewangelistów, osadzonego na smukłej, marmoryzowanej kolumnie, oraz ozdobnej balustrady schodów z dekoracyjną branką. Usunięcie z ambony warstw wtórnych pozwoliło konserwatorom na pełne odczytanie kolorystyki i układu kompozycyjnego obiektu, a następnie przywrócenie pierwotnej XVII-wiecznej dekoracji malarskiej i pozłotniczej. Przedstawiające czterech ewangelistów i Chrystusa obrazy w płycinach – na szczęście – zachowały się w pierwotnej formie, bez przekształceń i poważniejszych zniszczeń.

Opracowano w oparciu o *Sprawozdanie z postępu prac konserwatorskich XVII-wieczna ambona z kościoła św. Mikołaja w Mycielnie autorstwa mgr. Tomasza Skrzypca* oraz *Analizę warstw malarskich barokowej ambony z kościoła pw. św. Mikołaja w Mycielnie autorstwa dr. Pawła Karaszkiwicza*.

Agnieszka Kirkor-Skowron

MAJ

Remont katedry w Gorzowie Wielkopolskim

Dobiegają końca prace remontowo-konserwatorskie w XIII-wiecznej katedrze pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wielkopolskim, która uległa zniszczeniom na skutek pożaru wieży w 2017 roku. Prace te związane są z usuwaniem skutków zniszczeń, mają także na celu przywrócenie zabytku do dobrego stanu. W trakcie prac m.in. odtworzono konstrukcję i pokrycie hełmu wieży, wykonano prace remontowo-konserwatorskie przy ceglanych elewacjach i ścianach wewnętrznych, nową posadzkę ceramiczną wg wzoru historycznej, poddano konserwacji ściany i sklepienie w krużnicy podwieżowej, grupę Ukrzyżowania, a także stolarkę. Zakończenia wymagają prace związane z konserwacją organów, które zostaną podjęte w najbliższym czasie.

Elżbieta Górowska

Zakończono I etap remontu konserwatorskiego murów obronnych Koźuchowa

Zrealizowano I etap remontu konserwatorskiego murów obronnych Koźuchowa, obejmujący odcinek od pl. Jedności Robotniczej do ul. Limanowskiego.

Średniowieczne fortyfikacje Koźuchowa należą do najlepiej zachowanych tego typu budowli na terenie Polski. Tworzą niemal kompletny pierścień wokół miasta lokacyjnego. Składają się one z dwóch obwodów – wewnętrznego, z zachowanymi częściowo fragmentami bramy, basztami, oraz zewnętrznego, z bastcjami. W północno-zachodnim odcinku zlokalizowana jest brama Krośnieńska. Od północy obwód zamyka zamek, jako element systemu umocnień. Wokół obwodu, w miejscu dawnej fosy, na przełomie XIX i XX wieku założono promenadę. Zachowane baszty i bastje są obecnie nieużytkowane, poza obiektem bramy Krośnieńskiej, gdzie mieści się siedziba Izby Regionalnej. Mury obronne Koźuchowa, opasujące historyczne założenie urbanistyczne z zachowanym i czytelnym rozplanowaniem z okresu średniowiecza, tworzą niezwykle malowniczą panoramę ufortyfikowanego miasta.

Przed podjęciem prac mury obronne na odcinku od pl. Jedności Robotniczej do ul. Limanowskiego znajdowały się w niezadowalającym stanie zachowania. Liczne uszkodzenia, ubytki spoin, cementowe uzupełnienia, osypujący się materiał budowlany oraz zatarcie pierwotnego układu poprzez rozbiórki bastji, stanowiły o konieczności podjęcia prac mających na celu poprawę ich stanu, jak również wyeksponowanie ich walorów.

Zrealizowane prace obejmowały wzmocnienie murów, ich naprawę i uzupełnienie, jak również uczytnienie i ekspozycję najcenniejszych historycznie elementów obwodu na tym odcinku. Prace poprzedzono przeprowadzeniem badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych, co umożliwiło właściwe rozpoznanie zabytku, jak również podjęcie odpowiednich decyzji konserwatorskich na etapie realizacji inwestycji.

W trakcie badań archeologicznych fosy ustalono zasięg i formę średniowiecznych bastji, co umożliwiło ich wyniesienie i wyeksponowanie. Konserwacji poddano kamienne mury, które nosiły liczne uszkodzenia, ubytki, usunięto porastającą je roślinność. Na podstawie badań konserwatorskich dobrano skład, ustalono fakturę i kolorystykę materiału do uzupełnień spoinowania. Przemurowano wtórnie wprowadzone fragmenty

lica oraz miejsca, gdzie uległo ono wysypaniu, przy uczytnieniu i kontynuacji kamiennego wstku z wyraźnymi warstwami wyrównawczymi, przy zachowaniu otworów maculcowych. W ramach inwestycji odgruzowano bastję w pobliżu ul. Głogowskiej, która została udostępniona dla zwiedzających. Umożliwiono wejście do jej wnętrza, odsłepiono okienka strzelnicze, założono drewniany podest, z którego można podziwiać widok na obwód tego odcinka murów. Ponadto pawilon stanowiący nadbudowę sąsiedniej bastji, zwany Domkiem Gotyckim, zrealizowany u schyłku XIX wieku, również poddano remontowi. Odtworzono stropy, przełożono i uzupełniono historyczną posadzkę ceramiczną, którą odsłepiono pod zalegającym we wnętrzu gruzem. Wyremontowano dach z zastosowaniem historycznej dachówki, a stolarkę drzwiową poddano renowacji.

Przeprowadzone prace stanowią początek wieloletowego zadania, które pozwoli lepiej rozpoznać fortyfikacje miejskie Koźuchowa, umożliwiając ich rewaloryzację oraz przywrócenie zatartych form.

Prace zrealizowane zostały przez Gminę Koźuchów.

Karolina Idryjan

CZERWIEC

Żagań – prace konserwatorskie przy renesansowym krążanku kościoła pw. Wniebowzięcia NMP

9 czerwca 2023 roku zebrała się komisja konserwatorska w związku z pracami prowadzonymi przy renesansowym krążanku przy ścianie zachodniej kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w dawnym opactwie Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu. Kieruje nimi pani konserwator Dorota Wandrychowska. Konserwatorzy, pan Tomasz Szklany i pan Piotr

Czopowicz, zaprezentowali zrealizowane prace przy części kamieniarki i fryzie, które przyjęto bez uwag. Odkryty na elewacji krążanka, w trakcie oczyszczania z wtórnych nawarstwień, renesansowy fryz prezentuje się bardzo dobrze. Również prace wykonane przy kamieniarce zostały wysoko ocenione. Piaskowiec oczyszczono, uzupełniono ubytki i spoiny, które umiejętnie wprowadzono w oryginalną substancję, zachowując czytelność ingerencji konserwatorskiej. Dyskutowano też o kolorystyce całości, którą zaproponowała pani Dorota Wandrychowska. Przed nami jeszcze kolejne próby barwne, jednak już powoli wyłania się obraz harmonijnej całości.

Zadecydowano także, że gotyckie tynki zostaną wyeksponowane na ścianie zachodniej kościoła wraz z widocznym wstkiem kamiennego muru. Tynki zostały odkryte w trakcie prac i poddane badaniom. Uznano, iż warto pokazać w ten sposób pewien etap historii zabytku.

Barbara Bielini-Kopeć

Odkrycie zawartości kuli na wieży kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika we Wschowie

Od 2021 roku trwają badania i prace remontowo-konserwatorskie przy wieży kościoła. Ceglane elewacje poddano pracom konserwatorskim, na ukończeniu są prace przy jej zwieńczeniu – chorągiewce i kuli. W dniu 22 czerwca 2023 roku, w obecności ks. proboszcza, konserwatora nadzo-

rującego prace, inspektora nadzoru, wykonawcy prac i przedstawiciela urzędu konserwatorskiego, kula została zdjęta z iglicy wieży. Wewnątrz odnaleziono metalową szkatułę z wytłoczonymi na wieku i spodzie datami (1726, 1786, 1884), do której dołączona została mniejsza szkatułka.

Dokonano komisyjnego otwarcia obu szkatuł. W mniejszej odnaleziono zawinięte w drukowany papier monety pochodzące z XVIII i XIX wieku. Większa szkatuła zawierała dokumenty pochodzące również z XVIII i XIX wieku (najstarszy z 1726 roku) i relikwie. Kula i szkatuła zostały przestrelone, stąd też we wewnątrz szkatuły odnaleziono pocisk, który uszkodził część dokumentów. Zabytki zostały zabezpieczone, zostaną poddane niezbędnym zabiegom konserwatorskim, a treść dokumentów zostanie przetłumaczona.

Elżbieta Górowska

Szprotawa, kościół farny pw. Wniebowzięcia NMP – prace konserwatorskie i restauratorskie kruchty zachodniej

Trwają prace konserwatorskie i restauratorskie przy kruchcie zachodniej kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie. Po przebadaniu usunięto wtórne cementowe spoiny i pojedyncze zerodowane cegły. Wstępnie oczyszczono elewację przy pomocy wody i pary wodnej pod ciśnieniem. Planowane jest także oczyszczanie lica cegieł metodą laserową oraz przebadanie i usunięcia zerodowanych, zasolonych, wtórnych nawarstwień z blend, glifów okiennych oraz ościeży portalu. Ponadto zdemontowano w celu przeprowadzenia konserwacji oryginalne dębowe ramy okienne, w których zrekonstruowane zostaną witraże na wzór szkła historycznych. Szprotawska fara objęta jest ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków pod numerem 234.

Agnieszka Kirkor-Skowron

Witków, wieża rycerska – zabezpieczenie sgraffita

Na elewacji wschodniej średniowiecznej wieży rycerskiej w miejscowości Witków w gminie Szprotawa wykonano wstępne zabezpieczenie konserwatorskie zachowanych dekoracji sgraffitowych. Zabiegi polegały na podklejaniu spęcherzeń i odspojen tynków, utrwaleniu osypujących się

zapraw oraz założeniu opasek zabezpieczających na krawędzie, wokół zachowanych dekoracji.

Średniowieczna wieża mieszkalna wraz z przyległymi obwarowaniami jest wpisana do rejestru zabytków województwa lubuskiego pod nr 237. Znajdujące się w centrum wsi Witków, w pobliżu kościoła parafialnego, założenie obronne zlokalizowano na niewielkim sztucznym wzniesieniu otoczonym fosą oraz wałem ziemnym. Pochodząca najprawdopodobniej z 1. połowy XIV wieku średniowieczna wieża rycerska otoczona jest kamiennym murem. Jeszcze przed rokiem 1526 wzniesiono budynek przybramny i most. Przebudowa renesansowa w połowie wieku XVI objęła fortyfikacje, do których dobudowano 4 bastje oraz budynki, które otrzymały renesansowe dekoracje w postaci kamiennych, rzeźbionych obramień otworów. Na elewacji wieży wykonano wówczas dekorację sgraffitową. Zewnętrzne schody na piętro oraz aneks północny pojawiły się w obiekcie przed 1683 rokiem. Po roku 1730 warowania, użytkowana jedynie okazjonalnie przez dzierżawców, stopniowo zaczęła popadać w ruinę. W 1. połowie XIX wieku rozebrano bramę wjazdową, most zwodzony

nad fosą i zapewne część muru z bastjami. W sąsiedztwie rozbudowano folwark. Kolejna przebudowa wieży miała miejsce przed I wojną światową. Po II wojnie światowej stan obiektów systematycznie się pogarszał. W latach 70. będący już wówczas w ruinie zespół poddano remontowi, który zakończono w 1985 roku. W wyniku prac oba budynki uległy kolejnym, znacznym przekształceniom. Wykonano wówczas nowe dachy i przebudowano wnętrza. Zlokalizowana w centrum owalnego założenia, czterokondygnacyjna wieża mieszkalna wzniesiona została z kamienia polnego i cegły gotyckiej, z której wymurowano ostatnią kondygnację (za wyjątkiem kamiennej ściany wschodniej), naroża i krawędzie otworów. Całość nakrywa wykonany w latach 80. XX wieku dach o stalowej konstrukcji z krótką kalenicą i lukarnami. Na elewacjach zachowała się część renesansowych kamiennych, rzeźbionych obramień oraz pozostałości tynków i fragmenty dekoracji sgraffitowej w formie ryty imitującego ciosane diamentowo boniowanie.

Agnieszka Kirkor-Skowron

LIPIEC

Badania archeologiczne w Krośnie Odrzańskim

W Krośnie Odrzańskim, na terenie parkingu przy PKS, trwają badania archeologiczne, które prowadzone są w związku z budową podziemnego zbiornika wody na cele przeciwpożarowe. Badania realizowane są na zlecenie gminy Krosno Odrzańskie i kierują nimi mgr Alina Jaszewska i mgr Sławomir Kałagate. Dotychczasowe prace, które rozpoczęto w kwietniu bieżącego roku, przyniosły interesujące rezultaty. W południowej części wykopu natrafiono na wejście do dobrze zachowanej budowli ochronnej z lat 30./40. XX wieku, które według relacji mieszkańców miało zostać zasypane w końcówce lat 70. lub na początku lat 80.

W pozostałej części terenu badań uchwyciono nawarstwienia kulturowe związane z późnośredniowieczną i nowożytną historią Krosna Odrzańskiego. Według wstępnych ustaleń poczynionych przez mgr Sławomira Kałagate, prowadzone są one na terenie silnie przekształconym w trakcie wojny trzydziestoletniej (1618–1648) w związku z daleko idącą rozbudową fortyfikacji miejskich, przeprowadzoną przez wojska szwedzkie. Część nawarstwień niwelacyjno-zasypiskowych wiąże się z etapem budowy nowożytnej fosy. Z uwagi na brak uchwyczonych czytelnych śladów rowu, wstępnie zakłada się, że obszar ten jest przedfosą, która została zasypana i zniwelowana na przełomie XVII i XVIII wieku. Świadczą o tym ułamki naczyń ceramicznych, których zakres chronologiczny obejmuje okres od późnego średniowiecza do początku wieku XVIII włącznie. Natomiast, jak wskazują historyczne plany Krosna, mokra fosa przed zamkiem istniała jeszcze co najmniej w 1721 roku. Jak można zaobserwować na stratygrafii nawarstwień kulturowych, zasypywanie fosy najprawdopodobniej nie miało charakteru jednorazowego aktu, lecz było długotrwałym procesem.

Najciekawszym z naukowego punktu widzenia odkryciem było natrafienie na średniowieczną studnię. Obiekt ten posiada podwójną cembrownię wykonaną z desek drewnianych. Drugi pierścień został dodany najprawdopodobniej w trakcie napraw. We wnętrzu studni odkryto reprezentacyjne fragmenty naczyń ceramicznych, które pozwalają datować ją na okres kolonizacji niemieckiej i lokowania miasta, czyli na 1. połowę XIII wieku. W zacieśnieniu chronologii obiektu mają pomóc planowane analizy dendrochronologiczne. Co istotne, podobnie jak w przypadku dotychczasowych badań wykopaliskowych prowadzonych na terenie pobliskiego zamku piastowskiego, w obrębie wykopu badawczego nie uchwyciono nawarstwień kulturowych poprzedzających okres lokacji miasta.

Fot. S. Kałagate, A. Balcerowiak

W trakcie badań, poza ww. obiektami nieruchomymi, odkryto także ciekawy zbiór zabytków wydzielonych. W najniższych partiach wykopu odkryto zabytki wykonane ze złota o niesprecyzowanej funkcji. Poza tym zabezpieczono żelazne narzędzia ciesielskie (lub kowalskie), które mogą korespondować chronologicznie z aktem budowy umocnień szwedzkich.

Marcin Kosowicz

Kolejne odkrycia w krośnieńskiej farze

W ramach prac konserwatorskich i restauratorskich prowadzonych w kościele pw. św. Jadwigi w Krośnie Odrzańskim odsłonięto w całości dwie renesansowe płyty nagrobne poświęcone pamięci Barbary Reichenau z domu Naumann (in. Neumann), zmarłej w 1559 roku, i Cathariny Hildesheim

z domu Naumann, zmarłej w 1589 roku. Rodzicami siostr były Anna z domu von Sack (zmarła w 1545) i Franz von Neumann (ok. 1495–1568) – burmistrz Krosna Odrzańskiego, komandor joannitów w Świdwinie (województwo zachodniopomorskie). Zabytki zostały zatynkowane już po 1945 roku, nie

zachowały się jednak ich fotografie. Płyty zostały odnalezione podczas remontu świątyni i wpisane do rejestru zabytków pod koniec stycznia 2023 roku. W momencie wpisu do rejestru obie płyty były odkryte jedynie w niewielkim fragmencie, nie wiadomo było, czy zachowały się w całości. Znany był jednak ich wygląd i treść napisów dzięki wzmiankom zawartym w *Die Kunstdenkmäler des Kreises Crossen* z 1921 roku i informacjom w *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. X, z. 8: *Powiat Krosno Odrzańskie (do 1815 r.)*, wyd. 2016, gdzie inskrypcje zostały zacytowane za manuskryptem J.Ch. Beckmanna (1641–1717).

Po usunięciu tynku okazało się, że obie płyty zachowały się niemal w całości, choć powierzchnia piaskowca została uszkodzona nasiekami. Najbardziej ucierpiały wypukłe partie głównej sceny nagrobka Barbary von Naumann, przedstawiającej zmarłą klęczącą pod krucyfiksem. Postaci Barbary i Chrystusa zostały w całości obtłuczone, prawdopodobnie w celu wyrównania podłoża przed nałożeniem tynku. Na szczęście uszkodzenia nie zacierają czytelności sceny i inskrypcji. Okazało się również, iż przy klęczącej postaci znajduje się płaskorzeźbiony herb, a poniżej zachował się fragment inskrypcji, który prawdopodobnie nie został przepisany przez Beckmanna. Napis ten upamiętnia fundatorów pomnika – dzieci Barbary. Z kolei na nagrobku drugiej siostry – Cathariny – partia tekstu opisującego cnoty zmarłej podkreślona została ozdobną ramą, co jest wyjątkowe na naszym terenie. W przyszłości konieczne będzie przeprowadzenie kompleksowych prac konserwatorskich przy obu płytach.

Z kolei w marcu 2023 roku, podczas prac ziemnych prowadzonych przy farze, odkryta została kolejna inskrypcyjna płyta nagrobna. Obiekt był użyty wtórnie jako podest wejścia bocznego prowadzącego do kościoła. Zabytek ten nie został opisany w publikacjach. Niestety, prawa strona napisu została dość mocno zatarta, gdyż prawdopodobnie pierwotnie płyta była wmontowana w posadzkę i ta właśnie część znajdowała się w przejściu, narażona na uszkodzenie. Z zachowanej partii inskrypcji wynika, iż nagrobek upamiętnia osobę zmarłą w dniu 30 lipca 159 (ostatnia cyfra nieczytelna) – prawdopodobnie Adama, zmarłego jako dziecko po przeżyciu roku – syna przewodniczącego rady miejskiej Gregora Bernharda (czytelne są tylko cztery pierwsze litery nazwiska, lecz jest on wspomniany w kronice Krosna Odrzańskiego; w późniejszym okresie G. Bernhard był burmistrzem).

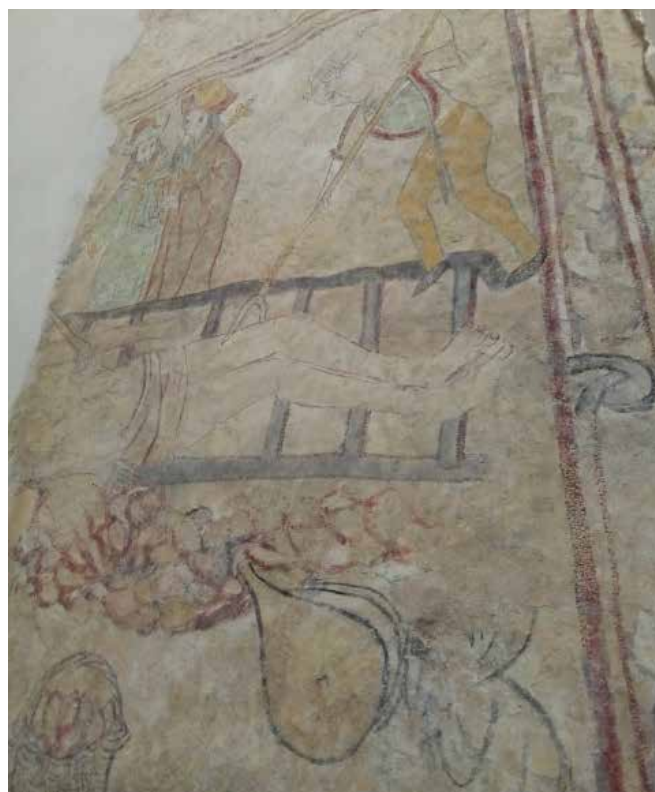
Należy mieć nadzieję, że kolejne prace konserwatorskie w kościele farnym w Krośnie Odrzańskim przyniosą więcej cennych odkryć wzbogacających naszą wiedzę na temat historii miasta i jego mieszkańców.

Kamila Domagalska

Konserwacja i restauracja wypraw tynkarskich i polichromii w kościele w Wawrowie

W kościele parafialnym w Wawrowie trwają prace konserwatorskie i restauratorskie polegające na odsłonięciu oraz utrwaleniu średniowiecznych wypraw tynkarskich i warstw malarskich. W poprzednim etapie odsłonięto na ścianie wschodniej oryginalne tynki oraz poddano konserwacji i restauracji malowidło z przedstawieniem św. Jerzego walczącego ze smokiem wraz z elementami dekoracyjnymi, w tym fragmentem kompozycji z motywem rybiego pęcherza. W bieżącym etapie odsłonięto fragment wypraw na ścianie południowej przy narożniku południowo-zachodnim (w narożniku znajdował się wtórnie wprowadzony komin, z czym związane było kompletne zniszczenie historycznych wypraw). W trakcie prac na krótkim odcinku ściany południowej ujawniono wyprawy i znaczne fragmenty malowideł – Zmartwychwstanie i Męczeństwo św. Wawrzyńca oraz u dołu motyw Zacheusza. Jak się okazało, oryginalne tynki pokryte były nasiekami, z mniejszymi lub większymi ubytkami w strukturze wypraw. W trakcie prac tynki zostały oczyszczone, zdezynfekowane i uzupełnione zaprawą wapienną analogiczną do oryginalnej. W dalszej kolejności malowidła delikatnie oczyszczono, a także wysycono i wypunktowano, odzyskując w efekcie oryginalny wygląd zachowanych polichromii. Kościół w Wawrowie to budowla wzniesiona w okresie późnego średniowiecza jako murowana z nieobrobionych kamieni polnych, założona na planie wydłużonego prostokąta. Malowidła zostały wykonane w technice tempery na tynku, zapewne w trakcie ostatniego etapu budowy świątyni. Na podstawie cech stylistycznych można je datować na przełom XV i XVI wieku.

Błażej Skaziński

Prace remontowo-konserwatorskie w dworze w Zielonej Górze-Ochli

We dworze w Ochli trwają zakrojone na szeroką skalę prace remontowo-konserwatorskie, które obejmują kompleksowy remont dachu, elewacji i wnętrza. Zabytek, w którym w latach 80. XX wieku przerwano remont i który przez kolejne lata pozostawał nieużytkowany, zostanie udostępniony na cele kulturalne. Na szczególną uwagę zasługują wnętrza dworu z bogatym wystrojem sztukatorskim. Konserwatorzy próbują uchwycić relikty dawnego wystroju barwnego elewacji, wnętrza i sztukaterii.

Barokowa rezydencja powstała w latach 1684–1687 staraniem Otto Fryderyka von Unrugh. Wzniesiona została na planie prostokąta, jest dwutraktowa, piętrowa, nakryta wysokim dachem czterospadowym. W układzie wnętrza z wydzielonym westybulem w sieni i apartamentami z sypialniami i alkowami na piętrze, widoczne są wpływy ówczesnych rozwiązań francuskich. Elewację frontową i ogrodową zdobią portale ujęte rustykowanymi pilastrami, podtrzymującymi zarysowany odcinkiem łuku, przerwany przyczółek. Wnętrza posiadają bogaty wystrój sztukatorski. Obok dekoracji o motywach roślinnych, pokrywających także kominki, występują sceny figuralne o tematyce symbolicznej, odzwierciedlającej ducha protestantyzmu, wbrew triumfującej na Śląsku kontrreformacji. Zabytek jest w posiadaniu Muzeum Etnograficznego.

W dniu 12 sierpnia zapoznaliśmy się ze wstępnymi wynikami badań konserwatorskich i rozważyliśmy, jak dobrać na ich podstawie kolorystykę wnętrza, uwzględniając zachowane relikty i nowe elementy wyposażenia, aby uzyskać harmonijną całość.

Barbara Bielini-Kopeć

Zabezpieczenie ruin zamku joannitów w Słońsku

Zakończył się drugi etap zabezpieczenia ruin zamku joannitów w Słońsku. Obiekt wzniesiono w XIII wieku jako zamek rycerski. W latach 1426–1427 został przejęty przez zakon joannitów na potrzeby rezydencji baliwa. Budowla została adaptowana do nowych, w głównej mierze reprezentacyjnych, potrzeb i była przebudowywana w kilku etapach. Zniszczenie zamku w czasie wojny trzydziestoletniej wymusiło jego odbudowę w nowym kostiumie architektonicznym, w typie niderlandzkich rezydencji Petera Posta. Zachowano przy tym dużej mierze wcześniejszą substancję budowlaną. Przedsięwzięcie zrealizowano w latach 60. XVII wieku z inicjatywy ówczesnego baliwa joannitów, księcia Jana Maurycygo von Nassau. Obiekt otrzymał ostateczny kształt w związku z remontem w latach 60. XIX wieku. Zakon joannitów był właścicielem rezydencji do początku 1945 roku. Zamek przetrwał działania wojenne bez uszczerbku. W kolejnych

latach stopniowo usunięto z jego wnętrza wystrój i wyposażenie. W części użytkowany jako magazyn zboża, w części pozostawiony samemu sobie, ulegał jednak bardzo szybkiej degradacji. W połowie lat 70. rozpoczęto remont. Jednak 4 października 1976 roku zamek uległ kompletnemu zniszczeniu w wyniku pożaru. Pogarszający się stan techniczny ruin wymagał podjęcia prac zabezpieczających. W pierwszym etapie, przypadającym na lata 2020–2021, dokonano m.in. odgruzowania, naprawiono zarysowania w ścianach obwodowych, a także wykonano wieniec i założono tymczasowe zadaszenie. Kolejny etap zrealizowany w 2023 roku został wywołany dramatycznym stanem technicznym jednej ze ścian, a także koniecznością przeprowadzenia wzmocnień łuków i kolebek sklepień, wzmocnienia spękanych i zarysowanych ścian oraz wzmocnienia nadproży otworów okiennych i drzwiowych. Prace te zrealizowano, umożliwiając przynajmniej częściowo zwiedzanie obiektu wszystkim zainteresowanym. Wyjątkowym przedsięwzięciem w ramach tej inwestycji była naprawa uszkodzonej ściany, wysokiej na około 19 m, pozbawionej stabilizacji przez stropy i sklepienia, osłabionej dodatkowo istnieniem w jej strukturze kominka wraz z przewodem dymowym, a także w niewielkim tylko stopniu przewiązanej z sąsiednimi ścianami. Zadanie zrealizowano poprzez budowę stalowej konstrukcji wsporczej, wykonanie iniekcji kompozycją żywiczną, wklejenie prętów oraz powierzchniowy montaż pasów z siatki wraz z kotwieniem. Przeprowadzono prace przy zagospodarowaniu otoczenia zamku, wyznaczając drogi i alejki spacerowe o nawierzchni kamiennej i mineralnej, dokonując nasadzeń drzew i krzewów oraz instalując oświetlenie. W niewielkiej odległości od obiektu postawiono także budynek obsługi ruchu turystycznego wraz z toaletami.

Błażej Skaziński

Prace konserwatorskie i restauratorskie przy kaplicy Matki Bożej Jasnogórskiej w kościele pw. św. Mikołaja w Sulęcinie

Zakończyły się prace przy kaplicy Matki Bożej Jasnogórskiej w kościele pw. św. Mikołaja w Sulęcinie. Celem przedsięwzięcia była nowa aranżacja wnętrza z zachowaniem historycznych wypraw tynkarskich i przedstawień wykonanych w technice sgraffita. Świątynia została wybudowana w 3. ćwierci XIV wieku. W kolejnych etapach była przebudowywana, modernizowana i wyposażana w elementy wystroju wnętrza. Na począt-

ku 1945 roku obiekt wraz z wyposażeniem został kompletnie zniszczony przez pożar. Odbudowa miała miejsce w latach 1947–1951. Wymieniono wówczas m.in. posadzkę oraz wyprawy tynkarskie. Zarazem urządzono kaplicę z kopią obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w dawnej kruchcie po południowej stronie korpusu. Prace tynkarskie oraz wykonanie przedstawień w technice sgraffito powierzono Leonardowi Januszkiewiczowi,

absolwentowi Szkoły Rzemiosł i Przemysłu Artystycznego Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków. W kaplicy Matki Bożej Jasnogórskiej umieszczono sgraffita z przedstawieniami m.in. bazyliki Mariackiej w Krakowie i bazyliki Jasnogórskiej, a także wizerunek odbudowanego kościoła sulęcńskiego z herbem miasta. Po stronie wschodniej przedstawiono anioła z chorągwią, na której umieszczono godło Rzeczypospolitej w koronie. Na ścianie południowej znalazły się z kolei przedstawienia klęczących aniołów adorujących obraz Matki Bożej Częstochowskiej, a w podłuzcu otworu wejściowego – sceny z życia Jezusa i Marii. Stan techniczny wypraw tynkarskich i przedstawień był bardzo zły. Były one silnie zabrudzone, wielokrotnie niewprawnie uzupełniane i naprawiane, a także przemalowane. W związku z tym usunięto wtórne naprawy, oczyszczono ściany, a także usunięto wszystkie wtórne przemalowania. Ponadto w obrębie kaplicy wprowadzono nową posadzkę z podestem, ołtarz, okno witrażowe balaski oraz nowe oświetlenie. Pozwoliło to uzyskać nowy wyraz wnętrzu kaplicy i zarazem zachować oraz wyeksponować wartościowe elementy historycznego wystroju.

Błażej Skaziński

Prace przy kościele filialnym w Marwicach

Rozpoczęły się prace przy kościele filialnym w Marwicach. Zakres prac dotyczy wymiany pokrycia dachowego na korpusie, mauzoleum grobowym i zakrystii oraz odtworzenie oryginalnej formy szczytów zachodniego i wschodniego. Świątynia w Marwicach należy do zespołu późnomauryjskich, kamiennych kościołów dawnej Nowej Marchii i Pomorza Zachodniego. Zostały one wybudowane pod koniec XIII i na początku XIV wieku w związku z kolonizacją na prawie niemieckim. Omawiany kościół założony został na planie prostokąta, o kamiennie-ceglanych szczytach dekorowanych blendami i od zachodu okulesem, oraz elewacjach z zachowanymi kamiennymi portalami i ceglanyymi wykrojami otworów okiennych. Więźba dachowa kościoła jest XVIII-wieczna. Kaplica grobowa została dodana w okresie nowożytnym po stronie południowo-wschodniej, natomiast zakrystia po stronie północno-wschodniej jest współczesna. Po stronie zachodniej do czasów powojennych znajdowała się ryglowa wieża dzwonnicza. Elementem pochodzącym z oryginalnego wystroju wnętrza jest malowidło na ścianie wschodniej poddasza, przedstawiające Ukrzyżowanie. Jego lokalizacja sugeruje, że wnętrze pozbawione było stropu i posiadało otwartą więźbę dachową. Obecne pokrycie dachu pochodzi z okresu powojennego. Jego wymiana podyktowana została złym stanem technicznym. Przy wyborze nowego materiału do pokrycia dachu wzięto pod uwagę zalegające przy ogrodzeniu nowożytnie dachówki karpiówki, pochodzące z tej świątyni. Zdecydowano się przy tym zamówić nowy materiał ściśle odpowiadający parametrom historycznym (długość, szerokość i grubość). W XVIII wieku, w związku z wprowadzeniem nowej więźby i jednocześnie zmianą geometrii dachu, dokonano częściowej rozbiorczy szczytów zachodniego i wschodniego, w wyniku czego uszkodzeniu uległa

oryginalna kompozycja blendowa. Stąd też zakres prac przewiduje odtworzenie szczytów w pierwotnych parametrach wraz z murem ogniowym. Natomiast w kolejnym etapie planuje się rekonstrukcję ich oryginalnej kompozycji oraz prace konserwatorskie i restauratorskie przy zachowanych partiach średniowiecznych.

Błażej Skaziński

Rekonstrukcja rzeźbiarskich elementów zdobiących fontanny w parku pałacowym w Żaganiu

Trwają ostatnie przygotowania w zakresie odtworzenia rzeźb zdobiących pierwotnie fontanny w żagańskim parku. Przygotowane w pracowni modele w proporcjach 1:1 zostaną przewiezione do odlewni, gdzie wykonane zostaną odlewy ze stopu metali.

Park pałacowy w Żaganiu to jedno z największych tego typu założeń na terenie województwa lubuskiego. Zajmujący powierzchnię ponad 77 ha park jest zlokalizowany w południowo-wschodniej części miasta. Jego granice od wschodu przebiegają przez most Ludwika, most Żelazny, ul. Żelazną – których dotyczy inwestycja. W części północnej parku zlokalizowany jest pałac, który wzniesiono na miejscu zamku piastowskiego dla Albrechta von Wallensteina. We wschodniej części założenia zlokalizowany

jest gotycki kościół pw. Krzyża Świętego oraz zespół szpitalny św. Doroty.

„Rzeka Bóbr i jej odnogi dzielą naturalnie park na trzy części: północną – park przedni lub ogród pałacowy, zw. ob. parkiem pałacowym, środkową – park środkowy lub Bażanciarńię, zw. ob. Bażanciarńię, oraz południowo-wschodnią – park górny lub Kammerau, ob. park górny. Ogród pałacowy zaprojektowano jako ozdobny, z bogatym wystrojem kwiatowym, licznymi budowlami, fontannami i rzeźbami. Pozostałe części parku ukształtowano jako bardziej naturalne. Kompozycja całego założenia oparta jest o system bliższych i dalszych widoków na poszczególne sceny w ogrodzie pałacowym. Wszystkie części parku powiązane kompozycyjnie główną osią widokową, biegnącą od najważ-

niejszego punktu widokowego w całym parku (d. Wzgórze Piotra) w kierunku pałacu, wzdłuż przesieki w środkowej części Bażaniarni. Cechy malowniczości nadawało parkowi m.in. zestawienie elementów regularnych (np. ogród holenderski) z naturalnym krajobrazem, liczne klomby, unikatowe elementy dekoracyjne (np. dąb kwiatowy, zw. dębem Lulu, i fontanna kwiatowa), gaje,

miejsca zaciszne, sztuczny półwysep i staw, budowle tworzące tło dla wystroju kwiatowego, budowle „gotyckie”, stare drzewa, niekiedy sadzone pojedynczo, głązy oraz surowy krajobraz we wschodniej i południowej części parku górnego.”

Agnieszka Kirkor-Skowron

Prace konserwatorskie i restauratorskie przy polichromiach stropu w kościele w Ciecierzycach

W kościele filialnym w Ciecierzycach prowadzone są prace konserwatorskie i restauratorskie przy polichromiach drewnianego stropu kolebkowego. Malowidła z przedstawieniem wici roślinnej oraz elementami animalistycznymi zostały wykonane w technice tempery i położone na drewnie bez zaprawy. Stan polichromii jest zły, o czym świadczą liczne ubytki i odspojenia. Prace polegają na drobnych naprawach stolarskich, oczyszczeniu warstwy malarskiej, dezynfekcji, a także konsolidacji, podklejeniu drobnych, odspojonych partii wymalowań oraz uzupełnieniu metodą rekonstrukcji i imitatorskiego punktowania. Przedsięwzięcie obejmuje również konserwację wymalowań na ścianie prezbiterialnej. W zakresie prac uwzględniono oczyszczenie, konsolidację warstwy malarskiej i uzupełnienie ubytków. Końcowym zabiegiem będzie zabezpieczenie powierzchni.

Modernistyczny kościół w Ciecierzycach został wybudowany w latach 30. XX wieku według projektu berlińskiego architekta Kurta Steinberga. Wystrój malarski wnętrza, w tym polichromie na drewnianej kolebce nad wnętrzem nawy i prezbiterium, zaprojektował i zrealizował malarz kościelny Robert Sandfort.

Błażej Skaziński

Odkrycie średniowiecznego portalu wejścia głównego kościoła w Przybimierzu

Podczas prac konserwatorsko-remontowych przy elewacji północnej gotyckiego kościoła w Przybimierzu odkryto średniowieczną polichromię tworzącą portal wokół północnego wejścia. Z uwagi na rangę znaleziska Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków przeznaczył środki na bezpieczne odsłonięcie wszystkich zachowanych fragmentów cennej dekoracji, a następnie jej utrwalenie i zabezpieczenie. Podczas odsłaniania obiektu natrafiono także na element wieńczący portal w postaci rytego w tynku krzyża. Odsłonięte fragmenty to geometryczna dekoracja w kolorach intensywnej czerwieni i czerni. Na przyszły rok planowane są dalsze prace konserwatorskie przy portalu.

Kamienny salowy kościół pw. Wniebowstąpienia NMP w Przybimierzu powstał w 1. ćwierci XV wieku. Wzniesiono wówczas korpus z wieżą. W późniejszym czasie od północy dobudowano kruchtę i otynkowano elewacje. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków województwa lubuskiego pod nr L-735/A.

Agnieszka Kirkor-Skowron

PAŹDZIERNIK

Remont dachu poczty w Szprotawie

Trwa remont dachu zabytkowego budynku szprotawskiej poczty. W oparciu o zachowaną historyczną dokumentację fotograficzną, utrwaloną m.in. na dawnych kartach pocztowych, w ramach inwestycji odtworzona zostanie pierwotna forma pokrycia dachowego z ciemnej dachówki karpiówki, na tle której powtórzone zostaną dekoracyjny wzór z dachówki czerwonej.

Wzniesiony jako siedziba ówczesnej pruskiej poczty cesarskiej ok. 1889 roku gmach stanął przy wschodniej pierzei obecnego pl. Komuny Paryskiej, dawniej Bismarkplatz, położonego na wschód od średniowiecznego centrum Szprotawy, na obszarze dawnego Przedmieścia Głogowskiego (niem. *Glogauer Vorstadt*), na miejscu dawnego szpitala, czy też domu sióstr. Fotografie z tego czasu ukazują przed fasadą rozległy plac z ulokowanym

centralnie pomnikiem upamiętniającym ofiary wojny francusko-pruskiej. Przepuszczalnie w latach 30. XX wieku przebudowano główne wejście do budynku. Zlikwidowano wówczas okazały kamienny, neorenesansowy portal, zdobiący wejście główne, i wybudowano w jego miejscu mury z balkonem.

Wolnostojący, dwukondygnacyjny budynek założony został na planie zbliżonym do litery „U”, który dostosowano do nieregularnego kształtu parceli, ulokowanej między dwoma drogami odchodzącymi promieniście od placu w kierunku wschodnim. Nakrywające go strome dachy pokryto ceramiczną dachówką. Od stron zachodniej, północnej i południowej w połaciach umieszczono niewielkie wystawki nakryte hełmami o formie

W obiektywie Redakcji

Rokitno, szkolenie dla służb konserwatorskich

Iłowa, park

Żary, ul. Żagańska

Boryszyn, kościół

Bogaczów, dwór

Jemiołów, kościół

Lubięcín, wiatrak

Biecz, prace przygotowawcze

Dychów, most kolejowy

Gubin, elektrownia wodna

Krosno Odrzańskie, kościół pw. św. Andrzeja

Międzyrzecz, muzeum - oględziny portretów trumiennych po powrocie z zagranicy

Krosno Odrzańskie, prace przy portalu

Łągów, pow. zielonogórski, kościół

Łągów, pow. zielonogórski, kościół

Osiecznica, kościół

Pław, pow. krośnieński, dom drewniany

Miodnica, remont dachu

Miodnica, remont dachu

Powiat krośnieński, park

Żagań, kościół – urna z sercem Katarzyny Fryderyki Wilhelminy Benigny ks. kurlandzkiej

Pniewo, Międzyrzecki Rejon Umocniony – bunkry

Pniewo, Międzyrzecki Rejon Umocniony

Siedlisko, prace konserwatorskie

Siedlisko, zamek – prace konserwatorskie przy portalu

Rokitno, szkolenie dla służb konserwatorskich

Siedlisko, zamek – sala kolumnowa

Zabór, pałac

Zielona Góra, kościół Najświętszego Zbawiciela

Zakęcie, kościół

Żagań, rekonstrukcja fontanny

Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2003 r., tom 1

Katarzyna Adamek

Budowle na terenie Żagania związane z pochówkiem Bironów, książąt kurlandzkich i żagańskich

Tomasz Kowalski

Graficzne panoramy Zielonej Góry z XVIII–XIX wieku

Bożena Grabowska

Prace o. Floriana Wunscha z Klasztoru Cystersów Bledzewskich

Barbara Bielinis-Kopec

Problematyka związana z wymianą stolarki okiennej w budynkach zabytkowych

Małgorzata Lewczuk, Jarosław Lewczuk

Ratownicze badania wykopaliskowe na Placu Powstańców Wielkopolskich w Zielonej Górze (stanowisko nr 22)

Barbara Bielinis-Kopec

Sanatorium w Trzebiechowie – przeszłość i teraźniejszość

Monika E. Drozdek

Zabytkowe ogrody ozdobne województwa lubuskiego

Barbara Bielinis-Kopec

Fundacja Zakładu Opiekuńczego dla Sierot Sigismunda Steinbarta w Sulechowie

Izabela Ciesielska

Chałupa drewniana w Żarkach Wielkich

Tomasz Andrzejewski

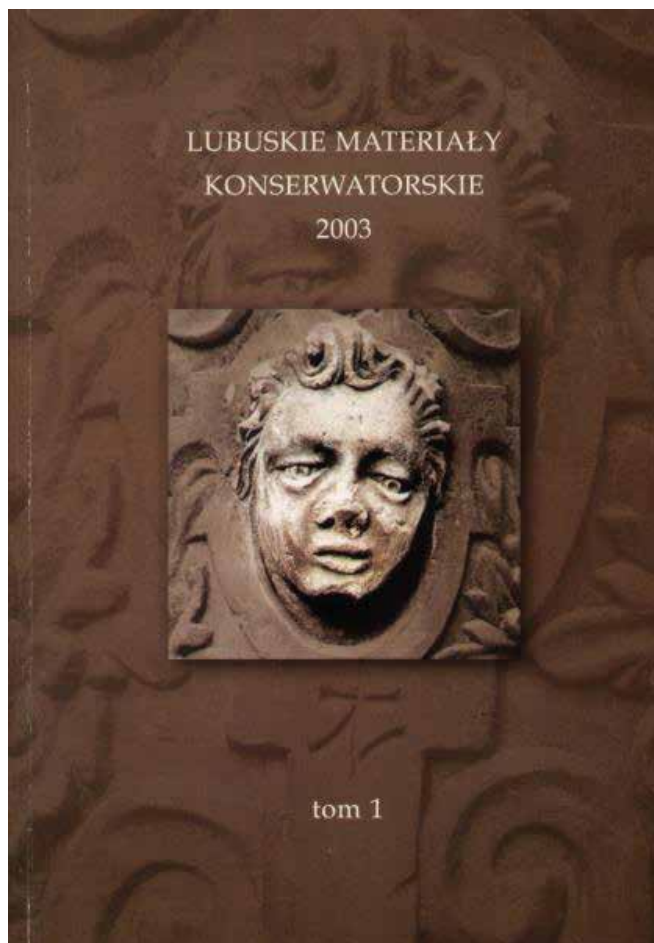
Urządzenie dźwigowe z drugiej połowy XVIII stulecia w Nowej Soli

Stanisław Kowalski

Ratusz w Sulechowie architektura piwnic

Kamila Domagalska

Biczowanie Chrystusa z Bieniowa

Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2004 r., tom 2

Cz. I. KONSERWACJE ZABYTKÓW

Artur Krupka

Przeniesienie dzwonnicy ze wsi Węgrzynice na teren skansenu w Ochli

Barbara Bieliniś-Kopec

Prace remontowo-konserwatorskie w willi przy al. Niepodległości 22 w Zielonej Górze

Barbara Bieliniś-Kopec

Sanatorium w Trzebiechowie- dzieło Henrego van de Velde w świetle problematyki konserwatorskiej

Anna Drażkowska

Dziecięca odzież grobowa z krypty kościoła NMP w Kostrzynie nad Odrą

Dominik Mączyński

Iluminacje zabytków – problematyka techniczno-konserwatorska

Cz. II. ARCHEOLOGIA

Magdalena Kościukiewicz

Cmentarzisko ludności kultury łużyckiej w Gajewie, gm. Lubiszyn, woj. lubuskie

Małgorzata Lewczuk, Jarosław Lewczuk

Ratownicze badania wykopaliskowe w Nowym Miasteczku, stanowisko 4, wykop I

Małgorzata Pytlak

Leco celi (miejsce nieba) dawniej i dziś

Teresa Witkowska

Znaleziska fajek z badań wykopaliskowych w Międzyrzeczu przy ulicach Świerczewskiego i Spokojnej

Rafał Niedźwiecki

Kolekcja zabytków archeologicznych w Zespole Szkół nr 1 w Nowym Miasteczku, pow. Nowa Sól, woj. Lubuskie

Cz. III. REGIONALIA

Danuta Gońska

Madonny Mistrza Ołtarza z Gościszowic

Tomasz Andrzejewski

Pomniki sepulkralne Rechenbergów w powiecie nowosolskim

Adam Górski

Kartusz herbowy von Jeuthe

Katarzyna Adamek-Pujszo

Pałac księcia kurlandzkiego i żagańskiego Petera von Biron w Nietkowie jako przejaw recepcji neopalladianizmu na terenie województwa lubuskiego

Błażej Skaziński

Świątynie w parku dąbroszyńskim

Izabela Ciesielska

Kościół p.w. św. Krzyża w Żaganiu jako przykład XIX-wiecznej regotycyzacji autorstwa Leonarda Dorsta von Schatzberga nadwornego architekta ks. Doroty de Talleyrand-Perigord w Żaganiu

Monika E. Drozdek

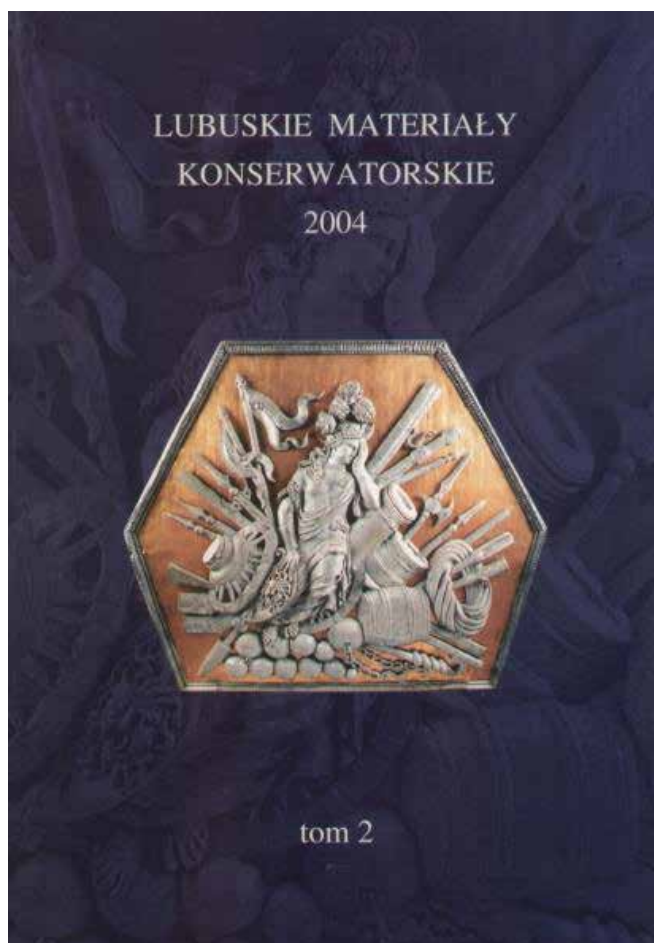
Zabytkowe ogrody fabryki F.W. Krausego w Nowej Soli

Janusz Opaska

Cesarki Urząd Pocztowy Niemieckiej Poczty Rzeszy w Zielonej Górze

Krzysztof Motyl

„Oderstellung” w latach 1928–1932 protoplastą wschodnich umocnień granicznych II Rzeszy

Jan Muszyński

KLEMENS FELCHNEROWSKI (1928–1980) Wojewódzki Konserwator Zabytków, Historyk Sztuki, Artysta Malarz, Technik Budowlany

Alicja Lipińska

Bibliografia architektury sakralnej Dolnego Śląska w świetle wydawnictw z lat 1945–1989

Marceli Tureczek

Dzwon Erdmanna Kalliffe z kościoła pocysterskiego w Gościkowie-Paradyżu

Cz. I. KONSERWACJE ZABYTKÓW

Barbara Bielinis-Kopec

Prace konserwatorskie i budowlane elewacji kościoła konkatedralnego p.w. św. Jadwigi w Zielonej Górze

Barbara Bielinis-Kopec

Adaptacja Kamienicy przy pl. Poczтовым 9 w Zielonej Górze na obiekt gastronomiczny

Agnieszka Skowron

Rewaloryzacja pocysterskiego opactwa w Gościkowie-Paradyżu oraz prace konserwatorskie przy zabytkowym wystroju i wyposażeniu pocysterskiego kościoła klasztorowego p.w. św. Marcina

Anna Drążkowska

Sprawozdanie z przebiegu prac konserwatorskich przeprowadzonych na kamizelce wydobytej w kościele p.w. św. Michała Archanioła w Brzozie

Agnieszka Skowron

Prace konserwatorskie w kaplicy p.w. Wszystkich Świętych w kościele parafialnym w Kożuchowie oraz przy wybranych zabytkach ruchomych Kożuchowa

Dariusz Markowski

„Ukrzyżowanie” z Przybymierza

Dariusz Markowski

Prace odkrywkowe pierwotnej dekoracji malarskiej wnętrza kościoła ewangelicko- augsburskiego w Zielonej Górze

Barbara Bielinis-Kopec

Prace konserwatorsko- restauratorskie i badania nad pierwotną kolorystyką wnętrza dawnego sanatorium w Trzebiechowie prowadzone w latach 2004–2005

Agnieszka Skowron

System gaszenia mgłą wodną, planowany w drewnianym kościele w Klepsku

Cz. II. ARCHEOLOGIA

Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate

Badania archeologiczne na północnej nitce autostrady A-18 Olszyna–Golnice

Tadeusz Szczurek

XIII-wieczne monety z cmentarzyska w Pszczewie. Uzupełnienia i errata

Teresa Witkowska

Badania archeologiczne na terenie pierwotnego założenia Sanktuarium Maryjnego w Rokitnie, gm. Przytoczna

Małgorzata Pytlak

Dawne Opactwo Cystersów w Mironicach w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w roku 2005

Cz. III. REGIONALIA

Barbara Bielinis-Kopec

Charakterystyka zabytków architektury województwa lubuskiego

Maciej Warchoł

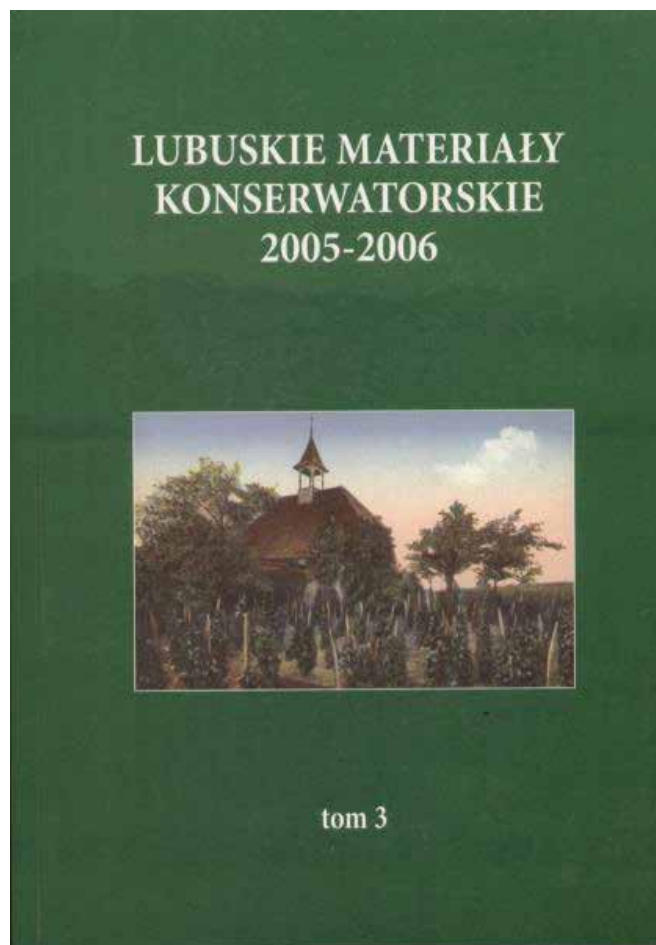
Drewniany kościół w Osiecznicy koło Krosna Odrzańskiego autorstwa Karola Fryderyka Schinkla

Bożena Grabowska

Program ikonograficzny polichromii z Sanktuarium Maryjnego w Rokitnie

Barbara Bielinis-Kopec

Kościół p.w. św. Marcina w Świdnicy

Katarzyna Adamek-Pujszo

Zabytki sepulkralne z cmentarza ewangelickiego w Osiecznicy, gm. Krosno Odrzańskie

Katarzyna Sanocka

Dwie XVIII-wieczne figury przydrożne w Łagowcu

Beata Nowogońska

Dwór w Studzieńcu

Wojciech Eckert, Krzysztof Słowiński

Twierdza Drezdenko – fortyfikacje do wykorzystania

Marta Skiba

Pałac Kottwitzów w Bojadłach

Monika E. Drozdek

Gmina braci morawskich w Nowej Soli

Monika E. Drozdek

Myszęcin – dzieje rezydencji

Wojciech Jachimowicz

Organy kościelne obiektem zabytkowym

Danuta Gońska

Okaleczone ołtarze

Elżbieta Wyrwińska, Barbara Iwanicka-Pinkosz, Marek Wróbel

Badania archeologiczne na terenie Sławy

Mirosław Kuleba

Architektura winnic

Obiekty zaniedbane i nieużytkowane województwa lubuskiego

Wydarzenia i aktualności 2005 roku.

Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2006–2007 r., tom 4

Cz. I. PRACE KONSERWATORSKIE

Barbara Bielinis-Kopec

Prace konserwatorskie w województwie lubuskim na wybranych przykładach

Przemysław Gorek, Marcin Kozarzewski

Renowacja zabytkowego wnętrza kościoła w pocysterskim zespole klasztornym w Gościkowie-Paradyżu oraz elementów jego wyposażenia wraz z instrumentem organowym

Barbara Bielinis-Kopec

Prace zabezpieczające i remontowo-konserwatorskie w zamku w Krośnie Odrzańskim, adaptacja zabytku na cele muzealne i kulturalne

Barbara Bielinis-Kopec

Prace konserwatorskie i budowlane w kościele p.w. NMP oraz kaplicy w Leśniewie Wielkim

Cz. II. BDANIA

Tomasz Ważny

Analiza dendrochronologiczna kościoła w Klępsku

Tomasz Ważny

Analiza dendrochronologiczna kościoła św. Wawrzyńca w Studzieńcu

Tomasz Ważny

Analiza dendrochronologiczna kościoła w Kosieczynie

Anna Wrześcińska

Pochówki trumienne z krypty kościoła w Gębicach- wyniki ekspertyzy antropologicznej

Anna Wrześcińska

Pochówki szkieletowe z krypty kościoła w Łagowie Lubuskim – wyniki ekspertyzy antropologicznej

Anna Wrześcińska

Pochówki z krypty kościoła św. Marcina w Świdnicy – wyniki ekspertyzy antropologicznej

Sławomir Majoch

Caravaggio czy Stomer? Obraz z przedstawieniem „Niewiernego Tomasza” z kościoła filialnego p.w. św. Marii Magdaleny w Maszkowie. Badania historyczno-artystyczne

Henryk Jan Kustosz

Kościół w Marwicach, gm. Lubiszyn. Badania architektoniczne blendowych szczytów kościoła

Maja Błażejewska, Dariusz Markowski

Historia kościoła cmentarnego p.w. św. Piotra i Pawła w Żarach, badania wnętrza i wytyczne prac konserwatorskich

Cz. III .ARCHEOLOGIA

Krzysztof Garbacz

Skarb groszy średniowiecznych ze Szczañca, pow. Świebodzin

Cz. III. ARCHEOLOGIA

Marta Danowska, Wojciech Eckert

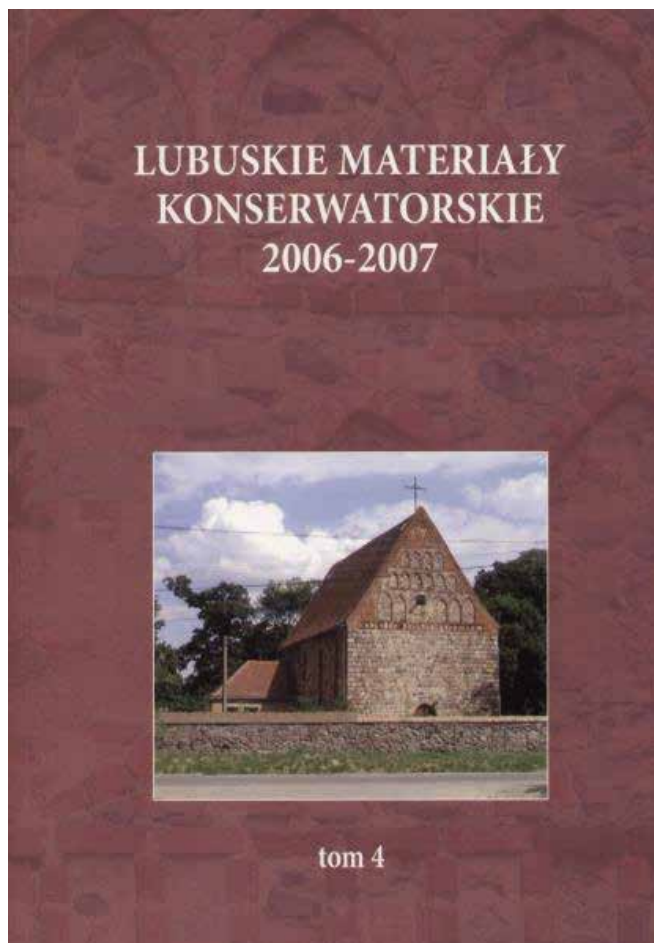
Dawna wytwórnia winiaków Henricha Raetscha w Zielonej Górze – zabytki architektury i techniki. Poszanowanie dziedzictwa, kontynuacja tradycji

Zenon Pilarczyk

Zabytki przydrożne: słupy drogowe powiatu krośnieńskiego, domki szosowe w powiecie krośnieńskim

Wolfgang J. Brylla

Ludwig Hartig – lubuski kontynuator englerowskich tradycji w budownictwie organowym

Zdzisław Szukielowicz

Rewaloryzacja murów miejskich w Kożuchowie

Barbara Bielinis-Kopec

Domy winiarskie jako przykład architektury Zielonej Góry i okolic

Wojciech Jachimowicz

Wybrane zagadnienia ochrony przeciwpożarowej sakralnych obiektów województwa lubuskiego

Andrzej Kirmiel

Międzyrzeckie Judaica

Małgorzata Lisiecka

Projektowanie i wykonawstwo instalacji w budynkach zabytkowych – od przepisu do realizacji

Wojciech Jachimowicz

„Kultura wokół zabytku”

Wydarzenia i aktualności 2006–2007 roku

Cz. I. PRACE KONSERWATORSKIE

Anna Drązkowska

Sprawozdanie z przebiegu prac konserwatorskich przeprowadzonych na jedwabnych tkaninach wydobytych w kościele ewangelickim p.w. Żłóbka Jezusowego we Wschowie

Tomasz Filar

Prace konserwatorsko-restauratorskie przeprowadzone przy XIV-wiecznej płycie nagrobnej poświęconej pamięci Bertolda z Wierzbna eksponowanej na elewacji wieży kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie

Dominik Mączyński

Uwagi na temat badania i dokumentowania historycznych więźb dachowych na etapie poprzedzającym opracowanie projektu budowlanego

Cz. II. BADANIA

Ewa Łużyniecka

Przeobrażenia architektury dawnego kościoła cysterskiego w Paradyżu na podstawie badań prowadzonych w latach 2007–2008

Maciej Małachowicz

Badania architektoniczne fary gubińskiej w 2008 roku. Stan badań fary gubińskiej

Andrzej Legendziewicz

Zamek w Sulechowie – w okresie od średniowiecza do początku XX wieku

Dominik Mączyński

Zabytkowy kościół w Witaszkowie – rozpoznanie konstrukcji obiektu do projektu remontu

Anna Wrzeńska

Antropologiczne opracowanie szczątków ludzkich z ruin kościoła farnego w Gubinie

Cz. III. ARCHEOLOGIA

Piotr Dziedzic

Relikty zabudowy trzech parcel mieszczkańskich w Sulechowie przy ulicy Łukasiewicza

Julia Oelicka-Jasnoch

Badania archeologiczne na cmentarzysku kurhanowym ludności kultury lużyckiej w Różanówce, pow. Nowa Sól, w latach 2006–2007

Teresa Witkowska

Warsztat ceramiczny w Myśliborzu, woj. zachodniopomorskie

Cz. IV. REGIONALIA

Eckard Reiss

Cmentarz żydowski we frankfurckiej dzielnicy Dommvorstadt, dziś Słubice

Andrzej Kirmiel

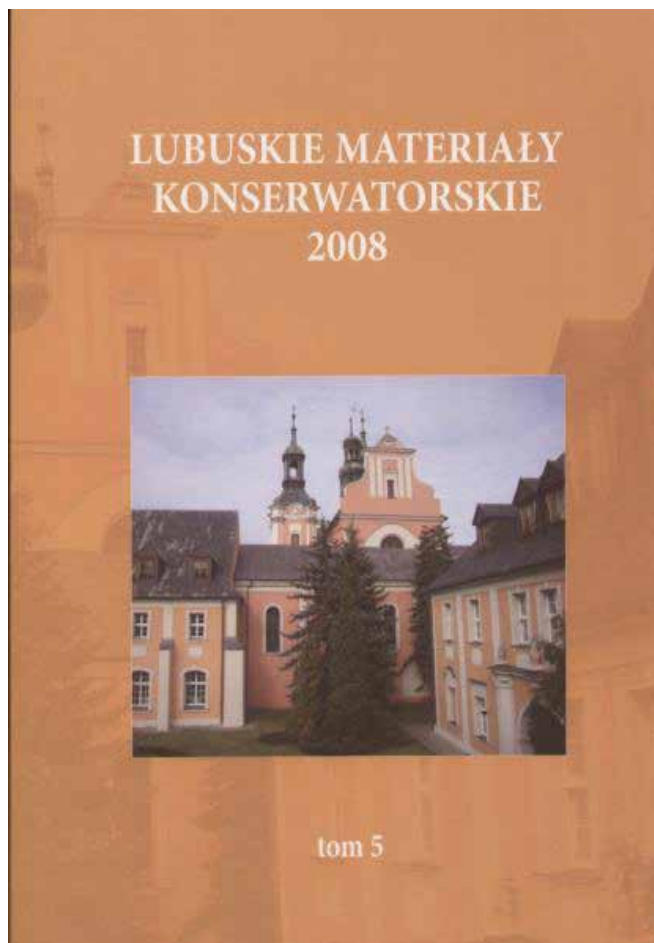
Cmentarz żydowski w Skwierzynie

Marta Danowska

Witraże sakralne z okresu od 2 poł. XIX do lat 30 XX wieku w województwie lubuskim

Alicja Duda

Zabytkowa stolarka drzwiowa w elewacjach frontowych gorzowskich kamienic

Cz. V. KONFERENCJE I SESJE NAUKOWE

Dominik Mączyński

Rewitalizacja ruiny sakralnej – przykłady europejskie. (Referat wygłoszony w trakcie międzynarodowej konferencji naukowej „Ruiny zabytków sakralnych – ochrona i adaptacja do nowych funkcji” 6–8.11.2008 r. w Gubinie)

Andrzej Michałowski

Park Mużakowski- doświadczenia międzynarodowej współpracy konserwatorskiej. (Referat wygłoszony na sesji naukowej „Piękno zabytkowych parków Łużyc i Kresów” w trakcie wojewódzkich obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w dniach 26.09.2008 r. w Żarach)

Cz. VI. AKTUALNOŚCI

Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2009 r., tom 6

Cz. I. PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Andrzej Legendziewicz

Problematyka badawczo-konserwatorska elewacji ratusza w Lubsku

Stanisław Kowalski

Pałac w Suchej Dolnej

Tomasz Andrzejewski

Zamek w Kozuchowie – postulaty badawcze

Ryszard Żankowski, Przemysław Gorek

Malowidła ścienne z 1545 roku, odkryte latem br. w prezbiterium kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Międzyrzeczu. Wstępne rozpoznanie zagadnień historycznych, formalnych i ikonograficznych. Prezentacja problematyki konserwatorskiej

Ryszard Żankowski, Michał Jarosiński

Prace sondażowo-badawcze na ścianach i sklepieniach kościoła p.w. św. Marii Magdaleny w Nowym Miasteczku

Paulina Celecka

Kamienica przy ul. Mikołaja Reja 6 w Zielonej Górze. Badania konserwatorskie

Anna Wrzezińska

Antropologiczne opracowanie szczątków ludzkich z krypty kościoła parafialnego w Kosieczynie. Sprawozdanie z przeprowadzonych prac porządkowych

Anna Wrzezińska

Szczałki ludzkie z krypty kościoła Wniebowzięcia NMP w Szprotawie – opracowanie antropologiczne

Adam Górski

Inskrypcje natrumienne z krypty kościoła w Szprotawie

Barbara Bielini-Kopec

Adaptacja dawnego kościoła kalwińskiego w Sulechowie na salę widowiskowo-projekcyjną

Barbara Bielini-Kopec

Adaptacja dawnych Zakładów Przemysłu wełnianego „Polska Wełna” w Zielonej Górze na Galerię Handlową „Focus Park”

Barbara Bielini-Kopec

Wybrane realizacje w zakładach województwa lubuskiego – przegląd

Cz. II. ARCHEOLOGIA

Ryszard Kaźmierczak

Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Jeziorze Pszczewskim w ramach programu „Ewidencja stanowisk podwodnych AZP”

Mateusz Sikora, Piotr Wawrzyniak, Hubert Augustyniak

Znalezisko dukata króla Macieja I Korwina w Kozuchowie

Piotr Dziedzic

Nowe odkrycie fragmentu naczyń „grupy Falkego” z Sulechowa – przyczynek do poznania bogato zdobionej kamionki gotyckiej

Piotr Wawrzyniak, Hubert Augustyniak, Aleksandra Augustyniak

Wyniki prac archeologicznych przeprowadzonych w marcu 2009 roku w kościele farnym p.w. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie. Komunikat

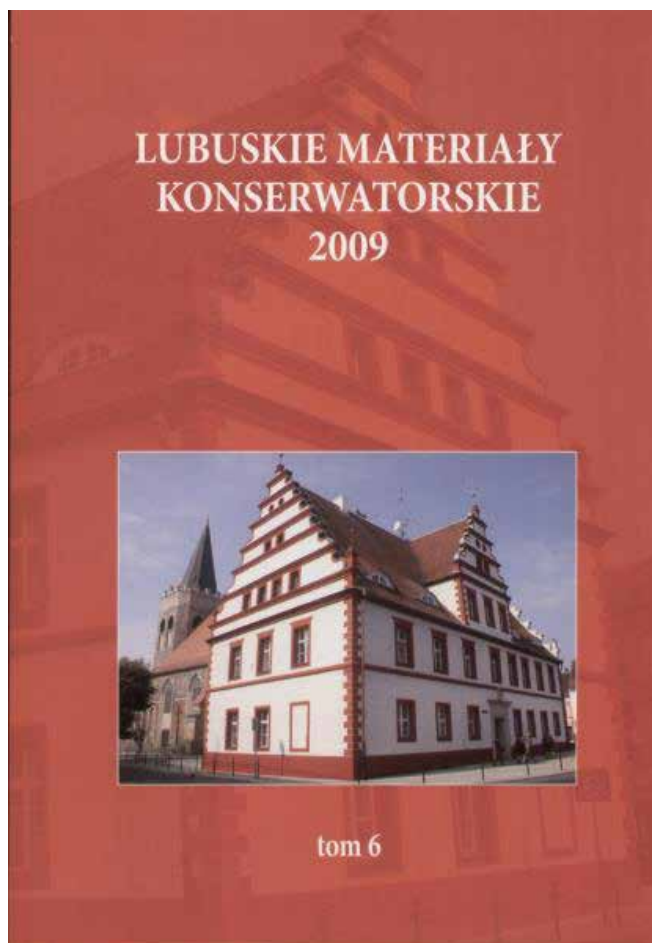
Mateusz Sikora

Monety z badań archeologicznych kościoła farnego w Szprotawie. Aneks

Cz. III. REGIONALIA

Katarzyna Adamek-Pujszo

Kaplica grobowa księżnej zagańskiej Pauliny w Żaganiu – rozstrzygnięcie problemu autorstwa projektu

Andrzej Kirmiel

Żydzi w Żaganiu

Zenon Pilarczyk

Zapomniane judaica w Gubinie. Kuczka

Marceli Tureczek

Zabytkowe dzwony województwa lubuskiego. Problematyka dokumentacji strat wojennych i powojennych w świetle zasobów archiwów w Niemczech i Polsce

Mieczysław Wojecki

Szlak kamiennych krzyży pokutnych jako nowy produkt turystyczny województwa lubuskiego

Cz. IV. VARIA

Dominik Mączyński

Zabytki a ptaki

Cz. V. AKTUALNOŚCI

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Barbara Bielini-Kopeć

Badania i prace konserwatorsko-restauratorskie oraz prace remontowo-konserwatorskie przeprowadzone w latach 2003-2010 w budynkach dawnego sanatorium w Trzebiechowie

Andrzej Legendziewicz

Problematyka ekspozycji gotyckich relikwii elewacji oraz renowacji wnętrza ratusza w Zielonej Górze.

Katarzyna Barczyńska

Opis badań i prac inwentaryzacyjnych kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Szprotawie

Paulina Celecka, Michał Błaziejewski

Kapliczka na Osiedlu Pomorskim w Zielonej Górze. Badania konserwatorskie

Paulina Celecka, Michał Błaziejewski

Dwór w Studzieniu. Badania konserwatorskie

Katarzyna Adamek-Pujso, Tomasz Filar

Prace konserwatorsko-restauratorskie przy portalu południowego wejścia do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Żaganii

Dariusz Markowski

Zagadnienia badawczo-konserwatorskie obrazu Johann'a Christop'a Handke Św. Tadeusz Juda z kościoła pw. św. Jerzego w Gorzupii Dolnej

Joanna Lang

Zamek w Broniszowie – powrót renesansu

Marceli Tureczek

Wybrane problemy konserwatorskie w zakresie ochrony zabytkowych dzwonów (przykład województwa lubuskiego)

Wybrane realizacje w zabytkowych województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

J. Bojarski, W. Chudziak, R. Kaźmierczak, B. Kowalewska,

J. Niegowski

Wstępne wyniki badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w rejonie jeziora Niesłysz na Ziemi Lubuskiej

Sławomir Kałagate vel Kałagow, Piotr Wawrzyniak

Wstępne wyniki badań archeologicznych o charakterze interwencyjnym w rejonie byłego cmentarza pw. Św. Trójcy w Żarach, pow. loco, woj. lubuskie. Komunikat

REGIONALIA

Marta Małkus

Stalle z kościoła imienia Żłóbka Chrystusa we Wschowie. Stan zachowania

Alicja Duda

Wiatraki holenderskie w Czechowie, Myśliborzu i Nowogrodzku Pomorskim

Marlena Cok

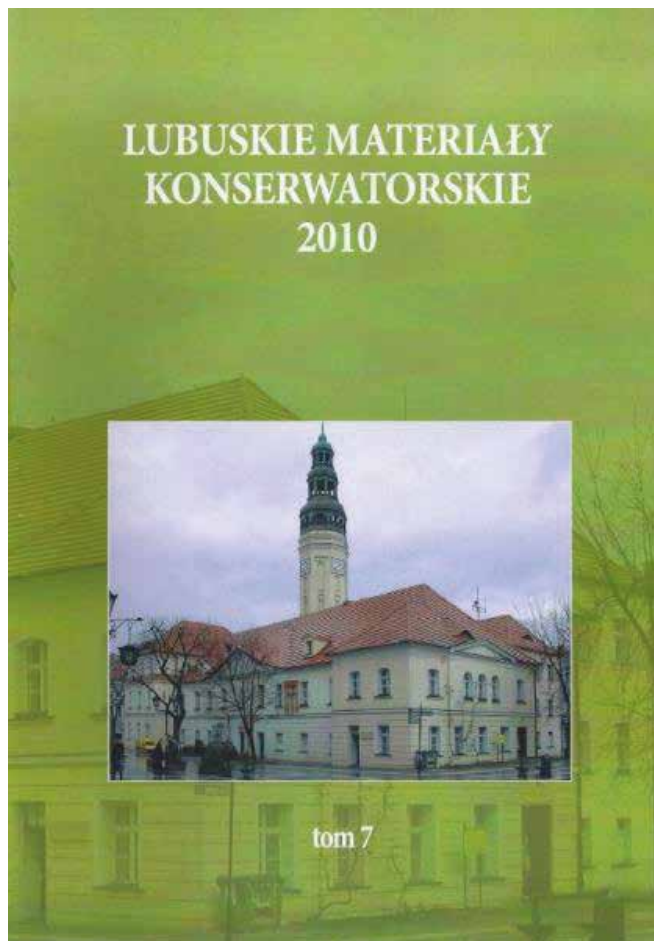
XIX-wieczne cmentarze rodowe gmin Niegosławice i Szprotawa – analiza wybranego przykładu i wytyczne do rewitalizacji

Wojciech Jachimowicz

Organy kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szprotawie

Adam Górski

Figura św. Jana Nepomucena przy kościele pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze

VARIA

Adam Górski, Adrianna Topczewska

Nowe Miasteczko – dokumenty odnalezione w kuli umieszczonej na wieży ratuszowej w dniu 6 maja 2010 r.

Adam Górski

Borów Wielki – dokumenty odnalezione w kuli na wieży kościoła

Wolfgang J. Brylla

Niewykorzystane źródło do badań nad historią północnego Śląska

AKTUALNOŚCI

Barbara Bieliniś-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Katarzyna Wantuch-Jarkiewicz, Katarzyna Kielczewska

Żagańscy mistrzowie

Joanna Lang

„Grosse Kunst” – dekoracja sgraffitowa z 1606 roku, renesansowy portret zamku w Broniszowie

Andrzej Legendziewicz

Badania architektury kościoła pw. Narodzenia NMP w Laskach Lubuskich

Danuta i Ryszard Źankowscy

Pierwszy wystrój malarski gotyckich sal na parterze południowego traktu ratusza w Świebodzinie, jego odkrycie, badania i wykonane prace konserwatorskie

Ryszard Źankowski

Historia przemian zewnętrznego wyglądu budynku ratusza w Świebodzinie na podstawie zachowanych źródeł ikonograficznych

Andrzej Legendziewicz

Od gimnazjum do kościoła – rozwój architektury Schönaichianum w Bytomiu Odrzańskim

Paulina Celecka, Michał Błażejewski

Badania konserwatorskie – stratygraficzne budynków przy ul. Chrobrego 1, 3, 5 w Zielonej Górze (dawniej wytwórni koniaków Heinricha Raetscha)

Jakub Lewicki

Kościół w Mierzęcinie – nieznaną parła polskiego modernizmu

Izabela Ciesielska

Wybrane realizacje prac remontowych i konserwatorskich zabytków architektury w Zielonej Górze w latach 2008–2011

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Sławomir Kałagate

Sprawozdanie z badań grodziska ludności kultury łużyckiej w Wicinie, stan. 1, gm. Jasień, woj. lubuskie w sezonie 2011

Aleksandra Augustyniak

Komunikat na temat archeologicznych badań wykopaliskowych w pobliżu ratusza w Zielonej Górze

Aleksandra Augustyniak, Mateusz Sikora

Odważnik(?) z Zielonej Góry

REGIONALIA

Kamila Domagalska

Naczynia liturgiczne fundacji Asmannów dla kościoła ewangelickiego w Kożuchowie

Adam Olejnik

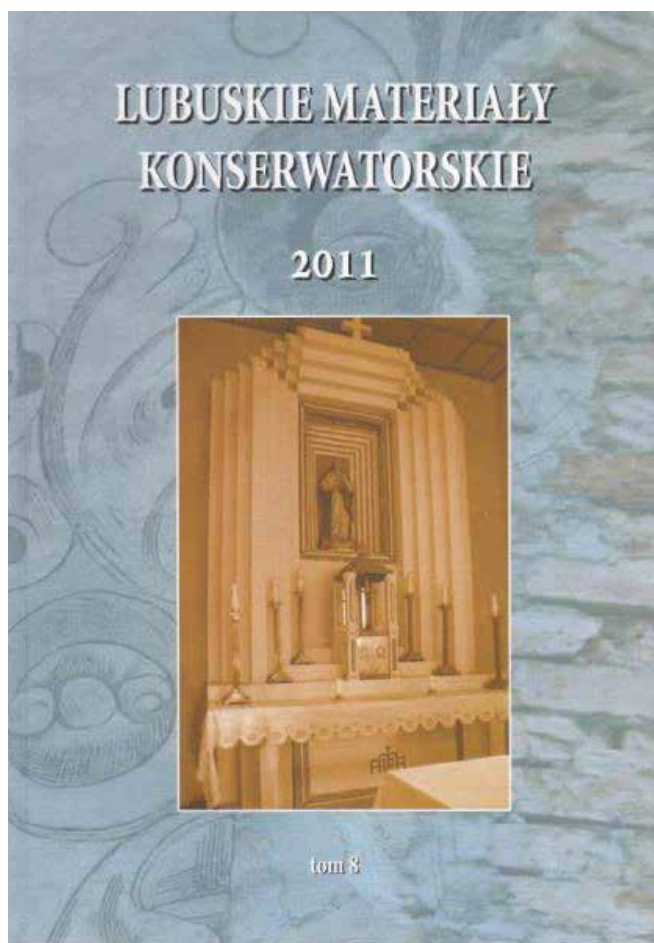
Organy Samuela Gottloba Meinerta w Świdnicy najstarszym instrumentarium organowym w województwie lubuskim

Jarosław Skorulski

Organy Samuela Gottloba Meinerta w Zatoniu 1799 r.

Wojciech Jachomowicz

Fisharmonia – zapomniany zabytek

Katarzyna Adamek-Pujśzo

Architektki księżnej żagańskiej Doroty w Żaganiu (1844-1862) – próba uporządkowania dorobku

Andrzej Kirmiel

Źydzki we Wschowie

Barbara Bieliniś-Kopeć

Dawne sanatorium w Trzebiechowie – dzieje miejscowości i jej właścicieli, fundacja sanatorium, przebieg procesu budowy

Katarzyna Sanocka-Tureczek, Marceł Tureczek

Rezydencja, założenie ogrodowe oraz folwark w Bukowcu – zarys dziejów, stan zachowania, problemy ochrony

Grzegorz Urbanek, Mariusz Wojtasik

Ciężki schron bojowy Pz.W.921 pod Starym Osiecznem – próba rekonstrukcji

Krzysztof Motyl

Stanowiska obserwacyjne w Starym Osiecznem – pretendent do rangi zabytku architektury obronnej

Sławomir Fedorowicz

Wyprawa linią kolejową nr 384 Sulechów-Świebodzin

AKTUALNOŚCI

Barbara Bielini-Kopec

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Katarzyna Adamek-Pujso, Paulina Celecka, Michał Błażejowski

Badania konserwatorskie wnętrza kaplicy ogrójkowej w kościele konkatedralnym pod wezwaniem św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze

Barbara Bielini-Kopec

Nowe oblicze kościoła pw. Św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Kosieczynie – opis badań i prac konserwatorskich prowadzonych w latach 2006–2012

Michał Błażejowski, Paulina Celecka, Karol Błaszczuk

Badania konserwatorskie elewacji kościoła filialnego pod wezwaniem św. Jadwigi Śląskiej w Milsku

Karol Błaszczuk

Sprawozdanie z sondażowych badań stratygraficznych elewacji kościoła w Lesznie Dolnym

Przemysław Manna

Badania Polichromii w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Żabicach

Andrzej Legendziewicz, Jarosław Lewczuk

Najstarsze fazy kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Bieniowie w świetle badań architektonicznych – archeologicznych

Andrzej Legendziewicz

Średniowieczne fortyfikacje Kożuchowa

Joanna Lang

Smoki, łabędzie i inne bestie.....renesansowy fryz Sali Paradnej Dworu w Broniszowie

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

W. Chudziak, R. Kazimierzak, B. Kowalewska, J. Niegowski

Wczesno średniowieczny zespół osadniczy nad jeziorem Paklicko Wielkie na ziemi lubuskiej – badania Instytutu Archeologii UMK w Toruniu w latach 2011–2012

Jarosław Lewczuk

Sondażowe badania archeologiczne na terenie pałacu w Broniszowie, gm. Kożuchów, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Krzysztof Socha

Twierdza Kostrzyn pełna tajemnic-komunikat z badań archeologicznych przeprowadzonych na Starym Mieście w Kostrzynie nad Odrą w roku 2012

REGIONALIA

Andrzej Paśniewski

Ruch budowlany w Nowej Soli na początku XX w. – geneza, organizacja, możliwości

Izabela Ciesielska

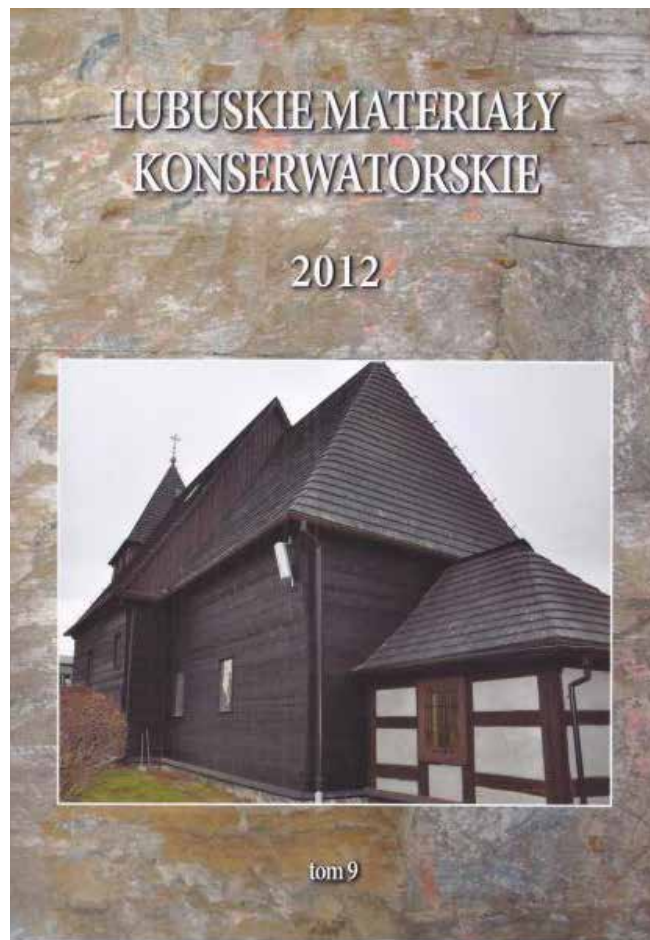
Architektura pierwszej poł. XX wieku w Zielonej Górze. Przyczynek do badań nad problematyką konserwatorską

Andrzej Kirmiel

Żydzi w Zielonej Górze

Adam Górski

Projekt – „Inwentaryzacja cmentarzy ewangelickich na terenie obecnego województwa lubuskiego”

Wolfgang J. Bryll

UTRACONE-ODNALEZIONE. Translokacje lubuskich organów

Dominik Kwaśniak

Barokowy ołtarz główny św. Judy Tadeusza w kościele pw. św. Szymona i Judy Tadeusza w Rudnie

Alicja Duda

Modernistyczny budynek na terenie dawnej fabryki sukna położonej na wyspie parkowej przy ul. II Armii Wojska Polskiego w Żaganiu

Justyna Lubas-Wałęcka

Most podnoszony nad kanałem portowym rzeki Odra w Nowej Soli

Katarzyna Kiełczewska

Zabytkowe piece i piecokominki w willach i kamienicach w Zielonej Górze – komunikat

VARIA

Anna Dziadek

Spółeczna inicjatywa na rzecz odbudowy fary w Gubinie przykładem integracji mieszkańców po polskiej i niemieckiej stronie granicy. Realizacja projektu „Wież Kościoła Farnego w Euromieście Gubin-Guben”

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2013 r., tom 10

Barbara Bielini-Kopec

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Barbara Bielini-Kopec

Badania i prace konserwatorsko-restauratorskie w dawnym opactwie cysterskim w Gościkowie-Paradyżu

Karol Błaszczak

Sondażowe badania stratygraficzne kościoła w Kosierzu. Zarys historii kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Kosierzu

Andrzej Legendziewicz

Rozwój i przekształcenia architektury pałacu w Bytnicy

Ryszard Żankowski

Problematyka konserwatorska, restauratorska i historyczna 19 desek z dekoracją patronową, pochodzących z dawnych stropów w kościele p.w. Św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Kosieczynie

Agnieszka Indycka

Prace remontowo-konserwatorskie zamku międzyrzeckiego zrealizowane w 2012 roku

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Jarosław Lewczuk

Ochrona zabytków i archeologia na Środkowym Nadodrzu

REGIONALIA

Andrzej Pańniewski

Stylistyka fasad kamienic i willi w Nowej Soli z lat 1900-1914 i ich stan zachowania

Dorota Grygiel, Miron Urbaniak

Dworzec w Starych Bielicach – unikatowy zabytek architektury kolejowej lat 30. XX w.

Małgorzata Korpała

Modernistyczna willa w Trzebiczu – propozycja rekonstrukcji kolorystyki

Wojciech Eckert

Winda okrężna w Iłowej. Lubuski Paternoster

Marceli Tureczek

Zabytkowe dzwony z Krosna Odrzańskiego – stan zachowania, historia, problemy konserwatorskie

Wolfgang J. Brylla

Budynki łóż wolnomularskich na terenie ziemi lubuskiej

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

KALENDARIUM

Anna Widła

Kalendarium najważniejszych wydarzeń związanych z ochroną zabytków na Ziemi Lubuskiej w latach 1947–2013

Zdjęcia ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze z lat 60. i 70. XX w.

BIBLIOGRAFIA LMK

Opracował Dominik Kwaśniak

„Lubuskie Materiały Konserwatorskie” bibliografia zawartości tomów 1–9

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Andrzej Kozieł

Georg Wilhelm Neunhertz czyli Francesco Arculario. O dekoracji freskowej w kościele pielgrzymkowym w Rokitnie i jej autorze.

Przemysław Manna, Błażej Skaziński

Konserwacja rzeźby Anioła Chrzcielnego z Kołczyna, gmina Krzeszyce

Michał Błażejewski

Fisharmonia – instrument a zabytek

Stefan Nowaczyk, Maciej Płotkowiak

Ocena stanu technicznego oraz proces zabezpieczenia przed katastrofą budowlaną konstrukcji wieży kościoła pw. św. Jakuba w Ośnie Lubuskim

Maciej Małachowicz

Rozpoznanie architektoniczne katedry pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Gorzowie Wielkopolskim

Agnieszka Indycka

Prace remontowo-konserwatorskie zamku międzyszyckiego zrealizowane w 2013 roku

Barbara Bielini-Kopeć

Prace remontowo-konserwatorskie w zabytkach na terenie województwa lubuskiego – wsparcie ze środków Unii Europejskiej – wybrane przykłady

Łukasz Lisiecki, Paweł Klak

Cyfrowa dokumentacja odkrytych relikwii i badania geofizyczne w dawnym kościele ewangelickim Żłóbka Chrystusa (Kripplein Christi) we Wschowie

Maciej Prarat

Sprawozdanie z praktyk inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowej zabytków architektury studentów konserwatorstwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na terenie województwa lubuskiego w latach 2010–2013

Anna Wrzeńska

Naukowe opracowanie antropologiczne szczątków ludzkich z krypty kościoła Św. Michała Archanioła w Sławie

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Jarosław Lewczuk

Sondażowe badania wykopaliskowe w farze gubińskiej w 2009 roku

Krzysztof Garbacz

Gród i zamek – przyczynek do poznania najstarszych dziejów Krosna Odrzańskiego

Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate

Park Kulturowy Grodzisko w Wicinie

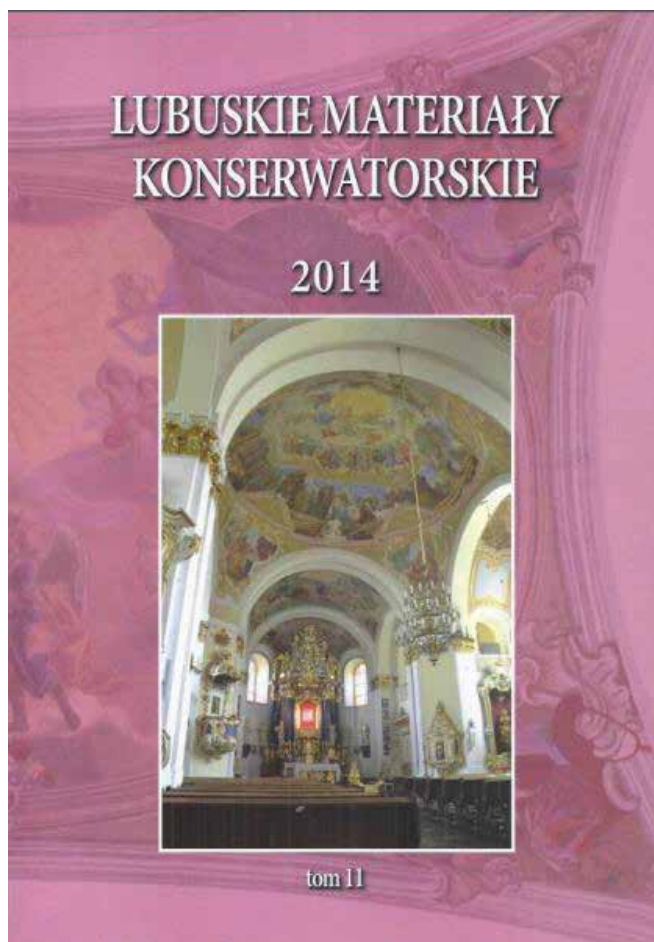
REGIONALIA

Wioleta Bakinowska

Rola materiałów kartograficznych w badaniu średniowiecznych miast północnego Śląska

Andrzej Kirmiel

Reformacja i kontrreformacja w Międzyrzeczu i na Ziemi Międzyrzeckiej

Dominik Kwaśniak

Nowe w starym – uwagi dotyczące uzupełnień zdekompletowanych wnętrz zabytkowych świątyń

Katarzyna Adamek-Pujszo

Budynek dawnego szpitala w Broniszowie – opracowanie historyczne

Bartosz Michalak

Beuchelt & Co. – Zielona Góra nie tylko winem słynąca

VARIA

Zbigniew Bujkiewicz

Z początków działalności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze (1950) 1953–1957

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Barbara Bielini-Kopeć

Prace remontowo-konserwatorskie w kościele pw. Św. Rodziny w Sękowicach

Agnieszka Indycka

Prace remontowo-konserwatorskie zamku międzyrzeckiego zrealizowane w 2014 roku

Andrzej Legendziewicz

Od średniowiecznej warowni do barokowego klasztoru. Historia powstania i przekształceń zamku w Koźuchowie

Monika Domańska-Tomczyk

Prace remontowo-konserwatorskie elewacji zamku w Koźuchowie

Michał Błażejowski

Kolorystyka wnętrza pałacu w Trzebiechowie w świetle najnowszych badań konserwatorskich

Katarzyna Wantuch-Jarkiewicz, Katarzyna Kielczewska

Zabytek zadbane. O kompleksowej konserwacji i restauracji ruchomego wyposażenia kościoła w Łagowie

Marta Gościcka

Inwentaryzacja malowideł ściennych z lat 1958-59 w kościele pw. św. Jana Chrzciciela w Międzyrzeczu

Paweł Klak, Mirosław Kasztel

Ołtarz z kościoła filialnego pw. św. Bartłomieja w Koninie Żagańskim w odsłonie 3D

Grzegorz Urbanek

Prace renowacyjne w kościele filialnym w Starym Dworku w latach 30. XX wieku

Katarzyna Adamek-Pujso

Ławki w parku pałacowym w Żaganii w świetle badań źródłowych i ikonograficznych

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Wojciech Chudziak, Ryszard Kaźmierczak, Barbara Kowalewska, Jacek Niegowski

Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy nad jeziorem Lubiąż na ziemi lubuskiej - badania Instytutu Archeologii UMK w Toruniu w latach 2013-2015

Jarosław Lewczuk

Badania wykopaliskowe na dziedzińcu zamku w Koźuchowie

Arkadiusz Michalak, Krzysztof Socha

Plakieta ze sceną Zmartwychwstania z Kostrzyna nad Odrą – element zaginionego sarkofagu Jana Kostrzyńskiego?

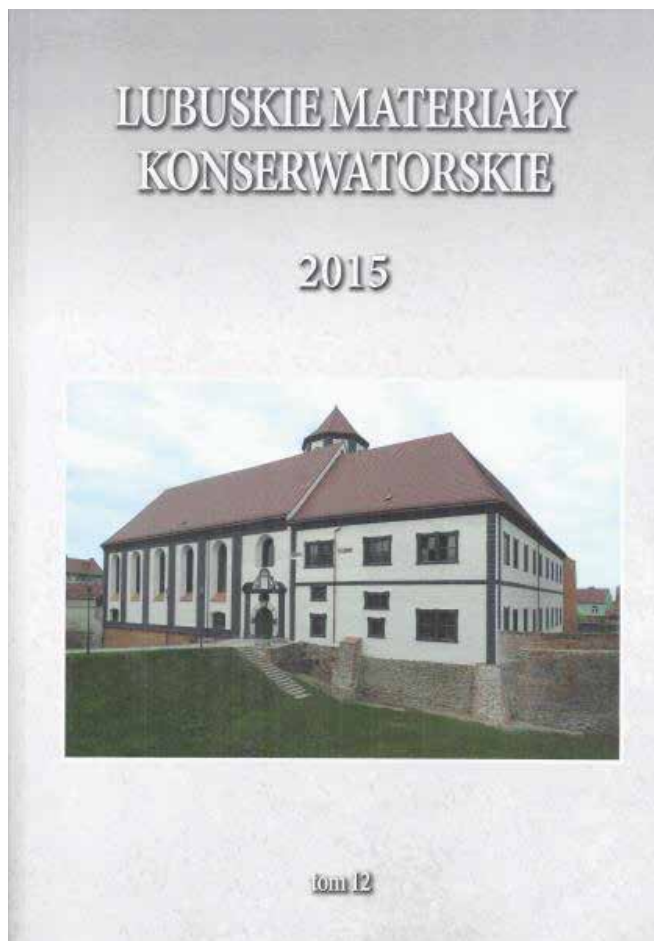
Arkadiusz Michalak, Julia Orlicka-Jasnoch

Ozdobny guz-nit z brązu znaleziony w okolicach Grodziszca, pow. świebodziński

REGIONALIA

Dominik Kwaśniak

Adaptacja wnętrza i elementów wyposażenia świątyni protestanckich przejętych przez katolików po 1945 roku w południowej części województwa lubuskiego

Zbigniew Bujkiewicz

Gmach Urzędu Marszałkowskiego w Zielonej Górze – niedokończone dzieło socrealizmu

Robert Kufel

Tablice memoratywne z krypty kościoła w Jabłońcu (gm. Jasień, pow. Żary)

Wolfgang J. Brylla

Appendix do tematu translokacji lubuskich organów

VARIA

Paweł Kochański

Jubileusz X Lubuskich Spotkań Architektów z Konserwatorami Zabytków

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Karol Błaszczak

Sondażowe badania stratygraficzne południowej ściany szczytowej dworu w Olszynie

Paulina Celecka

Pałac w Zaborze – wyniki badań konserwatorskich z lat 2010–2015

Katarzyna Wantuch-Jarkiewicz, Katarzyna Kiełczewska

Barokowe wyposażenie kościoła pw. św. Michała Archanioła w Nowej Soli. Prace konserwatorskie i restauratorskie zespołu w latach 1999–2012

Anna Wrzeńska, Jacek Wrzeński

Wyniki prac antropologicznych w krypcie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Leśniewie Wielkim

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Arkadiusz Michałak

Aktualny stan badań nad uzbrojeniem późnośredniowiecznym z terenu pogranicza Śląska, Wielkopolski, Brandenburgii i Łużyc. Źródła archeologiczne, ikonograficzne i pisane

Jarosław Lewczuk

Badania wykopaliskowe w obrębie bastei przy ul. Obywatelskiej w Kożuchowie, gm. loco, pow. nowosolski, woj. lubuskie

Marlena Magda-Nawrocka, Julia Orlicka-Jasnoch

Znaleziska skarbów z południowej części województwa lubuskiego. Nowe nabytki Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza

REGIONALIA

Barbara Bielini-Kopeć

Rezydencje na terenie Dolnych Łużyc po polskiej stronie granicy – problematyka ochrony zabytków

Katarzyna Adamek-Pujszo

Pałac w Zaborze, gm. loco, pow. zielonogórski – dzieje obiektu i jego architektura

Michał Pszczółkowski, Magdalena Kozik, Dorota Margalska, Agata Poppek

Motywy antyczne w architekturze Zielonej Góry XIX i I połowy XX wieku

Dominik Kwaśniak

Architektura gotyckich kościołów wiejskich pomiędzy Odrą a Bobrem

Marceli Tureczek

Zaginiony średniowieczny dzwon z Lubina w powiecie sulcińskim odnaleziony w zbiorach Glockenmuseum w *Apoldzie* (Turyngia). Dzwony jako aspekt prawnomiędzynarodowej problematyki ochrony zabytków

Marceli Tureczek

Późnośredniowieczne dzwony na terenie powiatu słubickiego. Stan zachowania i wybrane problemy konserwatorskie (nie)znanych zabytków ludwisarstwa

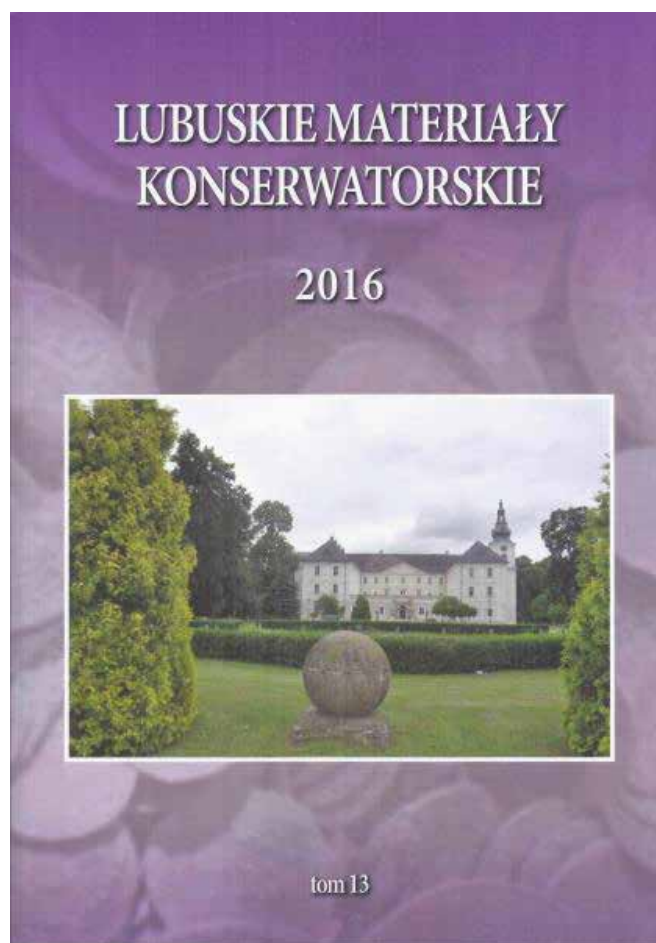
Andrzej Kirmiel

Żydzi w Bledzewie

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielinis-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Agnieszka Dębska

Kościół katedralny w Gorzowie Wielkopolskim

Karol Błaszczak

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szprotawie – zarys historii, badania i prace konserwatorskie

Andrzej Legendziewicz

Powstanie i rozwój architektury dworu w Miłakowie

Anna Wrzeńska, Jacek Wrzeński

Przywracanie pamięci - antropolog w kryptach kościołów w Stargardzie Gubińskim i Jabłońcu

Paulina Celecka

Stratygraficzne rozpoznanie konserwatorskie pozostających w ruinie elewacji zamku w Krośnie Odrzańskim

Kamila Domagajska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Jarosław Lewczuk

Badania wykopaliskowe na dziedzińcu zamku w Krośnie Odrzańskim w kwietniu 2017 roku

REGIONALIA

Dominik Kwaśniak

Wieże średniowiecznych kościołów parafialnych w południowej części województwa lubuskiego

Zbigniew Bukiewicz

Śladami zielonogórskich banków 1837–1945

Piotr Pachut

Ekspresja formy na przykładzie budynku transformatorowni w Mirostowickich Zakładach Ceramiki

Marta Kłaczowska

”Sojusz świata pracy z kulturą i sztuką”. Zachowane realizacje rzeźbiarskie dla zakładu „Novita” w Zielonej Górze

Jarosław Kuczer

Ci, którzy hołdują, i ci, którym hołdy są czynione. Hołd na ziemiach śląskich w czasach habsburskich (1526–1740). Zwyczaj, procedura prawna i postępowanie administracyjne

VARIA

Barbara Bielinis-Kopeć

Współpraca Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z Niemiecko-Polską Fundacją Ochrony Zabytków Kultury w Goerlitz na rzecz zabytków województwa lubuskiego

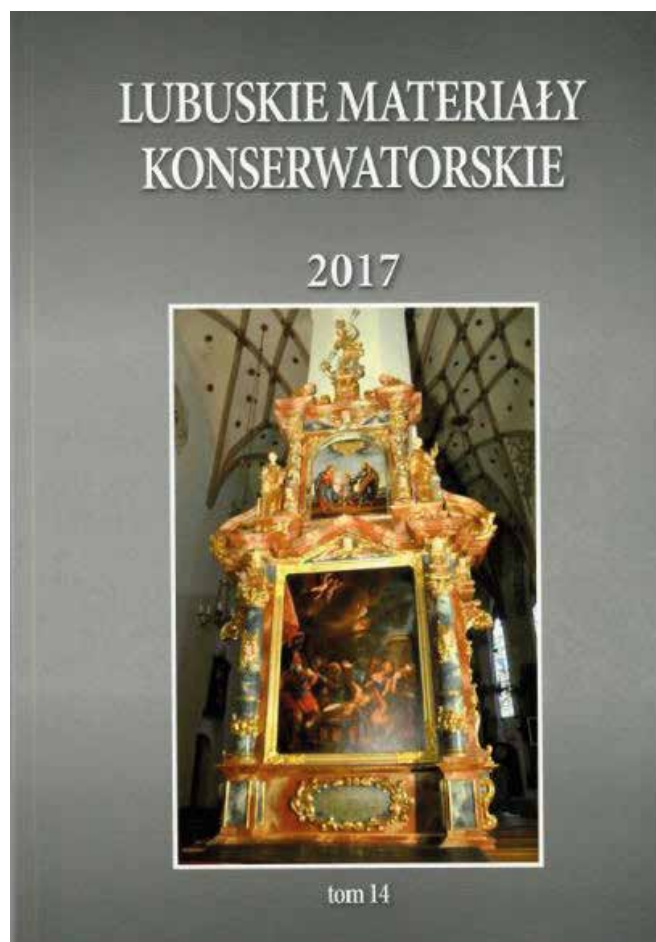
Dominik Mączyński

Drewniana, historyczna konstrukcja dachowa – ważnym źródłem informacji naukowej

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagajska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

PRACE KONSERWATORSKIE I BADANIA

Anitta Maksymowicz

„Kto widział Muskau, ten spojrział w głąb mojego serca” – Hermann von Pückler-Muskau (1785–1871) i Park Mużakowski

Katarzyna Adamek-Pujszo

Dekoracja kolumn późnorenansowej izby dworskiej na zamku w Siedlisku, gm. loco. pow. nowosolski – datowanie, analogie, wymowa ideowa

Andrzej Legendziewicz

Przemiany architektoniczne parceli przy ul. Artura Grottgera 1 w Zielonej Górze w okresie od XVII do XX wieku

Dominik Kwaśniak

Problematyka remontu elewacji średniowiecznej świątyni na przykładzie kościoła w Rudnie (gm. Nowa Sól)

Alicja Duda

Oznaczenia i inskrypcje na zabytkowej ceramice budowlanej na przykładzie wybranych obiektów z województwa lubuskiego

Paweł Kosicki

Prace ratunkowe w pałacu w Bieczu

Błażej Skaziński

Prace w kościele katedralnym pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp.

Anna Wrześcińska, Jacek Wrześciński

Wyniki prac antropologicznych w krypcie Kościoła Matki Bożej Gromnicznej w Kozuchowie

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

ARCHEOLOGIA

Jarosław Lewczuk

Badania wykopaliskowe w obrębie relikwów „Domku winniczego” na terenie dawnych ogrodów zamkowych rodziny von Promnitz w Żarach w październiku 2016 roku

Marcin Kosowicz

Stosowanie przecisków lub przewiertów na stanowiskach archeologicznych

REGIONALIA

Andrzej Kirmiel

Szlachta Ziemi Międzyrzeckiej

4 Lubuskie Materiały Konserwatorskie 2018

VARIA

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane

AKTUALNOŚCI

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

**LUBUSKIE MATERIAŁY
KONSERWATORSKIE**

2018

niepodlega | PUBLIKA
STYCZEŃ 2018
KRAKÓW

tom 15

Barbara Bielini-Kopec

Wprowadzenie

Prace konserwatorskie i badania

Ulrich Schaaf, Maciej Prarat

Historia przekształceń budowlanych kościoła przysłupowego w Kalsku z lat 1692–93 w świetle badań architektonicznych

Karol Błaszczak

Kościół pw. św. Jerzego w Przyczynie Górnej. Materialne świadectwo obrazowej wykładni średniowiecznej teologii. Wyjątek z dokumentacji konserwatorskich badań stratygraficznych

Paulina Celecka

Sondażowe badania konserwatorskie ściany i sklepienie we wnętrzu kościoła pw. Matki Bożej Bolesnej w Czetowicach (gmina Krosno Odrzańskie) 1580 r.

Andrzej Legendziewicz

Przemiany architektury konkatedry pw. św. Jadwigi Śląskiej w Zielonej Górze od II połowy XIV do schyłku XVI w.

Alicja Duda

Analiza form historycznych dachówek na obiektach zabytkowych, jako istotny element badań poprzedzający procesy konserwatorsko-budowlane przy pokryciach dachowych, na przykładzie kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła w miejscowości Miłaków

Ksawery Czyński, Artur Suszek

Inwentaryzacja elementów konstrukcyjnych kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Klepsku

Bartosz Idryjan

Dworzec kolejowy w Żaganiu – zrealizowany remont konserwatorski w kontekście przemian historycznych i architektonicznych

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

Archeologia

Sławomir Kałagate, Hubert Augustyniak

Opracowanie wyników badań wykopaliskowych na stanowisku Laski Odrzańskie 1 (AZP 60–12/26)

Sławomir Kałagate, Bartłomiej Gruszka

Opracowanie wyników z archeologicznych badań weryfikacyjnych i rozpoznawczych w miejscu odkrycia skarbu dwóch złotych bransolet, stanowisko Kuźnica Głogowska 21 (AZP 63–19/90), gm. Sława, woj. lubuskie

Arkadiusz Michalak, Paweł Stachowiak

Typariusz rodziny von Knobelsdorff. Źródło do badań dziejów pałacu w Zatoniu

Grzegorz J. Brzustowicz, Błażej Skaziński

Znalezisko czternastowiecznego tłoku pieczęci rycerskiej z Brzozy koło Strzelec

Regionalia

Barbara Bielini-Kopec

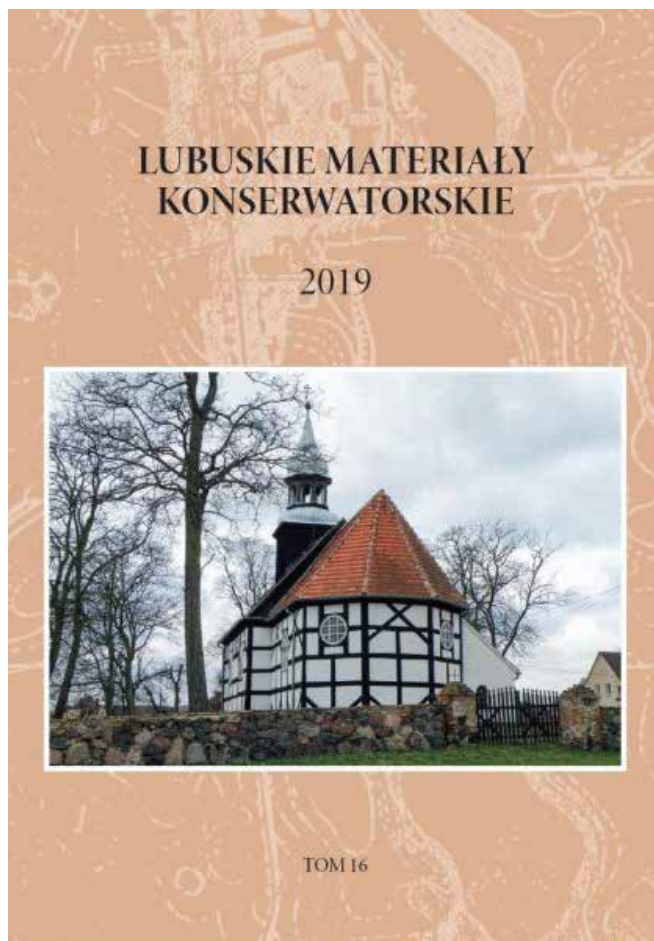
Kościół szkieletowy w krajobrazie kulturowym łęgów warciańskich

Dominik Kwaśniak

Wieloboczne zamknięcia prezbiteriów gotyckich kościołów w południowej części województwa lubuskiego

Grzegorz Urbanek

Kościół i cmentarz w Zbąszynku u początków zboru ewangelickiego i gminy katolickiej

Dominik Kwaśniak

Losy wyposażenia kościoła pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Lubięcinie po 1945 r.

Wojciech Eckert

Socrealistyczny dworzec PKS w Sulechowie. Małe może być piękne

Varia

Barbara Bielini-Kopec, Thomas Drachenberg

Ochrona zabytków w Polsce i Niemczech – z doświadczeń na pograniczu

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane

Aktualności

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Prace konserwatorskie i badania

Ulrich Schaaf, Malwina Pasińska

Kościół o konstrukcji szkieletowej z 1669 r. w Lubiechni Małej – dzieje budowy w świetle badań architektonicznych

Andrzej Legendziewicz

Klasztor magdalenek w Szprotawie w świetle badań architektonicznych

Błażej Skaziński

Baszta Więzienna w Strzelcach Krajeńskich

Agnieszka Patała, Bartosz Anusiak

Późnogotyckie nastawy ołtarzowe warsztatu Mistrza Poliptyku z Gościszowic z Chich, Chotkowa i Wichowa

Marceli Tureczek

Węzłowe problemy konserwatorskie dzwonu zegarowego (kwadransowego) z latarni wieży południowej zespołu klasztornego w Gościkowie-Paradyżu

Marceli Tureczek

Wstępne badania historyczne i konserwatorskie dzwonu Geорга Wielda I z 1595 r. w Konotopie

Alicja Duda

Odciski, ślady i oznaczenia na historycznej ceramice budowlanej z obszaru województwa lubuskiego

Anna Wrzesińska, Jacek Wrzesiński

Wyniki prac antropologicznych w kościele pw. św. Katarzyny w Lubięcinie

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

Archeologia

Bartłomiej Gruszka, Sławomir Kałagate

Wstępne wyniki badań archeologicznych dawnego cmentarza św. Jana w Zielonej Górze stan. 30 (AZ P 62-14/40), gm. loco, woj. Lubuskie

Bartłomiej Gruszka, Sławomir Kałagate, Andrzej Legendziewicz

Wstępne wyniki badań archeologiczno-architektonicznych dawnego muru cmentarza św. Jana w Zielonej Górze stan. 31 (AZ P 62-14/41), gm. loco, woj. Lubuskie

Sławomir Kałagate

Sprawozdanie z archeologicznych prac badawczych przeprowadzonych na terenie dawnego klasztoru magdalenek w Szprotawie, woj. Lubuskie

Mateusz Sikora, Krzysztof Socha

Dwa denary typu Vinkenaugen ze Starego Miasta w Kostrzynie nad Odrą – rozważania na temat absorpcji denarów pomorskich w Nowej Marchii i Wielkopolsce

Regionalia

Dominik Kwaśniak

Remont wnętrza kościoła i dzwonnicy w Rudnie (pow. nowosolski)

Dominik Kwaśniak

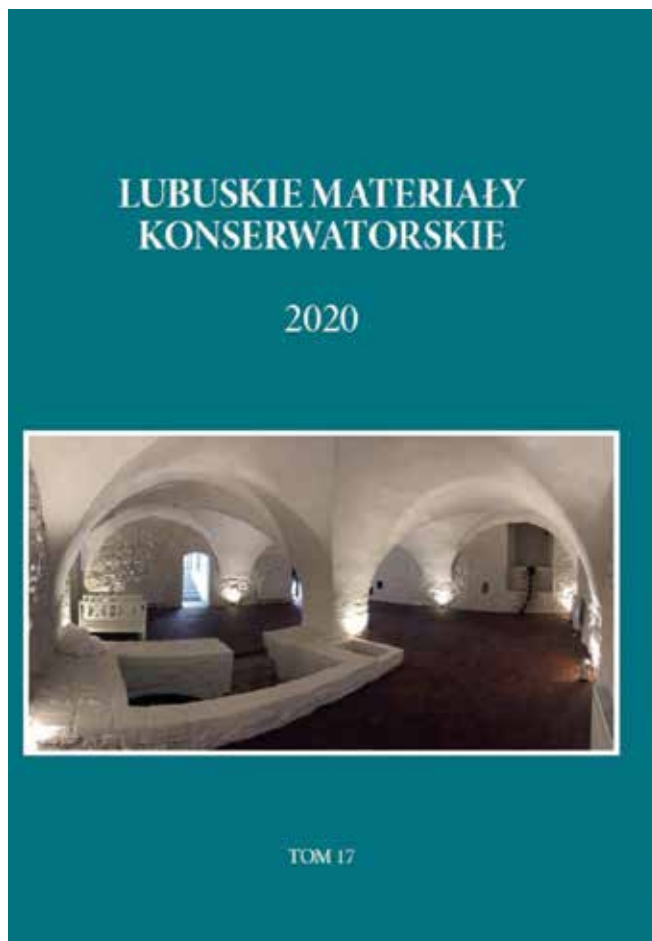
Losy świątyni we wsiach z kościołem katolickim i ewangelickim po 1945 r. w południowej części województwa lubuskiego

Wolfgang J. Brylla

Rzadkie dzieła znanych firm organowych na obszarze dzisiejszego województwa lubuskiego

Miron Urbaniak

Most kolejowy w Pomorsku – pretekst do rozważań o waloryzacji kolejowej przeprawy odrzańskiej

Varia

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane

Dominik Mączyński

Pies czy Czart? Ślady zwierząt na powierzchni średniowiecznej cegły

Aktualności

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

Prace konserwatorskie i badania

Barbara Bielini-Kopeć, Agnieszka Kochańska

Zespół pałacowo-parkowy w Zatoniu-Zielonej Górze w nowej odsłonie po rewaloryzacji i kompleksowych pracach remontowo-konserwatorskich

Karol Błaszczuk

Kościół parafialny pw. Świętego Wawrzyńca w Borowie Wielkim w świetle badań konserwatorskich

Andrzej Legendziewicz

Przemiany średniowiecznej architektury kościoła filialnego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Żarach od XIII do XX wieku

Paulina Celecka

Sposób wykonania stolarki okiennej obiektów sakralnych przełomu lat 20. i 30. XIX wieku na przykładzie okien z Sulechowa i Krosna Odrzańskiego

Jagoda Ciechanowska, Maja Błażejewska

Badania konserwatorskie budynku dawnej szkoły przy Placu Kościelnym 3 w Sulechowie

Zygmunt Łuniewicz

Wieża ratuszowa w Kozuchowie. Reinterpretacja źródeł pisanych i ikonografii

Maja Błażejewska

Brama miejska w Brodach. Rozpoznanie historyczne i ikonograficzne na potrzeby ustalenia dawnej kolorystyki obiektu

Marceli Tureczek

Inwentaryzacja dzwonu zegarowego i urządzeń dzwonowych w związku z pracami konserwatorskimi wieży północnej kościoła klasztornego w Gościkowie-Paradyżu

Michał Poźniak, Marceli Tureczek

Problematyka konserwatorska dzwonu autorstwa Georga Wielda II w Koninie Żagańskim

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich w zabytkach województwa lubuskiego – przegląd

Archeologia

Sławomir Kałagate

Wyniki archeologicznych badań ratunkowych na terenie Parku Tysiąclecia w Zielonej Górze

Arkadiusz Michalak, Hubert Augustyniak

Wiejska siedziba obronna w Tylewicach na pograniczu Śląska i Wielkopolski w świetle badań archeologicznych w 2020 roku

Regionalia

Dominik Kwaśniak

Architektura kościoła pw. Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej w Lubięcinie, pow. Nowosolski

Dominik Kwaśniak

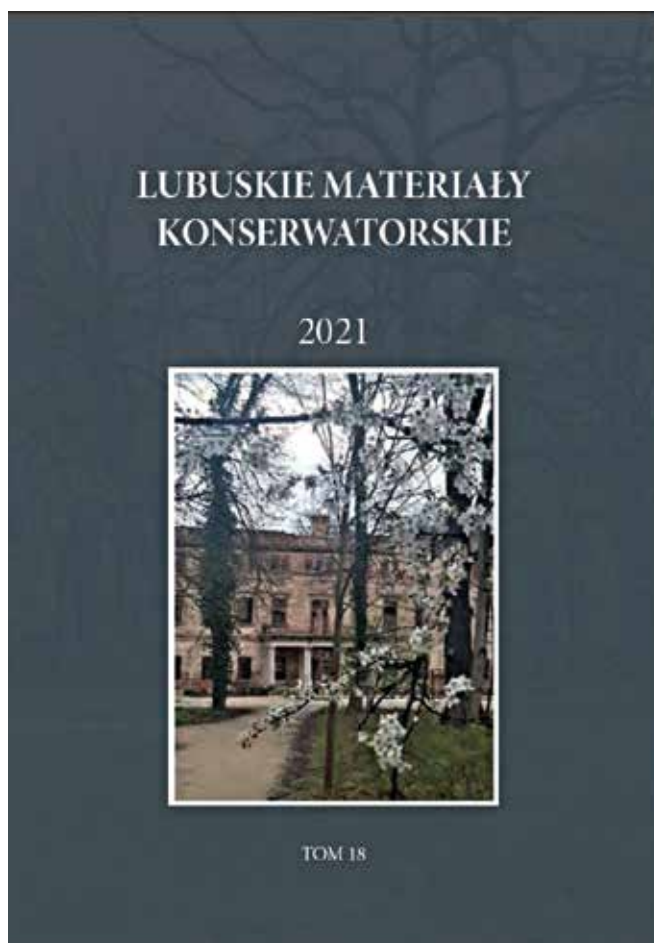
O lubuskich świątyniach rozebranych po 1945 roku

Alicja Duda

Najstarsze formy dachówek wybranych obiektów zabytkowych na terenie południowej części województwa lubuskiego

Wolfgang J. Brylla

Kożuchowski organmistrz – Herrmann Stiller

Grzegorz Urbanek

Odcinek południowy Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Historia założenia oraz wartości zabytkowe i kulturowe

Varia

Arkadiusz Gutka

Odbudowa hełmu wieży i dachów zamku w Żarach po pożarze – okiem społecznika

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane

Aktualności

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Barbara Bielini-Kopeć

Wprowadzenie

Prace konserwatorskie i badania

Karol Błaszczuk

Dzieje kościoła filialnego pw. św. Augustyna w Chrobrowie w świetle badań konserwatorskich

Błażej Skaziński

Prace konserwatorskie i restauratorskie przy kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Lubiechni Małej w latach 2020–2022

Paulina Celecka

Wstępne rozpoznanie wystroju wnętrza i elewacji kościoła pw. św. Andrzeja w Krośnie Odrzańskim – zestawienie dotychczasowych odkryć

Katarzyna Adamek-Pujszo

Klatka schodowa w skrzydle północnym dawnego klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu – opracowanie historyczne

Andrzej Legendziewicz

Od wieży do altany – pawilon ogrodowy tzw. Domek Winny w parku pałacowym w Żarach

Krzysztof Raszczuk, Jan Raszczuk, Karol Błaszczuk,

Andrzej Legendziewicz

Interdyscyplinarne rozpoznanie zabytku na przykładzie badań byłego ratusza w Żaganiu

Barbara Bielini-Kopeć

Dawny szpital św. Doroty w Żaganiu – adaptacja zabytku do nowej funkcji Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia

Marceli Tureczek

Problematyka epigraficzna prac konserwatorskich tzw. galerii opackiej zespołu dawnego klasztoru Kanoników Regularnych Reguły św. Augustyna w Żaganiu

Marceli Tureczek

Inwentaryzacja techniczna dzwonów na wieży ratuszowej w Żaganiu. Stan zachowania i uwagi konserwatorskie

Kamila Domagalska (zebrała)

Wybrane badania i realizacje prac konserwatorskich

Archeologia

Sławomir Kałagate, Julia Orlicka-Jasnoch

Dwa groby ciałopalne ludności kultury łużyckiej odkryte w Mierkowie

Piotr Wawrzyniak, Paweł Banaszak

Badania archeologiczno-architektoniczne w kościele pw. św. Jadwigi Śląskiej w Krośnie Odrzańskim w 2021 roku

Małgorzata Grupa, Krzysztof Jasiak, Tomasz Kozłowski

Wyniki prac porządkowo-inwentaryzacyjnych w krypcie zewnętrznej – północnej kościoła filialnego pw. św. Anny w Konotopie

Jakub Michalik, Patryk Talar

Metalowa trumna Adama von Kottwita z krypty północnej pod kościołem pw. św. Anny w Konotopie

Regionalia

Dominik Kwaśniak

Architektura kościoła pw. św. Wawrzyńca w Studzieńcu

Katarzyna Adamek-Pujszo

Ratusz w Kargowej – historia obiektu w świetle źródeł archiwalnych

Dominik Kwaśniak

Figury aniołków z ołtarza głównego kościoła w Rudnie

**LUBUSKIE MATERIAŁY
KONSERWATORSKIE**

2022

TOM 19

Marceli Tureczek

Czego jeszcze nie wiemy o dzwonach na Ziemi Lubuskiej

Alicja Duda

Znaki handlowe na drewnianych belkach stropowych w budynku dworca kolejowego w Świebodzinie – komunikat

Varia

Kamila Domagalska

Zaginione – skradzione – poszukiwane

Aktualności

Kamila Domagalska (zebrała)

Aktualności

Drukarnia Technet
ul. Biskupińska 3A
30-732 Kraków
tel. 12 656 21 11
e-mail: biuro@technet.krakow.pl

ISSN: 1733-0491
ISBN 978-83-7730-643-7